

ΔΕΛΤΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

Περιοδικό τιμημένο με το Ζάππειο βραβείο από το Σύλλογο γιά την ενίσχυση
των ελληνικών σπουδών στο Παρίσι.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Α. ΠΑΛΑΜΑ	Ὁ ποιητής Ι. Ν. Γρουπάρης
2. Π. Σ. ΔΕΛΤΑ	Τὰ καινούργια ἀναγνωστικά μας
3. Π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ	Οἱ νεοελληνικὲς παραδόσεις στὸ δημοτικὸ σχολεῖο
4. Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ	Ἡ γλῶσσα μας στὰ χρόνια 1914-1916
5. Μ. ΠΑΠΑΜΑΥΡΟΥ	Ὁ Dr. Lietz καὶ τὸ ἔργο του
6. Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ	Τὸ λεξιλόγιο τῶν νέων ἀναγνωστικῶν
7. ΕΥΘ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ	Τὰ δικατάληκτα ἐπίθετα σὲ -ος -ου
στὸ δημοτικὸ σχολεῖο
8. Α. ΓΙΑΛΟΥΡΗ	Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὴν Πόλη
9. Ἀπὸ τὴ σχολικὴ καθιέρωση τῆς δημοτικῆς
Ἐπιθεώρηση — Ἀπ' ὅσα μᾶς γράφουν — Διάφορα.	

ΑΘΗΝΑ 1920

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ ΣΙΑΕΡΗ, ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ.
ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ, ΠΛ. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Τιμὴ δρ. 8.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

Σωματείο αναγνωρισμένο με την απόφαση του Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν
ἀρ. 7163, 28 Δεκ. 1914.

Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ: Α. Δελμούζος, Κᾶ Π. Δέλτα, Ι. Θεοδορίδης (πρόεδρος), Γ. Κωστανταράκης (γραμματέας), Δ. Πετροκόκκινος (ταμίας), Μ. Τριανταφυλλίδης, Α. Φωκᾶς.

Μέλη ἀναπληρωματικά: Ι. Δουνίδης, Θ. Θωμόπουλος, Δ. Κυριαζῆς, Κᾶ Β. Λέκα, Κ. Τριανταφυλλόπουλος.

Ἐλεγκτές: Ι. Καμπίρης, Στ. Παντερομαλῆς.

Ἰδρυτὲς Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου:

Α. Δελμούζος, Κ. Δεμερτζῆς, Α. Διομήδης, Ι. Δραγούμης, Κ. Μελάς, Ν. Πάππος, Δ. Πετροκόκκινος, Γ. Σωτηριάδης, † Κ. Τοπάλης, Μ. Τσιριμώκος, Φ. Φωτιάδης (ἔκαμαν τὴν πρώτη ἐκκλησίαν γιὰ νὰ ἰδρυθῆ ἓνα Πρώτυπο δημοτικὸ σχολεῖο).

Π. Ἀποστολίδης, Π. Ἀργυρόπουλος, † Βλ. Γαβριηλίδης, Χρ. Γκόφας, † Α. Δελμούζος, Ι. Θεοδορίδης, Ν. Καζαντζάκης, Π. Καραπάνος, Α. Καρκαβίτσας, Κ. Κατσιμπαλῆς, Α. Κεφαλληνός, Ἀρ. Κουρτίδης, Γ. Καφαντάρης, Κλ. Λάκων, † Α. Μασίλης, Ν. Μαυρουδῆς, Ἀλ. Μυλωνάς, Ἀλ. Πανταζῆς, Ἀλ. Παπαναστασίου, Κ. Πασαγιάννης, Θρ. Πετμεζᾶς, † Χρ. Ράγκος, Δ. Σαράτσης, Μ. Στελλάκης, Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Δημ. Φωκᾶς.

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος ἰδρύθηκε με σκοπὸ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀναγέννησιν τῆς παιδείας στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου βγαίνει σὲ 4 ἀριθμοὺς με 200-300 σελίδες τὸ χρόνο.

Τὰ γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου εἶναι στὴν ὁδὸ Λέκα 4.

Ἡ συνδρομὴ στὸν Ὁμιλο εἶναι δρ. 10. — Γιὰ τοὺς δημοδιδασκάλους καὶ ἑλληνοδιδασκάλους δρ. 5.

Γιὰ νὰ γίνῃ κανεὶς μέλος τοῦ Ὁμίλου πρέπει νὰ τὸ ζητήσῃ με γράμμα ἀπὸ τὸ γραμματεῖα τοῦ Ὁμίλου, λέγοντας ὅτι συμμερίζεται τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ὅπως ἀναγράφεται στὸ καταστατικὸ του (σελ. 14-16). Ἡ αἴτησις αὐτὴ πρέπει νὰ συνοδεύεται με γραπτὴ πρότασις δύο μελῶν τοῦ Ὁμίλου. Τὸ καταστατικὸ στέλνεται σὲ ὅποιον τὸ ζητήσῃ.

Ἡ συνδρομὴ στὸ Δελτίο εἶναι δρ. 5 τὸ χρόνο.

Συνδρομητῆς γίνεταί ὅποιος τὸ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ γραμματεῖα τοῦ Ὁμίλου συνοδεύοντας τὴν αἴτησιν του με τὸ ἀντίτιμο τῆς συνδρομῆς του.

Ἡ φτηνότερα συνδρομὴ τῶν 2 δρ. καταργήθηκε.

ΔΕΛΤΙΟ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

Περιοδικὸ τιμημένο με τὸ Ζάππειο βραβεῖο ἀπὸ τὸ Σύλλογο γιὰ τὴν ἐνίσχυσι
τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν στὸ Παρίσι.

ΤΟΜΟΣ 8 (1920)

ΑΘΗΝΑ
1920

Μ Ε Λ Ε Τ Ε Σ

1. ΛΕΑΝΤΡΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

1. Τα ουσιατικά του ποιητικού του κόσμου.—'Ο άρχαιος κόσμος.—Τό έλληνικό σονέτο.—Κοινά γνωρίσματα με την εποχή του.—'Η πρωτοτυπία κι ή άτομικότητά του.—'Ο νεοκλασικισμός του.—'Η μορφή του θεαυ του.—'Ο ήθουισμός του.—Τι χαρακτηρίζει τό ποιητικό του όνειρο.—Οι «Τερακότας και Σκαραβαίοι».—Σε τί ήτανε ρομαντικός ό χαρακτήρας του.—'Αλλα ποιήματα.—Κλασικώτερη ποιητική αντίληψη.

2. Γενικώτερα ποιητικά γνωρίσματα.—Πώς ή ποίηση, σε γενικώτατη αντίληψη, άπλώνεται στη ζωή, στη φύση και στην ιστορία.—'Η σχέση του Γρυπάρη με τά παραπάνω.—Πώς τά γνωρίσματα αυτά συνυπάρχουν στην ποίησή του.—'Η ουσία του λυρισμού του.—'Η γενική έννοια που μάς δίνει ή ποίησή του.

3. Τό μεταφραστικό του έργο.—'Ο άρχαϊκός δήμοτικισμός του Πολυλά.—'Ο μεταφραστικός τρόπος του Πάλλη.—'Η σχέση του Γρυπάρη με τούς παραπάνω.

'Ο Ι. Ν. Γρυπάρης είναι ένας ποιητής που ζή ακόμα σήμερα και που τ' όνομά του θά μείνη στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Δέν ξέρω νά πώ από τώρα τη θέση και τη σημασία που θά πάρη, γιατί τό μέτρο της δύναμής του δέ μάς δέθηκε δλόκληρο, όμως δέ διστάζω νά βεβαιώσω πως θά χαρίση στην πρωτόπαιχτη λύρα της πατρίδας του μιά νέα φωνή.

'Ο περισσότερος κόσμος δέν έχει άκουστά τ' όνομα του Γρυπάρη. 'Ο ποιητής αυτός, που γεννήθηκε σ' ένα νησί των Κυκλάδων, στη Σίφνο, που μεγάλωσε και σπούδασε στην Πόλη, κι ύστερα πέρασε τά χρόνια της ζωής του στις έπαρχίες μας, σχολάρχης πρώτα κι ύστερα καθηγητής και γυμνασιάρχης, είναι άγνωστος. 'Ο άγνωστος αυτός όμως θαυμάζεται με ξεχωριστή λατρεία ανάμεσα στους νέους και τούς λίγους εκείνους που παρακολουθούνε με περισσότερη προσοχή τό έργο της τέχνης. Μ' όσα κι άν θέλησαν νά πούν, ή τέχνη δέν είναι για τούς πολλούς, αλλά πρώτα πρώτα είναι για τούς λίγους. Από την αγάπη των λίγων πηγάζει κάθε καλλιτεχνική και διανοητική

φήμη, και πρωτοπαίρνει απ' αυτούς την καθιέρωσή της. Φήμη για τους πολλούς είναι να παραδέχονται από συνήθεια, κάποτε ακόμη και ν' αγαπούν, πολύ άκριστα κι άσυνείδητα όμως, κάτι που τους έμαθαν να παραδέχονται άλλοι: λέω άσυνείδητα, γιατί κοντά σε κάτι σημαντικό, θαυμάζουν όμοια το κοινό και το τυχαίο. Νομίζω πως ή φήμη, μιá πλατύτερη γνωριμία αν θέλετε, δέ θ' άργήση ν' άπλωθή και για τον ποιητή Γρυπάρη.

Ή ποιητική εποχή του Γρυπάρη είναι ή σύγχρονη λογοτεχνική εποχή της Αθήνας. Μιά από τις τάσεις που φέρνει ο Παλαμάς στον ποιητικό του κόσμο, είναι ο θνμος και το γνώρισμα της αρχαιότητας. Ένα από τα κοινά γνωρίσματα του Γρυπάρη με την εποχή του, είναι ή τάση του να φέρη τη θύμηση του αρχαίου κόσμου, μέσα σε μιá προσωπική και δική του, μέσα σε μιá ξαναγιωμένη ποιητική μορφή. Μόνο με τη δημοτική, μόνο με τη γλώσσα της λαϊκής παράδοσης, ζωντάνεψε και σε μās και γύρισε πίσω ή θύμηση των αρχαίων. Το κάκιο προσπάθησε να κάνη το ίδιο κι ή λόγια παράδοση με την καθαρεύουσα. Κι όταν ακόμη με την έντέλεια της ποιητικής μορφής ο Αλέξανδρος Ραγκαβής μās δίνει το «Πλοῦς Διονύσου», ή ο Δημήτριος Παπαρηγόπουλος, με την πνοή του φιλοσοφικού του πάθους, τον «Όρφέα», το γλωσσικό τ' όργανο αφαιρεί από τα ποιήματα αυτά κάθε καλλιτεχνική αλήθεια και κάθε διάρκεια από τη ζωή τους: κι έτσι σήμερα τα ποιήματα αυτά είναι για μās άψυχα και νεκρά. Καθώς θα δείξω παρακάτω, ο Γρυπάρης συχνά γίνεται έκφραστικός και πιο χαρακτηριστικός στην τέχνη του, όταν έρχεται σ' επαφή με τον αρχαίο κόσμο, κι όταν ο στίχος του μās δίνη την έντύπωση πνοής αρχαίου τραγουδιού.

Έδώ θάπρεπε να θυμηθούμε πως ο ποιητής αυτός είναι γεννημένος στις Κυκλάδες. Θάπρεπε να θυμηθούμε πως είναι νησιώτης, και πως για τη γέννηση και την εξέλιξη στην ποίηση του τόπου μας, πρωτοστάτησαν τα νησιά. Στην Κύπρο άνθησαν τα τραγούδια του Διγενή και της Αροδαφνούσας: μιá έρωτική χάρη ακούστηκε από τη Ρόδο: στην Κρήτη αντίλαλσε μουσικά το πάθος του Έρωτόκριτου: τα νεότερα ποιητικά χρόνια βλάστησαν με το Σολωμό κοντά στ' άκρογιάλια των Έφτα νησιών: το τραγούδι της Ρούμελης έφυγε από τη στεριά για να ξανακουστή σ' ένα νησί με το Βαλαωρίτη: κι ο Παπαδιαμάντης, ο πεζογράφος αυτός ποιητής, είναι νησιώτης.

Ένα άλλο ποιητικό γνώρισμα του Γρυπάρη με την εποχή του,

στη στιχουργική του μορφή αυτή τη φορά, βρίσκομε στην ιστορία του ελληνικού σοπέτου. Πρωτογράφεται στη γλώσσα μας με τον Πολυλά, στα δυο μοναδικά του σοπέτα, κι ακολουθούν ο Μαρτζώκης, ο Γρυπάρης, ο Παλαμάς, ο Μαβίλης.

Ό Γρυπάρης όμως πρώτα απ' όλα είναι ποιητής πρωτότυπος κι ατομικός, κι οτι τον ξεχωρίζει από άλλους σύγχρονους όμοτέχνους του, είναι ή ζωνρή του ατομική φυσιογνωμία. Άλλά τον πρωτότυπο αυτόν ποιητή δέν μπορούμε να φανταστούμε έξω από τα χρόνια του Ψυχάρη και του Παλαμά, από τα χρόνια εκείνα που χαρακτηρίζουν την τελευταία λογοτεχνική κίνηση της Αθήνας, που φανερώνονται στους τελευταίους τόμους του περιοδικού «Έστία» και ξεπροβάλλουν καθαρώτερα με την έκδοση της «Τέχνης», που βγαίνοντας σημείωνε στο πρώτο της φύλλο: «... άρχισε μιá κάποια συνείδηση να μορφώνεται και σε μās, όταν ίσα ίσα αφού τίναξε το ξενικό βάρος και την ξερή μίμηση που την έπνιγαν, ξυπνημένη ή ρωμαϊκή ψυχή, πασχίζη σε κάθε είδος να βάλη τη σφραγίδα της, και την αληθινή της γλώσσα να πλάση σύμφωνα με τη φύση της ιδέας της...» Έκτός από τη γλωσσική συνείδηση, το Γρυπάρη, μās με τους άλλους συγχρόνους του, τον χαρακτήριζε και κάποια ανήσυχη νεωτεριστική τάση, που φανέρωναν τότε οι περισσότεροι συνεργάτες της «Τέχνης».

Είπα πως ο Γρυπάρης είναι ποιητής πρωτότυπος: θάλεγα ακόμη πως είναι και ποιητής άγενεαλόγητος, αφού δε βρίσκομε δλόκληρη την ποιητική του άπαρχή μέσα σ' έναν άλλο, καθώς βρίσκομε τον Τυπάλο στο Σολωμό, ή τον Κρυστάλλη στο Βαλαωρίτη. Άλλά ποιός ποιητής είναι αληθινά άγενεαλόγητος, στη βαθύτερη σημασία του όρου: αυτού; Κανένας ποιητής δέν έγραψε χωρίς να συνεχίση από μιá άποψη την ποιητική παράδοση του τόπου του, κανένας δέν τραγούδησε ξεχνώντας δλότελα το τραγούδι των άλλων. Ένας ποιητής μπορεί να φέρη νέες ιδέες και νέες ψυχικές όρμές, άλλα όνειρα και μηνύματα: μπορεί να ξυπνήση νέους ήχους και ρυθμούς, και να δώση μιάν άνοιξη στη γλώσσα του και μέσ' από το βαρύτερο χειμώνα. Οι ποιητικοί του πρόγονοι όμως έχουν αφήσει το πέρασμά τους μες στο έργο του—άλλοτε από συγγένεια στο ψυχικό περιεχόμενο της φαντασίας, άλλοτε από επίδραση στην ποιητική μορφή του ύφους—κι όταν ακόμα το έργο αυτό φτάνη σε δική του ατομικότητα και μās δίνη νέους δικούς του τύπους. Ή δύναμη αυτή είναι όμοια για τη λογοτεχνία κάθε τόπου. Ό Σπένσερ κι ο Σαίξπηρ ξαναβρίσκονται συχνά μέσα στο ποιητικό έργο κάθε νεότερου άγγλου ποιητή. Στη γαλ-

λική λογοτεχνία ο Βίκτωρ Ουγκώ ξαναβρίσκεται στην ποίηση. δλόκληρου του αιώνα του.

Πριν καταπιστώ με την ανάλυση των τραγουδιών του Γρυπάρη, θά ήθελα να ξεχωρίσω μερικές γενικές του ιδιότητες. Ο ποιητής αυτός μάς δίνει την εντύπωση ενός νεοκλασικού, ενός αλεξαντρινού, ενός ανθρωπιστή, αν προτιμάτε. Μας θυμίζει τον καλλιτέχνη της αναγέννησης, τον ποιητικό νοῦ που είναι θεραμμένος με τη σοφία και τη μάθηση, με την τέχνη και την ομορφιά του αρχαίου πολυθεϊκού κόσμου. Κι είναι αλήθεια πως πίσω από τον ποιητή αυτόν κρύβεται ένας φιλόλογος. Στα πρώτα του ποιήματα ο Γρυπάρης μεταχειρίστηκε το σονέτο, τη μετρική μορφή που πρωτοφαίνεται στην αναγέννηση, για να εκφράσει ελλη την έρωτική φλόγα της εποχής εκείνης. Τα θαυμαστά του αυτά δεκαπεντασύλλαβα σονέτα, μάς δίνουν έναν πολύμορφο μικρόκοσμο από ομορφιά και κλασική μάθηση. Ο ποιητής μάς ταξιδεύει από τη Νεκρή θάλασσα και το χορό της Σαλόμης, ως το εϊδύλλιο του Έρωτα με την Ψυχή κι ως τον ύπνο του βοσκού Απόλλωνα στα Τέμπη της Θεσσαλίας. Και δεν είναι μόνο τα θέματα που κάνουν τον ποιητή αυτόν δυσκολονόητο κι εκλεχτικό. Εκτός από τους υπαινιγμούς και τις μεταφορές του από την αρχαία φιλολογία, οι σπάνιες, ασυνήθιστα διαλεγμένες, κάποτε ακόμα εκζητημένες κι ιδιωματικές λέξεις της δημοτικής γλώσσας, πάντα όμως εκφραστικές κι αίσθητικά χρήσιμες, κάνουν τον ποιητή αυτόν δυσκολοδιάβαστο και δυσπρόσιτο.

Ο νεοκλασικός αυτός λυρικός, είναι ακόμα ποιητής της μορφής, ένας μορφολάτρης, ένας καλλιτέχνης που δίνει ξεχωριστή σημασία στη μορφή του ύφους. Μεταχειρίζεται πάντα με ιδιαίτερη φροντίδα τη λέξη, δείχνοντας ξεχωριστή λατρεία στη μορφή και στον ήχο της. Και με τον δρον αυτό—άσχετα βέβαια από το βαθύτερο νόημα της μορφής που είναι συνώνυμο με τη φαντασία και που είναι το πιο ουσιαστικό γνώρισμα της τέχνης— με τον δρο αυτό θέλω να φανερώσω την εξωτερική μορφή του στίχου και του ύφους, τη μουσική του σύσταση, αυτή την υλική ομορφιά και γοητεία της γλώσσας, αυτή την ασύλληπτη διαίσθηση που μάς προξενεί ή εσωτερική μορφή κάθε λέξης. Ο Όσκαρ Ουάιλντ έλεγε στους στοχασμούς του: «Το υλικό που μεταχειρίζεται για την τέχνη του ο ζωγράφος κι ο γλύπτης, είναι πενιχρό μπροστά στο υλικό της γλώσσας. Η λέξη δεν έχει μόνο μουσική σαν τα βιολιά και τις φλογέρες, πλούσιο ζωντανό χρώμα, που μάς κάνει ν' αγαπούμε τους πίνακες της Βενετίας και

της Ισπανίας, πλαστική μορφή χαραγμένη δμοια καθώς άπάνω στο μάρμαρο και στον δρείχαλκο· ή λέξη έχει δική της σκέψη, δικό της πάθος και δική της πνευματική δύναμη». Κι ή ποίηση του Γρυπάρη μεταχειρίζεται τόσες δμορφες και δυσκολόδρες λέξεις της μεσαιωνικής και της νεώτερης δημοτικής, με ξεχωριστό χρώμα και με δική τους ζωή, πάντα εκφραστικές και χαρακτηριστικές. Ένας σύγχρονος λογοτέχνης έγραφε άλλοτε πως «μεταξύ των νέων ποιητών ή φαντασία βοηθεί τον κ. Γρυπάρη στο στεφάνωμα της πιο γενναίας ποιήσεως με τα πιο σοφά διαλεγμένα επίθετα της μεσαιωνικής γραμματολογίας». Για τον ποιητή αυτόν θά μπορούσαμε να ξαναπούμε δ τι είπαν για το Μίλτονα: «Η γοητεία της ποιήσης του έχει κάτι πολυλαπλό. Το ύφος του είναι μιá σύνθεση από ώραιες παραδόσεις». Κι αληθινά, στην αρχαιοφιλή ποίηση του Γρυπάρη ξεπροβάλλει ένας ποιητής των αλεξαντρινών χρόνων. Με την παλαική γλωσσική του μορφή ξαναζή σε πολλούς του στίχους ένας ίπποτικός ποιητής του βυζαντινού μεσαιώνα. Με το λαογραφικό κόσμο που άγγίζουν μερικά του άλλα ποιήματα, μάς φέρνει στην ποιητική παράδοση και τη φυλετική φαντασία του λαού μας.

Ο μορφολάτρης αυτός ποιητής, με την όρατή ομορφιά της ποιητικής εικόνας και τη μουσικότητα του στίχου του, μάς θυμίζει ακόμα πως «κάθε ώραιότητα έχει να κάμη αποκλειστικά με τη μορφή, και πως κι όταν ακόμα μέσα στο ώραίο μπορούνε να χωρέσουν κι άλλα πολλά, χωρίς τη μορφή δέ θά μπορούσε ποτέ να υπάρξει». Τον ποιητή Γρυπάρη δεν μπορούμε να τον φανταστούμε έξω από την πλαστική και παραστατική ομορφιά του βφους του, έξω από την υποβολή που μάς γεννούν οι ρυθμικοί και μετρικοί του τρόποι· είναι αλήθεια πως δεν τον χαρακτηρίζει ή μεγάλη εμπνευση, το ποιητικό ακράτητο, το άφταστο πέταμα της λυρικής πνοής, ή απέραντη συμπαθητική δύναμη της φαντασίας, το άνήσυχο γύρισμα της ατομικότητάς του προς κάθε φαινόμενο του κόσμου και της ζωής. Άλλά πίσω από τον έντεχνο και φιλόλογο αυτόν ποιητή, κρύβεται μιá παθητική ένταση στη σύλληψη, ένα λαχταριστό κοιτάμα του κόσμου, μιá ασυνήθιστη διάθεση ζωής. Κι ο μορφολάτρης αυτός ποιητής, με τη λατρεία και την ήδονή της ακριβής του τέχνης, τότε φτάνει στη μεγαλύτερη εύτυχία της, όταν με την έντέλεια του περιτεχνου άνταμώνει την έκφραση του παθητικού.

Ο ήδονισμός είναι μιá άλλη ιδιότητα της ποιήσης του. Ο τεχνίτης αυτός είναι αίσθησιογενής, ένας ήδονιστής, ένας ήδονολάτρης.

Και χωρίς να θέλω θ' αναφέρω πάλι την εποχή της 'Αναγέννησης. "Ένας ιστορικός έγραφε πώς «ανάμεσα σε πολλά άλλα, η 'Αναγέννηση σημαίνει ακόμα και τον έρχομό μιας ανθρωπότητας με ζεστότερο αίμα». Το ζεστότερο αυτό αίμα τρέχει και μέσα στις φλέβες του ποιητή Γρυπάρη, που του άρέσει ν' αντικρίξει την όμορφη δεμένη άχώριστα με τη χαρά της ύλης. Μέσα από τη λαχταριστή θερμότητα του αίσθητου κόσμου και τους γήινους πόθους που τον πλημμυρούν, ζητεί να φτάσει ως την ήδονιστική έκσταση της ζωής. Το πάθος του έχει κάτι επικουρικό, και μέσα στη φαντασία του κυριαρχεί η αίσθηση και η χαρά της. Δεν εδραζώνεται μόνο με την δράση και την άκοή, τα δυο πιο πνευματικά αίσθητήρια του ανθρώπου, που μ' αυτά τρέφεται κάθε ποίηση και τέχνη: του άρέσει το ζωντανό ζύπνημα καθεμιάς αίσθησης, από την αφή ως την όσφρηση, και συχνά μ'ας δίνει μιάν έντύπωση αποκλειστικά αισθησιόγηση. Θα σημειώσω μερικούς του στίχους για να γίνω φωτεινότερος. Σ' ένα του σονέτο εξαφνα που αναπολεί την πεθαμένη αγάπη του:

Μά όταν τις νύχτες μου περνῶ στὸν τάφο της τοιγύρω,
καὶ μοῦρχεται ἀπ' τὸ χῶμα τον τὸ ἴδιο ἐκεῖνο μῦρο
πού ζωντανή τὴν πότισε βαθιά ὡς τὰ κόκαλά της,
κι ἀφρός στὴ γῆ της τὰ στεγνά λουλούδια ξεχειλίζουν,
τὸν πρώτο τῆς ἀγάπης μας ἔπνο σὰν νὰ θυμίζουν,
κλίνη θαρῶ τὸ μνήμα της πού με καλεῖ κοντά της.

Καὶ σ' ἓνα ἄλλο σονέτο:

"Ας ἔρθῃ ὁ χάρος· σὲ ξανθοὺς κι ἀζάρωτους κροτάφους
τὰ κρούσταλλά του δάκτυλα ν' ἀγγίξῃ τώρα πρέπει.....

Καὶ σ' ἓνα ἄλλο του δίστιχο πού λέει:

Σὰν κάποιον χέρι κρούσταλλο μου ψάχνει
τὰ φλογισμένα σπλάχνα μου.....

Τὴν ἴδια ἡδυπάθεια, πού καταλήγει ὡς τὸν τρόπο τοῦ μουσικισμοῦ, ξαναβρίσκουμε στὸ ποιημά του «Ὁ Νυμφίος»:

Ἴδου ὁ Νυμφίος ἔρχεται:

"Ελα ἐκλεχτέ, σφιχτοπεριπλοκέ μου,
ἡ ἐλπίδα μου κι ἡ γλυκαπαντοχή μου,
ἔλα, ἐκλεχτέ πού ἀκαρτερώ, και πῆ μου,
ροδέμνοστε και παγκαλόμορφέ μου,
στὴ φύχτα μου ἔδῶ μέσα τὴν ψυχὴ μου.

Καὶ γιὰ νὰ θυμηθῶ ἀκόμη ἓνα ἄλλο του δίστιχο, «τῶν ἑμμεναίων τὸ ποθοέρασμα—ταῖρι κερῶ και ταῖρι πίνει», ὁ ποιητὴς αὐτὸς μ'ας

δίνει περισσότερο τὸν ἐρωτικὸ πόθο και τὴ φυσικὴ ἐπιθυμία, παρὰ τὸν ἐσωτερικὸ καημὸ και τὸ ἠθικὸ φέγγος τῆς ἀγάπης.

Ὁ Γρυπάρης, σὰν ἔλους τοὺς νεώτερους λυρικοὺς, εἶναι κι αὐτὸς λάτρης τοῦ ὄνειρου. "Ας δώσουμε στὴ λέξη ὄνειρο ὄλη του τὴ σημασία. Μ' αὐτὸ ἀρχίζει και μ' αὐτὸ τελειώνει ἡ λυρική ποίηση. Ὁ ποιητὴς αὐτὸς δὲν εἶναι ὄνειροπόλος μόνον διὰν σκύβῃ γιὰ νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ του ζωὴ, ἀπὸ τοὺς κρυφοὺς του καημοὺς και πόθους. Τὸ λυρικὸ ποιητικὸ ὄνειρο μπορεῖ ν' ἀπλωθῇ σ' ὄλη του τὴν ἀντικειμενικότητα, στὴ φύση και στὴν ἱστορία. Πόσο ὠραῖα ὁ Γρυπάρης μ'ας παρουσιάζεται ἐπικολυρικὸς σὲ μερικά του σονέτα! Καὶ τότε τ' ὄνειρό του γίνεται τὸ γαληνεμένο κι ἀτάραχο κοίταμα, μὲ τὰ μάτια τῆς φαντασίας, ἐνὸς κόσμου πού διὰβηκε. Ὁ ποιητὴς μ'ας αὐτὸς πηγαινε συχνὰ ἀπάνω στὸ χρυσὸ βράχο τῆς ἱστορίας γιὰ ν' ἀντικρίσῃ τὸ νοσταλγικὸ πέρασμα μιᾶς ζωῆς πού τελείωσε. Τὸ ἀντίκρισμα αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τοὺς τρόπους πού ὁ Γρυπάρης γίνεται ὠραιότερος. Ποιὸς δὲ μαγεύτηκε διαβάζοντας τὸ σονέτο, πού σ' ἓνα νοσταλγικὸ ταξίδι ὁ Ἕλληνας ναύτης ἀράζει σὲ μιὰ πόλη τῆς Σικελίας, στὸν Ἐρυκα, γιὰ νὰ θυμηθῇ μέσα στις ἰέρεις τῆς θεᾶς Ἄφροδίτης τὴ δική του τὴν ἀραβωνιαστικιά:

"Ὅσα καράβια τὰ νερὰ τῆς Μεσογείου σχίζουν
σὰν περιστέρια ὀλοαστρα διπλώνουν τὸ φερό των
μυρὸς σου, Ἐρυκίνη. Καὶ ξανθὴ μητέρα τῶν Ἐρώτων
σὲ σὲ λιβάνι ἀγνὸ, στὲς κόρες σου χρυσὸν κομίζουν.
Καλὸ ταξίδι, ὦ Ἐὐπλοία, τοὺς δίνεις κι ἀρμενίζουν
πρῶτα μὲ τὸ βορῖα και πάλι πρῶτα μὲ τὸν νότον,
στὴν ἀγωνία τῆς τρικυμίας δὲ χύνουν τὸν ἰδρὸ των
και τ' ἀγαθὰ, στὰ πέρατα τῆς γῆς πού θησαυρίζουν.
Τώρα γεννᾷ παιδρὸς ὁ ναύτης κι ὁ καρaboκύρης
και πρὶν σιμῶση ὀλότελα τὸ πλοῖο ἐκεῖ στὸ βράχο,
τοὺς περιμένουν ἡ Μαργῶ, ἡ Γαλανθὶς κι ἡ Φλύρις.
Πολύ, Μαργῶ μου, σ' ἀγαπῶ μ' ὄση καρδιά μου μένει,
γιατὶ ἔτσι πάντα βοηθὸ τὴν Ἄφροδίτη νάχω
τῆς κόρης μοιάζεις πού πιστὴ στὴν Ἴμβρο μὲ προσμένει.

Ἐνα ἄλλο του σονέτο, πού γράφτηκε ἀπάνω στὴν παράδοση τοῦ θανάτου τῆς ἀρχαίας μούσας, εἶναι τὸ μακαρισμένο μοιρολὶ τῆς Διαφφῶς, γεμάτο ἀπὸ φεγγόβολη χάρη:

Και τοῦ Λευκάτα ἡ θάλασσα ἡ μακραντιλαλούσα
χυτὴ περίσσια ἀπλώνεται σὰν σμαραγδένιοι κάμποι,
τρισβάθα αὐγὴ ἀπόκρυφη στὴν ἄβυσσὸ τῆς λάμπει
διὰν τὰ κύματα σιρῶθουν και πέση ἡ ἀνερούσα.

Δίχως τραγούδια ἢ Ἄλκιων περὶ ἢ κελαδοῦσα
 γιατί στὰ δάση τῶν φυκιῶν ποὺ βόσκει ἡ Ἰπποκάμη,
 μὲς τὰ κοράλλι, ἀνάμεσα στὰ σιντεφένια θάμνη
 τῆς μαργαριταρορίζας, κοιμάται ἡ Μοῦσα . . . ἡ Μοῦσα.
 Τὴ λύρα γιὰ παντοτεινὸ προσκέφαλό της ἔχει
 ν' ἀκούη καὶ στὸν ὕπνο της σὰν ὄνειρο νὰ τρέχη
 καινούριος πάντα ὁ ἀντίλαλος ἀπ' τὰ παλιὰ της πάθη.
 Κι ὁ ἥλιος ὅλο του τὸ φῶς ἀπάνω της μαζεύει,
 θαρρεῖς καὶ εἶναι ὁ Φάωνας . . . Μετάνιωσε κι ἐστάθη
 καὶ τῆς νεκρῆς ἀγάπης που τὴν κεφαλὴ χαυδεύει.

Ὅταν δημοσιεύτηκαν τὰ πρῶτα σονέτα ἀπὸ τὴ σειρά «Τερρακότες καὶ Σκαραβαῖοι», ἔγιναν ἀφορμὴ ν' ἀνοίξη φιλολογικὴ συζήτηση γύρω ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ Γρυπάρη. Ἡ ἀιομικὴ φλέβα τοῦ ποιητῆ, τὸ πολὺμορφο, σὰ μοσαϊκὸ, περιεχόμενο τῶν σονέτων του, μὲ τὰ τόσο διαφορετικὰ τους γνωρίσματα, ρομαντικὰ καὶ κλασικὰ, τὸ παράξενο καὶ κάποτε ἄγριο πάθος, ὁ σοφὸς τοῦ ἡδονισμοῦ, ὁ πλούσιος φραστικὸς τοῦ τρόπος, ὁ ἐκλεκτισμὸς καὶ κάποτε ἡ ἐκκεντρικότητα τῆς τεχντροπίας του, ἔκαναν πολλοὺς νὰ κοιτάξουν μὲ δυσίληστο ξάφνισμα τὸ νέον ἀκόμη ποιητῆ. Μ' ὅλο τὸ κλασικὸ περιεχόμενο τῶν στίχων του, ὁ ποιητῆς συχνὰ ἐδῶ ἦταν ρομαντικὸς, ἀν μὲ ρομαντικὴ ποίηση ἐννοήσωμε πλατύτατα τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἀναζήτηση τῆς παράξενης καὶ ἀλλόκοτης ὁμορφίας.

Ἰστέρα ἀπὸ τὰ σονέτα «Τερρακότες καὶ Σκαραβαῖοι» ὁ Γρυπάρης μᾶς ἔδωσε δείγματα κι ἀπὸ ἄλλη σειρά ποιημάτων του, ἀπὸ τὰ Ἰντερμέδια. Τὰ τραγούδια του αὐτὰ μᾶς ἔδειξαν μιὰ νέα ὄψη τοῦ γύρου νὰ μᾶς δώσῃ ἀμεσώτερα κάτι ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ του ζωὴ κι ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του διαίσθηση:

Ἄπὸ τὸν ὕπνο τὸ βαρὺ
 ποὺ μὲς στὴ μνήμη μου ἐκοιμήθης,
 ἔβγα τὸ φῶς νὰ σὲ χαρῆ
 στὸ πείσμα τῆς στερνῆς σου λήθης.

Πᾶρε κορμί σου τὸν ἀφρὸ
 τοῦ ροδοσύννεφου καὶ φάνου,
 πᾶρε τὸ μύθο τὸ ἀλαφρὸ
 τοῦ ἀκρόνοιχτου ροδοστεφάνου,

ἢ ντύσου τὸ ἀστροφῶς τὸ ἄχνὸ
 ἀνάερη ψυχῇ, σὰν χνούδι,
 μὰ κάλλιο, νὰ μὴ σὲ ξεχνῶ,
 γίνε καὶ μπερόβαλε τραγούδι.

Δοκιμάζει ἀκόμη τὴν τέχνη του στὴ μπαλάντα, στὸ λιγδοστιχὸ ἀφηγηματικὸ ποίημα, μὲ τὴν ὀχτασύλλαβη ἢ δεκασύλλαβη στρεφῆ, τὴν λαμβικὴ ἢ τροχαϊκὴ στοὺς στίχους τοῦ αὐτοῦ μᾶς παρουσιάζει κάποιον χροῖμα λαϊκοῦ τραγουδιοῦ. Ἐνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀγαποῦμε στὰ ποιήματά του αὐτά, καθὼς καὶ στὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «Βιβλίον τοῦ Τρύφωνα καὶ τῆς Χρυσόφρυδης», ποὺ θὰ δοῦμε πάρα κάτω, εἶναι ὁ ἀντίλαλος ἀπὸ τὴ νεοελληνικὴ λαογραφία, ἀπὸ τὸν παραμυθένιο κόσμον τῆς λαϊκῆς παράδοσης:

Στὴν κουκαστὴ σου ἀποκοιμήθηκες
 κάτω στὴν ἀμμουδιὰ τῆ βελουδένια
 δεμένη ἢ βάρκα σου μεσάνυχτα,
 φεγγάρι μέρα, ὁ ὕπνος δίχως ἔννοια.

Πάρωρα . . . ξύπνησες, δὲν ξύπνησες;
 στὴ μέση τοῦ πελάου . . . τὰ εἶδες, δὲν τὰ εἶδες;
 μονάχη τῆς ἢ βάρκα ἀρμένιζε
 καὶ μέσα τρεῖς νεράιδες, τρεῖς νεράιδες!

ποὺ οἱ δύο τους τὰ κουτιά σου ἐλάμνανε
 κι ἡ βάρκα σου πετοῦσε σὰν γεράκι
 κι ἡ πιδ ὁμορφὴ στὴν πρύμνα ἐκάθονταν
 νὰ κυβερνᾷ τοῦ τιμονιοῦ τὸ διάκι.

Ἄπὸ τὴν ἴδια σειρά παίρνω ἀκόμα ἕνα ἄλλο τραγούδι, ποὺ ἡ πικρὴ του χάρη γίνεται ἀκόμα πιδ ἐκφραστικὴ μὲ τὴν ἀλήθεια τῆς ἰδέας ποὺ συμβολίζει:

Στὸν ψηλὸ τὸν πύργο στὸ γιαλὸ
 θλιβερὰ γλυκὰ τραγούδια ψάλλει ἡ κόρη.
 — Σῦρετε, καράβι, στὸ γιαλὸ
 ποὺ γυνάτε στὸ τραγούδι τῆς τὴν πλώρη.

Μαύρη βάρκα ρίχνει στὸ γιαλὸ,
 λάμπουν δέκα ναῦτες τὸν καρaboκυρη.
 — Σῦρετε μαρνέροι στὸ καλὸ
 πρὶν ὁ ἥλιος ποὺ σᾶς φέγγει ἀκόμα γείρη.

— Στὸν ψηλὸ τὸν πύργο στὸ γιαλὸ
 δὲν τὰ ψάλλω τὰ τραγούδια μου γιὰ σένα.
 Σῦρε καπετάνιο στὸ καλὸ,
 ψάλλω γιὰ τὰ μαύρα μου τὰ πεθαμένα.

Κάποια ἄλλα τραγούδια του στὴν ἴδια σειρά, κάτω ἀπὸ τὴ ζωνρὴ καὶ πρωτότυπη ποιητικὴ εἰκόνα, περιέχουν μιὰ γνωμικὴ σοφία, μιὰ δυνατὴ ἠθικὴ ἔννοια. Νὰ ἕνα ἀπ' αὐτά:

Μάθε τὸν πόνο τὸ γερὸ
βουβὸς στὰ δόντια σου ν' ἀλέθης,
χύνε τῆς λήθης τὸ νερὸ
μέσ στὸ τρελὸ κρασί τῆς Μέθης.

Θὰ πάη κι αὐτὸ μίαν ὁμορφιά
καὶ πρὶν νὰ γείρη ἀκόμα ὁ χρόνος
ἔχει ὁ Θεός! Τὰ ἔφτα καρφιά
θενά μᾶς βάλη ὁ νέος ὁ πόνος.

Στὴν ἴδια σειρά βρίσκεται κι ἡ *Μανταλένια* ἔχει στίχους ποὺ εἶναι ξεχωριστὰ ἐκφραστικοί. Ἀντίθετα μὲ ἄλλους, δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ Γρυπάρη ποὺ ἀγαπῶ περισσότερο. Προσπαθεῖ νὰ ἀπλώσῃ ὡς τὸ μεγαλύτερο βαθμὸ τῆ δύναμη τοῦ γλωσσικοῦ του ὄλικοῦ, μὲ κάποια ὑπερβολικὴ ἀκολασία στὸ φραστικὸ πλεῖσι καὶ κατάχρηση στὴν παρήχηση, μὲ τὴν ἐντύπωση τῆς στιγμῆς καὶ τὴν ὀργιαστικὴ διάθεση ποὺ φτάνει στὸ κορύφωμά της.

Τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «*Βιβλίον τοῦ Τρύφωνα καὶ τῆς Χρυσόφρουδος*» εἶναι μιὰ ζωτικὴ, μιὰ λαγχεμένη μπαλάντα μ' ἓνα μυστικὸ πάθος ἠδονισμὸ, μὲ κάτι σὰν παράξενο κι ἀφιονισμένο πάθος:

Ἦρθε ἀπ' τὴν Πόλῃ νιὸς πρᾶματευτῆς
μὲ διαλεχτὴ πρᾶματεία,
μ' ἄσημικὰ καὶ χρυσιὰ
καὶ μὲ γλυκὰ καὶ μαῦρα μάτια.

Κι οἱ νιὸς ποθοπλαντάζουσι τοῦ χωριοῦ
στὶς πόρτες καὶ τὰ παραθύρια,
κι οἱ παντρεμένες ξεγυχαίνουσι
γιὰ τὰ σμιχτὰ γραφτὰ του φρούδια.

Τριζωστὴ ζώνη ὀλόχρυσον φορεῖ
σὲ δαχτυλίδι μέση,
καὶ πιά ἡ ὠραία ἡ χήρα δὲ βαστά.

«Πρᾶματευτὴ, πολὺ μ' ἀρέσει
ἡ ζώνη ποὺ φορεῖς κι ὅτι νὰ πῆς
σοῦ τάξω κι ἄλλα τόσα...»

— «Δὲν τὴν πουλῶ μὲ οὐδὲ φλουριά
μὲ οὐδ' ὅσα κι ἄλλα τόσα γρόσσα·
ἔτσι— ὠραία, ὠραία, πῶς νὰ σὲ πῶ,
ρόδον ἢ κρίνο;
ἓνα μοῦ κόστισε φίλι κι ὅπου ἔβρω δυὸ τὴ δίνω».

— «Σὺρε ταχιά στὴν Ὠρία τὴ Σηλιά,
πρᾶματευτὴ μὲ τὰ ὠρια μάτια,
καὶ κεῖ σοῦ φέρνω τὴν τιμὴ
καὶ πέρνω τὴν πρᾶματεία».

Τραβᾶει ταχιά στὴν Ὠρία τὴ Σηλιά
καὶ στοῦ μεσημεριοῦ τὴ στάλα
φτάνει στὴν Ὠρία τὴ Σηλιά
σὲ μούλα χρυσοκάπουλη καβάλα.
Δένει τὴ μούλα στὴν ξινομηλιά
ποῦ ἰσκιώνει ἐμπρὸς στὸ σπήλιο,
στὰ μάτια του ποῦ τὸν πλανᾶν
βάζει συχνὰ τὸ χέρι ἀντήλιο,
καὶ τρώει καὶ τρώει τὴ σιγάτα τοῦ χωριοῦ
δὲ φαίνεται κι οὐδὲ γρικιέται,
καὶ μπαίνει μέσα στὴ σπηλιά
κι ἀποκοιμᾶται.

Ἰστέρα ἀπὸ τῆς ποιητικῆς του αὐτῆς σειρῆς, ὁ Γρυπάρης μᾶς ἔδωσε καὶ ἄλλα διάφορα ποιήματά του, δημοσιευμένα ἐδῶ καὶ κεῖ. Σὲ πολλὰ ἀπ' αὐτά, καὶ μάλιστα στὰ τελευταῖα του, ξεχνᾶ τοὺς πολὺπλοκοὺς καὶ περισσότεχνους ἐκφραστικοὺς τρόπους, γιὰ νὰ φτάσῃ σὲ μιὰ κλασικώτερη μορφή τέχνης, καὶ μαζὶ μ' αὐτὴ σὲ μιὰ ἐγκαρτέρηση ζωῆς καὶ σὲ μιὰ πνοὴ πρὸς γαληνεμένη. Ἰστέρα ἀπὸ τὴν περίπλοκη τεχνοτροπία του, ποὺ τὴν ὠνόμασα παραπάνω ρομαντικὴ τέχνη, μὲ ἀρχὴ τὴν ἀναζήτησιν τῆς παράξενης ὁμορφιάς, ὁ Γρυπάρης μᾶς παρουσιάζει μιὰ κλασικώτερη ποιητικὴ ἀντίληψη, ποὺ εἶναι ἡ ἀναζήτησιν κι ἡ ἀγάπη αὐτῆς τῆς ἀπλῆς ὁμορφιάς. «Τῆς διαφανῆς, ἐνεργητικῆς καὶ ξεκούραστης τέχνης», γιὰ νὰ θυμώσῃ τὸν περίφημο ὀρισμὸ τοῦ Saint Beuve, ἢ τὰ ὠραία λόγια τοῦ Μίλτονα γιὰ τὴν ποίησιν, ποὺ τὴ φαντάζεται «ἀπλῆ, ἀσθησιόγονη κι ἀτάραχη». Παίρνω παρακάτω ἓνα τοῦ ποιήμα, τὸ *Ἀπόβροχο*. Ἡ τεχνικὴ του μορφή, χωρὶς καμιὰ χλιδὴ ὑφους αὐτὴν τὴ φορά, θυμίζει τὴν κλασικὴ μορφή τῆς τέχνης, καὶ τὸ περιεχόμενό του, μὲ τὸ δροσερὸ καὶ φωτεινὸ ἀντίκρισμα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, μᾶς προξενεῖ τὴν ἐντύπωσιν ἀρχαίου χορικοῦ τραγουδιοῦ:

Τὴ νύχτα ἀπόψε ἡ θλίψη τῆς μ' ἀνάστησε ἡ τραγὴ
τὴ θλίψη μας σὰ νὰ εἶχε μελετήσῃ,
τὴ νύχτα ἀπόψε ἀνοιξαν οἱ ἔβροχοι οὐρανοὶ
καὶ πότισε νερὸ κατακλυσμός τὴν κτίση.

Στὰ σκοτεινὰ ἐξεχέλισαν τῶν θλίψεων οἱ πηγῆς
καὶ χύθησαν οἱ κρατημένοι οἱ θρήνοι
κι ἐλπίδα πιά δὲν ἔμεινε γιὰ νέες πάλι αὐγῆς
τὴ νύχτα, ποῦ εἶπες ἡ στεργνὴ πῶς θὰ εἶχε μείνει.

Μά έδωκε και ξημέρωσε ή ανέλπιστη αύγή
και στη δροσιά του απόβροχου λουσιμένη
σά θάμα νέο πεντοβολά κι αναγαλλιιάζει ή γή,
όσο ο χρυσός ο θριάμβος του ήλιου προβαίνει.

Στό μυριοθορυβούμενο κι ήλιόβολο γιαλό
οί ναύτες τά πανιά τών πλοίων ανοίγουν
και ιδέ φαντάζουν τ' άρμενα στο κύμα τό ψηλό
πώς πρίμα καρτερούνε τόν καιρό νά φύγουν.

Πώς μάς κλανεύει τ' όνειρο της εύτυχίας ξανά
σάν νά ήταν μία φορά νά μάς γελάση.
Σέ νέα ταξίδια μάς καλούν τά πλοία, στα γαλανά
τά κύματα, πού ως νά ήπιαν φώς κι έχουν χορτάσει.

Κιάν τά κρατούνε οί άγκυρες τ' άρμενα εκεί στη γή
κιάν τά τιμόνια στη στεριά βγαλμένα,
κρυφή λαχτάρα έπέρασε τά βάθη μάς ψυχής
κι ανατριχιάζουν τά φτερά τά διπλωμένα.

Κι ήρθε κι εστάθη ή μία ψυχή σέ άπόψηλη κορφή
και τις ζυγές φτεροβγες δοκιμάζει,
ξεχνώντας πού τις λάβωσε—ψυχή, πικρή άδερφή;
τ' άστροπελέκι τό παλιό και τό χαλάζι.

* *

Ο Γρυπάρης άγαπά γενικά την έπική εικόνα και τή μυθολογική
θύμηση, και κεί ακόμα πού είναι ο ποιητής του δικού του εσώψυχου
κόσμου, μάς άπαλής και ήσυχα έρωτικής ζωής. Σ' ένα του σονέτο
τά Χελιδόνια μ' δλη την τρυφερή πνοή πού κλείνει—πέστε ένα ειδύλ-
λιο της άκρογιαλιάς—τό ποίημα παίρνει κάτι σάν έπικό περπάτημα,
την ώρα πού άντηχεί νοσταλγικά τό βούκινο σημαίνοντας την ώρα
του μισεμοϋ. Σ' ένα άλλο του ποίημα, πού χύνει μέσα στον ύπνο του
άνεξήγητα μυστικά δάκρυα για τά πάθη της ψυχής του, ξεπετιούν-
ται μπροστά του σάν από έφιάλη, ή Έκάθη με τους πενήντα
γιούς της:

Γιατί νεκρούς, γιατί χλομούς σάν μαραμένα κίτρα
μές στα παρξενά πολύ και άγρια όνειρα μου,
είδα και τους πενήντα γιούς του παλαιού Πριάμου
και την Έκάθη επάνω τους βουβή μοιρολογήτρα.

Κάποιο άλλο του σονέτο, γραμμένο άπάνω στο γνωστό μύθο του
Έρωτα και της Ψυχής, είναι παράπονο στοχαστικό από την καθη-
μερινή πείρα της ανθρώπινης ζωής μας. Σ' ένα άλλο του σονέτο
παρμένο από την έλληνική πλάση, πού περιγράφεται κάποιο έλλη-

νικό ξημέρωμα γύρω από τή Ροδόπη, θάλεγε κανείς πώς του προ-
ξενεί τή ζωντανή έντύπωση ενός ιστορικού τοπαίου.

Άλλοτε πάλι, για νά μάς δώση ένα άτομικό του συναίσθημα,
άπλώνεται έξω από τόν έαυτό του, σέ μια ζωηρή, σέ μια παραστα-
τική εικόνα του φυσικού κόσμου:

Λιώνω άδερφή, κι άπόκρυφη
σέ σώνει ψυχοπόνια,
φεύγουν οί μαύροι γερανοί και παίρνουνε
στά μαύρα τους φτερά τά χελιδόνια.

Ο «Κισσός», ένα τραγούδι βγαλμένο μέσα από την έλληνική
χλωρίδα, είναι τό έλεγείο τής Ίδίας του ψυχής. Τό ποίημα αυτό είναι
σημαντικό για τόν τρόπο πού άνταμώνει την πλαστική ένάργεια τής
κλασικής τέχνης με την υποβλητική κι άπόκρυφη μουσικότητα τής
μεσαιωνικής ή ρομαντικής ποίησης. Τό «Μελτέμι» είναι μια άμορφη
ρεαλιστική εικόνα τής θάλασσας κι ο «Πανικός», τό έξαίσιο βουκο-
λικό ειδύλλιο του Άπόλλωνα, είναι δροσερότερο κι από λάλημα φλο-
γέρας πού θ' άκούγαμε νά μάς έρχεται από βάθη λαγκαδιάς.

Ο ποιητής Γρυπάρης βρίσκει συχνά την έκφραση του στη φύση
και στην ιστορία, όταν με την τελευταία αυτή λέξη έννοήσουμε πλατύ-
τατα τις διάφορες μορφές τής ζωής και τής φαντασίας από τόν κόσμο
τών περασμένων. Μαζί με την ανθρώπινη ζωή, ή φύση κι ή ιστορία
είναι τά τρία εκείνα θέματα πού βρίσκονται, λιγώτερο ή περισσότερο,
σέ κάθε άληθινό ποιητή. Η ζωή, ή ανθρώπινη φύση, ο έσωτερικός
κόσμος του κάθε άτομου, τά πολλαπλά συναισθήματα και πάθη του
άνθρώπου, ο άνθρωπος στην πάλη του με τόν άνθρωπο, είναι τό γενι-
κώτατο κι άπαραίτητο υλικό για κάθε τέχνη, και πρώτ' άπ' όλα
στην τέχνη τή δραματική. Η φύση είναι ο αίσθητός κόσμος πού μάς
τριγυρίζει, κάθε οργανική κι άνόργανη ύλη του γύρω μας κόσμου,
ή δημιουργία με όλόκληρη την εικόνα της ένα στοιχείο τόσο σημαν-
τικό για την ποίηση, και περισσότερο για την έπική και για τή
νεώτερη λυρική ποίηση. Κι ύστερα ή ιστορία, οί μορφές των περα-
σμένων, είτε οί άτομικές μορφές τής ιστορίας, είτε οί ιδανικές μορφές
τής τέχνης τό άτομικό και νοητό πέραςμα του ανθρώπου μέσα από
τή ζωή, τό μακρινό μήνυμα των έργων του, ο άνθρωπος μέσα σ' ένα
όρισμένο τόπο και χρόνο, κάθε γνώριμη κι άξέχαστη μορφή, είτε
από τά έργα και την πάλη των ανθρώπων, είτε από τή μυθολο-
γία και την ποιητική φαντασία. Τή ζωή, τή φύση και την ιστορία,
τις τρεις αυτές πηγές δημιουργικής φαντασίας, θά τις βρούμε λιγώ-

τερο ή περισσότερο, σ' όποιαν έποχή, σ' όποιον ποιητή κιάν γυρίσωμε τὰ μάτια. Ό Όμηρος, εκεί πού ιστορεί τὰ έπικά κατορθώματα τών Άχαιών γύρω από τήν Τροία, μάς συγκινεί πρώτ' από όλα με τή βαθιά ανθρώπινη ζωή τών ήρώων του, και μαγεύει τὸ νοῦ μας με τὸ φωτεινὸ και μακαρισμένο δράμα τῆς χαροῦμενης φύσης πού τοὺς κυκλώνει. Ό Σαίξπηρ, πού περισσότερο ἀπ' ἄλλους μάς συντρίβει με τ' ανθρώπινα και τραγικά του πάθη, συχνὰ ταξιδεύει στήν ιστορία και στήν παράδοση, γιά νά διαλέξει ἀπεκεί τοὺς ήρωες και τίς ανθρώπινες μορφές του, και συχνὰ ὁ στίχος του γίνεται λυρικός και μοσκοβολᾷ ἀπὸ τὰ πράσινα λιβάδια τῆς πατρίδας του. Κι ἕνας ποιητῆς τοῦ νεώτερου κόσμου, ὁ Σέλλεϋ, πού γίνεται ἕνα με τήν τριγύρω πλάση και χάνεται περνώντας μέσα στὸ φυσιολατρικὸ του κόσμο σὰ μετέωρο, όταν δὲ βυθίζεται στὸ ἀνθρώπινο ὄνειρο τῆς ἴδιας του ψυχῆς, ἀνασταίνει τίς ποιητικῆς του μορφές στήν ιστορία και στὸ μῦθο.

Ό Γρυπάρης, ὁ λυρικός αὐτὸς ποιητῆς, δὲ χάνει ποτὲ τὸν ἑαυτὸ του, κι όταν ἀκόμα ἐκφράζεται μ' ἕναν ιστορικὸ μῦθο ἢ με μιὰ εἰκόνα ἀπὸ τῆ φύση. Μέσα στὸν ἐξωτερικὸ του κόσμο ξεχωρίζουμε τὴν ἀτομική του φυσιογνωμία, μιὰ δική του χαρακτηριστικὴ διάθεση, πού δίνει νέα κι ἀτομικὴ ζωὴ και στὰ πιδ ξένα ἀπ' αὐτόν, και στὰ πιδ ἀπομακρυσμένα κι ἀρχαία περιστατικά.

Μὲ ἄλλους αὐτοὺς τοὺς χαρακτηρισμοὺς γιά τὰ θέματα τοῦ ποιητῆ μας, θέλησα νά δείξω τὰ ἐξωτερικά ἢ ἀντικειμενικά ἐκεῖνα γνωρίσματα πού ἀπαρτίζουν τὸν ποιητικὸ του κόσμο. Τὸ οὐσιαστικώτερο ὅμως γνώρισμα τοῦ τραγουδιοῦ του εἶναι πῶς κάτω ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ φανερῶναι μιὰ δική του ψυχικὴ διάθεση, μιὰ παθητικὴ σύλληψη, μιὰ αἰσθησιόγονη ἔνταση, ἕναν ὑποβλητικὸ και μουσικὸ παλμό, μιὰ κρουστή κι ἀρρενωπὴ δρασερότητα. Αὐτὲς εἶναι οἱ πρώτες ἐκεῖνες ιδιότητες τῆς ψυχῆς πού μάς δίνουνε τὸ σπέρμα τοῦ λυρισμοῦ, πού ἀλλάζει και μετουσιώνει σὲ τραγούδι, σὲ φαντασία, σὲ αἴσθημα, σὲ μουσικὴ και εἰκονικὴ ὁμορφιά, κάθε πραγματικότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, κάθε ἐντύπωση ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς.

Και τώρα θὰ ρωτοῦσα, ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ γενικὰ γνωρίσματα πού ξεχώρισα παραπάνω, ἀπ' ὅλες αὐτὲς τίς ἐσωτερικῆς ιδιότητες τοῦ Γρυπάρη, ποιά εἶναι ἡ ἀφηρημένη ἐκεῖνη σκέψη και ἡ γενικώτερη ἔννοια, πού ἀναβρῦζει με βαθύτερη αἴσθηση ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Γρυπάρη; Γιατί ἀπὸ κάθε ποιητικὸ ἔργο, κι όταν ἀκόμα δὲν ξεκινᾷ νά φτάση θεληματικὰ σὲ μιὰ ἰδέα, ν' ἀνεβῆ συνειδητὰ σ' ἕνα παραστα-

τικὸ σύμβολο, ξεπετιέται ἀθόρμητα μιὰ ζωντανὴ ἔννοια τοῦ κόσμου, μιὰν ἀνθρώπινη στάση μπροστὰ στῆ ζωὴ.

Ό Γρυπάρης, ὁ σύγχρονος αὐτὸς λυρικός μας, τραγουδεῖ μαζί με τοὺς ἄλλους, τίς ἴδιες αἰώνιες ιστορίες και τὰ ἴδια θέματα, τὸν ἔρωτα και τὸ θάνατο, τ' ὄνειρο και τὴν ὁμορφιά. Πρῶτα ἀπ' ὅλα ὅμως στοὺς στίχους του μάς δέχεται ἕνας ἀπαισιόδοξος κι ἕνας ἠδυπαθῆς. Τὸν βασανίζει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἡ συναίσθηση τῆς φθορᾶς, ἡ γήινη ὁμορφιά πού κέρπει σὲ παρακμὴ και πού χάνεται. Όμως ἡ ζωὴ τὸν τραβᾷ ἀδιάκοπα, με τοὺς μαγικούς και μεθυσμένους ἀντίλαλους πού τοῦ στέλνει, καθὼς μάς λέει σὲ κάποιους στίχους του:

..... Δὲ θεν' ἀράξωμε οὔτε βράδου οὔτε αὐγῆ,
κι ὁ θάνατος μάς ζώνει πρῶτα πλῶρη.

Μὰ κάτι μωρουδιὲς μάς φέρνει ὁ ἄνεμος
ἀχνές κι ἀλαργινές, σάν τί δὲν ξέρω.....

Κι οἱ μωρουδιὲς αὐτὲς, ξεχνίζουνε ἀδιάκοπα τὴν ἔμπνημένη του αἴσθηση, και τοῦ δίνουν ἀκόμα πιδ ζωηρὰ τὸν ἀνεξάντλητο πόθο τῆς γήινης χαρᾶς και τῆς ἀπόλαψης. Τόσο, πού σ' ἕνα του σονέτο, προσκαλεῖ τὸ θάνατο ὅσο εἶναι κανεὶς νέος, γιά νά κρατήση τὸ ἔρωτικό ὄνειρο τῆς ζωῆς και μέσα στοὺς τάφους.

Όμως μαζί με τὴ δῖψα τοῦ πόθου του, ἡ τέχνη του μάς τὸν δέχνει σάν ἕνα μάγο, ὅσες φορές, μαζί με τὸ φλογισμένο του τὸν καημό, γυρεύει νά σκορπίση μιὰ ὑποβλητικὴ, μιὰ παράξενη ὁμορφιά στὸ τραγούδι του. Και μόνο στὰ τελευτάια του ποιήματά, όταν πιδ ὁ ποιητῆς δοκιμάζη κι ἀδειάζη ὀλόκληρη τὴν πείρα τοῦ πόνου του, μάς παρουσιάζεται με μιὰ παρατημένη ἀλλὰ και πιδ γαλήνια διάθεση, και με μιὰ φιλοσοφικώτερη ἐγκαρτέρηση τῆς ζωῆς.

* *

Ό ποιητῆς Γρυπάρης εἶναι ἀκόμα ὁ μεταφραστῆς τῆς Τριλογίας τοῦ Αἰσχύλου¹ και «τὸ μεγάλο κέρδος εἶναι πού γεννήθηκε γιά μάς ὁ Αἰσχύλος με τὸ ἔργο τοῦτο». Ἡ σημασία τῆς μετάφρασης αὐτῆς δὲν εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὴ σημασία τοῦ πρωτότυπου ἔργου τοῦ Γρυπάρη. Εἶναι μιὰ μετάφραση ποιητικὴ, ἕνα ἀληθινὸ ποιητικὸ ἔργο. Μόνο μιὰ φυσιογνωμία με τὰ πολλαπλὰ χαρίσματα τοῦ Γρυπάρη

¹ Αἰσχύλου, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι, Εὐμενίδες, μετάφ. Ι. Γρυπάρη, Ἔκδ. Γ. Α. Φέξη, 1911.

μπορούσε να καταπιασθή με το έργο αυτό και να ξαναδώσει στη γλώσσα μας το αρχαίο δράμα του Αισχύλου. Κάθε μετάφραση στην καλλιτεχνική της άποψη είναι και πρωτότυπη εργασία, αφού ζωντανεύει κανείς μια παλιά συγκίνηση σε νέα δική του καλλιτεχνική μορφή. Ο Γρυπάρης έρχεται στην ίδια σειρά μαζί με τους πιδ γνωστούς εργάτες για το ζωντανεμα των αρχαίων. Η Τριλογία του συντροφεύει την «Οδύσσεια» του Πολυλά και την «Ιλιάδα» του Πάλλη.

Αυτά είναι οι τρόποι που ακολούθησαν ως τώρα στη λογοτεχνία μας για τη μετάφραση των αρχαίων στη δημοτική. Ο πρώτος τρόπος μας φέρνει σ' ένα Πολυλά. Ο Πολυλάς μεταχειρίζεται τη δύναμη και το χρώμα της δημοτικής για να ζωντανέψει στη γλώσσα μας το αρχαίο έπος. Η δημοτική γλώσσα του όμως κρατεί κάποιο αρχαϊκό χρώμα, μια πρωτόγονη και μεσαιωνική χάρη στο τυπικό της και στο λεχτικό δέν είναι όμαλη δημοτική. Σε πολλά μέρη θέλει να κρατήσει την αίσθηση του αρχαίου, όχι μόνο γιατί νομίζει πως πολλοί παλιοί τύποι είναι αμετάφραστοι και δε βρίσκουνε την αντίστοιχη αναλογία τους στη σημερινή ζωή, αλλά γιατί έχει την ιδέα, πως κι αν ακόμα μπορούσε να τους μεταφέρει στο σύγχρονο κόσμο, θα μάς έδινε κάτι αλλιώτικο, που θα ξέφευγε από την άμεση εντύπωση του αρχαίου κόσμου. Έτσι ο Πολυλάς ζητεί να φέρη τη ζωή του σύγχρονου δημοτικού τραγουδιού, χωρίς όμως να παύη να το χαρακτηρίζει κάποια αρχαϊκή απόχρωση.

Ο τρόπος που εγκαίνιασε ο Αλέξ. Πάλλης είναι αλλιώτικος: θέλησε να κάνη το όμηρικό έπος δημοτικό τραγούδι, και μόνο δημοτικό τραγούδι του καιρού μας. Προσπάθησε να κάμη σύγχρονη κάθε μορφή των όμηρικων χρόνων και να φέρη την έννοια της αρχαίας ιστορίας στη δική μας τη σύγχρονη ζωή. Γι' αυτό «ξανακάνει δικά του τη γλώσσα και το πνεύμα τ' όμηρικό: θέλει να δώσει στους σύγχρονους του την εντύπωση που θα τους ξυπνούσαν οι ραφωδίες στο δικό τους τον καιρό.....»¹

Βρίσκω πως ο μεταφραστής Γρυπάρης έχει πάρει κι από τα δυο αυτά παραδείγματα. Όταν νομίζη πως η αρχαία ζωή είναι αμετάφραστη, ή πως μένοντας έτσι φτάνει σε μεγαλύτερη έκφραση και γνησιώτερο χρώμα, μάς δίνει τον αρχαίο τύπο χωρίς να τον αλλάξη. Από την άλλη μεριά δε δείχνεται δειλός και συντηρητικός, όπως ο

Πολυλάς, στο μεταχείρισμα της δημοτικής του, που είναι πάντα ζωνρή και παραστατική. Καθώς σημειώνει ο Πέτρος Βλαστός, η δημοτική του είναι «κρουστή και πλουτόχρωμη».

Ο Γρυπάρης, όπως και στην άλλη του ποίηση, δείχνεται και δώ εκλεχτικός στη γλώσσα και στην ποιητική του φράση, και μεταχειρίζεται τολμηρά και τους δυο τρόπους που έδειξα παραπάνω για να φτάση στο σκοπό του, όσο κι αν είναι μέρη που τα άνόμοια αυτά στοιχεία έχουνε κάτι το άταίριαστο, κι ύστεροβνε σε γλωσσική ενότητα κι αρμονία. Για το διάλογό του πήρε τον λαμβικό δεκατριούλλαβο, την τόσο πολύτροπη και τεχνική αυτή μετρική μορφή. Θα είχα να παρατηρήσω πως μεταχειρίζεται το στίχο αυτό με πολλές μετρικές άνωμαλίες στον τονισμό του, κάποτε ακόμα με άμελεια στη φωνητική του αρμονία.

Στά χορικά δοκιμάζει τον ελεύθερο λαμβικό στίχο. Και δώ ξαναβρίσκει πιδ εύκολα και πιδ άνετα τη δική του ποιητική μορφή, κι η τέχνη του μάς ξαναδίνει τους αρχαίους στίχους, μ' ελη τη χαρακτηρισμένη και προσωπική τεχνοτροπία του Γρυπάρη. Παίρνω ένα κομμάτι από το πρώτο χορικό του Άγαμέμνονα, εκεί που περιγράφεται η θυσία της Ίφιγένειας:

Και μιά που μπήκε στής ανάγκης το ζυγό
κι άνεμος δυσσεβείας γύρισε το νοῦ του,
μηδ' όσο μηδ' ιερὸ λογιάζει πιδ
καὶ τὸν νικᾷ ἢ ἀποκοτιά τοῦ λογισμοῦ του.
Γιατὶ τὸ πρῶτο βῆμα στὸ ἄθλιο τὸ κακὸ
εἶναι ἀχρεῖος σύμβουλος κι ἀπομωραίνει
τοῦ ἀνθρώπου τὸ συλλογικόν.
Κι ἔτσι λοιπὸν γιὰ τὸ γυναίκειο
τὸν πόλεμο, καὶ νὰ ἐγκαινιάσῃ
τῶν καρabiῶν τὸ δρόμο,
τὸ βάσταξε τὴν κόρη του νὰ θυσιάσῃ.

Τὰ διπλοπαραινάλια της, πατέρα, πατέρα!
δὲ λόγιασαν, κι οὐδὲ τὰ τρυφερά της νιάτα
οἱ πολεμόχαφοι ἀρχηγοί,
καὶ πρόσταξε τοὺς δούλους ὁ πατέρας
νὰ τὴ σηκώσουν ὕστερα ἀπὸ τὴν εὐχή
σάν ρίφι, μὲς στοὺς πέπλους τυλιγμένη,
γοργά, ψηλά και προύμυτα
ἐπάνω ἀπ' τοὺς βωμοὺς
καὶ νὰ τὴς φράξουν τ' ὄμορφό της στόμα
μὲ δύναμη τοῦ φριμωτοῦ βουβῆ,
μὴν τύχη και τὸ σπῖτι του καταραστή.

¹ Jean Psichari, L'Iliade d'Homère, Revue Critique d'Histoire et de Littérature, 17 Ιουνίου, σ. 464.

Στῆ γῆς κωλά τὸ φόρεμά της τὸ ζαφρᾶ
καὶ ἡ κόρη τοὺς δημίους της χτυπᾶ ἕνα ἕνα,
μὲ τῶν ματιῶν της σαΐτιες πονετικές.
Κι ἔμοιαζε σὰν σὲ ζουγραφιά
πὼς νάθελε νὰ τοὺς μιλῆσῃ.
Γιατὶ στὰ πλούσια τοῦ πατέρα της τραπέζια
πολλὲς φορές τοὺς εἶχε τραγουδήσει,
κι ἀγνή, μὲ τὴ φωνή της τὴν παρθενικιά,
τ' ἀγαπητοῦ πατέρα της ἀπὸ καρδιάς
τὸν καλορίζικο ἔβαλε παιᾶνα.

Οἱ στίχοι αὐτοί—καὶ τέτοιους θὰ μπορούσε νὰ βρῆ κανεὶς πολλοὺς ξεφυλλίζοντας τὴν αἰσχυλικὴ τριλογία τοῦ Γρυπάρη—ἔχουν μιὰν ἀσυνήθιστη λιτότητα καὶ δύναμη στὴ φράση τους, κάτι σὰν ἀρρηνωπιὴ ἀπλότητα καὶ σὰ δωρικὴ ὁμορφιά.

Μὲ τὰ λίγα αὐτὰ ἀποσπάσματα προσπάθησα νὰ δώσω μιὰ γενικὴ ἰδέα, κι ἄς εἶναι ἀμυδρὴ, γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Γρυπάρη. Εἶναι κρῖμα ποὺ ὡς τὴν ὥρα μᾶς δόθηκε τόσο λίγο ἀπὸ τὸ ἔργο του, κι αὐτὸ ποὺ μᾶς δόθηκε βρίσκεται σκορπισμένο ἐδῶ καὶ κεῖ. Τὸ σημειωμὰ μου αὐτὸ γράφτηκε γιὰ νὰ θυμίσῃ περισσότερο, παρὰ γιὰ νὰ κρίνῃ τὴν ποίηση τοῦ Γρυπάρη. Εὐχομαι γλήγορα ν' ἀκολουθήσῃ μιὰ ἔκδοσις, ποὺ θὰ δώσῃ ὀλόκληρο καὶ φροντισμένο τὸ ποιητικὸ του ἔργο.

Τὰ διάφορα ποιήματά του ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὰ ὡς τὴν ὥρα, φτάνουνε γιὰ νὰ μᾶς ξεχωρίσουν τὴν ἐκλεχτικὴ καὶ ποιητικὴ φυσιογνωμία τοῦ Γρυπάρη, μὲ τίς σπάνιες ποιητικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς του ιδιότητες.

1918

2. Π. Σ. ΔΕΛΤΑ

ΤΑ ΚΑΙΝΟΥΡΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΜΑΣ¹

Ἄ συναρτησίεις εἶναι γεμάτος ὁ «Πέτρος Λάρας». Τὸν βλέπομε ἄρρωστο (σ. 29) γιατί εἶναι καὶ αὐτὸ ἀναπόφευκτο· πρέπει κάθε ἀναγνωστὴς νὰ ἔχῃ τουλάχιστον ἀπὸ ἕνα ἄρρωστο παιδί τὸ καθένα.

Ἐχει φτάσει πιά τὰ 16, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ (σ. 24), εἶναι ἄρρωστος βαριά καὶ ἡ μητέρα του τὸν φροντίζει. «Μὲ πῶ πολλὴ λαχτάρα ἔσφιγγε στὴν ἀγκαλιά της τὸ μονάκριβο τώρα ἀγοράκι της, τὸν Πέτρο της». Ἴσως νὰ εἶχε ἰδρῶσει τὸ μουστάκι τοῦ μονάκριβου ἀγορακιοῦ.

Γίνεται 19 χρονῶν (σ. 31), καὶ φεύγει κρυφά! Ἀπαντᾷ τρικυμία: «Κάποτε φαρδὺς πλατὺς πέφτει ἀπάνω στὸ κατάστρωμα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ σηκωθῇ, τὸν ἐπιασε ζάλη. Κλαίει, φωνάζει, μὰ ποῖος τὸν ἀκούει;» (σ. 33) Ἄλλῃ τρικυμία μὲ ἄλλους φόβους καὶ τρεμοῦλες τοῦ Πέτρου (σ. 35).

«Κατὰ τὸ βράδυ ξαστέρωσε ὁ οὐρανός. Ὁ Πέτρος ἠσύχασε καὶ ζώηρεψε πάλι. Ἔτρεχε τριγύρω στὸ κατάστρωμα, χαιρόταν γιὰ τὸν ξάστερο οὐρανὸ καὶ γιὰ τὰ κύματα ποὺ λαμποκοποῦσαν». Ἐξάσασε ἀραγε ὁ συγγραφέας πὼς ὁ ἥρωάς του ἦταν 19 χρονῶν;

Ὁ ἴδιος αὐτὸς ἄντρας, δέκα ἐννιά χρονῶν, κατάλαβε βαθιά καὶ καθαρά ὕστερα ἀπὸ τὸ ναυάγιο, πὼς ὁ καλὸς Θεὸς τὸν ἔσωσε.

«Γονάτισε τότε, ἔκαμε τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, σταύρωσε ὕστερα τὰ χέρια του καὶ εἶπε: Πατέρα μου ποὺ εἶσαι στὸν οὐρανό, ζῶ!» (σ. 41).—Ὁ Πέτρος διψᾷ. «Ἐψάξε παντοῦ μὰ πουθενὰ δὲ βρῆκε νερὸ νὰ πιῇ». Σωριάζεται χάμω καὶ κάνει μιὰ προσευχὴ ἀνάλογη μὲ τὴν παραπάνω.

«Σὲ λίγο ὁμοῦς ἀκούστηκε κάτι» (σ. 43). Ἦταν ἡ πηγὴ ποὺ ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεὸς τοῦ ἔβαλε ἐκεῖ, ἀφοῦ αὐτὸς δὲν μπορούσε πιά ἀπὸ τὴν κούραση νὰ πάῃ νὰ τὴ βρῆ μακρύτερα.

Ἄλλωστε σ' ὅλο τὸ διήγημα ὁ ἀπὸ μηχανῆς «καλὸς θεὸς» ἐξα-

¹ Συνέχεια ἀπὸ τὸν 7. τόμο τοῦ Δελτίου, σ. 44-73.

κολουθεί να τοῦ κἀνῆ τὰ χατήρια του ὅποτε τοῦ τὸ ζήτηση. Κι ἔτσι ὅταν πείνασε καὶ «φώναξε καὶ ἄρχισε νὰ κλαίῃ δυνατὰ» (σ. 44), ἀφου «ἔφαξε, μὰ ὄλα τὰ δέντρα γύρω του ἦταν ἄκαρπα καὶ κάτω εἶχε μόνο ξερὸ χορτάρι», ὕστερα ἀπὸ μιὰ τρίτη παρόμοια προσευχή, «μόλις προχώρησε λίγο εἶδε ἕνα φυτὸ πολὺ γνωστὸ», «μιὰ καλαμποκιά μὲ τρία μεγάλα καλαμπόκια». Σημειώσετε πὼς τὸ νησί ἦταν γεμάτο μπανάνες, κοκκοκάρυδα, πορτοκάλια, λεμόνια κτλ., ὅπως βλέπομε παρακάτω. Θὰ εἶχε κανεὶς πολλὰ νὰ πῆ, γιὰ τὸν ἀψυχολόγητο χαρακτήρα τοῦ δειλοῦ Πέτρου, ποῦ ξαφνικὰ γίνεται λιοντάρι καὶ εὐκολα εὐκολα στρώνει κάτω δυὸ ἄγριους ὀπλισμένους μὲ ρόπαλα (σ. 111)—γιὰ τὸ ἀφύσικο ξάφνισμα τοῦ ἄγριου ὅταν κἀνῆ (σ. 115), ἐνῶ οἱ ἄγριοι γνώριζαν τὴ φωτιά (σ. 109)—γιὰ τὴν ἀσάφεια καὶ ἀπιθανότητα ποῦ ἔχει ὄλο τὸ κεφάλαιο τῆς δευτέρας ἀρρώστιας (σ. 76 ἀ.), ὅπου ὁ ἀναίσθητος Πέτρος ζῆ μέρους; . . . ἑβδομάδες; . . . μῆνες; χωρὶς τροφή καὶ ξυπνὰ καὶ βρίσκει ἀνοιξη, ἀπὸ κεὶ ποῦ περίμενε χειμῶνα κτλ. Ἄλλα τόσα θὰ εἶχε νὰ πῆ κανεὶς γιὰ τίς κουραστικές, ἀνευλαβεῖς, μπορῶ νὰ πῶ, ἐπικλήσεις τοῦ Πέτρου πρὸς τὸ θεό, κάθε φορὰ ποῦ θέλει κάτι καινούριο, ἔξαφνα ἕνα καλὸ φαγί, καὶ ἀποφασίζει: πὼς «σήμερα πρέπει νὰ βρῶ καινούρια τροφή πρέπει νὰ φάω κατιτὶ πολὺ νόστιμο» — αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη του σκέψη. Ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, σταύρωσε τὰ χέρια του καὶ εἶπε: — «Θεέ μου, πολὺ σὲ παρακαλῶ, κάμε μου τὴ χάρη νὰ μὲ βοηθήσης νὰ βρῶ ὅσα μοῦ χρειάζονται (σ. 54)».

Ἀφήνω καὶ ἀμέτρητα ἄλλα παραδείγματα παρόμοια, ἀπὸ φόβο μὴν κουράσω τὸν ἀναγνώστη ἀρκεῖ μόνο ἕνα τελευταῖο νὰ σημειώσω. «Ὁ Πέτρος ἔσκυψε ν' ἀρμέξῃ μιὰ γίδα. Τότε ἀκουσε ἀπὸ πίσω του: Πέτρο, ἀγαπημένε μου Πέτρο, ποῦ εἶσαι; Γιατί δὲν ἔρχεσαι; — Ὁ Πέτρος ξαφνιάστηκε. Πῶς; ὁ ἄγριος ξέρει ἑλληνικά; Πῶς γίνεται αὐτό; Ποῦ ἔμαθε τ' ὄνομά μου; Ὁ Πέτρος γύρισε στὴ στιγμή νὰ δῆ. Μὰ καὶ ὁ ἄγριος εἶχε μείνῃ θαμπωμένος μὲ ὀλάνοιχο τὸ στόμα καὶ τὰ μάτια. Καὶ ποῦ κοίταξε; Πρὸς τὸ μέρος τοῦ παπαγάλου. — Ὁ Κοκὸς λοιπὸν εἶχε πεῖ τὰ λόγια αὐτά, τὰ εἶχε ἀκούσει πολλές φορές ἀπὸ τὸν Πέτρο. Χωρὶς νὰ καταλαβαίνῃ τίποτα ἀπὸ αὐτά, εἶχε ἀκούσει τὸν ἦχο, καὶ σὰν παπαγάλος ποῦ ἦταν εἶχε μάθει νὰ λέῃ τὰ λόγια (σ. 113).

Ὅταν ὁ Πέτρος προσφώνουσε τὸν ἑαυτὸ του μὲ ἐκφράσεις τρυφερές; Καὶ φώναζε τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸν ρωτοῦσε ποῦ εἶναι καὶ γιατί δὲν ἔρχεται; Δὲν ἔρχεται ποῦ; Πρὸς τὸν ἑαυτὸ του;

Τὸ παράδειγμα αὐτὸ ἀρκεῖ γιὰ νὰ πείσῃ τὸν ἀναγνώστη πὼς τὸ βιβλίον εἶναι κατώτερο ἀπὸ κάθε κριτική. Καὶ ὅμως γιὰ ἕνα χρόνον εἶναι ἡ σχεδὸν ἀποκλειστικὴ πνευματικὴ τροφή γιὰ χιλιάδες ἑλληνόπουλα ποῦ πηγαίνουν στὸ σχολεῖο νὰ μορφωθοῦν.

* *

Ἄλλο ὁλότελα τὸ βιβλίον τῆς Κας Καζαντζάκη τὰ καλά του εἶναι πολλὰ: τὰ ἐλαττώματά του βρίσκονται σ' ἄλλο ἐπίπεδο ἀπὸ κείνα τῶν ἄλλων ἀναγνωστικῶν, ἀνήκουν σὲ λεπτότερη ἀνάλυση, ἀπὸ ἠθικὴ ἐποψὴ εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τ' ἄλλα. Τὸ ὕφος στρωτὸ, ἐλαφρὸ τρέχει: οἱ λέξεις ἔρχονται μονάχες στὴ θέση τους ἢ φράση ἀπλή, σεμνὴ, εὐκολὴ, φυσικὴ σὰν κουβέντα. Θὰ ἦταν ἐκεῖνο ποῦ χρειάζεται γιὰ παιδιὰ, ἂν ἦταν πιδ σεμνὸ στὶς αἰσθηματολογίες, ἂν ἔλειπαν τὰ πολλὰ τὰ κλάματα, ποῦ σὲ μερικὰ μέρη εἶναι καὶ ἀψυχολόγητα, ἂν ἀπ' ὄλο μαζί τὸ βιβλίον ἔδωκεν κάποια ἀτμοσφαῖρα τονωτικὴ, ποῦ γενικὰ λείπει ἀπ' ὄλα τὰ βιβλία ποῦ γράφονται γιὰ τὰ παιδιὰ μας.

Ἡ κ. Καζαντζάκη μεταχειρίζεται τὴν πένα της ὅπως θέλει, μὲ τέχνη. Γι' αὐτὸ ἔχομε καὶ μεγαλύτερες ἀπαιτήσεις γιὰ τὸ σχολικὸ βιβλίον ποῦ ὑπογράφει.

Τὸ θέμα εἶναι τὸ ἴδιον τοῦ Πέτρου Λάρα, παρμένο ἴσως ἀπὸ τὸ ἴδιο πρωτότυπο, ἂν καὶ δὲν τὸ δηλώνει ἡ κ. Καζαντζάκη. Βρισκόμαστε πάλι στὸ ἴδιο νησί μὲ μπανάνες, μεγάλα δέντρα, παπαγάλους: ξετυλιγονται τὰ ἴδια ἐπεισόδια: ναυάγιο, κουτσὴ κατσίκια, ἀρρώστια μὲ τὰ ἴδια χαροπαλέματα: φτειάνονται τὰ ἴδια τσουκάλια μὲ τὸ ἴδιο κοκκινόχωμα, τίς ἴδιες ἀποτυχίες: λιώσιμο στὸ νερό, σπάσιμο στὴ φωτιά, τέλος φῆσιμον στὸ φούρνον: ἀπαντοῦμε τοὺς ἴδιους ἄγριους ἀνθρωποφάγους μὲ τίς ἴδιες φωτιές, τὰ μονόξυλα, τοὺς αἰχμαλώτους: ἀκοῦμε τὸν ἴδιον παπαγάλο ποῦ μαθαίνει καὶ μιλά κτλ. Μόνο ποῦ στὴ θέση τοῦ ἐνὸς ροδινσόνου Πέτρου Λάρα, ἔδω εἶναι τρεῖς ροδινσόνου, ἀκόμα παιδιὰ.

«Οἱ τρεῖς Φίλοι» εἶναι χαρακτήρες τίμοι, μὲ ἀξιεπίαινη προσπάθεια στὴν ὑπερηφάνεια καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια. Τὸ βιβλίον ὅμως ἔχει ἀπροσεξίες καὶ ἀκυρολεξίες, ποῦ ξαφνίζουν σὲ συγγραφέα μὲ τὴν περιωπὴ τῆς κ. Καζαντζάκη. Λεῖπει ἀπὸ μέσα ἡ πρωτοτυπία. Ἐπεισόδια παρμένα ἀπὸ ἄλλα γνωστὰ βιβλία παρουσιάζονται κάποτε ἀδέξια διασκευασμένα καὶ ἄλλοτε ἀψυχολόγητα. Ἄλλα ἐπεισόδια δὲ συναρμολογοῦνται ἀναμεταξύ τους.

“Όλο μαζί τὸ βιβλίο δείχνει ἀφροντισιά, φαίνεται γραμμένο βιαστικά, ἀμελέτητα, πρόχειρα, σὰν κάτι ποὺ δὲν ἀξίζει πολὺ κόπο. Μερικὲς ἀπροσεξίες, ἀκόμα καὶ στὰ ὀνόματα, εἶναι χοντροειδέστατες. Π. χ. στὴν ἀρχὴ μᾶς μιλά ὁ Παῦλος γιὰ τὴν ἀδελφή του τὴν Τασοῦλα· στὴ σελίδα 3 μᾶς λέει πὼς οἱ γονεῖς του «δὲν εἶχαν ἄλλα παιδάκια ἀπὸ μένα καὶ τὴν Τασοῦλα». Ἐξαρνα μᾶς λέει:

«Θυμήθηκα... τὴν ἀδερφή μου τὴ Μαρία, εἶδα πάλι τὸ χωριὸ μου» κτλ. (σ. 119). Ὅστε ἡ ἀδερφή του ἡ Μαρία εἶναι ἡ Τασοῦλα τῆς ἀρχῆς. Καὶ ἐξακολουθεῖ μὲ τὴ Μαρία ὡς τὸ τέλος.

Σ' ὄλο τὸ βιβλίο δυὸ σκύλοι παρουσιάζονται ὁ ἓνας στὸ χωριὸ τοῦ Παύλου (σ. 3), καὶ ὁ ἄλλος στὸ βαπόρι (σ. 20), ποὺ ἀκολουθεῖ τὰ παιδιὰ στὸ νησί. Κι οἱ δυὸ σκύλοι ὀνομάζονται «Πιστός», ποὺ εἶναι ἄλλωστε τὸ μοιραῖο ὄνομα σκυλιοῦ σὰν καλοῦπι, ὄλων σχεδὸν τῶν ἀναγνωστικῶν. Ἐπίσης μᾶς λέει ὁ Παῦλος: «Μαζί μου ταξίδευε κι ἓνα ἄλλο παιδί τῆς ἡλικίας μου, ὁ Νίκος, ὁ γιὸς τοῦ καπετάνιου» (σ. 21). Αὐτὸ δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ πῆ: «Πίσω μου ὁ Νίκος καὶ ἡ Ἄνθούλα ἔτρεμαν ἀπὸ τὸ φόβο τους, τὰ καημένα» (σ. 42), καὶ «εἶχα τὸ Νίκο καὶ τὴν Ἄνθούλα βέβαια, μὰ τί νὰ σοῦ κάμουν δυὸ μικρὰ παιδάκια...» (σ. 55). Ἐῆχασε καὶ δῶ ἡ κ. Καζαντζάκη πὼς ὁ Νίκος ἦταν τῆς ἡλικίας τοῦ Παύλου;

Οἱ τρεῖς ροδινσόνοι παρατηροῦν σημάδια ποὺ μαρτυροῦν πέρασμα ἀνθρώπου. Φτιάγουν σὲ μιὰ σπηλιά (σ. 41). «Καὶ μπροστὰ μικρὰ δεντράκια, σὲ δυὸ γραμμὲς φυτεμένα σχημάτιζαν μιὰ μικρὴ δεντροστοιχία. Χέρι ἀνθρώπινο τὰ φύτεψε, συλλογίστηκα. Καὶ θὰ εἶναι πολλὰ χρόνια γιατί' τὰ δέντρα εἶναι μεγάλα». Ἡ μικρὰ δεντράκια εἶδαν ἢ δέντρα μεγάλα. Καὶ πάλι (σ. 52): «Βλέπω τὸ Νίκο νὰ τρέχει στὰ πλάγια τοῦ βουνοῦ.—Μιὰ κατοῖκα, σκότωσα μιὰ κατοῖκα...κτλ.—Ἐκεῖ πιασμένη στὰ κλαδιὰ φώναζε ἡ πληγωμένη κατοῖκα...» κτλ.

Ἡ εἰκόνα τῆς σελ. 73, παρμένη ἀπὸ κάποιο βιβλίο τοῦ Ἰουλίου Βέρν, ἀν κρίνωμε ἀπὸ τὴν ὑπογραφή Meyer καὶ Brataut, καὶ ποὺ δῆθεν ἀναπαριστάνει τὴ σκηνὴ αὐτὴ, μᾶς δείχνει δυὸ ἀνθρώπους στὸ βᾶθος, τὸν ἓνα μὲ τουφέκι, κι ἐμπρὸς τρέχοντας τρομαγμένα τρία ζαρκάδια. Τὸ παιδί μαθαίνει νὰ βλέπη ζαρκάδι καὶ νὰ λήη κατοῖκα· τὸ ξέρει πὼς τὸ ὄμορφο ξενικὸ ζῶο τῆς ζωγραφικῆς δὲν εἶναι ἡ κατοῖκα, ἢ τόσο γνωστὴ γίδα τοῦ τόπου μας. Ἡ λοιπὸν θὰ συλλογιστῆ πὼς οἱ κατοῖκες στὸ νησί αὐτὸ ἔχουν σχῆμα ζαρκαδιοῦ, ἢ θὰ νομίση πὼς λέγοντας κατοῖκα ἐννοεῖς καὶ ζαρκάδι, ἢ θ' ἀποφασίσῃ πὼς βλέποντας ζαρκάδι μπορεῖς καὶ νὰ τ' ὀνομάσης κατοῖκα, ἐπίσης

καὶ τὴν ὄρνιθα πετεινὸ, τὸ ἄλογο μούλαρι κτλ. Τὸ αἰώνιο «πέριπου» ὅπου σκοντάφτει τὸ ρωμαϊκὸ ὀλόκληρο, καὶ ποὺ διδάσκεται ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα στὸ σχολικὸ βιβλίο.

Ἄν θέλῃ ἓνας συγγραφέας νὰ γράψῃ ἱστορία Ροδινσόνων, θὰ τὸ κἀνῃ βέβαια μὲ σκοπὸ νὰ μάθῃ τοῦ παιδιοῦ πράματα ἔξω ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τῆς πατρίδας του· ἄλλως δὲν ἔχει νόημα νὰ τοποθετήσῃ τὸ διήγημά του σὲ ξένο τόπο. Μὰ τότε πρέπει νὰ μελετήσῃ, πρῶτα αὐτὸς, τὸν τόπο ποὺ θέλει νὰ περιγράψῃ, μὲ τρόπο ποὺ ὅτι πῆ νὰ εἶναι θετικὸ, ὅπως εἶναι πραγματικῶς τὸ κλίμα ἐκεῖνο· καὶ ἂν ἔχη ζαρκάδια νὰ τὰ ὀνομάξῃ ζαρκάδια, καὶ ἂν ἔχη κατοῖκες καὶ ἡ ζωγραφιὰ νὰ δείχνῃ κατοῖκες. Νὰ μὴ βάζῃ ὀνόματα γνωστὰ σὲ προϊόντα καὶ ζῶα ἄγνωστα στὸ παιδί, γιατί' ἀντὶ νὰ τὸ διδάξῃ, μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν συγχύζει τίς γνώσεις καὶ τὴν κρίση του. Συγγραφικὲς ἀπροσεξίες καὶ ἀνακριβολογίες πρέπει συστηματικὰ νὰ λείπουν ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ παιδιοῦ, ποὺ παρατηρεῖ κάθε λεπτομέρεια. Ἐνας ὄρος τῆς παιδαγωγικῆς εἶναι ἡ κυριολεξία καὶ ἡ ἀκρίβεια στὴν ἔκφραση τῆς σκέψης. Καὶ ὅταν στὸ παραμῦθι τῆς Ἑλένης (σ. 92) διαβάξῃ τὸ παιδί πὼς ἡ Ἑλένη «σὰν εἶδε τὸ πρόσωπό της μέσα στὸ νερὸ τρέμαξε. Τόσο ἦταν μαύρη καὶ ἄσχημη»—γιατί τὴν εἶχαν ἀλείψει μὲ καρυδόζουμο—«ἔβρεξε τὸ χέρι της, ἔπλυνε τὰ μάτια της, καὶ τότε ἔλαμψε πάλι τὸ δέρμα της», τὸ σχολικὸ βιβλίο μαθαίνει στὸ παιδί νὰ λήη περίπου τὴ σκέψη του· γιατί' ἂν ἔπλυνε ἡ Ἑλένη τὰ μάτια της μόνο, δὲν μπορεῖ νὰ ἔλαμψε τὸ δέρμα ὄλου τοῦ προσώπου, ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὸ διήγημα.

Τὸ ἴδιο, μετὰ τὸ ναυάγιο (σ. 26) μᾶς λέει ὁ Παῦλος πὼς τὸν ἔβαλαν σὲ μιὰ βάρκα μὲ τὰ παιδιὰ τοῦ καπετάνιου καὶ ἐξακολουθεῖ: «Ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκεῖνη δὲ θυμοῦμαι πιά τίποτα. Ἐνα κύμα ἦρθε καὶ μᾶς σκέπασε, ἔπειτα ἡ βάρκα χτύπησε σ' ἓνα βράχο κι ἔγινε χίλια κομμάτια. Θυμοῦμαι ἀκόμη πὼς ἄρπαξα μιὰ σανίδα, πάλεψα ὠρες ὀλόκληρες μὲ τὰ κύματα, ὥσπου τέλος πιάστηκα ἀπὸ ἓνα βράχο. Ἐκεῖ ἔμεινα λιποθυμισμένος ὡς τὸ πρῶν. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ «δὲ θυμοῦνταν πιά τίποτα», περιγράφει λεπτομερῶς τί ἔκαμνε γιὰ «ὠρες ὀλόκληρες».

Αὐτὰ εἶναι λάθη προσοχῆς· ὑπάρχουν ὅμως στοὺς «Τρεῖς Φίλους» καὶ λᾶθη παιδαγωγικὰ καὶ ψυχολογικὰ ποὺ εἶναι σοβαρώτερα.

Ὅσο καὶ ἂν προσπαθῇ ὁ Παῦλος νὰ μᾶς βεβαιώσῃ πὼς εἶναι ὑπερήφανος, ἀξιοπρεπὸς, εὐλικρινὴς, ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴ διήγησή του

ξεθυμαίνει κάποια ταπεινόςυνη, κάποια υποκρισία ή προσπάθειά του να φανή καλός προέχει φανερά. Νιώθουμε πώς διδάχθηκε ήθικη άρκετή, αλλά πώς τὰ μαθήματα έμειναν κακοχωνεμένα.

Άγαπά τὰ μεγάλα λόγια: «Καλύτερα έλα τὰ κακά νὰ τὰ κρατῶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου» (σ. 47) καὶ νὰ μὴν τρομάζη τοὺς συντρόφους του. Καὶ πάλι στὸ τέλος: «Σ' εὐχαριστῶ, Θεέ μου, ποὺ μοῦ ἔδωσες τόσο θάρρος καὶ ὑπομονή καὶ νίκησα» (σ. 140).

Στὸ πλοιο πλησιάζει ὁ Παῦλος τὸ γιό τοῦ καπετάνιου, ποὺ καθὼς τὸ εἶχε ἤδη ἀντιληφθῆ «ἦταν τόσο περήφανο αὐτὸ τὸ παιδί ποὺ ποτὲ δὲν καταδέχτηκε νὰ μὲ χαιρετήσῃ» (σ. 21), καὶ τοῦ ζητᾷ «μιά μεγάλη χάρη», νὰ τοῦ δανείσῃ ἕνα ἀπὸ τὰ χρυσοδεμένα βιβλία του. Ὁ ἄλλος τοῦ ἀρνεῖται λέγοντας: «Δὲ δανείζω τὰ βιβλία μου! Ποιὸς εἶσαι;» Ὁ Παῦλος στενοχωριέται καὶ ἐτοιμάζεται νὰ τοῦ πῆ: «Εἶμαι ἴσως μὲ σένα, ἄς εἶμαι φτωχός». Μὰ δὲ λέει τίποτα καὶ συλλογίζεται: «Γιατί νὰ φανῶ κακός; Πρέπει νὰ εἶμαι ἀνώτερός του καὶ νὰ τὸν συγχωρῶ με ἄλη μου τὴν καρδιά».

Μὲ τὸ νὰ φαντάζεται ὁ Παῦλος, χωρὶς προηγούμενο, πὼς ὁ ἄλλος τὸν περιφρονεῖ γιὰ τὴ φτώχεια του, δείχνει πὼς μέσα του ἔχει ὁ ἴδιος τὴν ταπεινὴ συναίσθηση ὅτι ἡ φτώχεια μπορεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ καταφρόνια. Μὲ τὸ νὰ παρακαλῆ ἕνα ξένο ἀκατάδεχτο παιδί, μ' εὐγένειες ποὺ πλησιάζουν τὴν ταπεινόςυνη, νὰ τοῦ κάμῃ «μιά μεγάλη χάρη», δείχνει πὼς τοῦ λείπει κάποια ἀξιοπρέπεια καὶ πὼς ὁ ἴδιος βάζει τὸν ἑαυτὸ του σὲ ὑποδεέστερη θέση, προπάντων ποὺ στὸ τέλος, μετὰ τὴν προσβολή, δέχεται «ἕνα ἀπὸ τὰ ὄραια βιβλία ποὺ εἶχαν» καὶ ποὺ τοῦ φέρνει ἡ ἀδελφὴ τοῦ Νίκου. Ἀπὸ τὰ μεγάλα λόγια τοῦ τέλους, «γιατί νὰ φανῶ κακός;», λείπει ἡ εἰλικρίνεια. Δὲν ἀπαντᾷ ὁ Παῦλος, ὅχι γιατί εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀλλ' ἀπεναντίας γιατί νιώθει πὼς ἔρπαξε μιὰ προσβολὴ ποὺ τοῦ ἀξίζε, ἀφοῦ ἤξερε τὸν ἄλλο ὑπερήφανο καὶ ἀκατάδεχτο καὶ ὅμως πῆγε καὶ τὸν παρακάλεσε γιὰ «μιά μεγάλη χάρη», ποὺ ὁ ἄλλος δὲν εἶχε καμιάν ὑποχρέωση νὰ τοῦ τὴν κάμῃ. Ἀντὶ νὰ κρύβῃ τὴν ντροπὴ του κάτω ἀπὸ ἀνελικρινεῖς μεγαλολογίες, εὐγενικώτερο καὶ πιὸ ἴσιο θὰ ἦταν νὰ μᾶς ὁμολογοῦσε ὁ Παῦλος πὼς ἔκαμε λάθος, πράμα ποὺ καὶ στὸν ἀξιοπρεπέστερο μπορεῖ νὰ συμβῆ, καὶ πὼς ἡ προσβολὴ θὰ τοῦ γίνῃ μᾶθημα ἄλλη φορὰ νὰ μὴ ζητᾷ χάρες ἀπὸ ξένους.

Ἄλλη φορὰ πάλι ξεμολογιέται ὁ Παῦλος (σ. 130) «μιά μεγάλη ἁμαρτία» ποὺ δὲν ἔκαμε. Λέει πὼς ἦταν εὐτυχισμένος στὸ χωριὸ του καὶ ὅμως δὲν ἔμενε εὐχαριστημένος, γιατί «ἤθελα νὰ φύγω, νὰ γνω-

ρίσω καὶ ἄλλους τόπους, νὰ ζήσω μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα μου» κτλ. Κι ἔφυγε, ἐνῶ θὰ προτιμοῦσαν οἱ γονεῖς του νὰ τὸν κρατήσουν. Τὰ λόγια του φυσικὰ προκαλοῦν διαμαρτυρίες τῶν συντρόφων του, ποὺ τὸν βεβαιώνουν πὼς ἀφοῦ ἔφυγε μὲ τὸ θέλημα τῶν δικῶν του καὶ μὲ τὴν εὐχή τους, δὲν ἔκανε καμιάν ἁμαρτία.

Ἡ ὑπερβολικὴ αὐτὴ δῆθεν εὐσυνειδησία τοῦ Παύλου, ποὺ ἐκδηλώνεται ὕστερα ἀπὸ κάποιο ἀνάγνωσμα τοῦ Εὐαγγελίου, τὰ μεγάλα του λόγια, μυρίζουν νοσηρότητα καὶ ἀνελικρίνεια. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτό, σκοτίζουν καὶ τὴν κρίση τοῦ παιδιοῦ ποὺ διαβάζει, λέγοντάς του πὼς εἶναι κακὸ νὰ θέλῃ νὰ γνωρίσῃ τὸν κόσμο ἔξω ἀπὸ τὸ στενὸ του ὄριζοντα, ἐνῶ τὸ παιδί μὲ τὴν κοινὴ του κρίση ξέρει πολὺ καλὰ πὼς ὁ ζωντανὸς Παῦλος εἶχε πολὺ δίκαιο νὰ θέλῃ νὰ μάθῃ καὶ νὰ δῆ περισσότερα ἀπ' ὅ τι θὰ ἔβλεπε καὶ θὰ μάθαινε στὸ χωριὸ του, δίκαιο ποὺ ἀναγνώρισαν ἄλλωστε καὶ οἱ γονεῖς του, ποὺ τοῦ δίνουν τὴν εὐχή τους κι ἔτσι φεύγει. Ἐπίσης ψεύτικη ἡ σκηνὴ τοῦ Νίκου (σ. 132), ποὺ ὕστερα ἀπὸ δυὸ χρόνων κοινὸ βίβιο στὸ νησί, θυμᾶται τὴν ἱστορία τοῦ χρυσοδεμένου βιβλίου. «Κι ὅταν συλλογίζωμαι πόσο κακὰ σοῦ φέρθηκα στὸ πλοιο τὴ μέρα ποὺ μοῦ ζήτησες ἕνα βιβλίο, δὲν μπορῶ νὰ κρατήσω τὰ δάκρυα. Ἄδερφέ μου Παῦλο, θὰ μοῦ τὸ συγχωρέσης αὐτὸ ποτέ; — Καὶ βέβαια, καλέ μου φίλε, μὲ ἄλη μου τὴν καρδιά. — Σ' εὐχαριστῶ, σ' εὐχαριστῶ, φώναξε ὁ Νίκος κι ἔπεσε στὴν ἀγκαλιά μου».

Ψεύτικο καὶ σαχλὸ τὸ ὕφος μετάνοια καὶ συγχώρηση ἀφύσικα, δυσανάλογα μὲ τὸ φταίξιμο. Ἄλλοῦ πάλι (σ. 57) ὁ Παῦλος μᾶς μιλεῖ ὁ ἴδιος γιὰ τὴ «σθησιμένη» του φωνή.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου βρισκομε ἕνα ποίημα ὅπου τὸ χᾶδι τοῦ ἐγὼ καὶ ἡ σάχλα εἶναι ἀποκρουστικά.—«Σήκωσε τὰ χερᾶκια σου—στὸν Πλάστη ταπεινὸ—σήκωσε τὰ ματάκια σου—ψηλὰ στὸν οὐρανὸ—κι ἄς ποῦν τ' ἄθῳα χεῖλη σου(!) ἄθῳα προσευχὴ» κτλ. (σ. 110).

Πὼς τὸ παιδί εἶναι ἄθῳο, τὸ ξέραμε μεῖς οἱ γονεῖς γιὰ νὰ μείνῃ ὅμως αὐτὸ ἄθῳο πρέπει νὰ μὴν τὸ ξέρῃ. Τέτοιου εἶδους ποιήματα, καὶ ὅταν εἶναι ὁμορφα ἀκόμα, δὲν εἶναι γιὰ παιδικὰ βιβλία.

Τὸ διηγηματικὸ μέρος τοῦ βιβλίου εἶναι καὶ κείνο ἀδόουλετο καὶ ἀμελέτητο. Ἐχει μέρη ἀσυνάρτητα, ἄλλα ἀψυχολόγητα. Π. χ. τὸ ἐπεισόδιο τῶν ἀγρίων στὸ νησί μένει ἀδικαιολόγητο, ἀσυναρμολόγητο. Ὅπως στὸ Ροδινσόνα τοῦ Daniel Foe, στὸν «Πέτρο Λάρα» καὶ στίς ἀμέτρητες διασκευές τοῦ Ροδινσόνα, ὁ Παῦλος βλέπει πατημασιές, φωνές, χοροὺς ἀγρίων, σὲ διάφορες ἐποχές, σώζει

αίχμαλώτους, δλα αὐτὰ μὲ ἀσήμαντες παραλλαγές. Σὰν πάντα γίνε-
ται μάχη, νικοῦν οἱ ἄσπροι, φεύγουν οἱ μαῦροι καὶ δὲν ξανάρχονται
πιά. Μὰ τί τοὺς φέρνει τοὺς ἀνθρωποφάγους στὸ ἔρημο νησί; Τί
δικαιολογεῖ τὸν ἐρχομὸ τῶν κυνηγημένων ὄσο καὶ κείνων ποὺ τοὺς
κυνηγοῦν; Καὶ αὐτοὶ καὶ κείνοι ἔχουν τίς πατρίδες τους τόσο μακριά,
ποὺ μὲ ὄλη τὴν εὐσυνειδησία νὰ ἐκτελέσουν τὴν ὑπόσχεσή τους, οἱ
ἐλευθερωμένοι ἄγριοι ἀφήνουν μῆνες νὰ περάσουν πρὶν στείλουν βοή-
θεια στὰ παιδιὰ ποὺ τοὺς ἔσωσαν. Καμιάν ἐξήγησιν δὲ βρῖσκομε στὸ
βιβλίον. Φαίνονται νὰ ἦλθαν μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ κυνηγήσουν καὶ
νὰ κυνηγηθοῦν. Τὸ ἐπεισόδιον μένει ξεκολλημένο, ἀδικαιολόγητο, ἀδέ-
ξια φερμένο «γιὰ νὰ γίνη ἡ ἱστορία».

Ἄψυχολόγητο εἶναι τὸ χωριότοπουλο ὁ Παῦλος, ποὺ διδάχθηκε
ὄσο μπορούσε ἕνας καλὸς μαθητὴς νὰ μάθῃ στὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ
του, ποὺ λαχταρᾷ σὰν κάτι σπάνιο, τὰ χρυσοδεμένα βιβλία τοῦ Νίκου,
καὶ ποὺ ἐν τούτοις στὸ νησί βγαίνει τόσο πολὺ ξέρος, ὥστε διδάσκει
ἐγκυκλοπαιδικές γνώσεις περὶ πρώτων ἀνθρώπων (σ. 77-79), ἀκόμα
καὶ στὸ Νίκο, τὸ συνομήλικό του, γιὸ καπετάνιου ποὺ ξέρει καὶ
ἀγγλικά (σ. 126) καὶ ποὺ εἶχε τόσα βιβλία, ἐνῶ ὁ ἄλλος δὲν εἶχε, ἀρα
ποὺ μοιραῖα θὰ εἶναι πιὸ ἀναπτυγμένος ἀπὸ τὸ χωριότοπουλο. Ἄλλὰ
ἀκόμα πιὸ ἀψυχολόγητο τὸ πρόσωπο τοῦ ναυαγοῦ, ποὺ εἴκοσι χρόνια
πρωτότερα ἦλθε καὶ ἔπεσε στὸ νησί. Στὸ πρόσωπο αὐτὸ ἀναγνωρί-
ζομε καὶ τὸν πολιτισμένο εὐεργέτη πλοίαρχο Νέμο τῆς «Μυστηριώ-
δους Νήσου», τοῦ Ἰουλίου Βέρν, καὶ τὸν κατάδικο Ἄυρτόν, ποὺ ἀφοῦ
ἔζησε καὶ αὐτὸς δώδεκα χρόνια στὸ νησί του καταντᾷ στὴν κατά-
σταση τοῦ κτήνους.

Φυσικά, στὴν προσπάθεια νὰ συγχωνεύσῃ τὰ δύο αὐτὰ ἀσυγχώ-
νευτα πρόσωπα, ἡ κ. Καζαντζάκη πέφτει ἔξω. Πῶς μπορεί τῶντι ὁ
ἀποκτηνωμένος πιά Ἑλληνας, ποὺ μᾶς παρουσιάζεται σὰ «μαῖμου»
καὶ «θηρίο» μὲ «σουβλερὰ δόντια» (σ. 119) καὶ «χοντρά τριχωτὰ
χέρια» (σ. 123), ποὺ «εἶχε ξεχάσει τὴ γλῶσσα του» καὶ εἶχε γίνε
«θηρίο, ἄγριο ζῶο», ποὺ «παράτησε τὸ σπῖτι καὶ γύριζε στὰ δάση»
(σ. 124), πῶς εἶναι δυνατό νὰ ἔχη διατηρήσει ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι ὀλό-
κληρα χρόνια τὰ λεπτεπίλεπτα αἰσθήματα ποὺ μᾶς ξεμολογίεται
πρὶν πεθάνῃ—αἰσθήματα ποὺ τὸν κάνουν νὰ σώξῃ τὸ Νίκο καὶ νὰ
τοῦ βάζῃ μπανάνες πλάγι του, μὴν πεθάνῃ ἀπὸ πείνα· νὰ φεύγῃ ἀπὸ
τὴ σπηλιά του γιὰ νὰ τὴν ἀφήσῃ στὰ παιδιὰ καὶ νὰ κρύβεται αὐτὸς
στὸ πηγᾶδι, στὸ ἴδιο πηγᾶδι τῆς «Μυστηριώδους Νήσου» γιὰ νὰ μὴν
τὰ ἐνοχλήσῃ—ὄλα αὐτὰ σημειώσετε, χωρὶς νὰ ξέρετε πῶς εἶναι ἐλ-

ληνόπουλα, καὶ πρὶν τ' ἀγαπήσῃ—νὰ μαθαίνῃ ἑλληνικά στὸν παπα-
γάλο γιὰ νὰ τὰ παρηγορή καὶ πάνω καὶ λεπτότερα ἀπ' ὄλα αὐτὰ,
νὰ κρύβεται καὶ ν' ἀποφεύγῃ τὰ παιδιὰ γιὰτι «πῶς νὰ παρουσια-
στῶ; Δὲ μὲ βλέπετε; Ντρεπόμουν» (σ. 124). Μὰ ἂν εἶναι ξαναγυρι-
σμένος στὴν κατάσταση τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου, σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ
μὴ χωρίζῃ ἀπὸ «πίθηκο» (σ. 122), νὰ ἔχη δόντια «σουβλερὰ» (;) καὶ
«νὰ τὸν σκεπάζουν μεγάλες τρίχες (;) ἀπαράλλαχτα ὅπως τ' ἄγρια
ζῶα» (σ. 110)—ἂν ἔχη ξεχάσει πατρίδα, θρησκεία καὶ γλῶσσα σὲ
βαθμὸ ποὺ ὅταν πρωτάκουσε πάλι ἑλληνικά, «στὴν ἀρχὴ λίγα
λόγια καταλάβαινε» (σ. 124)—καὶ στὸ τέλος «πολεμοῦσε μὲ φοβερὸ
ἄγωνα νὰ θυμηθῇ τίς λέξεις (σ. 123), πῶς μπορούσε νὰ ἔχη διατη-
ρήσει τὸ πολὺ λεπτὸ αἰσθημα τῆς ντροπῆς γιὰ τὸν ξεπεσμό του;

Ὁ Ἰούλιος Βέρν μᾶς παρουσιάζει τὸν Ἄυρτόν ξαναγυρισμένο
στὴν κατάσταση τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου, ἀλλὰ μὰζι μὲ τὴν ἀλλαγὴ
τῆς μορφῆς του μᾶς δείχνει καὶ τὸν ἠθικό του ξεπεσμό, μᾶς παρου-
σιάζει τὸν ἀνθρωποπίθηκο ποὺ «βγάζει μόνο ξεφωνητὰ», ὅπως μᾶς
τὸ περιγράφει καὶ ἡ κ. Καζαντζάκη (σ. 110), καὶ ποὺ ἔχει ὄλα τὰ
ἔνστικτα τοῦ κτήνους, καὶ τὴν πονηριὰ καὶ τὴ δύναμη καὶ τὴ σκλη-
ρότητα. Κι ἔτσι ἀπὸ τὸ βιβλίον του τὸ παιδί μαθαίνει μιὰ φυσικὴ
ἀλήθεια, πῶς ἡ μοναξιά ξαναφέρει τὸν ἀνθρώπο στὴν πρωτόγονή
του κατάσταση. Ἐνῶ τὸ βιβλίον τῆς κ. Καζαντζάκη μόνο σύγχυση
καὶ μισὲς γνώσεις θὰ δώσῃ στὸ παιδί ποὺ θὰ τὸ διαβάσῃ.

Στὸ παράδειγμα αὐτὸ, περισσότερο παρὰ σὲ κάθε ἄλλο φαίνεται
ἡ μίμηση χωρὶς ἐκλογὴ καὶ σκέψη. Τὸ πρόσωπο τοῦ ἀπο-
κτηνωμένου Ἄυρτόν εἶναι βέβαια χτυπητὸ, ταιριάζει σ' ἕνα διήγημα
Ροβινσόνων ἄλλο τόσο θελκτικὸ τὸ εὐγενικὸ πρόσωπο τοῦ σοφοῦ
πολὺ πικραμένου Ἰνδοῦ καπετάν Νεμό. Τὰ παίρνει καὶ τὰ δύο ἡ κ.
Καζαντζάκη, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν ἀντιγράψῃ ἀκριβῶς τὴ Μυστηριώδη
νήσο, τὰ ἐνώνει καὶ τὰ κάνει ἕνα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὰ μελετήσῃ,
νὰ τὰ ψυχολογήσῃ, νὰ πολυσκεφθῇ ἂν εἶναι ποτὲ δυνατό νὰ συγχω-
νεύσῃ δυὸ τόσο ἀσυναρμολόγητα πρόσωπα, καὶ μᾶς παρουσιάζει τὸ
φεύτικον, τὸ ἀνύπαρκτον πρόσωπο τοῦ εὐγενικοῦ κτήνους.

Ἄλλο τόσο φτιαστὰ καὶ ἀνείλικρινῆ εἶναι τὰ μέρη ὅπου μᾶς
μιλεῖ γιὰ εὐαγγέλιο, γιὰ προσευχές, γιὰ τὴν πίστη τῆς Ἀνθούλας,
ποὺ σὰν τὴ ρωτοῦν (σ. 129) «ποῦ βρῖσκεῖς τὴν ἐλπίδα;» ἀπαντᾷ
δείχνοντας τὸ εὐαγγέλιον: «ἰδὼ. Ὁ καλὸς Χριστὸς μὲ παρηγορεῖ καὶ
μοῦ δίνει θάρρος».

Τὸ ἴδιον καὶ οἱ πατριωτικὲς ἐκδηλώσεις τῶν παιδιῶν ὄσο

και του έτοιμοθάνατου πιθηκανθρώπου φίλου τους, που την ώρα που ξεφυγα (σ. 124, 125) τους λέει τί αισθάνθηκε όταν άκουσε να τραγουδούν τον έθνικό ύμνο.

Τά λόγια του μένουν άψυχα. Η κ. Καζαντζάκη μας τά λέει για να συμμορφωθή με τό σχολικό πρόγραμμα, που θέλει λίγη θρησκεία και λίγο πατριωτισμό στο σχολικό βιβλίο· αλλά δε συγκινείται όταν τά γράφη, και γι' αυτό δε μας συγκινεί ούτε μας.

Αυτά και άλλα κατεβάζουν την αξία του βιβλίου, αδυνατίζουν τά καλά του.

Αν και πουθενά δεν άκουμε φωνές, δε βλέπομε καμιά σκηνή αντιπαιδαγωγική, δεν άπαντούμε καμιά προστυχιά, έν τούτοις από μέσα από τά φύλλα του ξεθυμαίνει κάποια άτμοσφαίρα από άνειλικρίνεια και προσποίηση που θα τό απέκλειε από τόν κατάλογο τών βιβλίων που είναι κατάλληλα για παιδιά.

Τού λείπει ή τονωτική άτμοσφαίρα της αλήθειας, που δεν αφήνει άμφιβολίες και δισταγμούς στο πνεύμα του παιδιού, και που περισσότερο από κάθε διδαχή μορφώνει την κρίση του και την ψυχή του, άτμοσφαίρα που τη βρίσκομε π. χ. στο βιβλίο της Κας Γουλίας Δ. Δραγούμη, «Τρία Παιδιά». Με δλη τη διαφορά της γλώσσας και μερικά πιο άσημαντά φεγάδια, τό βιβλίο αυτό ξεχωρίζει άπ' όλα τά παιδικά μας βιβλία και μπορεί να υποδειχθή σαν υπόδειγμα καλού βιβλίου για τά παιδιά μας.

* *

Τά παιδιά της κ. Δραγούμη είναι σκάνταλα, κάνουν τρέλες και άταξίες, εύτυχώς! άλλιώς δε θα ζούσαν, θα ήταν και αυτά τά φεύτικα καλούπια τών καλών παιδιών του σχολικού μας άναγνωστικού. Αλλά οι άταξίες τους και οι σκανταλιές τους δεν αλλάζουν την τίμια άτμοσφαίρα του βιβλίου, ακόμα και όταν βλέπωμε την παιδική πονηριά να γίνεται σε βάρος τών μεγάλων, καθώς όταν ή Άνδρομάχη πέφτη στο νερό για να ξεφύγη τό μάθημα (σ. 158).

Μένει ή άτμοσφαίρα του βιβλίου τίμια, γιατί περιγράφοντας την πολυ νόστιμη και διασκεδαστική αυτή σκηνή, ή κ. Δραγούμη δε ζητά ούτε μιá στιγμή να μικρέψη την άταξία της Άνδρομάχης, και τό παιδί που διαβάζει, όσο και αν γελάση, δε γελιέται, ξέρει πως ήταν άταξία που θα τιμωριούνταν αυστηρά αν είχε άνακαλυφθή, και χαίρεται για την ήθικότητα τών άλλων παιδιών, που δεν προδίνουν την άδελφή τους.

Η διαφορά του βιβλίου της κ. Δραγούμη είναι που και στις τρεις ιστορίες δε νιώθομε ούτε μιá φορά τό διδακτικό, δε βρίσκομε πουθενά μάθημα ήθικής, διδαχή πατριωτισμού ή θρησκείας. Και όμως από μέσα άπ' όλο τό βιβλίο βγαίνει μιá άτμοσφαίρα πάστρας ήθικής, τιμότητας, φιλαλήθειας, ευλάβειας, αγάπης βαθιάς και ζεστής για τό χώμα, τόν ουρανό, τά πεύκα, τη θάλασσα της πατρίδας—αγάπη για την ψυχή του έλληνισμού που ζή, σε όλα τά διηγήματα.

Τέτοια βιβλία χρειάζονται στα παιδιά μας, βιβλία όπου τό έλληνικό αισθημά τους να ζυπνά και ν' άνθίζει μέσα τους· όχι βιβλία που με κοπανιές κτυπούν στο κεφάλι του παιδιού και αντιπαθητικά καλούπια «πατρίδα», «θρησκεία», «καθήκον», «τιμότης», «φιλαλήθεια», «θυσία», «άρετή»,—όλα αυτά, λόγια άψυχα, σε μιάν άτμοσφαίρα προστυχιάς, κρυφής άσχημιάς, όπισθοβουλίας, άνειλικρίνειας.

Τέτοια βιβλία χρειάζονται, όπου να βλέπη και να νιώθη τό παιδί πως ή δειλία είναι ντροπή· πως όταν τρεις και δυό ένώνονται έναντιόν ενός είναι άνανδρία. Πώς όταν ένας δυνατός κτυπά έναν αδύνατο, είναι επίσης άνανδρία. Πώς όταν έχης μιá γνώμη και δεν τολμάς να την όμολογήσης, όταν θυσιάζης μιάν ιδέα στην ασφάλεια της ζωής σου, είναι πάλι άνανδρία. Πώς ή φροντίδα του έαυτού μας όταν παίρνη την πρώτη θέση στη σκέψη μας, είναι προστυχιά. Πώς ή ζωή δεν αξίζει παρά αν ζοδεύεται. Πώς τό άτομο δεν αξίζει παρά όσο χρησιμεύει. Πώς χρωστά να θυσιάστη, έστω, στο γενικό καλό. Πώς να φυλάγωμε τόν έαυτό μας για να μην τόν κουράζωμε και να μην κακοπάθη ή στενοχωρηθή, είναι ποταπό.

Νά μάθη τό παιδί πως ή ζήτεια είναι ντροπή. Πώς να δέχεται έλεημοσύνη είναι έξευτελισμός. Νά μάθη να σέβεται τη γνώμη του άλλου. Νά σέβεται την έλευθερία, την περιουσία, την ασφάλεια, την αξιοπρέπεια του άλλου. Νά μάθη πως όταν οικειοποιήται κάτι ξένο είναι κλεψιά, και πως ή κλεψιά είναι εγκλημα. Πώς και ή κακολογία είναι άτιμία. Και ή συκοφαντία είναι άτιμία. Πώς έλαστική συνείδηση είναι και κείνη άτιμία. Πώς τό σόφισμα είναι τό καταφύγιο εκείνου που δικαιολογεί, έν γνώσει του, ένα φέμα. Πώς ή ύβρη είναι τό έπιχείρημα εκείνου που δεν έχει έπιχείρημα. Πώς λερώνει εκείνον που τό ξεστομίζει, όχι εκείνον στον όποιο άποτείνεται.

Νά μάθη τό παιδί πως ή πονηριά είναι κακή. Πώς ή άπάτη είναι άτιμία· πως τό φέμα λερώνει. Νά είναι έπεικής για τόν άλλο, αλόπητος για τόν έαυτό του.

Νά μάθη τό παιδί, ό αύριανός πολίτης, πως πατριωτισμός δεν είναι

νά βραχνιάζει ξεφωνίζοντας «ζήτω», αλλά δίνοντας δ τι έχει στην πατρίδα· ζωή, περιουσία, συμφέροντα, σκέψη, δράση, ακόμα και πεποιθήσεις, ακόμα και πίστη. Νά μάθη εθνική υπερηφάνεια, αξιοπρέπεια, αλληλεγγύη εθνική. Νά μάθη όχι μόνο τὰ δικαιώματά του ως ελεύθερος πολίτης, αλλά ιδίως τὰς υποχρεώσεις του.

Νά μάθη πώς πατρίδα δέν είναι μόνο ή χώρα ή τὸ χωριό όπου έχει στήσει τὸ μικροπακάλικό του ή τὴν καλύβα του, αλλά κάθε σπιθαμὴ γῆς όπου κυματίζει ή ελληνική σημαία. Πὼς ἀδέλφια του είναι ἄλλοι οἱ Ἕλληνες, εἴτε ελεύθεροι είναι εἴτε υποδουλωμένοι, και πὼς ο' ἄλλους ὀφείλει αλληλεγγύη, βοήθεια, υποστήριξη ὡς τὴν αὐτοθυσία.

Αὐτὰ και ἄλλα παρόμοια ἠθικά μαθήματα νά διδάσκουν τὰ σχολικά μας βιβλία, αλλά νά τὰ διδάσκουν χωρίς ποτὲ νά προέχη τὸ διδακτικό· χωρίς νά νιώση τὸ παιδί πὼς διδάσκεται, παρὰ μόνάχο του, ὡς συμπέρασμα νά βγάζη τὸ ἠθικό μάθημα.

Και τότε, μόνο τότε, θά ἔχωμε ἀποκτήσει μορφωτικά σχολικά ἀναγνωστικά.

19 Μαρτίου 1918

3. Π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Τώρα πού ή γλωσσική πρόληψη ἀρχίζει σιγά σιγά νά ξεριζώνεται και τὸ Δελτίο κυκλοφορεῖ σὲ κάπως πλατύτερος δασκαλικὸς κύκλος, κοντὰ στίς ἐπιστημονικὲς μελέτες και τὰ διαφωτιστικά ἀρθρα του δὲ θά ἦταν ἀσκοπα και δημοσιεύματα πού νά καθοδηγοῦν τοὺς δημοδιδασκάλους με κάποιες λεπτομέρειες στο καθημερινό τους ἔργο. Τὸ ἀρθρο τῆς Δ^{δης} Ζ. Ναυπλιώτη γιὰ τίς δημοτικὲς παραδόσεις πού δημοσιεύτηκε στὸν περασμένο τόμο¹, καθὼς και ὄσα δημοσιεύτηκαν γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ἐρευνητῆ², είναι ἀρκετὰ διαφωτιστικά και πείθουν κάθε δάσκαλο γιὰ τὴν παιδαγωγική ἀξία τῶν παραδόσεων. Αὐτὸ ὁμως δέν είναι ἀρκετό. Ὅταν ἀποφασίση ὁ δάσκαλος νά ἐρθῆ στὴν πράξη και νά διδάξῃ μιὰ παράδοση, θά σταματήσει σ' ἓνα πολὺ σοβαρὸ ἐμπόδιο. Δέν κατέχει τὴν βλῆ, γιατί οἱ πολλὲς παραδόσεις, καθὼς ἐγὼ τουλάχιστον γνωρίζω, είναι στοὺς δασκάλους μας ἀγνωστες. Τὸ πολὺ πολὺ ξέρουν μερικὲς ἀπὸ τίς πανελληνίους εθνικὲς, και ἂν τύχη νά ξέρῃ κανεὶς και καμιά ἄλλη τοπική, δέν είναι πάντα εὐκολο νά κρίνῃ γιὰ τὴν παιδαγωγική της ἀξία. Τὸ ἔργο τοῦ κ. Πολίτη³ δέν μπορεῖ νά τὸ ἀποκτήσῃ κάθε δάσκαλος, ὡστε νά ἔχη πρόχειρη τὴν βλῆ, και σύμφωνα με τίς ὁδηγίες πού ἔχουν δοθῆ νά κάνῃ ἐκεῖ τὴν ἐκλογή. Γι' αὐτὸ στο συνέ-

¹ Ζ. Ναυπλιώτη, Οἱ δημοτικὲς παραδόσεις στο σχολεῖο, Δελτίο Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, 7, (1919), 196-208.

² Τὸ παιδαγωγικὸν φροντιστήριον, Ἐκπαιδευτικὸς Ἐρευνητής, τ. 3, (1919), ἀρ. 35, σ. 6-8.

³ Ν. Πολίτη, Μελέται περὶ τοῦ βίου και τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις, μέρ. Α', 1904, σ. 1-624, μέρ. Β', 1904, σ. 625-1343 και 6 πίνακες, στή Βιβλιοθήκη Μαρασλή, Παράρτημα ἀρ. 5, ἀρ. 255-258, 259-262.

δριο τών επιθεωρητῶν τὴν περασμένη ἀνοιξὴ διατυπώθηκε καὶ μιὰ εὐχὴ ὅταν συζητήθηκε τὸ θέμα αὐτό: Ἐπιτροπὴ ἀπὸ εἰδικούς καὶ κάμη μιὰ ἐκλογὴ ἀπὸ τὶς παραδόσεις κι ὕστερα νὰ τυπωθοῦν αὐτὲς σὲ βιβλίο καὶ νὰ δοθοῦν στοὺς δασκάλους.

Δὲν ξέρω ἂν θὰ πραγματοποιηθῆ ἡ εὐχὴ αὐτὴ καὶ πότε. Ὡς τότε θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δημοσιέψῃ γιὰ τοὺς δημοδιδασκάλους μερικὲς ἀπὸ τὶς παραδόσεις, τουλάχιστον ἐκεῖνές γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν ἔχει καμιά ἀμφιβολία, ὅτε καὶ ἀντίρρηση γιὰ τὴ διδακτικὴ τους ἀξία. Λίγες σημειώσεις γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ μερικὲς σύντομες ὁδηγίες γιὰ τὸ χρόνο καὶ τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας τῆς καθεμιάς, βγαλμένες ἀπὸ τὴ συζήτηση ποὺ ἔγινε στὸ συνέδριο τῶν επιθεωρητῶν, νομίζω πὼς θὰ εἶναι πολὺ ἐπιδοθητικὲς στὴν ἐργασία τοῦ δασκάλου. Φυσικὰ θὰ περιοριστῶ ν' ἀναγράψω ὅσες παραδόσεις ἀναφέρονται σὲ γνωστὰ ἱστορικὰ γεγονότα, πρόσωπα καὶ τόπους, καὶ σὲ γνωστὰ ζῶα, φυτὰ κτλ., γιατί οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτὲς ἔχουν πανελληνια διάδοση καὶ σημασία, καὶ ἔτσιμποροῦν νὰ διδαχθοῦν σὲ ὅλα τὰ σχολεῖα.

Πρὶν μπούμε ὁμῶς στὸ θέμα μας, ἄς ἀφήσωμε πρῶτα πρῶτα τὴν ἴδια τὴν Παράδοση νὰ μιλήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ γιὰ τὴν ἀξία τῆς μὲ τὴν πένα τοῦ ποιητῆ Δροσίνῃ:

«Ποῖα εἶμαι θεὸς νὰ μάθῃς; Ποῦθ' ἔρχομαι, ποῦ πάω;»

— Γεννήθηκα, παιδί μου, μαζί μ' αὐτὴ τὴν πλάση.

Χιλιάδες χρόνια τώρα τὸν κόσμο τριγυρνᾶω
καὶ θὰ πεθάνω μόνον, διὰ τὴ γῆ χαλάσῃ!

Στοὺς βράχους, στὰ ποτάμια, μὲς στὶς σπηλιές, στὰ δάση,
στὰ κάστρα καὶ στοὺς πύργους γυρνᾶ ὅλα μου τὰ χρόνια:
Μυριόχρον' ἡ ζωὴ μου ἐκεῖ ἔχει περάσει
καὶ κεῖ θενὰ περνᾶ αἰώνια, αἰώνια!

Ἔχω βασιὰ κατὰρα: πάντα νὰ ζῶ κλεισμένη
μέσα στὴς γῆς τὰ σπλάχνα, στὸ κρῦο τὸ σκοτάδι.

Ὅλημερίς νὰ μένω σὰ ζωντανὴ θαμμένη
καὶ μοναχὰ τὶς νύχτες νὰ βγαίνω ἀπὸ τὸν Ἄδη.

Κι ὁμῶς ἐγὼ εἶμαι μόνη βασίλισσα τοῦ κόσμου.
Ὅλοι οἱ λαοὶ δικοὶ μου, ὅτι τοὺς πῶ μ' ἀκούνε,
κι ἀκόμα κι οἱ μεγάλοι ποὺ μὲ περιφρονοῦνε,
ταπεινωμένοι σκύφτουν πολλὲς φορὲς ἔμπρός μου.

Μὲ τὰ σοφὰ μου λόγια στὸν κόσμο βασιλεύω,
παιδιὰ καὶ νιοὶ καὶ γέροι, ὅλ' εἰν' ὑπήκοοί μου,
κι ἀλίμονο σὲ ὅποιον μὲ κάνει κι ἀγριεύω!
Γίνετ' ὄργῃ κυρίου καὶ κόλασ' ἡ φωνὴ μου.

Μ' ἀπ' ὅλες μου τίς χάρες ἡ πλιὸ ἀγαπημένη,
ἐκεῖ ποὺ στὰ παλιὰ μου λαμπρὲς ἡμέρες εἶδα,
ἐκεῖ ποὺ χθὲς ἀκόμα γυρνοῦσα δοξασμένη,
εἰν' ἡ δική σας χώρα, ἡ ἔμορφη πατρίδα.

Ἀπὸ τὰ μαῦρα χρόνια ποὺ χάσατε τὴν Πόλη
κι οἱ Τούρκοι τὴν Ἑλλάδα πατήσαν πέρα πέρα,
καὶ στὴ σκλαβιά τοὺς γείραν ἀπελισμένοι ἄλλοι,
μόνον ἐγὼ μνηοῦσα ἐλευθερίας ἡμέρα.

Καὶ τώρα, ὅταν δειλιάξῃ καμιά φορὰ ἡ ψυχὴ σας,
προφητικὰ σὰς κράζει τὸ ἰδικό μου στόμα.

Πὼς εἴη ὁ Κωνσταντῖνος, βαθιὰ κοιμᾶτ' ἀκόμα,
καὶ σὰν θενὰ ξυπνήσῃ—ἡ Πόλη εἶναι δική σας!

Ποῦ εἶναι τ' ὄνομά μου; Ἄλλοι μὲν λὲν ἀλήθεια,
ἐκδίκηση, κατὰρα—ἡ Στρογγιλα τῆς ἐρήμου,

ἢ μιὰ γριά ποὺ ξέρεῖ νὰ λὲθ παραμῦθια.—

Τ' ἀληθινὸ μου εἶναι Παράδοσις, παιδί μου».

Τὶς παραδόσεις μπορούμε νὰ τὶς χωρίσωμε σὲ παραδόσεις ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὰ φρονηματιστικὰ μαθήματα καὶ σὲ κείνες ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὰ φυσιογνωστικὰ. Στὶς πρῶτες ἀνήκουν οἱ ἱστορικὲς παραδόσεις, ποὺ μιλοῦν γιὰ τὴν Πέλη καὶ τὴν Ἁγία-Σοφία, καθὼς καὶ ἄλλες, ποὺ ἀναφέρονται σὲ μυθικὰ πρόσωπα καὶ φανταστικὰ ὄντα. Αὐτὲς θὰ διδαχθοῦν φυσικὰ στὶς ἀνώτερες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου, παράλληλα μὲ τὴν ὅλη τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας ποὺ ἀναγράφει τὸ πρόγραμμα ἢ καὶ στὸ μάθημα τῆς ἀναγνώσεως, ὅταν παρουσιάζεται εὐκαιρία. Ἄν ἡ παράδοση θὰ λέγεται στὴν ἀρχὴ τῆς μεθοδικῆς ἐνότητος στὸ σχετικὸ ἱστορικὸ μάθημα, στὴ μέση ἢ στὸ τέλος, εἶναι ζήτημα ποὺ μόνον ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ τὸ καθορίσῃ.

Στὶς παραδόσεις ποὺ δημοσιεύονται πάρα κάτω, μιὰ καὶ προορίζονται γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ἦταν ἀνάγκη νὰ συμμορφωθῇ κάπως καὶ ἡ γλώσσα τοὺς στὸν τύπο τῆς κοινῆς δημοτικῆς, πρᾶμα ἀναγκαῖο γιὰ μερικὲς προπάντων παραδόσεις, μὲ πολλοὺς ἰδιωματισμούς. Ἔτσι γιὰ παράδειγμα ἀντὶ πασιὰ μου, σοῦγλις, τρούπα, ἐγίος, ὄντας, ἀποπλάνου γράφηκε πασιὰ μου, σοῦβλις, τρούπα, γίος, διαν, ἀποπλάνω, ἀντὶ ἀνύποφτα γράφηκε ἀνύποπτα, ἀντὶ σκοτάθη, ἀνέθη, ἤφερε, ἐμπλόριγε, γέλαγε οκοιόθηκε, ἀνέθηκε, ἔφερε, μποροῦσε, γελοῦσε.

Α. Παραδόσεις γιὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ πρόσωπα, ἱστορικὸν τρόπον καὶ μυθικὰ ἢ φανταστικὰ ὄντα.

1. Ὁ Μαζμαρωμένος βασιλεὺς.

Ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα νὰ τουρκέψῃ ἡ Πόλη καὶ μπῆκαν μέσα οἱ Τούρκοι, ἔτρεξε ὁ βασιλεὺς μας καθάλα στ' ἄλλογό του νὰ τοὺς ἐμπο-

δίση. Ήταν πλήθος άρίφνητο ή Τουρκιά, χιλιάδες τόν έβαλαν στη μέση, και κείνος χτυπούσε κι έκοβε αδιάκοπα με τó σπαθί του. Τότε σκοτώθηκε τ' άλογό του, κι έπεσε κι αυτός. Και κεί πού ένας άραπής σήκωσε τó σπαθί του νά χτυπήσει τó βασιλιά, ήρθε άγγελος Κυρίου και τόν άρπαξε και τόν πήγε σέ μιá σπηλιά βαθιά στη γή κάτω, κοντά στη Χρυσόπορτα.

Έκει μένει μαρμαρωμένος ó βασιλιάς και καρτερεί την ώρα νάρθη πάλι ó άγγελος νά τόν σηκώσει. Οί Τούρκοι τó ξέρουν αυτό, μα δέν μπορούν νά βρουν τή σπηλιά πού είναι ó βασιλιάς· γι' αυτό έχρισαν την πόρτα πού ξέρουν πώς άπ' αυτή θά μπη ó βασιλιάς για νά τούς πάρη πίσω την Πόλη. Μα όταν είναι τó θέλημα του Θεού, θά κατεβή ó άγγελος στη σπηλιά και θά τόν ξεμαρμαρώσει και θά του δώσει στο χέρι πάλι τó σπαθί, πού είχε στη μάχη. Και θά σηκωθή ó βασιλιάς και θά μπη στην Πόλη άπό τή Χρυσόπορτα και κυνηγώντας με τά φουσατά του τούς Τούρκους θά τούς διώξη ως την Κόκκινη μηλιά. Και θά γίνει μεγάλος σκοτωμός, πού θά κολυμπήσει τó μοσκάρι στο αίμα.

Τήν παράδοση αυτή την έχει ποιητικά διασκευασμένη ó Βιζυηνός και σ' άλλους τούς δασκάλους είναι γνωστό τó ποίημα «Τόν είδες με μάτια σου, γιαγιά, τó Βασιλέα;...». Είναι τόσο πολύτιμη όσο καμιά άλλη έθνική παράδοση...:

*Άπό τά μαύρα χρόνια πού χάσαμε την Πόλη
και στη σκλαβιά τους γείραν άπελπισμένοι όλοι,
μόνον αυτή μνηούσεν έλευθεριάς ήμέρα.*

Άποκάτω άπό τó μυθικό πέπλο της εύκολα διακρίνει κανείς τή μεγάλη ιστορική αλήθεια πού κρύβει, γιατί ή παράδοση κατά τόν ποιητή «πάντοτε κρύβει μέσα στο ψέμα την αλήθεια». Και ή αλήθεια αυτή είναι, ότι ή έλπίδα στην άνόρθωση και την άποκατάσταση τής φυλής μας δέν έλειψε ποτέ άπό την ψυχή του έλληνικού λαού μ' όλες τις συμφορές πού του έφερε ή σκλαβιά. Τήν ίδια βαθιά ιστορική αλήθεια βλέπει κανείς και στις άκόλουθες παραδόσεις.

2. *Ο παπός της Άγια-Σοφιάς.*

Τήν ώρα πού μπήκαν οί Τούρκοι στην Άγια-Σοφιά δέν είχε τελειώσει ακόμη ή λειτουργία. Ο παπός πού έκανε τή λειτουργία πήρε άμέσως τó άγιο δισκοπότηρο, ανέβηκε στα κατηχούμενα, μπήκε σέ μιá θύρα και ή θύρα έκλεισε άμέσως. Οί Τούρκοι πού τόν κυνή-

γησαν, είδαν νά γίνη άφαντος και ήβραν έμπρός των τοίχο· πολέμησαν νά τόν χαλάσουν με τά όπλα τους και δέν μπόρεσαν. Έφεραν ύστερα χτίστες, και κείνοι δέν έκαμαν τίποτα. Προσκάλεσαν κατόπι άλλους τούς χτίστες τής Πόλης, έβαλαν τά πάντα σ' ένεργεια νά γκρεμίσουν εκείνον τόν τοίχο, αλλά και αυτών οί κόποι πήγαν χαμένοι. Ούτε με λαστούς ούτε με όλα τά σύνεργα δέν μπόρεσαν νά χαλάσουν τόν τοίχο. Γιατί είναι θέλημα Θεού ν' άνοιξη ή θύρα μόνη της, όταν έρθη ή ώρα, και νά βγη άπό κεί ó παπός νά τελειώσει τή λειτουργία στην Άγια-Σοφιά, όταν θά πάρουμε πίσω την Πόλη.

3. *Ο παπός της Άγια-Σοφιάς.*

Όταν οί Τούρκοι μπήκαν στην Άγια-Σοφιά, ένας παπός έκανε λειτουργία. Οί χριστιανοί πού ήταν μαζεμένοι σκόρπισαν, κι ένας γενίτσιαρς σήκωσε τó σπαθί του νά σκοτώσει τόν παπά. Άλλά δέν μπόρεσε νά τόν κόψει, γιατί άφαντίστηκε άπό μπρός του, και θά γυρίσει πάλι νά τελειώσει τή λειτουργία τόν καιρό πού ή Άγια-Σοφιά θά γίνει πάλι δική μας.

4. *Τά τηγανισμένα ψάρια.*

Τόν καιρό πού είχαν ζώσει την Πόλη οί Τούρκοι, ένας καλόγερος τηγάνιζε έφτά ψάρια στο τηγάνι. Τά είχε τηγανίσει άπό τή μιá μεριά κι ότι ήταν νά τά γυρίσει άπό την άλλη, έρχεται ένας και τού λέει πώς πήραν οί Τούρκοι την Πόλη.

«Ποτέ δέ θά πατήσουν την Πόλη οί Τούρκοι» λέει ó καλόγερος. Τότε θά τó πιστέψω αυτό, αν αυτά τά ψάρια τά τηγανισμένα ζωντανέψουν!»

Δέν άπόσωσε τó λόγο και τά ψάρια πήδησαν άπό τó τηγάνι ζωντανά κι έπεσαν σ' ένα νερό εκεί κοντά. Και είναι ως τά σήμερα τά ζωντανεμένα εκείνα ψάρια στο Μπαλουκλί, και θά βρίσκονται εκεί μισοτηγανισμένα και ζωντανά, ως νάρθη ή ώρα νά πάρουμε την Πόλη. Τότε λέν πώς θαρθή ένας άλλος καλόγερος νά τ' άποτηγανίσει.

Η ίδια παράδοση, σ' άλλη παραλλαγή, λέει πώς «άλλοτε πριν τó πάρουν οί Τούρκοι ήταν μεγάλο, πολύ μεγάλο τó βασίλειό μας. Ήταν δική μας ή Πόλη και θά την πάρουμε πάλι...».

5. *Η άγια Τράπεζα της Άγια-Σοφιάς.*

Τήν ήμέρα πού άρθηκε ή Πόλη έβαλαν σ' ένα καράβι την Άγια Τράπεζα τής Άγια-Σοφιάς, νά την πάη στη Φραγκιά, για νά μην πέσει στα χέρια των Τούρκων. Έκει όμως, στη θάλασσα τού

Μαρμαρά, άνοιξε τὸ παράβι καὶ ἡ ἅγια Τράπεζα βούλιαξε στὸν πάτο. Στὸ μέρος ἐκεῖνο ἡ θάλασσα εἶναι λάδι, ὅση θαλασσοταραχὴ καὶ κύματα κιὰν εἶναι γύρω. Καὶ τὸ γνωρίζουν τὸ μέρος αὐτὸ ἀπὸ τῆ γαλήνη πού εἶναι πάντα ἐκεῖ καὶ ἀπὸ τὴν εὐωδία πού βγάνει. Πολλοὶ μάλιστα ἀξιώθηκαν καὶ νὰ τῆ δοῦν στὰ βιάθη τῆς θάλασσας. Ὅταν θὰ πάρουμε πάλι τὴν Πόλη, θὰ βρεθῆ καὶ ἡ ἅγια Τράπεζα καὶ θὰ τῆ στήσουν στὴν Ἁγία-Σοφία, νὰ γίνουν σ' αὐτὴ τὰ ἔγκαϊνια.

6. Ὁ σταυρὸς τῆς Ἁγία-Σοφίας.

Πέντ' ἔξι χρόνια προτοῦ νὰ γίνῃ τὸ πρῶτο σεφέρι φάνηκε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸ θόλο τῆς Ἁγία-Σοφίας ἕνας φωτεινὸς σταυρὸς. Οἱ Τοῦρκοι κατατρόμαξαν κι ἔκαμαν πόλλα νὰ τὸν σήσουν, μὰ δὲν μπόρεσαν. Αὐτὸ ἦταν σημεῖο φανερὸ ἀπὸ τὸ Θεό, πὼς θὰ γίνῃ πάλι δική μας ἡ Ἁγία-Σοφία.

Σ' ὅλες τίς παραπάνω παραδόσεις ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μὲ πεποίθηση πιστεύει πὼς «θὰ γίνῃ πάλι δική μας ἡ Πόλη κι ἡ Ἁγία-Σοφία.» Ὁ θρύλος τῆς κλεισμένης θύρας καὶ τῆς μισοτέλειωμένης λειτουργίας δὲν εἶναι μῦθος γιὰ τὸν ἑλληνικὸ λαό, ἀλλὰ ἱστορικὸ γεγονὸς. Πέροι, δταν μὲ χαρμόσυνες κωδωνοκρουσίες πανηγύριζε ἡ Ἑλλάδα γιὰ τὸν ἑλληνικὸ στόλο πού ἔμπαινε στὴν Πόλη, τὴν ἴδια μέρα ἕνας γέρος μὲ ρωτοῦσε: «Τώρα πού θὰ πάρουμε πίσω τὴν Ἁγία-Σοφία ἀπὸ πού θ' ἀρχίσῃ ἡ λειτουργία; Γιατὶ ἄλλοι λένε πὼς σταμάτησε τότε σ' ἅγια κι ἄλλοι στὸ κοινωνικό».

Οἱ μυθικὲς λοιπὸν ἀντὲς διηγῆσεις πιστεύονται ἀπὸ τὸ λαὸ γιὰ ἀληθινὲς καὶ δὲν ἐνσαρκώνουν μόνον τοὺς πόθους του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσάλευτη πεποίθησή του πὼς θὰ ἐκπληρωθοῦν τὰ ἰδανικά τῆς φυλῆς μας. Τὴν ἴδια ἱστορικὴ ἀλήθεια κρύβει καὶ ἡ ἀκόλουθη παράδοση.

7. Τὸ κυπαρίσσι.

Κοντὰ στὸ Μισορά, σὲ μιὰ ψηλὴ θέση πού ἔχει ἀποκάτω ὅλο τὸν κάμπο τῆς Σπάρτης, ἦταν ἕνα μεγάλο κυπαρίσσι, τὸ μεγαλύτερο κυπαρίσσι τοῦ κόσμου. Τώρα δὲν ὑπάρχει πιά· εἶναι λίγα χρόνια κάποιος εἶχε ἀνάψει φωτιά ἐκεῖ κοντὰ καὶ δὲν πρόσεξε, καὶ ἀναψε τὸ κυπαρίσσι καὶ κάηκε. Αὐτὸ τὸ κυπαρίσσι ἔχει τὴν ἱστορία του.

Ἐπὶ Τουρκίας ἕνας πασὰς πῆγε σ' αὐτὴν τὴ θέση νὰ διασκεδάσῃ. Ἐβαλε καὶ τοῦ ἔψησαν ἕνα σφαχτὸ καὶ κάθισε κι ἔφαγε. Εἶχε μαζὶ του ἕνα βοσκό, ἕνα νέο παλικάρι χριστιανόπουλο καὶ τὸν ὑπηρετοῦσε. Γιὰ μιὰ στιγμή τὸ παιδί, πού ἔριξε τὴ ματιά του καὶ παρα-

τήρησε ἐκεῖνο τὸ ὄρατο θέαμα, τὸν κάμπο μὲ τίς πρασινάδες καὶ τ' ἄφθονα νερά καὶ τὰ βουνὰ γύρω, τὸν ἔπιασε τὸ παράπονο καὶ ἀναστενάξε. Τὸ εἶδε ὁ πασὰς καὶ τὸν ρωτᾷ: «Μωρὲ Ρωμιέ, τί ἔχεις κι ἀναστενάξεις;» — «Τὶ νάχω, πασὰ μου, τοῦ λέει, συλλογίζομαι πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη ἦταν δικὰ μας μιὰ φορὰ καὶ μὰς τὰ πήρατε μὰ τὸ λένε τὰ χαριὰ μας, καὶ ἔχω τὴν ἐλπίδα μου στὸ Θεό, πὼς μὲ καιρὸ πάλι δικὰ μας θὰ γίνουν».

Ὁ πασὰς θύμωσε: «Μωρὲ, τί τσαμπουνᾷς αὐτοῦ;» τοῦ λέει καὶ ἀρπάζει τὴν ξύλινη σούβλα πού εἶχαν ψῆσει τὸ ἀρνὶ καὶ τὴν καρφώνει στὴ γῆ. «Νά, τὸ βλέπεις αὐτὸ; λέει. Ἄν αὐτὸ τὸ ξερὸ παλούκι βγάλῃ κλαριά, τότε νάχετε ἐλπίδα πὼς θὰ ξαναπάρετε πίσω αὐτὰ τὰ μέρη». Τὴν ἄλλη μέρα ἡ σούβλα ρῖξωσε στὴ γῆ καὶ ξαναβλάστησε καὶ φούντωσε καὶ θέριαψε κι ἔγινε τὸ περὶφανο κυπαρίσσι πού γνωρίζαμε.....

Κι ἐδῶ γίνεται θαῦμα. Τὸ ξερὸ ξύλο ξαναβλάστησε γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ πὼς οἱ ἐλπίδες τοῦ σκλάβου Ρωμιοῦ θὰ ἔρθῃ καιρὸς νὰ πραγματοποιηθοῦν.

Μιὰ ἄλλη παράδοση πόσο ζωηρὸ μὰς παρουσιάζει τὸ μεγάλο σκοτωμὸ πού ἔγινε στὴν Ἁγία-Σοφία, ἅμα μπῆκαν μέσα οἱ Τοῦρκοι!

8. Ἡ κολόνα τῆς Ἁγία-Σοφίας.

Σὲ μιὰ κολόνα τῆς Ἁγία-Σοφίας, ψηλὰ πολὺ ψηλά, φαίνεται ὡς τώρα αἷμα. Εἶναι σημάδι πού ἔβαλε ὁ ἀμιρὰς ὁ Μουχαμέτης μὲ τὴν παλάμη του βουτηγμένη στὸ αἷμα, δταν μπῆκε στὴν Ἁγία-Σοφία καὶ τὴν ἔκαμε ἰζαμί. Κι ἔφτασε τόσο ψηλά, γιατί πατοῦσε ἀπάνω σὲ σωροὺς κορμιὰ τῶν χριστιανῶν, πού σκότωσαν μέσα στὴν ἐκκλησιά οἱ Τοῦρκοι.

Μὲ τὴ διδασκαλία γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τῆς Ἁγία-Σοφίας μπορεῖ νὰ συνδυαστῇ καὶ ἡ ἀκόλουθη παράδοση, πού μὰς λέει, πὼς καὶ ὁ Θεὸς βοήθησε νὰ γίνῃ τὸ μεγάλο αὐτὸ ἔργο.

9. Τὸ σχέδιο τῆς Ἁγία-Σοφίας.

Ὅταν ὁ βασιλιάς στὴν Πόλη ἀποφάσισε νὰ χτίσῃ τὴν Ἁγία-Σοφία, κανεὶς τεχνίτης δὲν μπόρεσε νὰ τοῦ παρουσιάσῃ σχέδιο πού νὰ τοῦ ἀρέσῃ. Καὶ δταν μιὰ φορὰ πῆγε νὰ λειτουργηθῇ ὁ βασιλιάς καὶ ἀπόλυσε ἡ ἐκκλησία, ἐκεῖ πού ἔπαιρνε τὸ ἀντίδωρο ἀπὸ τοῦ πατριάρχη τὸ χέρι, ἔπεσε τὸ ἀντίδωρο χάμω. Σκύβει νὰ τὸ πάσῃ, δὲν τὸ βρίσκει. Ὅταν ἔξαφνα βλέπῃ μιὰ μέλισσα μὲ τὸ ἀντίδωρο στὸ στόμα νὰ πετᾷ ἀπὸ τὸ παράθυρο. Βγάνει διαταγή, ὅποιος ἔχει

μέλισσα να τὰ τραγήση, για να βρεθῆ τὸ ἀντίδωρο. Καὶ ἄλλος κανεὶς δὲν τόβρε, παρὰ ὁ πρωτομάστορας, ποὺ σ' ἓνα κυψέλι εἶδε ἀντὶ γιὰ κερήθρα μιὰ πανώρια ἐκκλησιὰ πελεκητὴ καὶ στὴν ἅγια Τράπεζά της τὸ ἀντίδωρο. Τὴν εἶχε φτιασμένη ἢ μέλισσα μὲ τὴ χάρη τοῦ ἀντιδώρου τῆς προσφοράς. Αὐτὴ τὴν ἐκκλησιὰ παρουσίασε ὁ πρωτομάστορας στὸ βασιλιὰ καὶ ἴδια μ' αὐτὴ ἔκαμαν τὴν Ἁγία-Σοφία.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς ἐθνικὲς αὐτὲς παραδόσεις εἶναι κι ἄλλες ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὰ ἱστορικὰ μαθήματα καὶ τὶς ὁποῖες μπορεῖ ὁ δάσκαλος νὰ διδάξῃ στὶς ἀνώτερες τάξεις σὲ κατάλληλη εὐκαιρία. Ἀναγράφω καὶ μερικὲς ἀπ' αὐτὲς.

10. Τὸ κόψιμο τῶν γλωσσῶν.

Ὅταν ὁ βασιλιὰς τῆς Περσίας (Τουρκίας) πῆρε ὅλη τὴ χώρα, θέλησε νὰ ξεριζώσῃ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία. Γρήγορα ὅμως κατάλαβε πὼς ποτὲ δὲ θὰ τὸ κατορθώσῃ, ὅσο οἱ ἄνθρωποι μιλοῦσαν ἑλληνικὰ ἔπρεπε νὰ ξεμάθουν πρῶτα τὴ γλῶσσα τους, γιὰ ν' ἀλλάξουν τὴ θρησκεία τους. Πρόσταξε λοιπὸν κι ἔκοψαν τὶς γλῶσσες ὅλων τῶν παιδιῶν. Μεγάλωσαν τὰ παιδιά, κι ὕστερα ἀπὸ τὴ βοῦθὴ αὐτῆ γενιὰ τους, ἦρθε ἡ ἄλλη, ἡ γενιὰ τῶν παιδιῶν τους, καὶ αὐτὴ ἀναγκάστηκε νὰ μάθῃ τὴ γλῶσσα ἐκείνων ποὺ τοὺς σκλάβωσαν. Μονάχα στὸ χωριὸ μας ἔτυχε καὶ τὸ λησμόνησαν γι' αὐτὸ ἐπειδὴ δὲν τοὺς ἔκοψαν τὶς γλῶσσες φύλαξαν καὶ τὴ γλῶσσα καὶ τὴ θρησκεία τους καὶ μιλοῦν ἑλληνικὰ στὸ Μελεχουμπί, ἀν καὶ ὅλα τ' ἄλλα χωριὰ ὀλόγυρα μιλοῦν τούρκικα.

Καὶ ἐδῶ μιὰ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἡ βία τοῦ κατακτητῆ ἦταν ἡ αἰτία ν' ἀλλάξουν ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες τὴ γλῶσσα τους οἱ Ἕλληνες τῆς Μ. Ἀσίας.

11. Ὁ βασιλιὰς Ἀλέξανδρος καὶ οἱ Καραγκούνηδες.

Τὸν παλιὸ καιρὸ, εἶχε μιὰ φορὰ ὁ βασιλιὰς Ἀλέξανδρος πόλεμο ἐκεῖ κατὰ τὰ Φάρσαλα. Οἱ Θεσσαλοὶ ποὺ ἦταν μαζί του ἦρθε στιγμὴ καὶ δέλιασαν καὶ τὸν ἀφήκαν κι ἔφυγαν. Τότε οἱ γυναῖκες τους, ποὺ ἔφερναν, νερὸ στὸ στρατό, καθὼς εἶδαν τοὺς ἄντρες νὰ φεύγουν, ἀρπαξάν τ' ἄρματα τους, στάθηκαν, πολέμησαν καὶ νίκησαν. Ὁ Ἀλέξανδρος λοιπὸν γιὰ νὰ τιμῆσῃ τὴν παλικαριά τους καὶ γιὰ νὰ ντροπιῶσῃ τοὺς ἄντρες, ἔβγαλε διαταγὴ νὰ φορέσουν νὰ μαντίλια τῶν γυναικῶν οἱ ἄντρες, καὶ τῶν ἀντρῶν τὶς περικεφαλαῖες οἱ γυναῖκες. Κι ἀπὸ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο οἱ Καραγκούνηδες φοροῦν μαῦρα μαντίλια στὸ κεφάλι καὶ οἱ γυναῖκες τους φοροῦν περικεφαλαῖες.

12. Οἱ Γοργόνες.

Οἱ Γοργόνες εἶναι ὠραῖες γυναῖκες, μὰ ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω ἔχουν οὐρὰ ψαριοῦ. Βρίσκονται στὴ Μάυρη Θάλασσα καὶ πολλὲς φορὲς κατεβαίνουν καὶ κάτω στὰ νερά μας. . . . Ἄμα τύχῃ κανένα καράβι στὸ δρόμο τῆς Γοργόνας, τὸ ἀρπάζει ἀπὸ τὴν πλώρη καὶ ρωτάει: «Ζῆ ὁ βασιλιὰς Ἀλέξανδρος;» Οἱ ναῦτες πρέπει νὰ εἰποῦν: «Ζῆ καὶ βασιλεύει», ἢ «ζῆ καὶ βασιλεύει καὶ τὸν κόσμον εἰρηνεύει». Τότε ἡ Γοργόνα ἀπὸ τὴ χαρὰ της γίνεται ὠραία κόρη, παῖει τοὺς ἀνέμους καὶ τὰ κύματα, καὶ παῖζει τὴ λύρα της καὶ τραγουδεῖ γλυκὰ τραγουδιὰ ἀπ' αὐτὴ μαθαίνουν οἱ ναῦτες τοὺς καινούριους σκοποὺς. Γι' αὐτὸ δταν ἀκουστῆ κανένα τραγουδιὸ μὲ νεόβγαλτο σκοπὸ, λένε γιὰ κείνον ποὺ τὸ τραγουδεῖ, πὼς τ' ἀκουσε ἀπὸ τὴ Γοργόνα. Ἄν ὅμως δὲν ξέρουν οἱ ναῦτες καὶ κάμουν τὸ λάθος νὰ εἰποῦν πὼς ὁ βασιλιὰς Ἀλέξανδρος πέθανε, ἀγριεύει ἡ Γοργόνα καὶ δίνει μιὰ καὶ πετὰ ψηλὰ τὸ καράβι καὶ πέφτει καὶ πνίγονται ὅλοι στὴ θάλασσα. Ἡ φεύγει μὲ θρήνους καὶ μοιρολόγια, κι ἀπὸ τὰ κλάματά της σηκώνεται φοβερὴ φουρτούνα καὶ πνίγει τὸ καράβι καὶ δὲ γλιτώνει κανεὶς.

Ἐπίσης, δταν θὰ διδαχτῆ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Κύκλωπα στὴν Ὀδύσεια, μπορεῖ νὰ διδαχτῆ καὶ ἡ παράδοση τοῦ μυλωνά καὶ τοῦ καλικάντζαρου, ποὺ ἔχει τόση ὁμοιότητα. Ὅπως ὁ Ὀδυσσεύς ἔτσι κι ἐδῶ ὁ μυλωνάς γέλασε τὸν καλικάντζαρο μὲ τὸ διφορούμενο ὄνομά του.

13. Ὁ μυλωνάς καὶ τὰ λυκοκάντζαρα.

Στῆς Τουρκίας τὸν καιρὸ, τοῦ Χριστοῦ ἀνήμερα, ἓνας μυλωνάς σηκώθηκε ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα γιὰ νὰ ψῆσῃ τὸ γουρουνάκι ποὺ εἶχε μαδημένο ἀποβραδὶς. Ἄναψε τὴ φωτιά, ἀλάτισε τὸ γουρουνάκι καὶ σὰν τὸ σοῦβλισε, κάθισε ἀνύποπτα καὶ τὸ γύριζε. Ἄξαφνα τοῦ παρουσιάζεται ἓνας λυκοκάντζαρος. Εἶχε περάσει ἀπὸ τὴν τρύπα ποὺ ἔβγαине τὸ νερὸ τῆς δέσης. Κρατοῦσε στὸ χέρι του μιὰ βεργίτσα καὶ στὴν ἄκρῃ τῆς βεργίτσας εἶχε μπηγμένο ἓνα σφαρδακλάκι (βατραχάκι). Τί τὸν θέλεις τὸ μυλωνά τὰ χρειάστηκε γιὰ καλὰ οὔτε τὸ σταυρὸ του δὲν μπόρεσε νὰ κάμῃ. «Πὼς σὲ λένε, μπάλπα;» τοῦ λέει, γιὰτὶ τέτοια πωρικὰ ποὺ εἶναι, μαθὲς, τὰ λυκοκάντζαρα ψευδίζουν κιόλα. Τί σοφίστηκε τοῦ μυλωνά καὶ τοῦ λέει! «Ἄτός μου, μὲ λένε» «Ἄ, μπάλπα Ἀτέ μου, ὄλαϊο ὄνομα ἔχεις; δὲ μοῦ τ' ἀλείφεις καὶ μένα;» Καὶ ἔτσι λέγοντας, ἔβαζε τὸ σφαρδακλάκι καὶ τὸ ἀλειφε ἀπάνω στὴ γουρνοπούλα καὶ τὸ ἔγλειφε. Καὶ πάλι: «Μπαλπ' Ἀτέ μου, ἀλειφ' τὸ μου καὶ μένα». Καὶ τὰ ἴδια, ἀλειφε τὸ σφαρδακλάκι

στη γουρνοπούλα και τόνιζε. Ο μυλωνάς υπομόνευε, υπομόνευε, αλλά στο τέλος, που κόντευε να ψηθή η γουρνοπούλα, τη σηκώνει και του δίνει μια στα μούτρα του καλού σου του λυκοκάντζαρου, που καθώς ζυματούσε τον έκαψε για καλά. Βάζει τις φωνές ο λυκοκάντζαρος: «Πλεχάτε, αδέρφια! σώστε με αδέρφια! Κήκα, κήκα!» Μά ὄσπου ναρθοῦν τ' αδέρφια, προφτάνει ο μυλωνάς και μαζί με τη γουρνοπούλα, φορτώνει τα δυο σακιά το άλεύρι άπάνω στο μούλαρι του κάθεται στη μέση και κείνος, και σαν κουκούλώθηκε μ' ένα σάισμα καλά, βαρει και φεύγει.

Δέν περνάει ὄρα πολλή, που τριγυρίζουν οι άλλοι λυκοκάντζαροι το αδέρφι τους το καημένο και αρχίζουν να ρωτάνε: «Ποιός σ' έκαψε, βλέ, βλέ, ποιός σ' έκαψε;»—«Μ' έκαψε ο 'Ατός μου, μ' έκαψε ο 'Ατός μου»—«Βλέ, τί λές; πώς έκαμες και κήκες άτός σου; Στραβός ήσουνε ή μεθυσμένος κι έπεσες άπάνου στη θράκα;» «Όχι! δέν έκήκα άτός μου, αλλά μ' έκαψε ο 'Ατός μου! μ' έκαψε ο 'Ατός μου!»—«Τί θα είπῃ δέν έκήκες άτός σου, αλλά σ' έκαψε ο άτός σου; βλέ μή λάχη κι είσαι μεθυσμένος;» Κι αρχίσανε τα γέλια κι άλλος τον πείραζε από δῶθε κι άλλος τον πείραζε από κείθε.

Β. Παραδόσεις για ζῶα και φυτά, οὐράνια σώματα και μετεωρολογικά φαινόμενα.

Οι παραδόσεις αυτές πρέπει να συνδυάζονται με τη διδασκαλία των φυσιογνωστικών μαθημάτων και μπορεί να διδαχτούν σ' όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου και προπάντων στις κατώτερες. Αφορμή για τη διδασκαλία τους δίνεται σε μια σχολική έκδρομή ή και μέσα στο σχολείο, στο μάθημα της πατριδογνωσίας και της φυσικής ιστορίας.

1. Τα στάχνα.

Την ημέρα του Εὐαγγελισμού τα στάχνα σκύβουν και φιλοῦν τη γῆ, την αποχαιρετοῦν και λένε: «Έχε γειά, μανούλα μου, και πά μᾶς φᾶν οι λύκοι». Και η γῆ τα χαιρετά και κείνη και λέει: «Έσᾶς οι λύκοι τρώγουν σας, μά γῶ τρώγω τους λύκους».

Εύκολα θα καταλάβῃ το παιδί ποιοι λέγονται ἀλληγορικά λύκοι στην τόσο χαριτωμένη, αλλά και τόσο φιλοσοφική αυτή παράδοση.

2. Τα στοιχειωμένα πλατάνια.

Στο χωριό της Λέκας, στη Σάμο, βρισκονται πολλά πλατάνια, μεγάλα και φουντωτά, αλλά κανείς δέν τολμά να βάλῃ άπάνω τους

πελέκι ή πριόνι. Μια φορά θέλησε ένας γεωργός να κόψῃ ένα από αυτά τα πλατάνια, αλλά το στοιχειό του δέντρου τον έσκότωσε.

3. Η νεράιδα που έγινε λιτά.

Στης Μηλιάς τον κάμπο, σ' άμπέλια, κοντά στην Τουρκόβρυση, στην Άρχαδία, ήταν μια λιτά. Ένας ανέθηκε ένα μεσημέρι να κόψῃ κλάρες, να τις πᾶῃ στο σπίτι του να μαυροπλύνουνε. Ήταν μοναχός, και κεί πούκοψε δυο τρεις κλάρες, ακούει και σσιέται η λιτά και σκούζει: «Όχι! εγώ είμαι η λιτά γιατί με κόβεις; Βάλε στη στιγμή τους κλώνους στη θέση τους». Ο άνθρωπος σάστισε που άκουσε να μιλάῃ το δέντρο και κατέθηκε λιγοθυμισμένος.....

Ο λαός φαντάζεται πως το δέντρο έχει μέσα του ψυχή και αισθάνεται, όπως και ο άνθρωπος και η ψυχή αυτή είναι η νεράιδα που κλαίει και στενάζει ἅμα κόβεται το δέντρο, ή το στοιχειό που θυμώνει και τιμωρεῖ εκείνον που το κόβει. Τις δοξασίες αυτές τις κληρονόμησαν ο ελληνικός λαός από τους προγόνους του, οι όποιοι με τις νύμφες, δρυάδες και αμαδρυάδες είχαν τόσο ποιητικά ζωντανέψει την άψυχη φύση. Δέ θέλομε να υποστηρίξωμε, πως έχει τη θέση της μέσα στο σχολείο κάθε παράδοση για στοιχειά και νεράιδες, λάμιες και στρίγκλες. Γι' αυτό καλό είναι να περιοριστοῦμε σε πολύ λίγες τέτοιες παραδόσεις.

Με τις δυο παραπάνω παραδόσεις μια έντεχνη διδασκαλία θα μπορέσει να τονώσει την αγάπη του παιδιού προς το δέντρο, χωρίς το φόβο να ριζώσουν μέσα στην ψυχή του δεισιδαιμονίες και προλήψεις. Σε πολλά μέρη τοπικές παραδόσεις αναφέρουν και προστάτες δέντρων διάφορους αγίους. Αυτοί τιμωροῦν εκείνους που τα βλάπτουν. Τέτοιες παραδόσεις νομίζομε πως δέν πρέπει να τις αφήνῃ το σχολείο ἀχρησιμοποίητες. Είναι οι μόνες κατά τη γνώμη μου θρησκευτικές παραδόσεις, που πρέπει να διδάσκονται. Θυμοῦμαι πόσο ζωνηρή έντύπωση είχε αφήσει στην παιδική μου φαντασία μια τέτοια παράδοση του χωριού μου.

Η ακόλουθη παράδοση για το άμπέλι, έχει μέσα της και ήθικῃ διδασκαλία για τ' αποτελέσματα της οινοποισίας.

4. Ο Διονύσιος.

Όταν ο Διονύσιος ήταν ακόμη μικρός, ταξίδευε για να πᾶῃ στην Άξιά. Ήταν πολύς ο δρόμος, άπόστασε και κάθισε σε μια πέτρα να ξεκουραστή. Εκεί που κοιτάζε πέρα δῶθε, βλέπει εμπρός στα πόδια του να φυτρώνῃ ένα βοτάνι, που του φάνηκε τόσο πολύ ὄμορφο,

ὅστε ἀποφάσισε νὰ τὸ πάρῃ μαζί του καὶ νὰ τὸ ματαφύτῃ. Τὸ ξερίζωσε τὸ λοιπὸν καὶ τὸ κουβαλοῦσε μαζί του. Μὰ ὁ ἥλιος ἔκαιγε πολὺ καὶ φοβήθηκε μὴν ξεραθῆ προτοῦ νὰ φτάσῃ στὴν Ἀξιά. Ἐκεῖ βρῆκε ἕνα κόκαλο πουλιοῦ, τὸ ἔβαλε τὸ βοτάνι μέσα καὶ τραβήξε τὸ δρόμο του. Ἀλλὰ στὰ εὐλογημένα χέρια του τὸ βοτάνι τόσο γρήγορα μεγάλωσε, πὺν ἔβγαине κι ἀποπάνω κι ἀποκάτω ἀπὸ τὸ κόκαλο. Φοβήθηκε πάλι μὴν ξεραθῆ καὶ συλλογιζότανε τί νὰ κάμῃ. Τότε βρῆκε ἕνα κόκαλο λιονταριοῦ, πὺν ἦταν χοντρύτερο ἀπὸ τοῦ πουλιοῦ τὸ κόκαλο, καὶ σ' αὐτὸ ἔχωσε τὸ κόκαλο τοῦ πουλιοῦ μὲ τὸ βοτάνι. Σὲ λίγο πάλι μεγάλωσε κι ἔβγαине ὄξω καὶ ἀπὸ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκαλο. Βρῆκε μιὰ γαϊδουροκοκάλα, πὺν ἦταν μεγαλύτερη ἀπ' αὐτὸ κι ἔχωσε μέσα τοῦ πουλιοῦ καὶ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκαλο καὶ ἔτσι ἔφτασε στὴν Ἀξιά.

Ὅταν θέλησε νὰ φυτέψῃ τὸ βοτάνι παρατήρησε πὺς οἱ ρίζες του ἦταν κολλημένες στὰ κόκαλα καὶ δὲν μπορούσε νὰ τὸ βγάλῃ χωρὶς νὰ χαλάσῃ τίς ρίζες· τὸ φύτεψε λοιπὸν ὅπως ἦταν. Σὲ λίγο φύτρωσε τὸ βοτάνι καὶ πρόκοψε κι ἔγινε ἀμπέλι κι ἔβγαλε σταφύλια. Ἀπ' αὐτὰ ἔφτιασε τὸ πρῶτο κρασί κι ἔδωσε στοὺς ἀνθρώπους νὰ πιοῦν. Καὶ ὦ τοῦ θαύματος! Ὅταν οἱ ἀνθρώποι ἔπιναν, στὴν ἀρχὴ κελαιδοῦσαν σὰν τὰ πουλιά· ὅταν ἔπιναν περισσότερο, γίνονταν δυνατοὶ σὰν λιοντάρια, κι ὅταν ἔπιναν ἀκόμη περισσότερο, γίνονταν σὰν τὰ γαϊδούρια.

5. Ὁ καλογιάννος.

Βασιλιάς τῶν πουλιῶν εἶναι ὁ καλογιάννος. Γιατὶ μιὰ φορὰ ζητοῦσαν τὰ πουλιά βασιλιά καὶ ὁ Θεὸς τοὺς εἶπε νὰ γίνῃ ἐκεῖνος πὺν θὰ πετάξῃ ψηλότερα. Τὰ πουλιά δὲν ἤθελαν, γιατί ἤξεραν πὺς θὰ γίνῃ ὁ αἰετός· μόνον ὁ καλογιάννος ἐπίμενε. Παραδέχτηκαν λοιπὸν τὰ πουλιά, πετάει ὁ αἰετός καὶ ἅμα πέρασε ὅλα τὰ πουλιά στὸ ὕψος καὶ ἔφτασε ὡς ἐκεῖ πὺν δὲν μπορούσε νὰ πετάξῃ πιά ψηλότερα φώναξε: «Ποιὸς μπορεῖ νὰ πετάξῃ ψηλότερα ἀπὸ μένα;»

Ὁ καλογιάννος, πὺν εἶχε κρυφτῆ στὴ ράχη τοῦ αἰτοῦ, ἀνατινάχτηκε λίγο καὶ φώναξε: «ἐγὼ!» Καὶ ἔτσι ἔγινε βασιλιάς.

Ὁ καλογιάννος σὲ μερικὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου λέγεται *κοκκινολαίμης*· στὴν ἐπιστημονικὴ γλῶσσα τὸν γράφουν *βασιλίσκο*. Εἶναι στὸν πίνακα τῶν ὠφέλιμων πουλιῶν πὺν ἔστειλε ἡ γεωργικὴ ἑταιρεία στὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Ἀπὸ τὸν πίνακα αὐτὸν μπορεῖ νὰ λάβῃ ἀφορμὴ ὁ δάσκαλος ν' ἀσχοληθῆ μὲ τίς παραδόσεις γιὰ τὰ πουλιά. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς θὰ εἶναι γνωστὲς καὶ στὰ παιδιὰ.

6. Ὁ τσοπανάκος.

Ὁ τσοπανάκος εἶναι ἕνα πουλί, πὺν μοιάζει τοῦ κότσουφα, μὲ βοῦλες σταχτιὲς καὶ μακριὰ μύτη. Τὸ κελιάδιμά του εἶναι σὰν τὸ σφύριγμα τοῦ τσοπάνη, ὅταν καλῆ τὰ πρόβατά του. Αὐτὸς ἦταν μιὰ φορὰ τσοπάνης καὶ εἶχε σκληρὸν ἀφέντη. Μιὰ μέρα πῆγε σὲ μιὰ δουλειὰ καὶ σὰ γύρισε δὲν ἤθερε τὰ πρόβατά του. Ἀπὸ τὴ λύπη του τὴν πολλὴ καὶ ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ ἀφέντη του παρακάλεσε τὸ Θεὸ καὶ τὸν ἔκαμε πουλί, καὶ ἀνεβαίνει ψηλὰ στὰ δέντρα, μήπως δῆ πουθενὰ τὰ πρόβατά του καὶ τὰ καλεῖ.

Ὁ τσοπανάκος λέγεται καὶ *συριχτής*, *τσοπανάκι* καὶ *τσοπανοπούλι*. Τὸ ἐπιστημονικὸ του ὄνομα εἶναι *σίττα*. Εἶναι καὶ αὐτὸς μέσα στὸν πίνακα τῶν ὠφέλιμων πουλιῶν. Ζῆ στὰ ὄρεινὰ μέρη καὶ φτιάνει τὴ φωλιά του στοὺς βράχους. Τὸ γνωστὸ ποιητὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν Τσοπανάκο, τὸν ἀκόλουθο τοῦ Νικηταρά καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη, τὸν ὠνόμασαν ἔτσι ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα πὺν εἶχε μὲ τὸ πουλί αὐτὸ στὸ σφύριγμα.

7. Ἡ κουκουβάγια.

Ἦταν μιὰ φορὰ μιὰ χήρα καὶ εἶχε ἐννιά παιδιά ἀρσενικά κι ἕνα θηλυκό. Τὸ μικρότερο ἀρσενικό ἦταν πρᾶματευτῆς καὶ πῆγαινε πολὺ μακριὰ καὶ πουλοῦσε τίς πρᾶματεῖες του. Ἐκεῖ λοιπὸν θέλησε νὰ δώσῃ τὴν ἀδερφή του, πὺν τὴν ἔλεγαν Ἀρετῆ, γιὰ νάχῃ ἀποκούμπι. Ἡ μάνα του ὅμως δὲν ἤθελε νὰ τὴ δώσῃ στὰ ξένα, ἀλλὰ δὲν τῆς πέρασε. Τὴν πάντρεψε τὸ παιδί καὶ τὴν ἔδωσε ἐκεῖ πὺν ἤθελε στὰ ξένα, ἀλλ' ἅμα τὴν ἔδωσε δὲν πέρασε πολὺς καιρὸς καὶ πεθάναν τὰ παιδιά, ὡς καὶ τὰ δεκαοχτὼ ξαδέρφια, γιατί κοντὰ στὰ ἐννιά ἀδέρφια εἶχε καὶ δεκαοχτὼ ξαδέρφια. Τότε ἡ μάνα βλαστημοῦσε διημέρα τὸ μικρότερό της παιδί. Τὸ παιδί τότε ἀπὸ τὸν τάφο σηκώθηκε καὶ ἔβαλε τὸ κρεβάτι του γι' ἄλογο καὶ πῆγε καὶ ἔφερε τὴν ἀδερφή του ἀπὸ τὰ ξένα. Ἡ Ἀρετῆ, ἐπειδὴ εἶχε πολὺν καιρὸ νὰ ἰδῆ τὴ μάνα της, ἀπὸ τὸν πόνο της τὸν πολὺ δὲν περίμενε ναρθῆ ὁ ἀδερφός της, καὶ πῆγε στὴ μάνα της. Ἡ μάνα ὅμως ἰδοθήκανε, κλαίγαινε πολὺ καὶ λέγαινε: «ὄχου!» Κι ἀπὸ τὸν πόνο τους τὸν πολὺ ἔγιναν χουχουβάγιες καὶ λένε ἀλόμα τὸ «ὄχου!»... Τὸ παιδί πούμεινε πίσω, πῆγε καὶ χῶθηκε πίσω στὸν τάφο του καὶ ὁ κόσμος τοὺς ἔβγαλε τραγοῦδι.

Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ εἶναι τὸ γνωστὸ σὲ πολλὰ μέρη «τραγοῦδι τοῦ νεκροῦ ἀδερφοῦ» ἢ «τραγοῦδι τῆς Ἀρετῆς». Ἐχει τὴν ἴδια ὑπόθεση,

και σε μερικές παραλλαγές του συμφωνεί με την παράδοση και μεταμορφώνει τις γυναίκες σε κουκουβάγιες.

8. Ο γκιώνης.

Ήταν μιὰ φορά δυὸ ἀδέρφια και ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν δραγάτης στ' ἀμπέλια. Ὁ ἄλλος, ποὺ τὸν ἔλεγαν Ἀντώνη, τοῦ εἶπε μιὰ φορά: « Ἀπόψε θαρθῶ νὰ σοῦ κλέψω σταφύλια ». Καὶ κείνος τοῦ εἶπε: « Ἐρχεσαι μὰ σὲ τουφεκίζω ».

Τὸ βράδυ πῆγε στ' ἀλήθεια ὁ Ἀντώνης και δοκίμασε νὰ κλέψη σταφύλια. Ὁ ἀδερφός του τοῦριξε μιὰ στὸν ἀέρα γιὰ νὰ τὸν φοβίση, ὅμως χωρὶς νὰ θέλῃ τὸν πέτυχε και ὅταν πῆγε κοντὰ τὸν ἐβροῆκε σκοτωμένο. Τότε ἀπὸ τὸν πόνο του παρακάλεσε τὸ Θεὸ νὰ τὸν κάμῃ πουλί, γιὰ νὰ κλαίῃ παντοτινὰ τὸν ἀδερφό του. Ὁ Θεὸς τὸν ἄκουσε και τὸν ἔκαμε γκιώνη. Ἀπὸ τότε κλαίει τὸν ἀδερφό του τὸν Ἀντώνη και τὸν φωνάζει ἀδιάκοπα. Ντών! Ντών!

Και τὴν παράδοση αὐτὴ τὴν ἔχει διασκευασμένη ὁ Βιζυηνός. Μιὰ ἄλλη παραλλαγή της, ὅχι και τόσο διδακτικὴ, εἶναι διασκευασμένη ἀπὸ τὸ Δροσίνη και βρίσκεται, ὡς ποίημα, στὰ « Ψηλὰ Βουνά ».

9. Ο σκαντζόχοιρος, ἡ ἀράχνη, ἡ χελώνα και ἡ μέλισσα.

Μιὰ μάνα εἶχε τέσσερα παιδιά, τὸ σκαντζόχοιρο, τὴν ἀράχνη, τὴ χελώνα και τὴ μέλισσα. Ἦρθε καιρός κι ἀρρώστησε, κι ἔστειλε νὰ φωνάξῃ τὸ γιό της τὸ σκαντζόχοιρο και τὶς θυγατέρες της, ποὺ τὶς εἶχε παντρεμένες. Ὁ σκαντζόχοιρος ὅμως εἶπε σὲ κείνον ποὺ τοῦ ἔστειλε ἡ μάνα του, πὼς ἔχει νὰ βάλῃ φράχτες στὸ ἀμπέλι και δὲν ἔχει καιρό. Ἡ μάνα του τὸν καταράστηκε τότε: « νὰ τοῦ καθίσουν τὰ ἀγκάθια στὴ ράχη ». Ἡ ἀράχνη εἶπε πὼς ὑφαίνει πανὶ και δὲν ἔχει καιρό· και αὐτὴ τὴν καταράστηκε ἡ μάνα της: « νὰ φαίνη και νὰ διάζεται και πανὶ νὰ μὴν τελειώνῃ! » Ἡ χελώνα εἶπε πάλι πὼς ἔχει πλύσιμο, και γι' αὐτὸ τῆς ἔδωσε ἡ μάνα της κατάρρα: « νὰ γυρίσῃ ἡ σκάφη και νὰ κολλήσῃ στὴ ράχη της ». Ἡ μέλισσα ὅμως ἄμα τῆς ἔφεραν τὴν εἶδηση ζύμωνε· κι ἔτρεξε καθὼς ἦταν μὲ τὰ ζυμάρια και τὴν πρόφτασε τὴ μάνα της ζωντανή. Γιὰ τοῦτο κι αὐτὴ εὐχαριστήθηκε και τὴν εὐχήθηκε ὅτι πιάσῃ στὰ χέρια της νὰ γίνεται μέλι. Ἀπὸ τότε ἡ μέλισσα εἶναι τὸ πιὸ εὐλογημένο ζῶο και δὲν ἔχεις ἀνάγκη οὔτε νὰ τὸ βόσκῃς οὔτε νὰ τὸ περιποιήσῃς, μὰ σοῦ δίνει τὸ μέλι χωρὶς κόπο και χωρὶς ἔξοδα.

Ἡ παράδοση αὐτὴ, πολὺ διδακτικὴ, εἶναι ποιητικὰ διασκευα-

σμένη ἀπὸ τὸ Βιζυηνὸ και τὴν εἶχε τελευταία τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Δ', Γ. Καζαντζάκη. Τὴν ἴδια διδακτικὴ ἀξία ἔχει και ἡ ἀκόλουθη.

10. Ἡ μέλισσα και ἡ σφήκα.

Ἡ μέλισσα και ἡ σφήκα ἦταν ἀδερφάδες γκαρδιακὲς και ὅμοιες στὰ πάντα. Ὅταν ἀρρώστησε κάποτε ἡ μάνα τους βαριά τὶς προσκάλεσε νὰ πάνε νὰ τὴν ἰδοῦνε και νὰ τὶς πάνε και τίποτα δυναμωτικό. Ἡ δόλια μέλισσα ἔτρεξε μὲ προθυμία και πῆγε και τὴν περιποιήθηκε μὲ τὸ παραπάνω και τὴν εὐχαρίστησε. Ἡ σφήκα ὅμως ἤθερε χίλιες πρόφασες και αἰτίες, τάχα πὼς δὲν μπορούσε και κείνη, δὲν ἀδειαζε κι ἄλλα χίλια δυὸ ψέματα, και οὔτε πῆγε διόλου, οὔτε γιὰ τὰ μάτια τοῦ κόσμου, ποὺ λένε, νὰ ἰδῇ τὴν κατακαημένη μάνα, ποὺ δερνότανε μὲ τὸ χάρο. Κραῖζει πάλι τὴ μέλισσα ἡ μάνα της, σὰν ἐκόντευε νὰ πεθάνῃ και τὴν εὐχήθηκε μὲ ὅλη της τὴν καρδιά, νὰ ναι γλυκισμένη σὲ ὅλη της τὴ ζωὴ. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ μέλισσα μαζώνει και φτιάνει τὸ μέλι και τρέφεται μὲ τοῦτο. Καὶ τὴ σφήκα τὴν καταράστηκε ξεσκούφωτη· νάσαι πάντα πικραμένη, πεινασμένη κι ἀγλύκιστη και προκοπή νὰ μὴ δῇ ποτέ της. Καὶ γιὰ τοῦτο οἱ σφήκες οὔτε μέλι κάνουν σὰν τὶς μέλισσες, οὔτε στέκονται.

11. Ἡ δεκοχτούρα.

Ήταν ἕνα ὄρφανὸ κορίτσι και εἶχε κακὴ μητριὰ. Μιὰ φορά ποὺ ζύμωσαν, τὴν ἔστειλε νὰ πᾶ τὸ ψωμί στὸ φούρνο. Ἦταν δεκοχτῶ καρβέλια. Ὅταν ψήθηκαν και τάφερε τὸ κορίτσι ἀπὸ τὸ φούρνο, ἡ μητριὰ της τὴν ἀδικόβαλε πὼς ἔφαγε ἕνα καρβέλι, γιατί ἦταν δεκαεννιά κι ἔφερε δεκοχτῶ. Τὸ καημένο τὸ κορίτσι ἔλεγε πὼς δεκοχτῶ ἦταν τὰ ψωμιά, ἐκείνη ὅμως τίποτα, και τῆς ἔκανε χίλια δυὸ μαρτύρια γιὰ τὸ καρβέλι ποὺ ἔχασε τάχα. Ἀπὸ τὸ μεγάλο της κακὸ παρακάλεσε τὸ κορίτσι τὸ Θεὸ νὰ τὴ γλιτώσῃ κι ὁ Θεὸς τὴν ἔκαμε δεκοχτούρα. Γι' αὐτὸ κραῖζει πάντα « δεκοχτῶ », τάχα πὼς τὰ ψωμιά ἦταν δεκοχτῶ κι ὄχι δεκαεννιά.

12. Ἡ νυχτερίδα.

Ἡ νυχτερίδα ἦταν πρῶτα ποντίκι. Ἀλλὰ μιὰ φορά ἔφαγε τὸ ἀντίδωρο σὲ μιὰν ἐκκλησιὰ κι ἔκαμε φτερά και πέταξε. Ὁ Θεὸς ὅμως τὴν τιμώρησε γιὰ τὴν ἀμαρτία της και τῆς πῆρε τὸ φῶς της τὴν ἡμέρα και τῆς τὸ ἄφησε μόνο τὴ νύχτα. Κι ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ τὴν καταδίκασε νὰ ζῇ πάντα σὲ ἔρημους τόπους και σὲ χαλάσματα.

13. Το σπαλάγγι.

Το σπαλάγγι ήταν νεκροθάφτης και μιὰ φορά σὲ μιὰ μεγάλη ἀρρώστια πού πέθαναν πολλοὶ ἔθαψε ἕναν μισοζώντανο. Καὶ ὁ Θεὸς τὸν καταράστηκε νὰ τυφλωθῆ, γιατί δὲν πρόσεξε, καὶ ὄλο νὰ σκάφτη τὸ μνήμα του. Καὶ ἔγινε σπαλάγγι.

Σπαλάγγι στὴν Πελοπόννησο λένε τὴν ἀράχνη. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸ τυφλοπόντικα, τὸν ἀσπάλακα.

Κοὶ οἱ τρεῖς παραπάνω παραδόσεις εἶναι διασκευασμένες ἀπὸ τὸ Βιζυηνό. Καλὸ θὰ ἦταν νὰ εἶχε ὁ δάσκαλος τὴν ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Βιζυηνοῦ «Ἀτθίδες αὔραι», γιὰ νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιά μερικὲς παραδόσεις καὶ μὲ τὴν ποιητικὴ τους μορφή.

14. Ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι.

Ἐναν καιρὸ ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι ἦταν ἀδέρφια καὶ πῆγαιναν μαζί στὸ δρόμο. Μιὰ μέρα θυμώνει ὁ ἥλιος καὶ τοῦ καημένου τοῦ φεγγαριοῦ τούβγαλε τὸ μάτι. (Καὶ σήμερα ἀκόμα τὸ φεγγάρι εἶναι μ' ἕνα μάτι κοιτάζετε νὰ τὸ ἰδῆτε). Τότε τὸ φεγγάρι γύρισε πίσω καὶ πάει κλαίοντας στὴ μάνα του. Κι αὐτὴ, σὰν εἶδε τὸ φεγγάρι δάκρυα τὴν περιχύσαν κι ἔλεγε: «Φοιροῦνα μου, κοριτσάκι μου καλό, τί ἔπαθες; Τί αἵματα εἶν' αὐτά;... Ἄχ! τὸ κοριτσάκι μου, πάει τὸ ματάκι του. Ποιὸς εἶν' αὐτὸς πού σούκαμε αὐτὸ τὸ κακό, πού νὰ μὴ χρονιάσῃ!»—«Ἄχ, μανούλα μου, μὴ λές τέτοια λόγια, γιατί δὲν μοῦ τόκαμε κάνας ξένος, μὰ τόκαμε ὁ ἀδερφός μου»—«Ἄμ πῶς, κορίτσι μου, ἔγινε;»—«Νὰ ἐκεῖ πού πηγαίναμε στὸ δρόμο, δὲν ξέρω τί τοῦ εἶπα καὶ μοῦ ἔδωσε μιὰ, πού ζαλίστηκα κι ἔπεσα κάτω ὅταν ξεζαλίστηκα καὶ σηκώθηκα, τὸ ματάκι μου ἦταν χυμένο. Ἄχ, μανούλα μου, τί ἔπαθα ἢ κακότυχη! Πῶς ἀπόμεινα μ' ἕνα μάτι!»—«Σώπα, κοριτσάκι μου, σόπα» εἶπε ἡ μάνα του, ἐκεῖνο ἦταν νὰ μὴ γίνῃ τὸ κακό καὶ τώρα πού γίνῃκε τί θὰ κάμωμε; Μὲ τὰ κλάματα τίποτα δὲν κερδίζομε. Ἦταν νὰ γίνῃ κι αὐτό. Μὰ ξέρεις τί νὰ κάμῃς, κοριτσάκι μου. Νὰ μὴν πηγαίνῃς πιά μαζί μὲ κείνον στὸ δρόμο· ὅταν ἔρχεται ἐκεῖνος, τότε σὺ νὰ φεύγῃς· κι ὅταν φεύγῃ ἐκεῖνος, τότε νὰ ἔρχῃς. Καὶ γι' αὐτὸ τώρα ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι ποτὲ δὲν πηγαίνουν μαζί στὸ δρόμο.....

Ἡ παράδοση αὐτὴ μὲ τὴν τόση ἀπλότητα καὶ ἀφέλεια μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ πῶς εἶναι φτιασμένη ἐπίτηδες γιὰ τὰ μικρὰ παιδάκια τῆς Α' ἢ τῆς Β' τοῦ δημοτικοῦ. Εἶναι παράδοση τῆς Μακεδονίας.

15. Τοῦ νουνοῦ τὸ ἄχερο.

Μιὰ φορά ἕνας νουνὸς μάλωσε μὲ τὸν ἀναδεχτό του. Αὐτὸν λοιπὸν γιὰ νὰ τὸν ἐκδικηθῆ ἀποφάσισε νὰ τοῦ κάμῃ κανένα μεγάλο κακὸ καὶ σκέφτηκε νὰ τοῦ κλέψῃ ἕνα βράδυ ὄλο τὸ ἄχερο, πού εἶχε ὁ νουνὸς του στὸ ἀλώνι. Ὁ θεὸς ὁμως δὲν ἔστερξε καὶ τὸ ἄχερο ἔφυγε καὶ πέταξε στὸν οὐρανὸ γιὰ νὰ τὸ βλέπῃ ὁ βαφτιστικὸς καὶ νὰ καίγεται ἡ καρδιά του, πού ζήτησε νὰ κάμῃ κακὸ τοῦ νουνοῦ του.

Στὰ περισσότερα μέρη ὁ γαλαξίας λέγεται τοῦ παπὰ τ' ἄχερα ἢ Ἰορδάνης ποταμὸς.

16. Τὸ βουτσάκι τῶν δώδεκα μῆνῶν.

Οἱ δώδεκα μῆνες μιὰ φορά τὸν παλαιὸν καιρὸ εἶχαν ἕνα βουτσάκι γεμάτο κρασί καὶ εἶχε ἐκεῖνο τὸ βουτσάκι δῶδεκα πύρους. Μιὰ μέρα εἶπαν νὰ μοιράσουν τὸ κρασί καὶ νὰ πάρῃ ὁ καθένας τὸν πύρο του. Οἱ πύροι ἦταν ὁ ἕνας ἀποπάνω στὸν ἄλλον. Τότε πού μοιράζανε, ὁ γερο-Μάρτης, πονηρὸς ὅπως ἦταν, εἶπε στοὺς ἄλλους: «Ἀφήστε σὲ μένα τὸν κάτω πύρο, γιατί εἶμαι γέροντας καὶ δὲν μπορῶ ν' ἀνεβαίνω ψηλά». Οἱ ἄλλοι τότε δὲν κατάλαβαν τὴν πονηριά του καὶ τοῦ τὸν ἀφησαν. Τότε ὁ καλὸς σου γερο-Μάρτης ἀνοῖξε τὸν πύρο καὶ ἄρχισε νὰ κουτσοπίνῃ μοναχὸς του, γιατί οἱ ἄλλοι τὸ φύλαγαν καὶ δὲν τὸ πίνανε τὸ μερδικό τους. Πέρασε κάμποσος καιρὸς καὶ οἱ ἄλλοι μῆνες θέλησαν ν' ἀνοῖξουνε ὁ καθένας τὸν πύρο τους γιὰ νὰ πιοῦνε. Ἀνοίγει ὁ ἕνας, τίποτα κρασί ἀνοίγει ὁ ἄλλος τίποτα. Ἔτσι ἀνοῖξανε ὄλοι τοὺς πύρους τους καὶ κανενὸς δὲν ἔβγανε κρασί· ἀλλὰ τοῦ γερο-Μάρτη κάτι ἔβγανε ἀκόμη. Τότε κι αὐτοὶ τὸ κατάλαβαν ὅτι τοὺς γέλασε ὁ γέρος καὶ τοὺς ἤπιε τὸ κρασί καὶ τὸν ἔπιασαν τὸ φίλο, καὶ τὸν πῆγανε νὰ τὸν δικάσουν. Ἐκεῖ πού τὸν πῆγαιναν τὴ μιὰ ὥρα ἔλεγαν νὰ τὸν κρεμάσουν τὸν παλιόγερο πού τοὺς ἔπιε τὸ κρασί καὶ τότε αὐτὸς ἔκλαιγε τὴν ἄλλη ὥρα λέγανε νὰ τὸν συχωρέσουνε καὶ τότε αὐτὸς γελοῦσε. Γι' αὐτὸ καὶ τώρα, πού τὸν δικάζουνε ἀκόμα, ἅμα λένε νὰ τὸν κρεμάσουν οἱ ἄλλοι μῆνες, κλαίει καὶ ἔχει βροχή, καὶ ἅμα λένε νὰ τὸν συχωρέσουνε, γελáει κι ἔχει ἥλιο.

Τις ἀπότομες καιρικὲς μεταβολές, πού ἔχομε τὸ Μάρτη τις παρατηροῦν καὶ τὰ μικρὰ παιδάκια, καὶ γι' αὐτὸ συχνολένε τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη τὸ γνωστὸ «ἥλιος ἥλιος καὶ βροχή, πού παντρεύουντ' οἱ φτωχοί». Ἡ ἐξήγησι πού δίνει ὁ λαὸς στὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι γιὰ τὰ παιδιά ἀρκετὰ ἐκανοποιητικὴ.

17. Ὁ Κατεβατός και ὁ Νότος.

Ὁ Κατεβατός εἶναι γέρος με ἄσπρα μαλλιά και ἀγριος πολύ. Τό χειμῶνα παλεύει με τ' ἄλλα στοιχεῖα στίς κορυφές τῆς Λιάκουρας. Ὄταν παλεύουν οἱ καιροί, ἡ Λιάκουρα σσειεται, μουγκρίζει, στενάζει και σκεπάζεται με χιόνια γιατί δέν μπορεῖ νά βαστάξῃ τό θυμό τῶν στοιχειῶν. Και στίς ὕστερα τοὺς νικᾷ ὅλους ὁ Κατεβατός και κάθεται στό κρουσταλλένιο παλάτι του και ἀναπαύεται. Ἡ ἀνάσα του εἶναι τό τρομερό ἀπόγειο, πού κοκαλώνει τοὺς ἀνθρώπους και τὰ ζωντανά.

... Μιά φορά βγήκε ὁ Κατεβατός και καινήθηκε μπροστά στοὺς ἄλλους καιρούς, στό Σιρόκο, τό Λίβα, τό Νότο και τό Μέγα, πῶς σάν τό κρουσταλλένιο παλάτι του δέ βρισκόνταν ἄλλο καλύτερο σ' ὅλον τόν κόσμο, πῶς ἦταν ὠραιότερο και ἀπό τό παλάτι τοῦ Ἥλιου, και πῶς σάν εἶναι ταμπουρωμένος μέσα σ' αὐτό δέ φοβᾶται κανένα ἀπό τοὺς ἀνέμους, γιατί ἡ θέση πού τόχει χτισμένο εἶναι δυνατή. Αὐτό ἦταν τό παλάτι πού εἶχε χίσει στήν κορφή τῆς Λιάκουρας ἀπό θεόρατα κρουσταλλα και χαλαζι και χιόνια. Μά ἦθε ὁ Νότος και φύσηξε σιγά σιγά και ἀπαλά, και ἔλειωσε τό παλάτι και δέν ἀπόμεινε τίποτα ἀπ' αὐτό, παρά μόνο τὰ δάκρυα τοῦ Κατεβατοῦ, πού ἔτρεχαν σάν ποτάμι.

Ὁ λαός προσωποποίησε με τὴ φαντασία του τοὺς ἀνέμους και μᾶς παρουσιάζει στήν παράδοση αὐτὴ ἔξοχες ποιητικὲς εἰκόνες, βγαλμένες ἀπό τὴν παρατήρηση τῆς φύσεως, και ὅπως στό γνωστό μῦθο τῆς πάλης τοῦ Ἥλιου και τοῦ Βοριά, ὁ μπλακός Ἥλιος νίκησε τόν ἀγριο Βοριά, ἔτσι και δῶ, τό ἀπαλό τοῦ Νότου φύσημα νικᾷ τόν ὑπερήφανο Κατεβατό, τοῦ λιώνει τὰ κρουσταλλένια παλάτια του και τόν κάνει νά χύνη σάν ποτάμι τὰ δάκρυα γιὰ τὴν ἦττα του.

Ἡ ἐκλογή αὐτὴ τῶν παραδόσεων, πού τὴν ἔκαμα ἀπό τὴ συλλογὴ τοῦ κ. Πολίτη, θὰ εἶναι νομίζω καλὸ βοήθημα στό δάσκαλο πού ἔχει πειστή πόσο ἀξίζουν οἱ παραδόσεις, και θ' ἀπορασίσῃ νά χρησιμοποιήσῃ ἕνα τέτοιο ὕλικό στὴ διδασκαλία του. Φυσικά εἶναι και ἄλλες παραδόσεις με διδαχτικὴ ἀξία, και πολὺ ὠφέλιμη θὰ ἦταν μιὰ συστηματικὴ ἐργασία στό ζήτημα αὐτό ἀπό ἄλλους εἰδικώτερος, οἱ ὅποιοι θὰ γνωρίζουν ἐκτός ἀπό τὴ συλλογὴ τοῦ κ. Πολίτη και ἄλλο ἀνέκδοτο ὕλικό, πού ἴσως βρίσκεται στό γραφεῖο τῆς λαογραφικῆς ἐταιρείας, ἢ πού θὰ συγκεντρωθῇ ἀν γίνῃ σχετικὴ ἐκκλήση στοὺς δασκάλους ὅλους τῆς Ἑλλάδας.¹

¹ Σ. τ. Δ. Τέτοια ἐκκλήση δημοσιεύθηκε ἴσια ἴσια τελευταία στό Δελτίο τοῦ ὀπουργείου τῶν ἐκκλησ. και τῆς δημοσ. ἐκπαίδευσως 1 (1919) ἀρ. 9-10. Σχετικὰ με τὴν ἐκλογή τῶν παραδόσεων γιὰ τό σχολεῖο βλέπε ἀπόσπασμα ἀπ' ὅσα εἰπώθηκαν στό Φροντιστήριο στόν Παιραῖά, στήν «Ἐπιθεώρηση» τοῦ σημερινοῦ Δελτίου.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ 1914-1916*

V. Ἡ δημοτικὴ στήν παιδεία

60. Ἐχει ἐρευνηθῇ ὡς ἐδῶ ἡ γλωσσικὴ και γλωσσολογικὴ κίνηση στὰ χρόνια 1914 με 1916, ὅσο ἀποβλέπει στήν πρακτικὴ καλλιέργεια τῆς νέας γλώσσας στὴ λογοτεχνία (κεφ. II, § 4-11), στήν κοινωνικὴ ζωὴ γενικά (§ 12-14) και στήν ἐπιστήμη (§ 15-29), και ἐξετάστηκε ἔπειτα ἡ ἐπιστημονικὴ τῆς καλλιέργεια, ἡ θεωρητικὴ δηλαδή ἐρευνα πού ἀντικείμενό της ἔχει τὴ δημοτικὴ (κεφ. III, § 30-49). Και παρακολοθηθήσαμε ἀκόμη τὰ πολεμικά, διαφωτιστικά και συστηματικὰ ἔργα πού γέννησε ὁ δημοτικιστικὸς ἀγῶνας στὰ τελευταία χρόνια (κεφ. IV, § 50-59). Ἀπομένει νά ἐξεταστῇ θέμα με ξεχωριστὴ σημασία: ἡ γλώσσα μας ἡ δημοτικὴ ὡς ὄργανο τῆς παιδείας.

Τὴν ἐποχὴ πού ἡ λογοτεχνία ἔχει κατακτηθῇ πιά ἀπό τὴ λαϊκὴ γλώσσα, και ὅπου ἡ γλωσσικὴ πρόληψη δέν ἐμποδίζει καθὼς πρὶν τὴ θεωρητικὴ τῆς ἐρευνα, στὰ χρόνια πού ὁ δημοτικιστικὸς ἀγῶνας—και ὄχι βέβαια οἱ συστάσεις τοῦ κ. Χατζιδάκι ν' ἀπλοποιούμε, λέγοντας εισηγήσατο και περιοργία—ἔχει φέρει πιά τόσους καρπούς, γεννιέται τό ρῶτημα ποῖα θέση παίρνει ἡ παιδεία μας στό ζήτημα αὐτό τῆς γλώσσας, και μάλιστα ἀν τὸ γλωσσικό της ὄργανο ἔχει μορφή σύμφωνη με τό ἰδανικό και τίς ἀξιώσεις τῆς κοινωνίας. Βέβαια, ἔξω ἀπό τό σχολεῖο ὠριμάζει σιγά σιγά ἡ νέα φιλολογικὴ γλώσσα, μὰ και μόνο με τοῦ σχολείου τὴ βοήθεια θὰ γίνῃ ἡ γλώσσα αὐτὴ κτῆμα ἀληθινὸ τοῦ ἔθνους και στοιχεῖο σύμμετρο τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ. Και ἀν σέ περασμένες δεκαετηρίδες τό δημοτικὸ ἰδίως σχολεῖο πρωτοστάτησε στήν Ἑλλάδα γιὰ νά δημιουργήσῃ με τό στραβὸ του ἀρχαϊστικὸ ἰδανικό τὴ σημερινὴ γλωσσικὴ ἀναρχία και τὴ λαϊκὴ ἀμορφωσιά, σωστό εἶναι νά προσδοκοῦμε και ἀντίθετα, πῶς ἕνα γλωσσοεκπαιδευτικὸ ἰδανικό ριζωμένο στίς ἀληθινὲς ἀνάγκες τῆς σημερινῆς μας ζωῆς και τῆς νεοελληνικῆς πραγματικότητος θὰ βοηθήσῃ ν' ἀναγεν-

* Ἡ ἀρχὴ τῆς μελέτης αὐτῆς βρίσκεται στό Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου 6 (1916) σ. 33-120. Ἐκεῖ προτάσσεται και ὀλόκληρη ἡ βιβλιογραφία τῶν χρόνων 1914 με 1916, και στὴ βιβλιογραφία ἐκείνη παραπέμπουν και οἱ ἀριθμοὶ σὲ παρένθεση αὐτῆς τῆς μελέτης.

νηθή τὸ σχολεῖο μας καὶ θὰ μᾶς ξαναφέρῃ σιγὰ σιγὰ τὴ γλωσσικὴ ἁρμονία.

61. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ δὲν μποροῦμε μὲ τὴν ἴδια ἀδιαφορία νὰ βλέπουμε τὸ κράτος νὰ μεταχειρίζεται καὶ μέσα στὸ σχολεῖο του, καὶ μάλιστα τὸ δημοτικὸ, τὴν πατροπαράδοτὴ του καθαρεύουσα, καθὼς τὴν ξέρομε ἀπὸ τὴ διοίκηση καὶ ἀπὸ τίς ἄλλες κρατικὲς ἐκδηλώσεις. Ἐνα ἀνατίθεμεν σὲ βασιλικὸ διάταγμα ἢ ἓνα θῶμυξ σὲ τελωνειακὸ δασμολόγιο, καθὼς καὶ οἱ τόσες ἄλλες μορφολογικὲς καὶ συνταχτικὲς διαφορὲς καὶ ἀντιθέσεις τῆς καθαρεύουσας μὲ τὴ λαϊκὴ γραμματικὴ καὶ σκέψη, δὲν ἔχουν τόσο βαθιὰ καὶ ὀλέθρια ἀποτελέσματα ὅσο ἡ ἴδια αὐτὴ γλῶσσα στὴν παιδεία. Μόνο μὲ τὴ γλῶσσα του μπορεῖ νὰ μορφωθῇ ἓνας λαός. Γι' αὐτὸ ἔμα τὸ σχολεῖο μας, καὶ προπάντων τὸ δημοτικὸ, σεβαστὴ τὴ μητρικὴ γλῶσσα τῶν μαθητῶν του καὶ τὴν ἀνυψώση σὲ ὄργανό του, τὴ στιγμὴ ποῦ δὲ θ' ἀκούεται πιά ἀπὸ χεῖλη δασκάλου ἐκεῖνο τὸ αἰῶνιο «πὲς το καλύτερα» καὶ δὲ θὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ πρῶτο γνώρισμα παιδείας νεοελληνικῆς, θὰ ἔχωμε πίσω μας ἓνα σημαντικώτατο σταθμὸ πρὸς τὴν ἀναγέννηση τῆς λαϊκῆς παιδείας.

Γιὰ τὴν ἀναγέννησίν της αὐτὴ χρειάζονται βέβαια καὶ ἄλλα στοιχεῖα οὐσιαστικώτερα, ἔργα λογοτεχνικὰ πρώτης γραμμῆς καὶ κοινωνικὴ ζωὴ μὲ ἀξίες πολιτισμοῦ ποῦ δὲν ὑπάρχουν βέβαια στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα. Μὰ καὶ πάλι ὅ τι ἀξίζει ἀπὸ τὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή, ἔντεχνη καὶ λαϊκὴ, γιὰ τὸ δημοτικὸ μας σχολεῖο, εἶναι γραμμένο σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴ γλῶσσα τῆ δημοτικῆς—περιφρονημένο ὡς τώρα ἀπὸ τὴν παιδεία μας μαζὶ μὲ τὴ γλωσσικὴ του μορφή—καὶ ὅσο κιὰν ὁ δημοτικιστικὸς μας ἀγῶνας παρουσιάσθηκε ὡς τώρα ἀγῶνας γιὰ τὴ μορφή, ὁ ἀγῶνας ὅμως αὐτὸς γιὰ τὴν ἔκφραση, γιὰ μιὰ ἀληθινώτερη καὶ γιὰ τὴν ἀληθινώτερη ἔκφραση, ὑψώνεται σὲ προσπάθεια νὰ δημιουργηθῇ ζωὴ ἀνώτερη ἀπὸ τὴ σημερινή, καὶ ἔχομε κάθε λόγο νὰ πιστεύουμε πὼς δταν πιά θὰ ἔχη καθιερωθῇ μέσα στὸ σχολεῖο ἡ λαϊκὴ γλῶσσα, ἡ πραγματικότητά ποῦ θ' ἀποκαλυφτῇ σὲ ὅσους δασκάλους ἔχουν μάτια καὶ ψυχὴ, θὰ τοὺς κινήσῃ καὶ αὐτοὺς, μὲ τὰ μορφωτικὰ στοιχεῖα ποῦ τοὺς παρέχει ἡ σημερινὴ μας ζωὴ, νὰ ὑψώσουν τὸ σχολεῖο τους σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο.

Θὰ ἐξετάσω ἐδῶ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας στὴν παιδεία μας μὲ βάση πάντοτε τίς ἐκδόσεις στὰ χρόνια 1914 μὲ 1916, καὶ χωρὶς καθόλου νὰ λογαριάσω τίς σημαντικὲς ἀλλαγὲς ποῦ ἔγιναν ἀπὸ τότε μὲ τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση τοῦ 1917, ἀπὸ τίς ἀκόλου-

θες ἀπόψεις: ἡ γλῶσσα τοῦ παιδικοῦ καὶ τοῦ σχολικοῦ βιβλίου, ἡ κριτικὴ καὶ ἀπολογητικὴ τοῦ γλωσσοεκπαιδευτικοῦ καθεστώτος, τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ ἰδανικὸ τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ κράτους. Κι ἐπειδὴ ἔξω ἀπὸ τὸ κράτος θὰ βροῦμε πάντοτε τὰ σπέρματα τῶν μεταβολῶν καὶ τὴν ἐξήγησιν γιὰ ὅ τι γίνεται καὶ στὸ κράτος τὸ ἴδιο, θὰ ἐρευνησῶ πρώτα ὅ τι μᾶς παρουσιάζεται, στὴν πράξιν ἢ στὴ θεωρίαν, ἔξω στὴν κοινωνία, μακριὰ ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐπιβολὴ καὶ αἴγλη.

62. Σὲ ποιά γλῶσσα γράφονται στὰ χρόνια αὐτὰ τὰ παιδικὰ βιβλία; Καλύτερα θὰ ἦταν βέβαια νὰ ρωτοῦσαμε γενικώτερα γιὰ σχολικὰ βιβλία, μὰ ὅπως εἶναι δυστυχῶς οἱ κοινωνικοὶ καὶ οἱ κρατικοὶ μας ὄροι εἶναι ἀδύνατο νὰ ἔχωμε σχολικὰ βιβλία ποῦ ν' ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ τοῦ κράτους, καὶ ἔτσι ἀναγκαστικὰ ὁ νεωτερισμὸς φανερώνεται προπάντων σὲ ἐκδόσεις ποῦ ἔμμεσα μόνο ἀποβλέπουν σὲ σχολικοὺς σκοποὺς.

Βιβλία γιὰ παιδιὰ δὲ γράφονται πιά καθὼς πρῶτα σὲ καθαρεύουσα, μὰ ὅλο καὶ περισσότερα παρουσιάζονται τὰ γραμμένα σὲ ζωντανὴ ἢ ζωντανότερη γλῶσσα, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τέτοιους ποῦ ἔγραφαν πρὶν γιὰ παιδιὰ ἢ ποῦ γράφουν ἀκόμα γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους σὲ καθαρεύουσα. Ἀδύνατο πιά σήμερα νὰ βγῇ «παιδικὸν διηγημάτων» ποῦ νὰ λέη: «κατὰ τὴν θαλασσοπορίαν ὁ πόντος ἐμελαίνετο, ἐκ δὲ τοῦ ὕδατος ἀφρὸς ἐξήρχετο, πανταχοῦ τῆς θαλάσσης ἠχούντων τῶν κυμάτων. Τεθορυβημένος καὶ περιδεής... βαθέος ὄρθρου εἰσπλεύσαντες ἐν τῷ λιμένι» κτλ. κτλ. Καθὼς ὅμως εἶδαμε καὶ παραπάνω (§ 8) εἶναι δύσκολο ν' ἀφήσῃ κανεὶς τὴν καθαρεύουσα—ἐνωθὴ τὴ συνηθισμένη, καὶ ὅχι σὰν τὴν παραπάνω—χωρὶς νὰ μπλέξῃ στὴ γλωσσικὴ ἀναρχία. Σὲ ποιά γλῶσσα τάχα γράφονται τὰ παιδικὰ αὐτὰ ἀναγνώσματα;

Ἀπὸ τίς παιδικὲς παραδόσεις ἀναφέρω πρῶτα μερικὲς ποιητικὲς συλλογές. Ἔχομε τὴν «Παιδικὴ λύρα» τοῦ Πολέμη, μὲ πρόλογο τοῦ Δροσίνη (192), συλλογὴ ἀπὸ ποιήματα, μονολόγους καὶ διαλόγους γιὰ τὴ σχολικὴ ἀπαγγελία⁴⁷. Ἔχομε ἀκόμη μὲ παιδικὰ δραματάκια

⁴⁷ Στους 44 ἀριθμοὺς τῆς συλλογῆς, ποῦ μᾶς δίνουν Σολωμὸ, Παλαμᾶ καὶ Βαλαωρίτη, Δροσίνη, Προβελέγγιο καὶ Πολέμη, Τυπάλδο, Βιζυηνό, Ζαλοκώστα, Μάνο κτλ., ἡ καθαρεύουσα ἀντιπροσωπεύεται μόνο μὲ τὸν Παράσχο, τὸ Ραγκαβῆ καὶ τὸ Βλάχο. Πιστεύω πὼς δύσκολο εἶναι νὰ συγκληθῇ ἀληθινὰ τὸ σημερινὸ ἑλληνόπουλο ἀποστηθίζοντας τοῦ Ραγκαβῆ τὸ «Λάβαρον»: *Λαμπρὸν ἀναπετάσωμεν τὸ λάβαρον ἐκ νέου, δ' ἐνθουσιῶδεις ᾄσωμεν τὸν ὕμνον τοῦ Τυρταίου*, καὶ δὲν καταλαβαίνω γιατί νὰ ἐνθαρρύνωμε τὴν καθαρευουσιάνικη ἀερολογία στὰ ποιη-

και κωμωδίσσες τὸ «Θέατρον» τοῦ Κουρτίδη (185)—οἱ δημοτικοὶ τύποι κρύβονται πίσω ἀπὸ πέπλο ξεθυμασμένης καθαρεύουσας (ἴδου-
μένη, ἀρκετὰ ἐπιμορφῆτης πλειά)—τοῦ Περγιαλίτη τοὺς «Μύθους»
(191), καὶ ἀκόμη δύο ποιητικὲς χρηστομάθειες, ποὺ μνημονεύονται
ταὶ παρακάτω. Ἱστορίες γιὰ παιδιὰ γραμμένες σὲ ζωντανὴ γλῶσσα
ἔχον ἄναφέρω τὰ παραμύθια τοῦ Ἀνδρεάδη (172), τοῦ Βελώνη
(173), τῆς Κ^ας Ἰ. Δραγούμη (186), μιὰ σειρά παραμύθια τοῦ ἑλλη-
νικοῦ λαοῦ ἀπὸ τὸ Νώντα Ἐλατο (182), καὶ μιὰ μετάφραση ἀπὸ
τ' ἀγγλικά τῆς κ. Βελλίνης (179) ποὺ κρίθηκε στὸ Δελτίο. Συντηρη-
τικώτερη γλῶσσα ἔχουν οἱ Ἱστορίες τῆς Κ^ας Παπαδοπούλου (189,
190), ἂν καὶ εἶναι γιὰ μικρότερα παιδιὰ. Πολὺ πετυχημένη ἡ μετά-
φραση τῆς Κ^ας Βελλίνης, ἂν καὶ ἀφήνει ἐπιφυλάξεις ὄχι μόνο γιὰ τὴ
γλωσσικὴ τῆς βάση, μὰ καὶ γιὰ κάποια γραμματικὴ τῆς ἀνωμαλία
(βλ. Δελτίο 5.119). Ἄρκετὰ δημοτικὴ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀνδρεάδη.
Ἐξίεπαινη καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ Ἐλατο. Μᾶς παρουσιάζει—ἐπιτέ-
λους—δάσκαλο, ποὺ γράφει τὴ λαϊκὴ γλῶσσα χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ τὴ
διορθώσῃ. Δείπει ὅμως ἀπὸ τὰ παραμύθια τοῦ κάποια γλωσσικὴ καλ-
λιέργεια καὶ προσοχὴ σὲ λεπτομέρειες, λείπει ἀκόμη κάποια ἰδιαι-
τερὴ γλωσσικὴ προσπάθεια, δυσκολόβρετη βέβαια στὸν κύκλο τῶν
δημοδιδασκάλων, ἀπαραίτητη ὅμως γιὰ ὅποιον φιλοδοξεῖ σήμερα νὰ
μᾶς χαρίσῃ πρότυπο γλωσσικὸ στὸ παιδικὸ βιβλίον.

Μεγαλύτερο ἀνακάλυμμα βρῖσκομε στὰ παιδικὰ περιοδικά. Στὸ
ἀλεξανδρινὸ περιοδικὸ τῶν προσκόπων (198), οἱ Ἱστορίες τῆς κ.
Δέλτα καὶ μερικὰ ἄλλα ἄρθρα θρόνιασαν καὶ καὶ τὴν ἀγνωστὴ ὡς τῶρα
δημοτικὴ, ἐνῶ στὴ Διάπλαση (197) ἡ γλῶσσα ἀκολούθησε γενικὰ
τὴν ἀπλοποίηση τῶν τελευταίων χρόνων, ἀλλὰ παρουσιάζει μεγάλη
ποικιλία κατὰ τ' ἄρθρα καὶ τὶς Ἱστορίες. Κοντὰ σὲ ζωντανότατα γραμ-
μένα διηγήματα διαβάσεις ἔξαφνα καὶ καθαρεύουσα σὰν τὴν ἀκόλουθη:
«ἀπὸ ἡμισείας ὥρας ὁ Ραοὺλ περιεφέρετο πρὸ τῆς λευκῆς καγκελο-
θύρας διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆρχοντο εἰς τὸν περίβολον» κτλ.

ματα τῶν παιδιῶν μας. Πῶς εἶναι δυνατό νὰ καλλιεργηθῇ στὴν ψυχὴ τῶν μαθη-
τῶν ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδας ὅταν ἀποστηθίζουν ἀκόμη στὰ χρόνια μας μέσα στὴν
πρωτεύουσα, σ' ἓνα ἀπ' τὰ καλύτερά της σχολεῖα, ἀπὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ Παπα-
μάρκου, ποιήματα σὰν τὸ ἀκόλουθο:

Δὲν θέλω πλοῦτιον καὶ χρυσὸν καὶ θεράποντων σμήνην,
θέλω τὸ στήθος μου χαρὰς καὶ ἐλπίδων νὰ πλουτῆ...
Δὲν θέλει κήπους, πίδακας καὶ βρύσεις ἢ ψυχὴ μου,
δὲν μὲ μαγεύουν λείρια καὶ κήποι κηπευτοί...

Κοινὸ στὴν ἀπλοποίηση αὐτὴ τῆς γλῶσσας τοῦ παιδικοῦ βιβλίου
εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ συγγραφέα νὰ πλησιάσῃ στὴν παιδικὴ ψυχὴ,
γιὰ νὰ τὴ συγκινήσῃ καὶ νὰ τὴν ἐπηρεάσῃ κοινὸ ὅμως εἶναι καὶ
ἡ ἀδυναμία ἢ ἡ ἀτολμία νὰ γραφῇ μὲ τὴ γραμματικὴ τῆς τοῦ παι-
διοῦ ἢ γλῶσσα. Μέσα στὴν ποικιλία καὶ ἀκαταστασία τῶν τύπων
αὐτῶν δὲ βλέπω—ἔξω ἀπὸ λίγες ἐξαιρέσεις—μεγάλῃ πρόοδο ἔπειτα
ἀπὸ τὶς δυσκολόβρετες πιά σήμερα Ἱστορίες ποὺ εἶχε βγάλει ὁ Δέφνερ
πρὸ 35 χρόνων, ἢ τοῦ Σαρρῆ τὰ ἐξαντλημένα παιδικὰ διηγή-
ματα⁴⁸. Ἡ ἀπλὴ καὶ ὁμαλὴ καὶ ρέουσα καὶ κανονισμένη καθαρεύουσα
τῆς κοινῆς γνώμης ἀναγκάζεται νὰ γίνῃ πιά ἀπλὴ στὸ παιδικὸ βιβλίον,
γιατὶ ἐκεῖ ἰδίως ξαφνίζει τὸ στρέβλωμα τῆς μητρικῆς γλῶσσας. Συγ-
χρόνως ὅμως γίνεται καὶ πιά ἀνώμαλη καὶ ἀκανόνιστη, ἀφοῦ οἱ δημο-
τικὲς λέξεις εἶναι πιά δύσκολο νὰ κανονίζονται κατὰ τὴν ἀρχαία
γραμματικὴ, μὰ καὶ ὁ συγγραφέας τρομάζει τῆς δημοτικῆς τῆ γραμ-
ματικῆ, ποὺ ὅσοσο τὴ μιλεῖ ὁ ἴδιος συνήθως μὲ τὰ παιδιὰ του. Καὶ
ὅμως, πῶς εἶναι δυνατό ν' ἀγνοήσουν τὸ γλωσσικὸ ἔργο τῆς σημε-
ρινῆς μας λογοτεχνίας ἐκεῖνοι ποὺ θὰ συγκινήσουν τὰ παιδιὰ καὶ ποὺ
θὰ καθοδηγήσουν τὴ γλωσσικὴ συνείδηση τῆς αὐριανῆς γενεᾶς; Καὶ
ἂν εἶναι δύσκολο καὶ ἀκατόρθωτο ἀκόμη νὰ ἔχωμε σήμερα ἀπόλυτη
γραμματικὴ ἐνότητα στὴ γλῶσσα μας, μπορεῖ τάχα μὲ αὐτὸ νὰ δικαιο-
λογηθῇ τέτοια γλωσσικὴ ἀναρχία;

63. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ μνημονευθῇ ἡ γλωσσικὴ
ἐργασία ποὺ ἐγκαινιάστηκε μὲ τὴ νεοσύστατη παιδικὴ βιβλιο-
θήκη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου (169, 174, 176, 177,
178, 181) ὄχι μόνο γιὰ τοὺς καρπούς τῆς, μὰ καὶ γιὰ τὶς ἀξιώσεις
ποὺ πρόβαλε (120: τ. 3, 384). Χωρὶς καμιά ὑποχώρηση σὲ ἀνάγκες
ἐμπορικῆς ἢ ἄλλους καιροσκοπικοὺς ὑπολογισμοὺς, ζήτησε ὁ Ὀμι-
λος νὰ δώσῃ πρότυπο γλῶσσας παιδικῆς καὶ σχολικῆς σύμφωνο μὲ
τὶς σημερινὲς ἀνάγκες. Ἡ ἐργασία αὐτὴ παρουσιάστηκε βέβαια περισ-
σότερο σὰν εὐόωνη ἀπαρχὴ παρά ὡς ἔργο, ἀφοῦ περιωρίστηκε, καὶ
μὲ τὶς κατοπινὲς ἀκόμη ἐκδόσεις, σὲ λίγα μόνο βιβλιαράκια, ποὺ δὲν
ἔχουν μάλιστα ἀμεση σχέση μὲ τὴν τόσο ποικίλη καὶ πολλαπλὴ scho-
λικὴ διδασκαλία. Ὅσοσο δόθηκε στὰ βιβλία αὐτὰ τοῦ Ἐκπαιδευτι-
κοῦ Ὀμίλου ἓνα πρότυπο γλωσσικὸ ποὺ συγκέντρωσε τ' ἀκόλουθα
προσόντα:

⁴⁸ Καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν στὸ γυμνάσιο, δημοσίεψε σὲ καλὴ σχετικῶς
δημοτικὴ ἓνα ἀξιόλογο βιβλίον, Ἀριστοθένης φευγάλας ἢ περασμένα μεγαλεῖα,
ἱστορικὸν διήγημα. Αἱ τύχαι μᾶς λίρας. Διήγημα διὰ τὰ παιδιὰ, 1900, 120 σελ.

α) είναι ή γλώσσα τών παιδιών μας, β) στηρίζεται στο κοινό αίσθημα, και γενικά άρεσε, καθώς φάνηκε και από την ύποδοχή του άθηναϊκού τύπου, γ) βασίζεται στη λογοτεχνική χρήση, δ) έχει τή γραμματική της, ε) με όλο τόν κανονισμό διατηρεί κάποιο περιθώριο, άναγκαίο σήμερα, διπλών γλωσσικών στοιχείων (κι αυτό λιγότερο στο τυπικό).

Σ' ένα μόνο ζήτημα δέν έδωσε πραχτικά ή γλώσσα αυτή τήν απάντηση, κι αυτό είναι ή σχολική της έπάρκεια για άνωτερες ιδίως τάξεις, όπου και τεχνικοί και έπιστημονικοί όροι παρουσιάζονται άφθονοι κι ή φράση γίνεται συνθετώτερη και πιο άφηρημένη. Οί λίγες προεργασίες που έχομε εδώ με βιβλία καθώς τή Φυσική του Βλαστού και τής Παπαμόσχου τόν «Αθρώπινο μηχανισμό» έμειναν χωρίς συνέχεια, και καθώς τόνισα και παραπάνω (§ 21), δέν είναι σκόπιμο να ξαναδοκιμαστή τó πείραμα τών συστηματικών νεολογισμών.

Έτσι, συνοψίζοντας τήν εικόνα που δίνει ή γλώσσα του παιδικού μας βιβλίου στα χρόνια αυτά, βλέπομε πως και τó παιδικό βιβλίο, ακολουθώντας σ' αυτό τή λογοτεχνία, παράτησε τήν καθαρεύουσα: Παρουσιάζει στη θέση της, διάφορους διάμεσους τύπους, με άναρχία ή με τήν προσπάθεια κανονισμού, τή γραμματική όμως και τó σύστημα τά βρίσκομε κυρίως στα «βιβλία για τά έλληνόπουλα» του Έκπαιδευτικού Όμίλου. Ριζοσπαστικώτερο γλωσσικό σύστημα, ιδίως στο ζήτημα τών νεολογισμών δέν παρουσιάστηκε. Θα έδειχνε λίγο μεγαλύτερη και πιο άπόλυτη γραμματική ένότητα, θα έδινε όμως και μερικούς τύπους που δέν έδειξαν άρκετή άφομοιωματική δύναμη και δέν μπορούν να στηριχτούν σήμερα στο αίσθημά μας.

64. Ποιές είναι τώρα οί ιδέες τής κοινωνίας για τή σχολική γλώσσα, τή γλώσσα, που καθώς είδαμε χειραφετήθηκε όριστικά στο παιδικό βιβλίο από τó δασκαλισμό κι άγωνίζεται να μιλήση άμεσώτερα στην παιδική ψυχή;

Γενικά, μπορούμε να πούμε πως ό κόσμος ό περισσότερος άρχισε να μ'ην είναι εύχαριστημένος με τή σχολική γλώσσα, και τó ιδανικό της, τόσο καθυστερημένο πια για τή σημερινή μας εποχή. Δέ σημαίνει όμως πως όλοι αυτοί, ένωμένοι στην άρνηση τής σχολικής γλώσσας — άρνηση συνδυασμένη συνήθως με μιά γενικώτερη και πιο οδυσιαστική κριτική του σχολικού μας ιδανικού—θα βρεθούν σύμφωνοι και στη θέση, τó γλωσσικό δηλαδή ιδανικό που θα έπρεπε να πάρη τή θέση του σημερινού. Ό κυριώτερος σκόπελος είναι για πολλούς τó δικό τους γλωσσικό ιδανικό, κι έτσι δυσκολεύονται να δεχτούν

γλώσσα σχολική που δέ θα έτεινε και σε κείνο — πολλοί δέν κατορθώνουν καν να ξεχωρίσουν καλά καλά τή νέα μας γλώσσα από τήν αρχαία και να έντοπίσουν τήν τελευταία σε όρισμένο είδος σχολείου — ένω άλλοι πάλι, πολλοί, θέλουν τήν άλλαγή και τήν άπλοποίηση χωρίς να είναι και σε θέση να βγάλουν τις συνέπειες τής γνώμης τους. (Κάποιος μου έλεγε άλλοτε — έγινε κι ύπουργός από τότε — «είμαι και εγώ υπέρ τής άπλοποίησεως, αλλά δια τής εξαρχαίσεως»).

Όπως και να είναι ή δυσφορία τής κοινωνίας για τή γλώσσα τών άναγνωστικών και άλλων παιδικών βιβλίων — δέ μιλω εδώ για τήν άνοσιτία ή τ' άλλα τους πραγματικά ελαττώματα — είναι στα χρόνια που εξετάζω άρκετά βαθιά άπλωμένη, αν και δέ θα τή βροUME να εκδηλώνεται ανάλογα σε κοινωνία που τ' άτομά της, και όταν ακόμη άντικρίζουν καθαρά όρισμένα της προβλήματα, δέν έχουν — ή δέ βρίσκουν γύρω τους — τή δύναμη που θα τά ύψωση σε κοινωνική δράση και συνεργασία άγώνων όμαδικών. Όσοσο άμα κρίνομε πως ύποστηρίχτηκε θεωρητικά μέσα στην κοινωνία μας, έξω από τους εκπαιδευτικούς κύκλους, τó γλωσσολογικό της ιδανικό μεταφέρóμαστε σ' ένα στενό έδαφος, με αντίθεσεις μεγαλύτερες από κείνες που μας παρουσίασε παραπάνω ή γλώσσα του παιδικού βιβλίου. Η εικόνα που παίρνομε από τους θεωρητικούς αυτούς άγώνες μας παρουσιάζει άντιμέτωπα δυό κυρίως στρατόπεδα, τή φιλολογική σχολή στο Πανεπιστήμιο και τόν Έκπαιδευτικό Όμιλο.

65. Μέσ' από τó Πανεπιστήμιο ξεχωρίζουν σήμερα, διπλά στόλοι τής καθαρεύουσας, ή όπως μας είπαν τής «ύπό τών φορέων τής επικρατεστέρας παραλλαγής όμιλουμένης γλώσσας» ό κ. Σκιας (103, 104, 105, 222) και ό κ. Χατζιδάκις (118, 230, 231). Και οί δυό τους πολεμούν τó δημοτικισμό και συνηγορούν για τήν καθαρεύουσα, και συμφωνούν για τις δυσκολίες τής σχολικής της διδασκαλίας. Να μη γυρέφετε όμως να συμφωνήσουν και σε τίποτ' άλλο, ό σεμνός και μονοκόμματος, μα και κοντόβωρος κάποτε αντιπρόσωπος τής περασμένης γενεάς, με ιδανικό γλωσσικό ξεθυμασμένο πια σήμερα, και ό πλατωνικός μεταρρυθμιστής, μα συντηρητικός και αυτός πέρα και πέρα, μα και τυφλωμένος συχνά πολεμιστής και γλωσσολόγος, που κήρυξε τή γλωσσική εξέλιξη χωρίς να έχη άρκετά ξεχάσει τις Γλωσσικές παρατηρήσεις του Κόντου — που μ' έλη τήν ιδιαίτερή του συμπάθεια και για τή «δημοτική» και για τήν «πολιτική» γλώσσα, μπόρεσε να πιστοποιήση πως για κάθε τύπο ή λέξη που «άντιβαίνει... πρós τά αρχαιόθεν γνωστά και παραδε-

δεγμένα... οὐδὲν ὁ χρόνος παρέχει αὐτῷ δικαίωμα» — καὶ ποῦ φιλοδό-
 ξησε νὰ ἰδρῦση μιὰ μέρα σχολὴ γλωσσικὴ, ἀντλώντας τὴν ἐμπνευσή-
 του στὰ «παρὰ πάντων ὁμολογούμενα», μὰ καὶ στηρίζοντας τὴν πολε-
 μική του στὴ θολὴ πρόληψη τῆς μέρας, χωρὶς νὰ διαθερμαίνε-
 ται ἀπὸ τὴν πίστη τῆ φλογερῆ ποῦ μεθιστάνει τὰ ὄρη καὶ ποῦ
 ξυπνάει τὰ πλήθη πρὸς τὰ ζωντανὰ ἰδανικά — χωρὶς νὰ δοκιμάσῃ ποτὲ
 στὴν πράξη τῆς ζωῆς τις ἀλλεπάλληλες συμβουλές καὶ τις ἀλληλο-
 συγκρουόμενες θεωρίες τριανταπέντε ὁλόκληρων χρόνων... Τί τὸ δε-
 λος, ἀδελφοί μου, ἐὰν πιστὴν λέγῃ τις ἔχειν ἔργα δὲ μὴ ἔχη;

Ὁ Σκιαῦ καὶ ὁ Κατζίδάκις βρίσκονται μεταξύ τους, ἔπειτ' ἀπ' ὅσα
 ἔγραψαν, σὲ ριζικώτατες διαφωνίες, καθὼς ἔδειξα στὴν περσινὴ μου
 ἀνάλυση⁴⁹ (π.β. καὶ § 56 τῆς μελέτης αὐτῆς), γιὰ τὰ πολλαπλὰ
 ζητήματα ποῦ γεννᾶ ἡ σχολικὴ γλῶσσα, ἰδίως ὅταν εἶναι νὰ διδά-
 ξωμε στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τὴ γραμματικὴ τῆς. Ὁμολόγησε ἀκόμη
 ὁ Κατζίδάκις πὼς εἶναι αὐτὸ ματαιοπονία, πὼς μόνο ἅμα φύγουν ὅσα
 χωρίζουν τὴ γραφομένη ἀπὸ τὴν κοινὴ γλῶσσα θὰ γίνῃ ἐκείνη
 ἀληθινὸ ἐκπολιτιστικὸ ὄργανο καὶ μόνο μὲ ἓνα μεταρρυθμισμένο
 γλωσσικὸ σύστημα, ἐκεῖνο ποῦ προτείνει ὁ ἴδιος, θὰ μπορέσῃ σὲ 30-
 60 χρόνια, ν' ἀποχτήσῃ ὁ λαὸς μας γλῶσσα καὶ μόρφωση. Μὰ καὶ
 ὁ κ. Σκιαῦ, σαστισμένος μπρὸς στὸν καινούριον αὐτὸ δημοτικισμό τοῦ
 συναδέλφου του — ἀφοῦ τόσο στὸ μεταξύ τὸν εἶχε ἐκεῖνος πολεμήσει,
 μὰ καὶ τόσο ἔδαφος τὸν εἶδε νὰ κερδίζῃ σπιθαμὴ μὲ σπιθαμὴ — δείχνει,
 χρησιμοποιοῦντας πειστικώτερα παλιὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἴδιου τοῦ κ.
 Κατζίδάκι, πὼς τὸ ἀπλοποιητικὸ αὐτὸ σύστημα εἶναι ἀκαθόριστο καὶ
 ἀνεφάρμοστο ἀνακάτωμα χωρὶς βάση καὶ τέρμα, ποῦ χωρὶς τίποτε
 ν' ἀπλοποιῆ ἀληθινὰ μᾶς δείχνει μόνο σὰ σωστότερο τότε τὸ δρόμο
 τοῦ δημοτικισμοῦ.

Οἱ πολυάριθμες ἀντιγνώμεις τῶν δύο αὐτῶν συνηγόρων τοῦ καθα-
 ρισμοῦ διαφωτίζουν μὲ διδαχτικώτατο τρόπο τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ
 ζήτημα, καὶ δείχνουν, ἰδίως μὲ τις πειστικώτατες συχνὰ ἀντιρρήσεις
 τοῦ Σκιαῦ, πὼς μιὰ μεταρρύθμιση στὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ μας σύστημα
 καὶ τὴ σχολικὴ γλῶσσα εἶναι ἀδύνατο νὰ πετύχῃ χωρὶς ξεκαθα-
 ρισμένο γλωσσικὸ καὶ ἰδεολογικὸ πρόγραμμα καὶ χωρὶς πίστη σὲ
 κάποια ἔδραϊα ὅπως καὶ νὰ εἶναι γλωσσικὴ βάση. Διγώτερο ἐνδιαφέ-
 ρον ἔχουν τοῦ Κατζίδάκι οἱ θεωρίες καὶ προτάσεις, χαρακτηριστικὲς

⁴⁹ Μ. Τριανταφυλλίδη, Quo-usque tandem ἡ ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα
 καὶ ὁ κ. Κατζίδάκις, Δελτίο, 7. 1919, § 4.

κυρίως γιὰ τὴν ψυχολογία καὶ τὴν προσωπικὴ εξέλιξη τοῦ περὶ ἡρα-
 νου Σικάμβρου... Quantum mutatus ab illo!

Ἀληθινὰ, ἐνῶ ὁ κ. Κατζίδάκις ἀρχίζει νὰ κηρύσσει τὸ νέο ἀπλο-
 ποιητικὸ του εὐαγγέλιο, στὴ βάση πάντα ἀπάνω τῆς καθαρεύουσας,
 μόνο ὁ κ. Σκιαῦ ἀπόμεινε ὑπέρμαχος γνήσιος τοῦ παλιοῦ σχολικοῦ ἰδα-
 νικοῦ. Πίσω ἀπὸ τοῦ Κατζίδάκι τὴν καθαρεύουσα — τὴν «ἐπίσημον
 ἡμῶν γλῶσσαν», ποῦ ζητοῦσε στὰ 1911 νὰ καθιερωθῇ καὶ ἀπὸ τὸ
 σύνταγμα γιὰ γλῶσσα σχολικὴ — ἀδύνατο νὰ καταλάβῃ πᾶ κανεὶς
 σήμερα, μ' ἔλα τὰ διαφωτιστικὰ σχόλια τοῦ κ. Σκιαῦ, τί κρύβεται, ἔξω
 ἀπὸ τὸν πόλεμον ποῦ ἔχει στημένο — telum imbelles et sine ictu —
 στὴ δημοτικὴ καὶ κυρίως τοὺς φίλους τῆς. Γιὰ τὸν κόσμον τὸ γλωσ-
 σικὸ πάλι τοῦ κ. Σκιαῦ εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ἀκόλουθο περιστατικόν:
 Ὅταν ὁ Βενιζέλος εἶπε στὰ 1914 στὴ Βουλὴ πὼς «ἐὰν θέλωμεν νὰ
 ἐκμάθουν ταχέως οἱ ἀλλόγλωσσοι πληθυσμοὶ τῶν νέων χωρῶν τὴν
 ἐλληνικὴν γλῶσσαν πρέπει νὰ διδαχθοῦν τὴν λαλουμένην», ζήτησε ὁ
 Σκιαῦ μὲ μιὰ του διατριβῆ (222) ν' ἀποδείξῃ πὼς ἄλλῃ ἀπὸ τὴ σημε-
 ρινὴ γλῶσσα τοῦ σχολεῖου οὔτε μιλήθηκε οὔτε ὑπάρχει, καθὼς νόμισε
 καὶ ὁ πρωθυπουργὸς «παραδεχθεὶς τὴν φήμην» καὶ τις ἀερολογίες
 τῶν ἐχθρῶν τῆς καθαρεύουσας. Αὐτὴ ἡ ὀμιλουμένη τάχα γλῶσσα
 εἶναι παρωδία τῆς καθαρεύουσας· πρέπει, ἂν θέλῃς νὰ τὴν καταλάβῃς,
 νὰ ξέρῃς κιόλας τὴν καθαρεύουσα. μὰ δὲ μιλιέται ἀπὸ κανένα,
 οὔτε μιλήθηκε, οὔτε κἀν ἀπ' ὅσους τὴ γράφουν. Στὸν ἴδιον περίπτου
 καιρὸ ὁ κ. Κατζίδάκις ἀπαντώντας στὸ Σκιαῦ, ποῦ ἀξίωνε ἀπὸ τὴ
 γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου νὰ ἔχη ὄλους τοὺς τύπους τῆς καθα-
 ρεύουσας, χωρὶς ν' ἀποκλείνῃ ὅμως καὶ τὴ δημοτικὴ, παρουσιάζει
 κάποιο πρόγραμμα ἐνιαίου καὶ ἀκριβῶς καθωρισμένου τυπικοῦ, ποῦ
 δὲν πρέπει νὰ ξεχαστῇ ἐδῶ.

66. Ἀντιμέτωπο στὸ πανέπιστημιακὸ αὐτὸ ἰδανικὸ γιὰ τὴν scho-
 λικὴ γλῶσσα — καθυστερημένο, ὅπως μᾶς τὸ παρουσιάζει ὁ κ. Σκιαῦ,
 ἀόριστο, ἀσχημάτιστο καὶ ἀνεφάρμοστο, καθὼς μᾶς τὸ δείχνει ὁ κ.
 Κατζίδάκις, ἰδίως ἅμα ἐρευνήσωμε τὴν ἀπώτερή του ἰδεολογικὴ βάση
 — ἔχομε τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ ἰδανικὸ τοῦ Ἐκπαι-
 δευτικοῦ Ὁμίλου, ἰδρυμένου ἀπὸ φωτισμένους πιστοὺς γιὰ τὴν
 ἀναγέννηση τῆς παιδείας μας (77, 79, 81, 83, 88, 111, 120, 221,
 226). «Ἡ παιδεία πρέπει νὰ στήσῃ τὰ θεμέλια τῆς ἀπάνω στὰ
 πραγματικὰ στοιχεῖα τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς... Τὴν ἀληθινὴ νεοελλη-
 νικὴ πραγματικότητα καὶ τὰ νεοελληνικὰ ἰδανικά τὰ φανερώουν... —
 κοντὰ στ' ἄλλα καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα — ἡ ζωντανὴ γλῶσσα καὶ ἡ δημιουργ-

γική λογοτεχνία... Αὐτὸς ὁ γνήσιος νεοελληνικὸς κόσμος πρέπει νὰ γίνῃ θεμέλιο τῆς παιδείας μας... καὶ εἶναι ἀδύνατο ν' ἀναγεννηθῇ ἡ παιδεία μας καὶ νὰ μορφωθῇ ὁ λαὸς μας ὅσο δὲν παίρνει ἡ ἔθνικὴ μας γλῶσσα μέσα στὸ σχολεῖο, καὶ προπάντων τὸ δημοτικὸ, τὴ θέση ποὺ τῆς ἀνήκει... Ἀνάγκη εἶναι τὸ σχολεῖο, καὶ κοντὰ του τὸ παιδικὸ βιβλίον, νὰ βοηθήσῃ νὰ διαδοθῇ ἕνας κοινὸς τύπος γραφομένης».

Παράλληλα μὲ τίς προγραμματικὲς αὐτὲς ξεκομμένες ἀξιώσεις βλέπομε ν' ἀπηχῆ στοὺς τόμους τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Ὀμίλου ἡ δυσφορία τῆς κοινωνίας, σὲ κριτικὲς, μελέτες, ἢ γράμματα ἀπὸ γονεῖς, ποὺ διαμαρτύρονται γιὰ τὴ σημερινὴ σχολικὴ κατάσταση. Ἔχομε πρῶτα μιὰ ἀξιόλογη κριτικὴ τῆς κ. Δέλτα γιὰ «τὰ ἀναγνωστικά μας», τ' ἀναγνωστικά δηλαδὴ ποὺ καθιερώνει τὸ κράτος (209), καὶ εἰκόνες ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ χάλια τῶν σχολείων μας ἀπὸ τὸν κ. Δελμούζο (208) καὶ μένα (224). Γιὰ τὴ σχολικὴ γλῶσσα παραπονιοῦνται ἀκόμη στὸ Δελτίον ἕνας δάσκαλος ἀπὸ τὴ Μακεδονία (120, τ. 5), ἡ κ. Αὔ. Θεοδωροπούλου, ἐφορος στὸ Κυριακὸ σχολεῖο ἐργατριῶν (120, τ. 5) καὶ μερικὲς μητέρες (τ. 3. 322, 5. 147). Ὁ καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Ν. Χατζιδάκης βεβαιώνει τὰ γλωσσικὰ χάλια τῶν μαθηματικῶν βιβλίων τῆς μέσης, καὶ ὁ Καλομοίρης, σὲ μιὰ του μελέτη γιὰ τὴ σχολικὴ μουσικὴ (120, τ. 3), δείχνει πὼς ἡ καθαρεύουσα εἶναι ἀκατάλληλη καὶ γιὰ τὸ παιδικὸ τραγούδι, ἰδίως γιὰ τὴ φωνητικὴ τῆς. Τέλος μιὰ γενικώτερη ἐπίκριση τῆς σχολικῆς γλώσσας ξαναδιαβάζομε σ' ἕνα ὁμορφὸ ψυχολογημένο ἀρθρο τοῦ Βιζυηνοῦ (120, τ. 3), καὶ στὴν ἴδια γλῶσσα εἶναι ἀφιερωμένο μεγάλο μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ Γιαννίδη (71), ὅπου ἰδιαίτερα μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ παράρτημα «ἡ διδασκαλία τῆς καθαρεύουσας στὸ ἐπίσημο σχολεῖο». Γιὰ τίς κανονιστικὲς ἐργασίες τῆς νέας γλώσσας ἔκαμα λόγο παραπάνω (§ 51 α.). Πολὺ λίγες. Ἀπὸ τὸν Ὀμιλο μέσα βγήκε μόνο ἡ Ὄρθογραφία μου (110). Καὶ ὅμως χρειάζονταν διάφορες ἄλλες ἐργασίες. Στίς μελέτες τοῦ Δελμούζου (207, 208, 76) βλέπομε καθρεφτισμένη τὴν ἐργασία τοῦ σχολείου Βόλου, καὶ τοὺς καρποὺς ἔργου ποὺ δημιούργησε σταθμὸ στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς παιδαγωγικῆς.

67. Ἡ δυσφορία ὅμως τῆς κοινωνίας γιὰ τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μας κατάσταση, καὶ προπάντων γιὰ τοὺς καρποὺς τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου, δὲν περιορίζεται σὲ ὅσες διατριβὲς εἶδαμε νὰ συγκεντρῶνουν οἱ τρεῖς τόμοι τοῦ Δελτίου τοῦ Ὀμίλου. Ἔχομε — δύο μόλις χρόνια ἀφοῦ μπήκε τὸ γλωσσικὸ ἀρθρο στὸ σύνταγμα — δυὸ ἄλλες βαρυσήμαντες ἐτυμηγορίες ἀπὸ κοινοβουλευτικοὺς κύκλους, ποὺ βεβαιώνουν

πόση ἀπήχηση ἄρχισαν νὰ βρίσκουν καὶ σὲ πλατύτερους κύκλους οἱ ἰδέες τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου, καὶ ποὺ μᾶς κάνουν νὰ κρίνωμε ἀκόμη αὐστηρότερα τὴν ὀπισθοδρομικὴ στάση τῆς πανεπιστημιακῆς ἐπιστήμης. Πρῶτη εἶναι ἡ γενικὴ εἰσηγητικὴ ἐκθεση στὰ μεταρρυθμιστικὰ νομοσχέδια Τσιριμώκου (228). Στὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας διακήρυσσε ἀκόμη ὅτι ὅσα λένε γιὰ τὸ κύων καὶ σκυλί καὶ τὰ ὅμοια, ποὺ κάνουν δυσκολώτερη τάχα τὴ διδασκαλία στὸ δημοτικὸ σχολεῖο «δὲν εἶναι σοβαρὰ ἀντιρρήσεις» καὶ πὼς δὲ φταίει τάχα ἡ γλῶσσα «ἂν τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἡμῶν μὴ ἐπιτυχάνουν κατὰ πάντα τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν» στὰ χρόνια ποὺ βλέπομε τὸν κ. Σκια νὰ παραδέχεται πὼς δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐπιμελούμενη γλῶσσα ἔξω ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα, ἡ γενικὴ εἰσηγητικὴ ἐκθεση ὅχι μόνο ἀναγορίζει τίς διδαχτικὲς δυσκολίες ποὺ φέρνει στὸ δημοτικὸ σχολεῖο ἡ διγλωσσία μας, μὰ παραδέχεται πὼς αὐτὸ ἀποτυχαίνει στὸ γλωσσικὸ του σκοπὸ⁵⁰. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ ποὺ μελέτησε τὰ νομοσχέδια ἐκεῖνα μὲ εἰσηγητὴ τὸ Λ. Νάκο, διατυπώνει πῶς ἀπερίφραστα τὴ γνώμη τῆς στὴν ἀληθινὰ ἀξιωματικὴ ἐκθεσὴ τῆς. Ἀναγορίζει πὼς ὁ ἀπόφοιτος τοῦ δημοτικοῦ ὅχι μόνο δὲ μαθαίνει μὰ καὶ ξεχνᾷ στὸ σχολεῖο ὅτι ἤξερε ἀπὸ τὴ μητρικὴ του γλῶσσα, κηρύσσει πὼς καμιά ἐπιρροὴ δὲν ἔχει ἡ δημοτικὴ μας παιδεία στὸ χαρακτῆρα τοῦ παιδιοῦ μὰ τοῦ καταστρέφει τὴ διανοητικότητα, καὶ προτείνει γι' αὐτὸ πρῶτα πρῶτα στὴν πολιτεία «νὰ λάβῃ σύντονα καὶ ριζικὰ μέτρα» ὥστε στὰ τέσσερα πρῶτα χρόνια τοῦ δημοτι-

⁵⁰ [Τσιριμώκου] Ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια [1913], σ. 5: «Θὰ ἦτο ἀφελὴς ἐκείνος, ὁ ὁποῖος ἤθελεν ἰσχυρισθῆναι ὅτι τὸ ὑμέτερον δημοτικὸν σχολεῖον φθάνει εἰς τέρμα τι ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν. Ὑπὸ τὴν ἐποφὴν ταύτην τὸ ὑμέτερον δημοτικὸν σχολεῖον γενικῶς διατελεῖ ὑπὸ συνθήκας κατ' ἐξέχῃν εὐμενεῖς. Πρέπει μὲτ' εὐλακωνίας πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς νὰ ὁμολογήσωμεν τοῦτο, διότι μόνον οἱ ἔχοντες τὸ θάρρος νὰ ἀντιμετωπίζωσι τὰ προβλήματα δύναται νὰ ἐλπίζωσι εἰς λύσιν αὐτῶν, ἐνῶ ἡ ἀπὸ προθέσεως ἀποστροφὴ ἀπὸ τῆς πραγματικότητος ἢ ὁ ἐκθιασμὸς αὐτῆς ὡς μόνον ἀποτέλεσμα δύναται νὰ ἔχῃ τὴν ἐξασθένειν τοῦ ἔθνους διὰ τῆς ἀσκόπου σκατάλης τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Ἡ γραπτὴ ἡμῶν γλῶσσα, ἐξ ἱστορικῶν λόγων, διαμορφωθείσα οἷα εἶναι παρουσιάζει διδαχτικὰς δυσχερείας τὰς ὁποίας δὲν ἔχουσι νὰ ἀντιμετωπίζωσι τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῶν ἄλλων πεπολιτισμένων λαῶν». Καὶ παρακάτω (σ. 7): «Ἡ γνῶσις τῆς μητρικῆς γλώσσας θὰ καθιστάτο ἀσφαλτοτέρα, ἢ χρήσις αὐτῆς ὀρθότερα, εὐχεροτέρα καὶ καλλιεπιστότερα ἀντιλοδοῦσα ἀπὸ τῆς πολυμάρους καὶ σοβαρᾶς μελέτης τῶν δημιουργημάτων τῆς ἔθνικῆς λογοτεχνίας».

κοῦ νὰ διδάσκεται ὄχι ἡ καθαρεύουσα, ὅποια κιὰν εἶναι, μὰ «ἡ ἀπλή καὶ κοινὴ ὀμιλουμένη» (218)⁵¹.

Αὐτὲς εἶναι ὅλες ὅλες οἱ γνῶμες ὅσες ἀκούστηκαν—γιὰ τίς γνῶμες μερικῶν δασκάλων θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω—ὡς πρὸς τὴ γλῶσσα τῶν παιδιῶν καὶ τοῦ σχολείου. Καὶ λιγοστὲς ὅπως εἶναι κάνει ἐντύπωση πόσο λείπουν οἱ εἰδικοί ἐπιστήμονες τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης, ποὺ θὰ φωτίσουν τὴν κοινὴ γνῶμη μὲ τὸ κύρος τῆς δικῆς τους ἐπιστήμης. Γιατί αὐτό; Τόνισα καὶ ἄλλο, πόσο μᾶς χρειάζεται στὴν Ἑλλάδα νὰ βοηθήσῃ ἡ ἐπιστήμη τῆ ζωῆ⁵². Καὶ ὅμως ἐδῶ σὲ μᾶς, τὸ ζωτικότατο αὐτὸ ζήτημα κατάντησε νὰ μονοπωληθῇ καὶ νὰ γίνεταὶ ἡ διαχείρισή του ζήτημα προσωπικῶν τῶν λίγων ἀτόμων ποὺ παρουσιάστηκαν μὲ τὴ γνῶμη τους. Μὰ τί γίνονται οἱ ἄλλοι ὅσοι πρῶτοι πρῶτοι μποροῦν καὶ πρέπει νὰ ἔχουν γνῶμη; Φοβοῦνται νὰ δείξουν διαφωνία μὲ τοὺς γεροντότερούς των, δὲν ἔχουν γνῶμη σχηματισμένη σὲ ζήτημα μ' ὅλες τίς δυσκολίες του τόσο κοσκιτισμένο πιά ἢ δὲν τὸ κρίνουν ἄξιο ὥστε νὰ θυσιάσουν κάτι ἀπὸ τίς θεωρητικὲς τους ἀσχολίες στὸ σημαντικώτατο αὐτὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας; Σήμερα μᾶς παρουσιάζεται ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, γλωσσικὴ καὶ παιδαγωγικὴ, καθυστερημένη καὶ ἀτολμῆ, ἐκεῖ ποὺ τόση εἶναι ἡ ἀνάγκη νὰ λάμψῃ τὸ φῶς τῆς ζωῆς.

*

68. Ποιὰ εἶναι ἡ σχολικὴ γλῶσσα, ὅλον αὐτὸν τὸν καιρὸ; Ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴν πνοὴ τοῦ δημοτικισμοῦ, ἀνανεώθηκε ἡ ἰδεολογία ποὺ τὴν ἔφερε στὸ φῶς καὶ τὴ στηρίζει ἢ ἐξακολουθεῖ τὸν παλιὸ τῆς δρόμο, ποὺ ὡστόσο γέννησε καὶ ὅλη τὴν ἀντίδραση καὶ τὴν κριτικὴ ποὺ εἶδαμε; Θὰ ἐξετάσω πρῶτα τὴ σχολικὴ γλῶσσα, καθὼς μᾶς παρουσιάζεται στὰ σχολικὰ βιβλία, χωριστὰ τ' ἀναγνωστικά τοῦ δημοτικοῦ, καὶ ἔπειτα τῆς μέσης, ξεσηκώνοντας μόνο τὰ κεντρικώτατα σημεῖα.

Στ' ἀναγνωστικά τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἔπειτα ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ τριῶν γενεῶν καὶ τίς προσπάθειες τῶν κριτικῶν ἐπιτροπῶν νὰ καθαριστῇ ἡ σχολικὴ γλῶσσα ἀπὸ κάθε βαρβαρισμὸ καὶ κάθε χυδαioφωνία, μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς στίς τελευταῖες πιά πενταετίες εἶχε παγιωποιοθῇ ἕνας τύπος. Μιά καθαρεύουσα μὲ κάποια

⁵¹ Ἐπειτα θ' ἀρχίσῃ «βαθμιαῶς ἡ μετάβασις εἰς τὴν καθαρεύουσαν». Ἡ Ἐκθεσὴ ἔχει ξανατυπωθῆ στὸ Δελτίο τοῦ Ὁμίλου 5 (1915) σ. 253 α.

⁵² Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἐνα βιβλίον γιὰ τὴ γλῶσσα μᾶς, σ. 21 (Δελτίο 2 (1912) σ. 62).

ποικιλία μορφολογικὴ καὶ μὲ ἀρκετὴ ἐλαστικότητα στὸ περιθώριό της, μὲ τύπο ὅμως ποὺ τὴν ξεχώριζε πάντοτε ἀρκετὰ χτυπητὰ ἀπὸ τὴ λαϊκὴ μᾶς γλῶσσα, μ' ὅλη τὴν ἀπλότητα ποὺ τάχα ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ τὴ σχολικὴ γλῶσσα προγράμματα καὶ ὑπουργικὲς προκηρύξεις. Ὁ τύπος αὐτὸς μᾶς παρουσιάζεται καὶ στ' ἀναγνωστικά τοῦ 1910, τὰ πρῶτα ποὺ βγήκαν ἀπὸ τὸ κράτος, ἀπὸ τὴν πρώτη του «κριτικὴ ἐπιτροπεία», μὲ κάποια ἀμεσώτερη γι' αὐτὸ ἐπέμβαση στὴ γλωσσικὴ τους μορφὴ. Μόνο στὸ ἀλφαβητάρι κυρίως τοῦ 1910, χωρὶς καὶ δῶ νὰ ἔχωμε ἐντελῶς κάτι νέο, ἡ προσπάθεια νὰ ἐξοικονομηθῇ ἡ ἀπλή φράση μὲ τίς ἀξιώσεις καὶ τὰ ἰδανικὰ τῆς καθαρεύουσας εἶχε γι' ἀποτελεσμα, στ' ὄνομα τῆς θεωρίας τοῦ βαθμηδὸν καὶ τοῦ ἐκ τῶν γνωστῶν πρὸς τ' ἄγνωστα, κάποιο ἀμέθοδο ἀνακάτωμα στὴ γλῶσσα τῆς α' τοῦ δημοτικοῦ.

69. Τώρα ὅμως στὰ 1914, μὲ τὴ β' κριτικὴ ἐπιτροπεία τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ, βγαίνει ἡ δευτέρη σειρά τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους (170, 171, 184, κ. ἄ.), καὶ τώρα παρουσιάζεται κάτι σημαντικὰ διαφορετικὸ: ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914. Δυστυχῶς γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν ἔγινε καμιὰ ἐργασία, καὶ ἔτσι θὰ στηριχθῶ κυρίως σὲ ὅσες παρατηρήσεις ἔκαμα ὁ ἴδιος περαστικά σ' ἕνα εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο τῆς περσινῆς μου μελέτης γιὰ τὴ νέα μᾶς σχολικὴ γλῶσσα⁵³.

Ἡ πρότυπη σχολικὴ γλῶσσα τῶν τελευταίων αὐτῶν ἀναγνωστικῶν δὲν εἶναι πιά ἡ καθαρεύουσα καθὼς τὴν ξέραμε. Ἴσως ἐδῶ καὶ καὶ νὰ τῆς λείπῃ κανένας ἀνυπόφορος πιά τύπος, ἂν καὶ ὁ κοντισμὸς ποτὲ δὲν καθρεφτίστηκε ὅσο ξέρω στ' ἀναγνωστικά τοῦ δημοτικοῦ· μὰ χωρὶς νὰ τῆς λείπουν καὶ τὰ πατροπαράδοτα ἀλεξιβρόχιον, οἰκοκυρεμένα, ἐσπαρμένον, προῦχώρησεν ἔχει—στὴν ἴδια σειρά τῶν ἀναγνωστικῶν—καὶ κάτι τύπους διαφορετικοὺς ὅσο καὶ πρωτάκουστους γιὰ τὴ σχολικὴ γλῶσσα: κατοπινός, τεμπέλης, λιμάνι, ἐρχομός, ἐπικίνδυνη. Καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ γεννηθῇ ἡ ἀπορία, ποιὰ εἶναι, ἢ τουλάχιστον ποιὰ γλῶσσα προσπαθεῖ νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα αὐτῆ, ποὺ μὲ τέτοιο ἀπροσδόκητο τρόπο σπάζει τὴ σχολικὴ παράδοση, ἀψηφώντας καὶ τὴν προκήρυξη γιὰ τὴ συγγραφή τῶν ἀναγνωστικῶν, ποὺ ἀξιώνει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τους «ὀρθοεπὴς καὶ ἀπηλλαγμένη ξενισμῶν», «τέλειον καὶ ἀνεπλήρητον παράδειγμα ὠραίας καὶ εὐγενοῦς γλώσσης» κτλ. κτλ.

Ἡ γλῶσσα τῶν παιδιῶν μᾶς βέβαια δὲν εἶναι, ἀφοῦ

⁵³ Βλ. Τριανταφυλλίδη, Quo-usque κτλ. § 3.

από την πρώτη τάξη, κιάλας από το 'Αλφαθητάριο, μέρος α', δίνει τύπους καθώς ηβλει, ητοιμάσθη, εσπαρμένος, πετώσιν, αι άγκυραι τας άγκύρας, εις κύων, ως τῷ δώσω, λευκότα και άλλα τοιαυτα.

Ούτε και στο κοινό αίσθημα όμως μπορούμε να πούμε πως στηρίζεται, ούτε καν στο αίσθημα εκείνων που μεταχειρίζονται αρχαιότερη γλώσσα, με τύπους καθώς τα αυτία, καρυδίου, τῶν τουφεκιῶν, συνάγγην.

Πρότυπα γλωσσικά δεν έχει να δείξη η γλώσσα αυτή, έξω απ' όσα είναι γραμμένα με την ίδια άκαταστασία κι άφροντισιά. Η λογοτεχνική χρήση, που δημιούργησε με την άπρόσωπη εργασία τῶν διαλεχτῶν του ξθνους μιὰ βάση, είναι για τῆ γλώσσα αυτή του παιδικού βιβλίου άνυπαρκτη, κι ούτε καν μακρινός οδηγητής.

Μὰ κι ἡ κοινή προφορική χρήση δεν άποδίνεται βέβαια μέσα σε τύπους καθώς αι πάπια μου, οι σπουργίται εκελάδουν, αι πέτραι τοίς εσχίζον τα ὄτα.

Γραμματική δὲ βγαίνει συνήθως από το άνακάτωμα τῶν τύπων που μᾶς παρουσιάζονται: θυμήθηκα και ενεθυμήθης, επέτων, άντηχούσαν, ετοίμπων και έγέλων, τῆν λόχρουν άχλὺν και βάρκες και καρδεῶναι-ας, εις κύων και ἕνα σκυλάκι, οι λαλέδες και του φρέατος.

Θὰ πῆ ἴσως κανείς: Στο γλωσσικό χάος που ἔχομε είναι πολύ νὰ γυρεύωμε άπόλυτη γραμματική ενότητα. Τι πειράζει αν ἔχομε κατά τις λέξεις και διαφορετικό τυπικό, τῆς δημοτικής και τῆς αρχαίας, όταν με τὸν τρόπο αυτόν θὰ μπορούμε, χωρίς τίποτε νὰ ἐκβιάσωμε νὰ διατηρήσωμε τις βάρκες, και κοντὰ σ' αυτές τὸ ἰόχρουν άχλὺν. Ἔτσι, θὰ μπορούσε ἴσως νὰ εἶχαμε ἕνα σύστημα—ἐξαιρετικά δυσκολοεφάρμοστο βέβαια—δπου νὰ γράφονται οι δημοτικές λέξεις με τῆ γραμματική τους και οι λόγιες με τῆν αρχαία γραμματική. Τότε θὰ εἶχαμε, ως πούμε, δεκάρες, δραχμές, λίρες, τρέλες, μητέρα, άντρας, ἡ πείνα τῆς πείνας, τῆς κλώσας και από τὸ ἄλλο μέρος νῆσοι, γαστήρ, φυλακτήρ, τῆς Ἐθνικῆς τραπέζης, από τὸ ἕνα μέρος προσπάθησα, περιμέναμε, τοιμπούσαν, σημάθηκα νὰ χαθοῦμε, νὰ παραπονιούνηται, στολισμένος, άρχιζαν και ἔπειτα ἐπεκράτει, ἐπάππαζον, ἐρρήγγυον, περιέφερον, νὰ εργασθῶμεν, νὰ άφηγῶνται.

Μὰ ούτε και αυτό γίνεται. Γιατι διαβάζομε στ' άναγνωστικά αυτά ἐπικρατούσε και προσπάθησαν, νὰ χαθῶμεν και νὰ κοιμηθῶμεν, νὰ κατοικοῦμεν και νὰ λαμονῶμεν, νὰ παραπονῶνται μὰ και ν' άφηγῶνται και θὰ άργυρνῶμεν και νὰ διαιλῶμεν, ἐουλλογίσθην και άναποδογυρίσθησαν και κουράσθησαν και ἠτοιμάσθη κι ἔπειτα άκόμη περιεμένομεν, ἠλάφρωσεν, ἤρχιζε, άφηνον, ετοίμπων, περιεμάζευον, ἔσπεκον και ἐπάππαζαν αι νῆσοι και στολισμένος μὰ και εσπαρμένος μὰ και στρατοπεδευμένος. Ἔχομε στα ουσιαστικά μαργαρίτες, πένες, ἀλνοῖδες, πεντάρες, παραμάνες μὰ και δραχμάς, λίρας, γειτόνισσαι, πάπια, ἔχομε δχι μόνο σαῦραι, άγκυραι, κάμ-

πας, μορέας, αι παρειαί, νῆσοι μὰ και καρδεῖναι, μελίσσας, ἔχομε ὁ άνδρας μὰ και τῆς πείνης κτλ. κτλ.

Ἄχι μόνο λοιπόν δεν εφαρμόζεται καθόλου ἡ αρχὴ νὰ κλίνωνται οι λέξεις κατά τῆν προέλευσή τους (λόγιες ἢ λαϊκές), μὰ και οι ἴδιες ἢ ἀκριβῶς ὁμοιες λέξεις σχηματίζονται συχνὰ και κατά τούς δυὸ τρόπους, δχι μόνο στις διάφορες μορφές του σχηματισμοῦ των κτλ. μὰ και ὅσο πρόκειται για τῆν περίπτωση του ἴδιου ἀκριβῶς τύπου. Ἔτσι ἔχομε: πολλές φορές (ὁ γερο-Δάζαρος), πολλές φορές (ἡ μητέρα μου) και πολλές φορές (ὁ Ἄνδρέας), πεταλούδαι και πεταλούδες, βρύση μὰ και βρύσις, τας πλατάνους και τούς βάτους μὰ και ἡ βάτος, ἡ μήτηρ τῆς μητέρας μου (μιὰ φράση) ἡ στολή πρέπει νὰ πέφτη και τὸ χιονόνερο ἤρχισε νὰ πέτη, ἐπεκράτει και περιπατούσε, παρετήρουν και παρατηρούσε, άγαπούσε και ἠγαπῶντο, ἐπέρων κοντὰ στο ἐπερονούσαμεν, ὠδηγούσε-ὠδήγει, ἐκοιμῶντο-κοιμούνται, ἐτραγούδουν και ἐτραγουδοῦσαμεν κατέθη-ἐσηκώθηκες-ἐσηκώθης, ἔπειτα άκόμη ἐπέτων-άντηχούσαν (γιατι δχι ἐπετούσαν-άντήχουν), ἐτραγουδοῦσε-ἐπῆδα, ετοίμπων-ἐγελούσαν.

Ἔχομε λοιπόν μιὰ διπλὴ γραμματικὴ promiscue για τὸ καθετι σχεδόν ἢ τίποτε ἄλλο άκατανόητο; Και τί χάος για μαθητῆ και δάσκαλο πλημμερίζει τῆν πρότυπη γλώσσα τῶν άναγνωστικῶν αυτῶν στ' άπειρήριθμὰ τῆς παραδείγματα! Ὁ ναύτης πῶς θὰ κάμη στὸν πληθυντικό του, ναῦται ἢ ναῦτες; Και πῶς τῆν ἐνική γενική, τοῦ ναῦτου ἢ τοῦ ναῦτης; ἢ και τὰ δυὸ. Βρίσκομε ἕνα γεροναῦτη. Μπορούμε νὰ γράψωμε και γεροναῦτου; Ἡ μήπως ἡ γενική σὲ -η είναι μόνο για τις καθαρὰ λαϊκές λέξεις; Και πῶς θὰ σχηματιστῆ ἡ γενική του εἰρηνοδίκη; εἰρηνοδίκου βέβαια; Ἡ σὲ -η, κατά τὸ ζαχαροπλάστη που διαβάζομε; Και αυτές πάλι ὁ λοχίας, γιατί μιὰ φορά τὸν ρωτοῦν: «πέστε μου, κύριε λοχία» και τῆν ἄλλη πάλι: «εἰπέτε μου τῆν ἀλήθειαν, κύριε λοχία»; Μὴ και τις δυὸ φορές δεν είναι κύριος; Ἡ μήπως χρειάζεται ἡ «ἀλήθεια» περισσότερο καθαρεύουσα. Δὲ βρίσκαι κανεῖς λιγότερη ποικιλία στὸ σχηματισμὸ τῶν ἐπιθέτων: Ἄθάνατη μὰ και ἄθάνατος ἐγένεα, κατὰλευκη οελήνη, ἐπικίνδυνη θάλασσα, μὰ και ἄπεραντος θάλασσα, γαλήνιος πεδιάς, κίτρινας μὰ και κίτρινες, κόκκινη και καταπρασίνη και καταπράσινοι σαῦροι, σοβαρὰ φωνὴ μὰ και ἤσυχη θάλασσα.

Και νὰ σημειωθῆ πῶς ὡς τώρα ἐξέτασα με κάποια ἀφαίραση άνυπαρκτη στη γλώσσα, ἕνα ἕνα τὰ γραμματικά φαινόμενα, ὅπως τὰ ἔχει κανονισμένα ἡ πρότυπη γλώσσα του 1914. Οι δυσκολίες όμως και άπορίες πολλαπλασιάζονται όταν τύχη—κι αυτό δεν είναι σπάνιο—ν' αντιμωθοῦν και νὰ συγκρουστοῦν στῆν ἴδια λέξη πολλῆς ἀπόψεως κανονιστικές. Ἔτσι για νὰ φέρω ἕνα μόνο παράδειγμα, τ' άναγνωστικά μᾶς δίνουν και τούς δυὸ τύπους ἀρμέγα και ἀμέλγω (ἀρμέγεις, ἀμέλγης). Ὅσο ἄπλο κῆν φαίνεται αυτό, πῶςος δυσκολίες όταν από τὸν ἐνεστώτα προδοῦμε ὡς τὸν παρατατικό! Πῶς θὰ σχηματιστῆ; ἀρμεγα, ἀρμεγον, ἤμεγα, ἤμεγον, ἤμελγα, ἤμελγον ἢ ἤμελγα; Σχεδόν για ὅλα αυτά μπορούμε νὰ βροῦμε στ' άναγνωστικά πρότυπους δικαιολογητικούς τύπους. Και πῶς θὰ σχηματίσωμε ἕστερα παρακάτω, ἀρμεγμένος ἢ ἤμεγμένος, ἢ ἤμελγμένος ἢ ἀμελγμένος, ἢ μήπως ἠλμεγμένος; Και ἡ προσταχτική θὰ κάμη ἀρμεξε ἢ ἀμελξον, ἢ ἀμελξε ἢ ἀρμεξον; Ποῦ θὰ βροῦμε τέλος κάποια βάση στη γλώσσα αυτή που φιλοδοξεῖ νὰ καθιερώση μονάχα μερικά «σπέρματα» τῆς δημοτικής;

70. Δὲν ἔγινε λοιπόν καμιά προσπάθεια νὰ κανονιστῆ καλότερα

τό χάος αυτό; Τὰ παραπάνω παραδείγματα — πού κάθε άλλο παρά νά εξαντλήσουν τόσες και τόσες περιπτώσεις — βεβαιώνουν πώς συνήθως δέν ἔγινε. Ὅχι μόνο δέν ἔγινε προσπάθεια νά περιοριστῆ ἡ πολυτυπία μέ τήν ἀπομάκρυνση ἀρχαϊκώτερων τύπων καθὼς ἔγινε *παιδιά, τὰς ἀπόκρεως, ἐκρήγνυται, ὄρθς* (ὄνομ. πληθ.) — γι' αὐτό και σχετικά μέ τὰ παλιότερα ἀναγνωστικά τοῦ 1910 δέν παρουσιάζεται καμιά σχεδόν διαφορά — μά και τις λίγες φορές πού φαίνεται: οἱ νά δοκιμάστηκε, δέν καλοδύεται κανεὶς τῆ σκοπιμότητα ἐνός κανονισμοῦ, πού ἀντί ν' ἀπλοποίηση μόνο νέες δυσκολίες γεννᾷ.

Ἔτσι π. χ. φαίνεται πῶς τὰ ἐπιθετα διατηροῦν ὅλα, και τὰ νεωτερικά, τήν ἀρχαία κλίση, κι ἔχουμε ὄχι *λασπιωμένες, κομματιασμένες* κτλ. κτλ., μά *κομματιασμένα, λασπιωμένα, γεμάται*. Ὅταν ὁμως τύχη νά συνοδεύουν τέτοια ἐπιθετα θηλυκά σέ ες (σοῦστες, λίσπες, μυρωδιές, παπαρῶνες) ἢ θά πρέπει — δύσκολο βέβαια και ἀδικαιολόγητο — γιά νά μή χαλάσῃ ἡ ἀστήριχτη αὐτῆ ἐπιθετική κλίση — νά ἀποτολμηθοῦν φράσεις καθὼς τὰς *λασπιωμένας σοῦστες*, ἢ θά εἶναι ἀνάγκη νά ξαναγίνουν και οἱ σοῦστες, κατὰ τὸ πάπαι πού εἶδαμε σοῦσαι, ἢ τέλος νά θυσιαστῆ και ἡ ἐπιθετική κλίση σέ -αι, κι ἔτσι νά ἔχουμε πάντα, ἢ τουλάχιστον κατὰ τήν ἀνάγκη, *λασπιωμένες, γεμάτες*.

Στὰ παλιότερα ἀναγνωστικά εἶχαμε ἀκόμη ὁ βασιλόπαις τοῦ βασιλόπαιδος. Τώρα ἔχουμε τὸ βασιλόπουλο και τὸ βασιλόπουλον (και δῶ κανεὶς κανόνας) μά γενική μόνο τοῦ βασιλοπούλου. Οἱ κακόμοιροι σχηματίζει τήν αἰτιατική του τοὺς κακομοίρους. Ἐντελῶς ἀθαίρετος και ἀστοχος κανονισμός, πού ἐπισημοποιεῖ τύπους ἀνύπαρκτους και στή δημοτική και στήν ἀρχαία και στήν καθαρεύουσα: τοῦ κακομοίρου βασιλοπούλου δέν εἶπε ποτέ κανένα παιδί στή μητέρα του, οὔτε τὸ λέει κανεὶς μας, ἐνῶ τὸ βασιλόπαις τὸ λένε ἐπιτέλους μερικές χιλιάδες ἀνθρωποι (πού θά ποῦνε συχνά και *βασιλόπαιδου-βασιλόπαιδων*).

Ὁ κανονισμός αὐτός φαίνεται ἀστοχος ἰδίως ὅταν δέν περιοριστοῦμε στή μία ἢ στίς λίγες λέξεις πού ἔτυχε νά βρεθοῦν στὰ ἔξῃ ἀναγνωστικά, μά συλλογιστοῦμε ὀλόκληρο τὸ σύστημα πού θά κανονιστῆ φυσικά κατὰ τὰ λίγα παραδείγματα. Ἔτσι κατὰ τὰ *βασιλοπούλου, φασκομήλου, κακομοίρους, καταπραΐνον*, θά ἔχουμε και τ' ἄλλα πολυσύλλαβα και σύνθετα οὐδέτερα, και τ' ἄλλα ἐπιθετά πού θά κάνουν τήν ὀνομαστική τὸ *φασκομήλον* και τὸ *φασκομήλο*, ὁ και ἡ *κακόμοιρος* (ι) μά και ἡ *κακομοίρα*, ὁ και ἡ *καταπραΐνος* (βλ. παραπάνω, *καταπραΐνοι οἰῶροι*) μά και ἡ *καταπραΐνη* (βλ. παραπ.) μά και ἡ *καταπραΐνη* (βλ. παραπ., *κόκκινη*).

Στὸ φῶς αὐτό γίνεται φανερό πόσο ἀσκοποι εἶναι και οἱ κανονισμοὶ λ.χ. τῶν δημοτικῶν ρηματικῶν τύπων *ἐσιμπων, ἐπέρων, ἐτραγοῦδων, ἐκελάδων, ἐκέντων, ἐψηλάφει, ἐχοροπήδα, ἐξεκίνει, ἐδόγγα* πού βρισκαμε κοντά σέ λίγα «ἀνεξελέγηιστα» καθὼς *ἐκτυποῦσε, ἐτραγουδοῦσαμεν, ἐφυσούσε*. Χειρότερο ἀκόμη, ἅμα δοκιμάσωμε νά σχηματίσωμε τοὺς σχηματισμοὺς αὐτοὺς σέ ὅλα τὰ πρόσωπα.

Μένει μία ἀκόμη ἀπορία, μήπως ὅλα αὐτὰ ἔγιναν γιά λόγους μεθοδικούς, ἀπὸ τήν ἀνάγκη νά ἐξοικονομηθῆ ἡ διδασκαλία τῆς καθαρεύουσας μέ τις διδαχτικές ἀξιώσεις, και γι' αὐτό χρησιμοποιοῦνται και διάφοροι μεταδατικὸι τύποι, πού νά κάμουν, κατὰ τῆ θεωρία τοῦ βαθμηδόν, εὐκολώτερη τῆ μετάδοση τοῦ παιδιοῦ στήν ἐπίσημη μητρική γλῶσσα και τήν «ἀνώτερη» γλωσσική βαθμίδα.

Μά ὅτε και αὐτὸ δὲ φαίνεται πιθανόν. Βρίσκουμε βέβαια σ' ἀναγνωστικά τῶν δύο ἀνώτερων τάξεων, σύμφωνα και μέ τὸ περιεχόμενό τους, περισσότερη καθα-

ρεύουσα, μά τὸ ἀνεξήγητο ἀνακάτωμα παρουσιάζεται σέ ὅλες τις τάξεις, ἀπὸ τήν πρώτη ὄς τήν τελευταία. Συχνά μάλιστα τὰ παράλληλα παραδείγματα πού ἀνάφερα παραπάνω βρίσκονται στὸ ἴδιο βιβλίο και στήν ἴδια σελίδα, και ἤδη ἀπὸ τὸ Ἄλφαριθμητριο κάνουν τήν ἐμφάνισή τους οἱ διπλοὶ αὐτοὶ τύποι (και μόνο στήν αὔξηση ἀν περιοριστοῦμε ἔχουμε ἐκεῖ *ἐσπαρμένος-σπολιομένος, εἶρε-ἦραν, ἐπεριπάτει-περιπατοῦσε, ἄρεσαν-ἤρεσκον, ἠύχαριστοῦντο-ἠύχαριστεῖτο, ἠλασσε-ἀφάνισαν, ἠρξίζον-ἀρχίσασαν* και ἄλλα)⁵⁴.

71. Ἀναγνωστικά μέ τῆ γλῶσσα αὐτῆ, και ἰδίως μέ τήν εὐκολώτερη σύνταξη πού παρουσιάζουν, τουλάχιστο μερικά τους, διαβάστηκαν χωρὶς ἄλλο εὐκολώτερα ἀπὸ τὰ παιδιά, εἶναι ἔμως φανερό ὅτι ἡ σχολικὴ γραμματικὴ δέν παρουσίασε καμιά ἀπλοποίηση. Γενικά παρατηρῶ πῶς οἱ νεωτερικοὶ τύποι ὅσοι μπήκαν, οὔτε συστηματικά καθιερώθηκαν, οὔτε σέ ὅλες τις νέες λέξεις δόθηκαν, οὔτε μόνο σ' αὐτές. Ἀφήνω πού και τὰ λαϊκά στοιχεῖα συνήθως δέν ἀναγράφονται σύμφωνα μέ τήν κοινή χρήση. Τὸ *μπαλῶνω, ἐμπήκε* θά γίνῃ *ἐμβαλῶνω, ἐμβήκε*, τὸ *μανίλι μανδίλι, ὁ μαιντανὸς μαϊδανός*, τὸ *σφουγγίζω σφουγγαράκι σπογγίζω σφουγγαράκι, τὸ μαζεμένος μαζευμένος*, τὸ *σφιχτά σφιχτιά*. Κάπου κάπου μόνο παρουσιάζεται και κανένα σωστό, πού ἐπιτέλους μποροῦσε και νά λείψῃ, *σκουλαρίκι βοιζοῦν*, καθὼς και ἀρκετὲς ξένες λέξεις, πού ἦταν πολὺ εὐκολο νά τις ἀποφύγῃ ὁ κανονιστής.

Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ γλωσσικοῦ νεωτερισμοῦ τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914, ἀπολογισμὸς πού δικαιολογεῖ ὅσα ἄλλοῦ ἔγραφα: τέτοιο ἀνακάτωμα λεξιλογικὸ και τέτοια

⁵⁴ Ἀξίζει νά συγκρίνη κανεὶς τῆ γλῶσσα αὐτῆ μέ ὅσα ἔγραφε τὸν ἴδιο καιρὸ δ κ. Χατζιδάκις, Περὶ τῆς γλώσσης τῶν ἐν τοῖς δημοτικῶν σχολείοις ἀναγνωστικῶν βιβλίων (Ἐπιστημονικὴ ἑπετηρίς Πανεπιστημίου 1913-1914, 1915, σ. 44): «... Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὰ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ κατὰ τὸ πλεῖστον συντεταγμένα ἀναγνώσματα ταῦτα κατ' ἀνάγκη θά χρησιμεύσωσιν ὡς πρότυπον τοῦ λόγου τὸν ὁποῖον θά σχηματίσωσιν ἑαυτοῖς οἱ μικροὶ μαθηταί, διὰ τοῦτο φρονῶ ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτῶν ὀφείλει νά εἶναι οὐχὶ ποικίλη και ἀνώμαλος, ὅπως συνήθως συμβαίνει, ἀλλ' ἑνιαία και ὁμοίμορφος, ἢ ἀπλῆ ἐπίσημος καθαρεύουσα. Διότι εἶναι φανερόν ὅτι οἱ μαθηταὶ ἀναγινώσκοντες και διδασκόμενοι ταῦτα κατ' ἀνάγκη θά μορφώσωσι τὸ γλωσσικόν αὐτῶν αἰσθημα τοιοῦτον ὁποῖον ἔχουσιν ἐνώπιόν των, ἤτοι ποικίλον και ἀνώμαλον ἢ τοῦναντίον ἀπλοῦν και ὁμαλόν. Διότι, ὅτι δέν εἶναι δυνατόν νά ἀναγινώσκωσι μὲν οἱ μαθηταὶ ἐν τοῖς σχολείοις ἀνώμαλον και ἀκατάστατον γλῶσσαν, νά μεταχειρίζωνται δὲ κατόπιν ἐν τῇ κοινῶν γραπτῶν και προφορικῶν ἀπλῆν και ὁμαλῆν, τήν ἐπίσημον ἡμῶν σήμερον γλῶσσαν, περὶ τοῦτου οὐδὲμία, νομίζω, ἐγκωρεῖ συζητήσις τοῦτου και τοῖς τυφλοῖς, τὸ λεγόμενον, δῆλον».

γραμματική άκαταστασία πρώτη φορά παρουσιάζονται, νομίζω, στα άναγνωστικά του δημοτικού μας σχολείου.

Ἡ γλώσσα αὐτή, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος μᾶς κάνει καὶ σασιτίζομε πῶς ἦταν δυνατὸ νὰ ἐπιχειρηθῇ ἀπὸ ὑπεύθυνη ὑπηρεσία κανονισμὸς ποὺ δίνει τέτοιο πρότυπο σχολικῆς γλώσσας, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μᾶς ἀφήνει τὴ διπλὴ ἀπορία, πῶς ἡ καινοτομία πέρασε ἀπαρατήρητη— ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικώτερους δημοδιδασκαλικοὺς καὶ ἐκπαιδευτικοὺς καὶ τοὺς ἐπιστημονικοὺς πανεπιστημιακοὺς κύκλους— τόσο στὴ βάση της, ποὺ μαρτυρεῖ τὴν ἐγκατάλειψή τοῦ ἰδανικοῦ τῆς καθιερωμένης πιά καθαρεύουσας ποὺ ξέραμε, ὅσο — καὶ προπάντων — στοὺς καρπούς της, ἀφοῦ ἐπισημοποιεῖ τέτοιο πρωτοφανέρωτο γραμματικὸ χάος. Ὅλοι ἐκεῖνοι ὅσοι πιστεύουν στὴν καθαρεύουσα, δὲν ἐδλεπαν πῶς ἔτσι αὐτὴ ὑπονομεύεται; Καὶ ὅσοι πιστεύουν στὴν ἀνάγκη τῆς γραμματικῆς — κι εἶναι κανεὶς ποὺ νὰ μὴν τὸ πιστεύη; — δὲν εἶδαν πῶς τὸ γλωσσικὸ ἔργο τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τώρα γίνεται μάταιο; Καὶ ἀκόμη, ὅσοι νύσταλοῦν καὶ φαντάζονται μιὰ ἀπλοποίηση σιγὰ σιγὰ, δὲν τὸ ἐνωσαν πῶς μὲ τέτοια ἀμελέτητα καὶ ἀτολμα πειράματα ἐξακολουθεῖ ἡ δημοτικὴ μας παιδεία νὰ μένη ἀγλωσση;

Γιατὶ ἀληθινά, τὸ παλιὸ ἐκεῖνο ἰδανικὸ ἐνὸς Παπαμάρκου καὶ τῶν ἄλλων ὅσοι ἀγωνίστηκαν νὰ διαμορφώσουν τὴ σχολικὴ καθαρεύουσα ἔχει πιά λείψει καὶ ξεχάστηκαν οἱ ἀξιώσεις τῶν κριτῶν περασμένων διαγωνισμῶν γιὰ τὴ γραμματικὴ ἐνότητα τῆς σχολικῆς γλώσσας⁵⁵. Ὁ κανονισμὸς τῆς νέας αὐτῆς γλώσσας τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914 δὲν ἐμπνέεται πιά ἀπὸ τὴν πίστη στοὺς ἀρχαίους τύπους — δόξα σοι ὁ θεός — μὰ πάνω στὸ ἰδανικὸ ἐκεῖνο, ποὺ τὸ τσαλαπατᾶ, δὲν ὑψώνει τίποτε νέο, οὔτε κἀν δείχνει, ἄς εἶναι κι ἀπὸ μακριὰ στὸ δάσκαλο, ποὺ ἀπτὸ ἀναγνωστικὸ θὰ ὀδηγηθῇ γιὰ τὴν πρότυπη σχολικὴ γλώσσα καὶ τὴ διδασκαλία της, κανένα γνώμονα, κανένα ἰδανικὸ καινούριο. Ἡ ἀναρχία καὶ χάος, ἢ κάποτε ὀρθολογισμὸς γραμματικὸς, ποὺ δὲν ὀδηγεῖ πουθενά καὶ δὲ νοσταλγεῖ τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ξεράνη καὶ τὴ λίγη ὄρση τῆς ζωντανῆς γλώσσας ποὺ ἄρχισε νὰ ξεχύνεται καὶ μέσα στὸ μοναδικὸ βιβλίον τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου (ἐτοιμίμων, ἐχοροπήδα, τοῦ κακομοίρου βασιλοπούλου).

Ὅποιος ξέρει πόσες ἀμαρτίες ἔχει φορτωμένες στὴ γλώσσα τῆς

Ἑλληνικῆς παιδείας μιὰ μεγάλη παράδοση, ἐνισχυμένη ἀπὸ τὴν οὐτοπία γενεῶν λογίων, θὰ κρίνη πάντοτε μ' ἐπιείκεια κάθε προσπάθεια ποὺ θὰ μᾶς βγάλῃ ἀπὸ τὸ σημερινὸ τυφλοσάκαλο. Γι' αὐτὸ δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ φανῇ κανεὶς αὐστηρὸς σὲ κάθε προσπάθεια σοβαρὴ ποὺ ἀντικρίξει: σὲ ὅποια βάση κιὰν εἶναι, ξέροντας μάλιστα πόσο δύσκολο εἶναι στὴ νεαρὴ κοινωνία μας μὲ τίς ἀρκετὰ ἀσυγκρότητες κρατικῆς τῆς ὑπηρεσίας νὰ γίνῃ ἐργασία τόσο σοβαρὴ μὲ τὴν ἀνετη ἐπιστημονικὴ δημιουργία ποὺ ἀπαιτεῖ κάθε ἔργο. Στὴ γλώσσα ὁμοῦ τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914, ἐκτὸς ἀν ὅλα εἶναι ἔργο τῆς τύχης καὶ τῆς βίας, δὲ βλέπομε οὔτε τὸ σεβασμὸ τῆς ζωντανῆς γλώσσας, οὔτε τὸ φῶς τῆς παιδαγωγικῆς καὶ γλωσσικῆς ἐπιστήμης, οὔτε τὸ φωτεινὸ ὀδηγὸ τῆς λογοτεχνίας, οὔτε τὴν πίστη ἐνὸς ἰδανικοῦ. Ποιὸς θὰ μπορέσῃ νὰ ὑποστηρίξῃ ἢ καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἰδίωμα αὐτὸ; Ἐχομε μονάχα ἓνα θλιβερὸ σημεῖον στὴν ἱστορία τῆς σχολικῆς μας γλώσσας, ποὺ μόνον σὰ μεταβατικὸς σταθμὸς περαστικώτατος καὶ σὰν προμῆνυμα γιὰ κάτι καλύτερο μπορεῖ νὰ μᾶς σταματήσῃ καὶ νὰ χαιρετιστῇ— ἀν δὲν εἶναι παραστράτημα ἀπὸ τὸν παλιὸ σωστὸ δρόμο. Γιατὶ ἀλήθεια, ἀν ἡ ὥρα τῆς καθαρεύουσας σήμανε, τὴ θέση της στὸ δημοτικὸ σχολεῖο δὲν μπορούσε οὐτ' ἔπρεπε νὰ τὴν πάρῃ τὸ ἀνακάτωμα ποὺ εἶδαμε.

72. Ἦταν ἀνάγκη νὰ κριθῇ καὶ διεξοδικώτερα ἀκόμη ἀπ' ὅτι ἐγίνε ἡ γλώσσα αὐτὴ τοῦ 1914, γιατί ἔτσι μόνον θὰ στηριχθῇ ἔπειτα στὴν κοινὴ συνείδηση ἡ γλώσσα τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1917. Ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ἐδραιωθῇ ἓνα καινούριο καθεστῶς ὅσο δὲν ἐγίνε ἡ κριτικὴ τοῦ παλίου καὶ ὅσο ἀδιάκοπα ξανανοσταλοῦν οἱ ὀπαδοὶ ἐκείνου ἐλαττώματα ποὺ πέρασαν ἀπαρατήρητα ἢ νομίζονται τάχα προτερήματα. Ἐτσι εἶδαμε καὶ ὀψὲ ἀργότερα, στὴν κριτικὴ ποὺ ἐγίνε γιὰ τὴ γλώσσα τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1917, τὸν καθηγητὴ τῆς γλωσσολογίας κ. Χ α τ ζ ι δ α κ ι, τὸν ἴδιον ἐκεῖνον ποὺ εἶχε ζεῖωσει— καὶ αὐτὸ τὴν ἴδια χρονιά ποὺ πρωτοκυκλοφοροῦσαν τὰ νέα ἀναγνωστικά τοῦ 1914— ἀπὸ τὴ γλώσσα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν του, ὅχι τὸ χάος τῆς πολυτυπίας μὰ ἀκριβῶς καθωρισμένο καὶ ἐνιαῖο ἀπλὸ τυπικὸ, τὸν εἶδαμε ἐξαφνα νὰ μᾶς ὁμνῇ τὰ περασμένα ἀναγνωστικά καὶ τὴν ἀπλοποιημένη τους τάχα ὥραία γλώσσα⁵⁶, καὶ εἶδαμε ἀκόμη τὸ διευθυντὴ τοῦ διδασκαλείου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως κ. Ζ α μ ἄ ν η,

⁵⁵ Πδ. π. χ. Ἐκθέσεις κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως 1901, σ. 12: «Ἐν σελ. 44 [σ' ἓνα Ἀλφαθητάριον μέρ. β'] ἀστάθεια παρατηρεῖται εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ρηματικῶν -ουν -ουσι καὶ -αν -ον».

⁵⁶ Χ α τ ζ ι δ α κ ι, Ἐκθέσεις Σεβαστοπούλειου 1918, σ. 20.

που τ' ὀνομά του ἔχει συνδεθῆ πιά ἀναπόσπαστα μὲ τὸν κανονισμό καὶ τῆ γλωσσικῆ ἐποπτεία τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914, νὰ γυρευθῆ νὰ ὑψωθῆ μὲ μικρόλογη αὐστηρότητα, ὅσο καὶ ἀστεία συνήθως ἐπιχειρηματολογία, σὲ τιμητῆ τῆς γλώσσας τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1917 καὶ τῶν τόσο ἐδραίων ἀρχῶν ποὺ στηρίχτηκε, ἐνῶ ἂν φταίη κανεὶς γιὰ τὸ γλωσσικὸ χάος τοῦ 1914 δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν κ. Ζαμάνη. *Mā quis tulerit Gracchos de seditiōne querentes!* Γιατὶ ἀληθινὰ ὅσο κιὰν οἱ ἀντιγνώμιες στὴν κριτικὴ ἐπιτροπῆ τοῦ 1914 γιὰ τῆ σχολικὴ γλῶσσα, (ἀφορμῆ ἔδωσαν μερικὰ ἀπὸ τὰ ὑποβλημένα ἔργα, γραμμένα σὲ ζωντανότερη γλῶσσα), δὲν καταστάλαξαν σὲ ὄρισμένο πρόγραμμα⁵⁷, ἀπὸ τὸν πρόεδρό της, τὸν καθηγητῆ Ν. Πολίτη μαθαίνομε πὼς ἡ ἐποπτικὴ ἐπιτροπῆ θὰ διώρθωνε καὶ τὸ λεχτικὸ τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, καὶ ἡ ἐποπτεία αὐτῆ ἔγινε ἀπὸ τὸν εἰδικώτερο, μέλος κι αὐτὸν τῆς ἐπιτροπῆς, τὸν κ. Ζαμάνη. Γιὰ ὄσους ὅμως χρόνια τῶρα νοσταλγοῦσαν τὸ φῶς τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης στὸν κανονισμὸ τῆς σχολικῆς γλώσσας, ἡ ἐπέμβαση αὐτῆ τοῦ γλωσσολόγου παιδαγωγοῦ θὰ ἦταν μεγάλη ἀπογοήτευση, ἂν δὲν ἔβλεπαν πὼς δὲ φταῖνε τόσο οἱ ἰδιότητές του, ὅσο οἱ ἀνεφάρμοστες ἰδέες ποὺ ἀπὸ φόβο ἢ ἀγνοία δοκίμασε νὰ ἐφαρμόσῃ. Ὁ κ. Ζαμάνης ἀναγκάστηκε, φαίνεται, νὰ ὑποστηρίξῃ μέσα στὴν κριτικὴ ἐπιτροπῆ μιὰ μικρὴ καὶ ἀσήμαντῆ ἀπλοποίηση τῆς καθαρεύουσας, χωρὶς καμιά βᾶση — τὰ «σπέρματα» μονάχα τῆς ὀμιλουμένης. Κι ἔτσι τὰ «σπέρματα» αὐτὰ μιᾶς ἀκαθόριστης ἀπὸ τὸν εἰσηγητῆ τους γλώσσας, πεταγμένα χωρὶς σύστημα στὸ οἰκοδόμημα τῆς καθαρεύουσας, γλώσσας διαμορφωμένης ἀπὸ γενεές λογίων, ἔφεραν ἀκριβῶς ὅτι ἀπεύχονταν ὁ κανονιστής, μιὰ «ἐπιζήμιον διαβολήν» καὶ μιὰ ἀνακατωμένη «ἀνωμαλώτατη» γλῶσσα. Μὲ τί θάρρος ὅμως τότε θὰ δοκίμαζε ἓνας ἄλλος ἀργότερα νὰ συνεχίσῃ τὸ δρόμο τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914, σκορπίζοντας καὶ παραχώνοντας στὴν καθαρεύουσα καὶ ἄλλα τέτοια «σπέρματα» τῆς ὀμιλουμένης τοῦ κ. Ζαμάνη, ἂν τὸ πρῶτο πείραμα ποὺ ἔγινε μὲ τέτοια καὶ τόση συντηρητικότητά ἀπὸ εἰδικὸ γλωσσολόγο παιδαγωγὸ ἔφερε αὐτὸ τὸ πρωτοφανέρωτο χάος; Ἡ μήπως θὰ τοῦ ἔφτανε ἂν μᾶς δήλωνε πάλι ὁ κ. Χατζιδάκις ὕστερα ἀπὸ χρόνια, πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ εἶδαμε νὰ γίνονται «μετὰ πολλῆς χαρᾶς», ἀνεξουσιοδότητος βέβαια ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καὶ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ χτυπήσῃ καλύτερα, μὲ τοὺς καθυστερημένους ὅσο καὶ ἀπρο-

⁵⁷ Βλ. Τριανταφυλλίδη, δ. π. § 3, σ. 109.

δοκῆτους αὐτοὺς ἐπαίνους, τὸ ἔργο ποὺ ἔβλεπε ἔξαφνα νὰ ὀρθώνεται μπρὸς του;

73. Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς γραμματικῆς δὲν ἔχω τίποτε νὰ προσθέσω. Ἀπὸ καιρὸ ἔχουν καταργηθῆ οἱ ἐπίσημες κι ἐγκεκριμένες γραμματικὲς ὡς βιβλίον διδαχτικὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, κι ἔτσι δὲν ἀναγκάστηκε κανεὶς στὰ χρόνια ποὺ ἐξετάζονται ἐδῶ, νὰ δοκιμάσῃ ἓνα σισύφειο ἔργο συντάσσοντας γραμματικὴ ποὺ νὰ βγαίνη ἀπὸ τῆ γλῶσσα τῶν σύγχρονων ἀναγνωστικῶν.

Ἔτσι ἂν δὲν εἶχαμε γραμματικὴ πραγματικὴ τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου σὲ περασμένα χρόνια, στὰ 1850 καὶ στὰ 1884⁵⁸, καὶ δὲν τὴν εἶχαμε ἀποχτήσῃ οὔτε ἀργότερα, στὰ χρόνια τῆς πιδ ὀννημένης καὶ συνταγματικῆς καθαρεύουσας τοῦ 1911, καθὼς βεβαιώνει ὁ ἴδιος ὁ κ. Χατζιδάκις⁵⁹, πολὺ λιγώτερο βέβαια θὰ ἦταν δυνατό νὰ τὴν ἀποχτούσαμε ἀπὸ τότε, ἂν ἦταν νὰ μᾶς καθρέφτιζε τῆ σαλάτα τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914. Ποιὰ γραμματικὴ ἀληθινὰ θὰ χωρέσῃ τὸ ἀπόκρως καὶ τὸ πὲς μας, τὸ πεταλοῦδαι, τὸ πεταλοῦδες καὶ τὸ φρέαρ φρέατος, τὸ λιμάνι καὶ τὰ αὐτῆ, τὸ περιμένα, ἐπεριμένα, περιμένα, ἐπεριμένον καὶ περιμένον, τὸ πρασίνη, ποὺ κατεβάζει τὸν τόνο γιὰ τῆ μακριὰ λήγουσα, τὸ ἀθάνατη, ποὺ δὲν τὸν κατεβάζει μὰ ἔχει καὶ τὴν ἰδιαίτερη θηλυκὴ κατάληξη, καὶ τὸ ἡ ἀθάνατος;

Αὐτὰ ὅλα, ὅσο ἐρευνοῦμε τῆ γλῶσσα αὐτῆ στὸ χαρτί. Ἄλλο ζήτημα τῶρα τί γίνονταν στὸ σχολεῖο. Γραμματικὴ νέα δὲν ἐδόθηκε, οὔτε θὰ ὑπῆρχε ἡ δύναμη ἢ καὶ ἡ πρόθεσις νὰ συνταχτῆ, μὰ ὁ δάσκαλος ὑποχρεωμένος νὰ διδάξῃ τοὺς σχηματισμοὺς, συστηματοποιώντας μὲς' ἀπὸ τὴν πολὺγλωσσην αὐτῆ ἀγλωσσία μερικὰ φαινόμενα, δὲν εἶχε νὰ κάνῃ ἄλλο καλύτερο παρὰ νὰ ξανακαταφύγῃ πίσω στὴ γραμματικὴ τὴν καθιερωμένη καὶ νὰ ἐξακολουθῆ νὰ διδάσκη τὸ παλιὸ τὸ τυπικὸ, διορθώνοντας καὶ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τὸ ἔθγα σὲ ἐξέλθε καὶ τὸ ἀλυσίδες σὲ ἀλυσίδα. Σημαντικώτατο πρόβλημα τῆς γλωσσικῆς καινοτομίας τοῦ 1914 ἔμεινε ὅμως τ' ὀρθογραφικὸ, ἀφοῦ τῶρα

⁵⁸ Π6. Κ. Σταθοπούλου, Τὰ κατὰ τὴν ἀνάθειν τῆς γραμματικῆς κτλ. 1851, σ. 43 εἰς.: «Ἐὰν λοιπὸν μ' ἐρωτήσῃ τις ἤδη, τίνας τῶν ὑπαρχουσῶν γραμματικῶν πρέπει νὰ ἐκλέξῃ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας διὰ μὲν τὴν καθομιλουμένην οὐδεμίαν ἔχω νὰ συστήσω εἰς αὐτόν...» — Ἐκθεσις κριτ. ἐπιτρ. 1884 (Τσερέπης, Χατζιδάκις, Καρβούνης): «ἡμεῖς νέαν ἑλληνικὴν γραμματικὴν ἀληθῶς εἰπεῖν δὲν ἔχομεν ἀφοῦ καὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς αὐτοῖς ἔτι σχολείοις οἱ ἀρχαῖοι τύποι κοπανίζονται».

⁵⁹ Βλ. παραπάνω, § 57, σὴμ. 42.

έπισημοποιούνταν πιά μέσα στο αναγνωστικό τύποι νέοι, άγνωστοι στην παλιά επίσημη ορθογραφία (έτσι για παράδειγμα το παραμύθι, καρύδι, λουλούδι, φανάρι, χρυσάφι κτλ., που γεννοῦν τήν άπορία τί τόνο θά πάρουν, όσο ή σχολική γραμματική διδάσκει πώς τὸ ε στο τέλος τῶν οὐδετέρων εἶναι βραχύ, ἢ τὸ μωρουδιές, πεταλοῦδες με ε στο ες, κοντά στο αἰς τῆς παλιάς δοτικῆς κτλ. κτλ.). Ἔτσι ἦταν ἀνάγκη νά συνταχτοῦν καί νέοι ορθογραφικοί κανόνες. Ὡστόσο δὲ βλέπομε νά δίνεται στὰ χρόνια αὐτὰ καμιὰ φροντίδα γιά νά έτοιμαστοῦν. Ἄλλο ζήτημα ἂν με τή γλωσσική βάση τῶν αναγνωστικῶν τοῦ 1914, θά ἦταν δυνατό νά βγη σύστημα ορθογραφικό σύμμετρο με τίς ἀνάγκες τοῦ δημοτικῶ μας σχολείου.

74. Γιά νά συμπληρωθῆ καλύτερα ἡ εἰκόνα τῆς γλώσσας αὐτῆς τοῦ δημοτικῶ σχολείου δὲν ἔχομε ἄλλα βιβλία ἐκτός ἀπ' τ' αναγνωστικά. Ὡστόσο ἀξίζει νά θυμηθῶ ἐδῶ τήν Ἱστορία τοῦ Σωτηρίου Ἰάδη (196) «πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς τρίτης καί τετάρτης τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολείων καί παρθεναγωγείων». Ὁ συγγραφέας, δημοτικιστής ὁ ἴδιος, εἶχε τονίσει ἀπὸ τὰ 1903 πὸς παράλληλα με τή χρῆση τῆς δημοτικῆς θά ἔπρεπε ν' ἀπλοποιηθῆ κι ἡ καθαρεύουσα, προπάντων στὰ διδαχτικά μας βιβλία.⁶⁰ Ἐδῶ ὁμως, στήν ἐφαρμογή τῆς θεωρίας, μάς δίνει ἕνα διδαχτικό παράδειγμα. Ἡ σύνταξή του εἶναι εὐκόλη κι ἀπλή, καί δείχνει τήν προσπάθεια νά γράψῃ ἀνθρωπινῆ καθαρεύουσα, ὥστε νά τὸν καταλάβουν οἱ μικροί του ἀναγνώστες, ὁμολογεῖ ὁμως στὸν πρόλόγὸ του (σ. 6) πὸς δὲν εἶναι δυνατό ν' ἀπλοποιηθῆ κανεὶς «παρέκει ἀπὸ ἕνα σημεῖο», ἂν δὲ θέλῃ νά πάῃ στή δημοτικῆ. Κι ἔτσι σταματᾷ στήν καθαρεύουσα.

75. Καθὼς εἶδαμε στ' αναγνωστικά τοῦ 1914, εἶχαμε στή γλώσσα τους μιὰ ἔμμεση μόνο νίκη τοῦ δημοτικισμοῦ, ἂν μπορῆ νά ὀνομαστῆ νίκη τὸ θαλάσσωμα πὸς ἔγινε στήν πατροπαράδοτη καθαρεύουσα. Δὲν εἶναι ὁμως αὐτὴ ἡ μόνη νίκη. Ἐχομε καί μιὰ ἄλλη, καί αὐτὴν τή βρισκομε στή μέση ἐκπαίδευση, στή γλώσσα τῶν νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ 1913. Ἡ γλώσσα τους ἐξακολούθησε νά εἶναι ὅτι καί πρίν, μὰ κοντὰ στήν πιδ ἀφεγάδιαστη καθαρεύουσα παρουσιάζονται τώρα καί λιγοστά κείμενα σὲ ζωντανώτερη ἀνακατωμένη γλώσσα ἢ καί στή δημοτικῆ, ἐκεῖ πὸς ὡς τώρα τὰ παλιά καί γνωστά μας νεοελληνικά κείμενα ἔτρεφαν τίς νέες γενεές με γλωσσικά δείγματα ἀπὸ τὸν Κοραῆ καί τὸ Νικηφόρο Θεοτόκη.

⁶⁰ Βλ. Ἄπολογία τῆς δημοτικῆς (Δελτίο 4, 1914) σ. 130-1.

τὸ Ζαμπέλιο καί τὸν Παπαρρηγόπουλο κ. ἄ.—«τεμάχια πρωτοτύπων ἔργων Ἑλλήνων λογογράφων καί ποιητῶν [κυρίως] τοῦ 19. αἰῶνος» γυρεύει ὁ νόμος—τὰ τελευταῖα πὸς ἐγκρίθησαν (186, 187 κ. ἄ.) καί πὸς ἔφεραν στοῦ μαθητῆ κάποια πνοή ἀπὸ τῆ νέας μας λογοτεχνίας, κοντὰ σὲ ποιήματα τοῦ Κρυστάλλη, τοῦ Μαρκοῦ καί τοῦ Προβελέγγιου, τοῦ Μαβίλη (Καλλιπάτειρα) καί τοῦ Παλαμᾶ (Ἕγνος στήν Ἀθηνᾶ), ἔδωσαν τοὺς πεζογράφους Κοντυλάκη, Μητσάκη, Καρκαβίτσα καί Ξενόπουλο (σὲ παλιότερα ἔργα τους), καί ἀκόμη πεζᾶ σὲ ζωντανῆ γλώσσα ἀπὸ τὸ Βαλαωρίτη («Πὸς ἐσώθη ὁ Παρθενῶν»), τὸ Φωτάκο (Ἀπομνημονεύματα), Ἀλεξ. Παπαδοπούλου («Ὁ βασιλέας Ἀλέξανδρος»), Βλαχογιάννη («Τὸ σουλιωτόπουλο»). Παραθέτονται ἀκόμη στὰ νέα ἀναγνώσματα τοῦ 1913 ἀποσπάσματα ἀπὸ παλιότερα ποιήματα, ἀπὸ τὸν ἀκριτικὸ κύκλο, τὸν Ἐρωτόκριτο καί τήν Ἐρωφίλη, καί οἱ ἀπαρχαιωμένες, σπάνιες ἢ ἰδιωματικῆς λέξεις πὸς βρίσκονταν ἐκεῖ ἢ σ' ἄλλα ποιήματα (λ. γ. τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Βαλαωρίτη) ἄγνωστες στοὺς δασκάλους, ἔδωσαν ἀφορμὴ νά βγοῦν τὰ Λεξιλογικά ὑπομνήματα (217), μ' ἕνα λεξιλόγιο γιά τίς δυσκολοξήγητες λέξεις, μαζί με τήν ἐξήγησή τους καί συχνά τήν ἐτυμολογία τους καί μερικῆς παραπομπῆς βιβλιογραφικῆς.

76. Καθὼς βλέπομε ἡ δημοτικῆ ἔκαμε στή μέση ἐκπαίδευση διαφορετικὰ τήν ἐμφάνισή της παρὰ στή στοιχειώδη. Ἐκεῖ πρόσβαλε, νά ποῦμε, διαμιᾶς ὀλόκληρο τὸ μέτωπο, γιά νά σταματήσῃ σὲ ποικιλότροπους ἀυστηματοποίητους συμβιβασμούς. Ἐδῶ μένει ἡ καθαρεύουσα, ἀπὸ τήν εὐκολώτερη ὡς τήν πιδ δύσκολη, ἐδῶ καί κει ὁμως μάς ξαφνίζουν κείμενα στή δημοτικῆ, στὸν τύπο μάλιστα πὸς τοὺς πρωτόδωσε ὁ λογοτέχνης ὅταν τάγραψε. Ἀκόμη κι ὁ νόμος ἀπαγορεύει νά πειραχτῆ ἡ γλώσσα, με ὅλες τίς ἀνωμαλίες πὸς ἔτσι θά παρουσιαστοῦν, ἰδίως σὲ κείμενα παλιότερα⁶¹.

Ἄν ὁμως ἡ γλωσσικῆ ἀναρχία τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικῶ με τὸ κατοπινὸς καί τὸ ἐκρηγνῆται, τὸ πάπαι καί τὸ πεταλοῦδες δὲν ἐσκαντάλιζε κανένα, ἢ ἐμφάνιση τῆς δημοτικῆς πάνοπλης μέσα στή μέση ἐκπαίδευση—καί δῶ πάλι ὄχι ἀπὸ σχέδιο κανένα, μὰ ἀπὸ τήν τύχη πὸς ἔφερε καλύτερα στήν κρίση τὰ βιβλία τοῦ Μπέρτου—δὲν πέρασε με τὸν ἴδιο τρόπο ἀπαρατήρητη.

⁶¹ Π6. Πρόγραμμα τῆς ποσότητος καί οικονομίας τῆς βλῆς τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης ἐκπαίδευσως συνταχθέν ὑπὸ τῆς κατὰ τὸ Γ' ἄρθρον τοῦ ΓΣΑ νόμου» κτλ., 1907, σ. 27: «τὰ τεμάχια θά παρατίθενται ἀμετάβλητα, ἐπιτροπομένης μόνον τῆς παραλείψεως περικοπῶν τελείων καί τῆς μεταβολῆς τῆς ορθογραφίας, οὐχὶ δὲ καί τῆς διορθώσεως ἢ τῆς ἐξομαλίσσεως τῆς γλώσσας τοῦ συγγραφέως».

Ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις, πού ἕνα μόλις χρόνο πρῶτοτερα εἶχε ἀγωνιστῆ γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ καί μὲ τὸ ἀναθεωρημένο ἀκόμη σύνταγμα νὰ «διενεργῆται» ἡ παιδεία μὲ τὴ δημοτικὴ καὶ ὄχι «ἐν τῇ ἐπισήμῃ γλώσσῃ τοῦ κράτους»⁶², πρόεδρος τῶρα τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τ' ἀναγνώσματα, μειοψηφώντας ὁμῶς μαζί μὲ τὸν κ. Εὐαγγελίδη στὴν κρίση—τὴν πλειοψηφία ἀποτελοῦσαν ὁ Σ. Κ ο υ γ έ α ς (εἰσηγητής), Σωτηριάδης καὶ Καλλιάρης—ζήτησε σὲ μιὰ ἀντέκθεση ν' ἀναιρέσῃ τὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας τὴν ἀνέκκλητη κατὰ τὸ νόμο κρίση (231, 220). Ὑποστηρίζεται στὴν ἀντέκθεση αὐτὴ πῶς ἡ κρίση εἶναι παράνομη γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους: πολλῶν ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς συλλογῆς τοῦ Μπέρτου—μέσα σ' αὐτὰ μνημονεύονται καὶ τὰ κείμενα τοῦ Βλαχογιάννη, τοῦ Βαλαωρίτη καὶ τοῦ Φωτάκου-Κολοκοτρώνη, πού εἶδαμε παραπάνω—«ἡ γλῶσσα ἀντίκειται εἰς τοὺς νόμους τοῦ ἡμετέρου κράτους καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐγκριθῶσι καὶ διδασκῶσι ἐν τοῖς σχολείοις». Διαβάσεις ἐκεῖ «πράγματα παντάπασιν ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν ἐπίσημον ὁμῶν γλῶσσαν... μέσα εἰς τὸν ἑαυτὸν μας, κάθε λογῆς, δύο κατάστασεις, τὲς θλίψεις, μέσα εἰς τὲς φυλακὲς, δόξες, τιμῆς, ... παράξενη καὶ ἀκατανόητη, ἔδειξαν τὴν Ἀκρόπολη»

Καθὼς γίνεται φανερό, στοὺς καταδικασμένους ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς ἐπιτροπῆς καὶ εἰσηγητῆ τῆς μειοψηφίας τύπους βρίσκονται καὶ τέτοιοι πού σ' ἀναγκαστικά τοῦ δημοτικοῦ πέρασαν λίγο ἀργότερα ἀπαράτηροι, ἐνῶ ἐκεῖ ἦταν πολὺ ἐπιταχτικώτερη ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴ γραμματικὴ ἐνότητα καὶ γιὰ μιὰ πρότυπη σχολικὴ γλῶσσα. Καὶ τὸ ἀκόμη πιὸ παράξενο: Οἱ ἀπλοποιημένοι τάχα τύποι τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ τοῦ 1914 ἐπαινέθηκαν στὰ 1918 ἀπὸ τὸν εἰσηγητῆ τῆς μειοψηφίας τοῦ 1912, ἐνῶ ὅμοιοι τύποι—μήπως ὄχι καὶ οἱ ἴδιοι;—στ' ἀναγνώσματα τοῦ 1913, κρίνονται ἀπὸ τὸν ἴδιο κριτῆ ἀντισυνταγματικοί, χωρὶς νὰ μένωμε φωτισμένοι ἀν τὸ σύνταγμα, πού δὲ δέχεται τάχα στὴ σχολικὴ γλῶσσα τὸ τιμὲς καὶ δόξες, παράξενη καὶ ἔδειξαν, ἐννοεῖ νὰ καθιερώσῃ καὶ τύπους καθὼς λάσπας, χιονίστρας, ἡ παράξενος τῆς παραξένου, ἡ τετραπέρατος, ἡ κουτοπὸνῆρος τῆς κουτοπὸνῆρου. Δίκιο ἔχει μόνο κατὰ τὴ γνώμη μου ὁ κριτής, τουλάχιστο γιὰ τ' ἀναγνώσματα στίς μικρὲς τάξεις, δταν γυρεῦν ὁμοιομερέστερη καὶ κανονικώτερη γλῶσσα—ἀδιάφορο γιὰ μένα ἀν ὁ λόγος εἶναι γιὰ δημοτικὴ ἢ καθαρεύουσα.

Ἔτσι καὶ στὴ μέση ἐκπαίδευση ἔχομε νὰ σημειώσωμε μιὰ σημαν-

⁶² Βλ. Τριανταφυλλίδη, ὁ. π. § 3, σ. 106.

τικώτατη κατ' ἀρχὴν ἐπιτυχία τοῦ δημοτικισμοῦ, ἀντίθετη ἀπ' ὅ τι μᾶς ἀφῆναν νὰ φανταστοῦμε οἱ ἐπίσημες προβλέψεις. Κι εἶναι χαρακτηριστικὸ πῶς στὴν ἔρευνα πού εἶχε κάμει λίγα χρόνια πρὶν ὁ «Ἑλληνικὸς διδασκαλικὸς σύλλογος» γιὰ νὰ μάθῃ «τίνα τὰ αἷτια τῆς ἀτελοῦς μορφώσεως τῶν μαθητῶν ἐν τῇ νέῃ γλῶσσῃ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», κάθε ἄλλο εἶχε ζητηθῆ ἀπὸ τοὺς λειτουργοὺς τῆς μέσης ὅσοι εἶχαν ἀπαντήσῃ, παρὰ ἡ εἰσαγωγή τῆς ζωντανῆς γλώσσας ἢ ἄς εἶναι καὶ ἡ ἀπλοποίηση τῆς καθαρεύουσας⁶³.

77. Εἶναι ὁμῶς, κοντὰ σὲ ὅσα τελευταῖα ἔδωξα, καὶ μερικὰ ἄλλα περιστατικά, πού θὰ φωτίσουν καλύτερα τὴ ζύμωση τῶν τελευταίων χρόνων, κιάς μὴν εἶχαν πάντα ἄμεσο τὸν ἀντίχτυπό τους στὴ σχολικὴ γλῶσσα.

Ἡ γενικὴ εἰσηγητικὴ ἐκθεση γιὰ τὴν ὁποία μίλησα παραπάνω (228) τονίζει πῶς ἡ μητρικὴ γλῶσσα θὰ διδασκῆ καλύτερα ἢ μελετηθῆ σοβαρώτερα στὸ σχολεῖο ἢ νέα μας λογοτεχνία, καὶ γι' αὐτὸ ὀρίζει νὰ διαδίδωνται στὰ νέα «ἀστικά» σχολεῖα «τὰ ἀριστα λογοτεχνήματα τῆς τε ἡμετέρας καὶ τῶν νωτέρων λογοτεχνῶν ἐκ καταλλήλων μεταφράσεων». Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ μαζί μὲ τίς ἄλλες γιὰ τοὺς καρπούς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας πού εἶδαμε παραπάνω, διατυπωμένες ἔτσι ἐπίσημα πρὶν ἀκόμη ξεχαστῆ τὸ στίγμα τοῦ συνταγματικοῦ κέρρου, ἤρθαν σὰν ἀποφασιστικὴ διαμαρτυρία σὲ ὅσους εἶχαν πιστέψῃ πῶς εἶχε ἐξοριστῆ πιά τελειωτικά ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο ἡ δημοτικὴ γλῶσσα. Εἶναι ἀλήθεια πῶς τὰ νομοσχέδια ἀνεῖνα δὲν ψηφίστηκαν, δείχνουν ὁμῶς πῶς οἱ ἰδέες τοῦ δημοτικισμοῦ ἀρχίζουσι καὶ ἐπιηρεάζουσι τὸ κράτος τὴ στιγμὴ πού συλλογίζεται νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀναμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Γιατὶ μορφὴ καὶ οὐσία εἶναι πιά ἀναπόσπαστα ἐνωμένα, καὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ δώσῃ κανεὶς στὸ σχολεῖο τ' «ἀριστα λογοτεχνήματα» στὴ νέα μας γλῶσσα ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴ δημοτικὴ, τὴ γλῶσσα δηλαδὴ πού ἔχει πιά γίνῃ ἀποκλειστικὸ ὄργανο τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἄν πρέπει ὁμῶς νὰ νομιστῆ πῶς ἡ νέα ἐποχὴ πού ἐγκαινιάστηκε μὲ τὰ μεταρρυθμιστικὰ αὐτὰ νομοσχέδια ἔδωσε ἀφορμὴ μόνο στίς θεωρητικὰς αὐτὲς εἰσηγήσεις

⁶³ Βλ. γιὰ ὅλα αὐτὰ Παντελάκι Ε., Ἐκθεσις περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς νέας ἑλλ. γλώσσας ἐν τῇ παρ' ἡμῶν μέσῃ ἐκπαιδεύσει, Παιδαγωγικὸν Δελτίον 3 (1909) 201-223. Ὁ συγγρ. δέχεται πῶς ἡ καθαρεύουσα, ἡ «νέα ἐθνικὴ γλῶσσα...δομημέραι καὶ εἰς τοὺς τύπους καὶ εἰς τὴν σύνταξιν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀσὶ μετακοσμουμένη—ἔγινε τέτοια ὥστε—ὀλίγαι διαφοραὶ καὶ ἐν τῷ τυπικῷ καὶ ἐν τῷ συντακτικῷ νὰ χωρίζουσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τῶν ὁμαλωτέρων συγγραφέων γλώσσας» κτλ. κτλ. Οἱ ἀπαντήσεις πάλι στὴν ἔρευνα συμφώνησαν πῶς ἀπὸ τὰ αἷτια πού δὲν παυχοῦναι ἡ διδασκαλία τῆς καθαρεύουσας στὴ μέση ἐκπαίδευση εἶναι «τὸ ἀκανόνιστον καὶ ἀδιόριστον τῆς καθόλου μορφῆς τῆς νέας γλώσσας, ἡ ἐλαχίστη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπικουρία ἢ παρεχομένη ὑπὸ τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν γλωσσικὴν μόρφωσιν τῶν μαθητῶν» [πολὺ φυσικὰ, ἀπὸ τὰ παιδιά δὲν ἀκοῦνε σπῆτι τους καθαρεύουσα παρὰ τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα]. Στὸ τέλος ὁ συγγρ. ζητεῖ κοντὰ σὲ πολλὰ ἄλλα «ὁ διδάσκων νὰ μεταχειρίζεται ἀμεμπτον τοπικῶς καὶ συντακτικῶς καθαρεύουσαν γλῶσσαν καὶ παρὰ τῶν μαθητῶν γραφόντων ἡ δμολούτων ν' ἀπαιτῆ αὐστηρῶς τοῦτο» (σ. 212).

και προτάσεις. Έχουμε και κάτι ουσιαστικώτερο. Το διάταγμα για τὰ διδασκαλεία τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσης τοῦ 1914 ὀρίζει για τὴ διδασκαλία τῶν ἐλληνικῶν νὰ διαβάζονται καὶ δοκιμασθεὶς μεταφράσεις ἀρχαίων ποιητῶν καθὼς καὶ ξένων. Ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ μπουὶν στὴ διδασκαλία τῶν διδασκαλείων οἱ καλύτερες μεταφράσεις ποῦ ἔχει νὰ δεῖξη σήμερα ἡ νέα μας φιλολογία. Οἱ δυὸ ἐκδόσεις τοῦ Σιδέρη (194, 195) φρόντισαν γι' αὐτό. Καὶ παραθέτονται ἐκεῖ ἀποσπάσματα—μὲ τὸ παραπάνω μικρὰ ὅμως κάποτε καὶ κομματιασμένα—ἀπὸ τὴν Ὀδύσσεια τοῦ Βικέλα καὶ τοῦ Πολυλά, ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο τοῦ Γρυπάρη, ἀπὸ τὴν Ἀντιγόνη τοῦ Μάνου, ἀπὸ τὸν Εὐριπίδη τοῦ Ποριώτη. Φυσικὰ δὲ λείπουν καὶ οἱ μεταφράσεις στὴν καθαρεύουσα, λ. χ. Ὀμηρος καὶ Ἀριστοφάνης μεταφρασμένοι ἀπὸ τὸ Ραγκαβῆ. Μὰ ἄς εἶναι, ἔχουν καὶ αὐτὲς τὴν ἀξία τους—κάποτε ἱστορικὴ μόνον—καὶ ὁ μαθητὴς ποῦ ἔχει νὰ κρίνῃ τὴ μετάφραση μιᾶς τραγωδίας ἀπὸ τὸ Βλάχο καὶ τὸ Μάνο, τὴν ἀπόδοση τοῦ Φάουστ ἀπὸ τὸ Χατζόπουλο καὶ τὸ Ραγκαβῆ ἢ τὸν Πρεβελέγγιο δὲ θὰ διατάξῃ ὅτε στιγμή νὰ δῇ ποιὰ γλῶσσα τοῦ ξαναζωντανεύει τὰ ξένα ἀριστουργήματα καὶ ποιὰ εἶναι ἀντιποιητικὴ καὶ ἀχρηστὴ.

78. Δὲν ἔχουμε ὅμως μόνον στὴ γλῶσσα τῶν σχολικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης ποῦ βεβαιώσαμε ὡς ἐδῶ τὴν ὀλοφάνερη ἐπίδραση τοῦ δημοτικισμοῦ. Τὴν ἔχουμε καὶ στὸ περιεχόμενον. Κοντὰ στὶς μεταφράσεις γνωστῶν δημοτικιστῶν ποῦ ἀνάφερα τελευταῖα, κοντὰ στὸ «Σουλιωτίπουλο» τοῦ Βλαχογιάννη, ποῦ εἶδαμε παραπάνω, δημοσιεμένο καὶ στὸν πρῶτο ἀριθμὸ τῆς παιδικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου (174), ἂν προσέξωμε καλύτερα θὰ βροῦμε ἐργασία δημοτικιστῶν νὰ κρύβεται ἀκόμη καὶ στὰ ἀναγνωστικὰ τοῦ δημοτικοῦ, μεταγλωττισμένη ὅμως στὴν καθαρεύουσα γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν αὐτῶν. Γιατὶ ἔχουμε στ' ἀναγνωστικὰ αὐτὰ ὀλόκληρα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς κ. Δέλτα τοῦ κ. Ἰ. Δραγοῦμη (9) καὶ τοῦ κ. Δελμούζου (181), ὄλων μελῶν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου. Καὶ αὐτὸ μοῦ δίνει ἀφορμὴ νὰ παρατηρήσω ἕνα χαρακτηριστικώτατο φαινόμενο. Καὶ στ' ἀναγνωστικὰ δηλαδὴ τοῦ κράτους καὶ στὰ νομοσχέδια τῆς πολιτείας βλέπομε τὰ τελευταῖα χρόνια μ' εὐχάριστη ἐκπληξὴ μιὰ ἐμμесе ἀναγνώριση τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου, ποῦ θὰ τὴν ἔλεγα σωστότερα ἄμесе, ἂν δὲ μᾶς ξάφνιζε κάπως ἔπειτα ἀπὸ τὴν κατακραυγὴ ποῦ κάθε τόσο σηκώνεται στ' ὄνομα τῶν πατρῶν καὶ τῆς ἐπίσημης γλῶσσας. Ἀφοῦ εἶδαμε τὰ νέα νομοσχέδια (228) νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ πρόγραμμα καὶ τὰ διδάγματα τοῦ σχολείου τοῦ Βόλου, ἀφοῦ ἀκούσαμε τὴν κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ νὰ διατυπώνῃ πρὸς τὴ Βουλὴ ἀξιώσεις ποῦ χρόνια τώρα μέσα στὴ γενικὴ ἀδιαφορία ἢ χλεύη δὲν κουράστηκε ὁ δημοτικισμὸς νὰ τονίζῃ, βλέπομε τώρα καὶ τὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικὰ τοῦ κράτους νὰ ἐγκρίνουν τὴν περιφρονημένη νέα φιλολογία καὶ νὰ διαπαιδαγωγοῦν τὰ ἐλληνοπόουλα μὲ τὰ

πνευματικὰ ἔργα ἐκείνων ποῦ ὡς ἐχτὲς ἀκόμη ἦταν για τοὺς περισσότερους στιγματισμένοι, ἀνόητοι καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἔθνους. Ἀκόμη καὶ στὴν ὀρθογραφία τῶν νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων ἀρχίζου στὰ 1914 καὶ παρουσιάζονται νεωτερισμοὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἀπλοποιήσεις ποῦ ἐφαρμόζει τελευταῖα ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος. Ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν βέβαια τὴν ἀκαταγώνιστη δύναμη καὶ τὴν ἀλήθεια τῆς ἰδέας ποῦ τόσο πολεμήθηκε, δείχνουν ὅμως καὶ κάποια συστηματικὴ πιὰ ἐκμετάλλευση ἔργου ποῦ τοῦ ξεκόλλησαν μόνον τὴν ἐτικέτα για νὰ μποροῦν νὰ τὸ διασύρουν ἀποτελεσματικώτερα.

Μένει ἴσως ἡ ἀπορία πῶς μεταφράστηκαν ἀπὸ τὴ δημοτικὴ στὴν καθαρεύουσα τὰ ἔργα τῶν δημοτικιστῶν ποῦ ἀνάφερα παραπάνω. Ἐνα δείγμα ἀπὸ τὰ «Κοράλλια» τοῦ Ewald, μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν κ. Δελμούζο, καὶ ξαναμεταφρασμένα στὴ γλῶσσα τοῦ κράτους ἀπὸ τὴν κ. Καζαντζάκη, θὰ δεῖξη τὴ διαφορά. Τὸ κείμενον μέσα στὴν παρένθεση εἶναι ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ τοῦ 1914.

Τὸ κοράλλι ὅμως δὲν ἔλεγε τίποτα (Τὸ κοράλλι ἐσιώπα) — Ἄμα μεγαλῶσω θὰ χτίσω ἕνα νησί (Ἐγὼ, ὅταν μεγαλώσω...θὰ κατασκευάσω μίαν νήσον). Τὶ θὰ χτίσης; ρῶτησαν καὶ τὰ τρία μαζὶ (Τί; τί;). Ἐνα νησί ξαναεῖπε τὸ κοράλλι (Μίαν νήσον ἐπανέλαβε τὸ κοράλλι). Δὲν εἶσαι στὰ καλά σου! φώναξε ὁ σταυρὸς (Ἐτρελλάθης, φίλε μου κτλ.).

Κάποτε πέρασε ἀπὸ καὶ ὁ σταυρὸς, στάθηκε μὲ ἀπορία καὶ εἶπε: «Τί παράξενο δέντρο εἶναι τοῦτο δὴ μὲ τ' ἀνόη!» (Μίαν ἡμέραν ἕνα χρυσόφαρον ἐπέρασε. Τὶ περιέργον δένδρον, εἶπε).

«Δὲν εἶμαι δέντρο» τοῦ ἀποκρίνεται μιὰ φωνή, «εἶμαι κοράλλι». (Δὲν εἶμαι δένδρον, ἀπεκρίθη τὸ παλαιὸν κοράλλιον· εἶμαι κοράλλιον).

«Τί; εἰς ὅσα!» φώναξε ὁ σταυρὸς, «πῶς ἄλλαξες! ἀλήθεια δὲ θὰ σὲ γνώριζα!» (Μπᾶ! σὺ εἶσαι; Δὲν σὲ ἐγνώρισα! Ἥλλαξες).

«Καὶ γὼ δὲ θὰ σὲ γνώριζα» τοῦ λέει τὸ κοράλλι· «μὰ πάλι ἔχουμε ν' ἀνταμώσωμε ἀπὸ τότε ποῦ ἤμαστε μικρὰ. Τώρα χτίζω τὸ νησί μου». (Σὺ ὅμως δὲν ἤλλαξες καὶ πολὺ. Ἐγὼ, βλέπεις, ἤρχισα νὰ κατασκευάζω τὴν νήσον μου).

«Ἀκόμα συλλογίζεσαι αὐτὴ τὴν τρέλα» τοῦ εἶπε ὁ σταυρὸς καὶ γέλασε. «Ἐγὼ θαρροῦσα πῶς μὲ τὸν καιρὸ ἔβαλες γνώση. Μὰ μοῦ φαίνεται σὰ ν' ἀπόχτησες ὀλόκληρη συντροφιά». (Ἀκόμη δὲν ἐλησμόνησες τὰς νεανικὰς σου τρέλλας! Ἐνόμιμα, ὅτι ἐφρονίμους).

«Αἰμιό ἔχεις» τοῦ ἀποκρίθηκε τὸ κοράλλι. «Ἐβγάλα μπουμπουνία καὶ πέταξα κλαδιά. Ὅλα τ' ἀνόη ποῦ βλέπεις εἶναι κοράλλια ποῦ δουλεύουν μαζὶ μου για τὸ νησί». (Ὅτε ἐφρονίμουσα, ὅτε ἐτρελλάθην. Ἐργάζομαι· κάμνω τὴν νήσον μου).

79. Ἀφοῦ ἔγινε ὡς ἐδῶ γενικὰ λόγος για τὴ γλῶσσα τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, εἶναι ἀνάγκη ν' ἀριερώσω μερικὰ λόγια σὲ ξεχωριστὸ ζήτημα, ποῦ ἐνώνει τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ του χαρακτήρα μὲ τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὴ του σημασία, ἐνωθὶ τὴ γλωσσικὴ ἀφομοίωση τῶν ξενοφώνων τῆς Μακεδονίας.

Τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα τῆς ἐλληνικῆς παιδείας ἀπὸ καιρὸ τοῦ εἶχαν νιώσει σὲ ὀλη του τὴν ἀλήθεια μερικοὶ ποῦ εἶχαν ἐργαστῆ σὲ κείνα τὰ μέρη, μὰ κανεὶς δὲν τόλμησε νὰ τὸ λύση κόδοντας τὸ κακὸ

στη ρίζα του και βάζοντας στα σχολεία τη δημοτική. 'Ακόμη και το τελευταίο «'Αναλυτικόν πρόγραμμα αστικών σχολών και νηπιαγωγείων και οδηγία πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ», συνταγμένο, νομίζω, ἀπὸ τὸν κ. Μπουρντώννα, ἂν και ἀποβλέπει κυρίως στοὺς δασκάλους ξενόφωνων μερῶν, μ' ἄλλες τὶς σωστὲς συμβουλὲς ποὺ τοὺς δίνει νὰ «ἐθίσουν» τὰ παιδάκια τῶν νηπιαγωγείων «εἰς τὸ ἑλληνιστὶ διαλέγεσθαι» και γι' αὐτὸ νὰ μὴ διστάζουν νὰ παίρνουν «ἐκ τῆς συνήθους λαλιᾶς» ἀκόμη και «ξένας τινὰς λέξεις, ἃς ἡ χρῆσις καθιέρωσεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ», εἶναι ἀτολμο και χωρὶς ξεκαθαρισμένη γλωσσικὴ βάση. 'Ετσι γιὰ παράδειγμα, στὰ «γλωσσικά» ποὺ θὰ διδαχτοῦν στὰ νηπιαγωγεία τῶν ξενόφωνων, δίνει και τύπους καθὼς «σιαγῶν, πόδες, χεῖρες, μήτηρ, θυγάτηρ»⁶⁴.

Τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀνακινήθηκε στὰ χρόνια μας τελευταία, ὕστερα ἀπὸ τὸ μεγάλο τῆς 'Ελλάδας, μὲ μιὰ δική μου μικρὴ μελέτη (225). Οἱ γνώμες ποὺ ἐκθέτω ἐκεῖ (κύριο ὄργανο γιὰ τὸν ἐξελληνισμό ἔχομε τὸ σχολεῖο—ὡς σήμερα ἀποτύχαμε, και σ' αὐτὸ φταίει κοντὰ σ' ἄλλα και πρὶν ἀπ' ἄλλα ἡ ἐπίσημη σχολικὴ γλώσσα—ἀνάγκη νὰ καθιερωθῇ ἡ δημοτικὴ στὰ ξενόφωνα μέρη, τουλάχιστο γιὰ τὶς τέσσερις πρώτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ), βρῆκαν ζωηρότατη ἀπήχηση στὸν τύπο (205) κι ἔδωσαν ἀρρομή νὰ σταλοῦν διάφορα γράμματα σχετικά στὴ σύνταξη τοῦ Δελτίου (204). 'Απὸ τὰ τελευταία σημειῶνω ἰδιαίτερα τὴ γνώμη τοῦ κ. Γληνοῦ, διευθυντῆ τότε τοῦ διδασκαλείου τῆς μέσης. Ξεχωρίζει ἀκέμῃ ἓνα ἀρθρο τοῦ Δ. Κυριαζῆ στὴν Πολιτικὴ 'Επιθεώρηση (216).

'Αν και γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ φάνηκε τόσο σύμφωνη ἡ κοινὴ γνώμη, εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὰ τελευταία νομοσχέδια γιὰ τοὺς ξενόφωνους ποὺ δημοσιεύτηκαν λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ δική μου διαμαρτυρία, μιλοῦν γιὰ χίλια δυὸ ἄλλα, μόνο ὅμως γιὰ τὴ γλώσσα δὲν κάνουν τὸν παραμικρὸ λόγο⁶⁵. 'Ὅσο φάνεται πὼς εἶχε και ἡ φωνή μου τὸ ἀποτέλεσμά της, γιὰ τὴν 'Ἐκθεση τῆς Κοινοβουλευτικῆς

⁶⁴ 'Αφοδῶτερα ἀναγράφεται ἡ ζωντανὴ γλώσσα σ' ἓνα βιβλιαράκι ποὺ εἶδα τελευταία, [Κοσμά Μιχαηλίδη, δημοδιδασκάλου] 'Ὁδηγὸς τῆς νηπιαγωγού, διὰ τὸ νηπιαγωγεῖον και τὴν πρώτην τάξιν τῶν αστικῶν σχολῶν, 'Ιερὰ μητροπολις Φιλαδελφείας, 1916, 56 σελ. 'Ὁ συγγραφέας τοῦ 'Ὁδηγοῦ εἶναι ξενόφωνος, μὲ μητρικὴ γλώσσα τὰ τούρκικα.

⁶⁵ Βλ. Σχέδιον νόμου «περὶ προκαταρκτικῶν και συμπληρωματικῶν μαθημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου»... 2 Φεβρ. 1916. 'Ὁ ὄπουργὸς βουλευτῆς 'Ηρακλείου 'Αντ. Μιχαηλιδάκης.

ἐπιτροπῆς γιὰ τὰ νομοσχέδια αὐτὰ (211), λίγους μῆνες ἀργότερα, ἔπου τονίζεται ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴ γλωσσικὴ ἀφομοίωση τῶν ξενόφωνων πληθυσμῶν, σημειώνεται σὰν κάποια εὐχὴ πὼς «δταν ἐν τοῖς νηπιαγωγείοις και τῇ πρώτῃ τάξει τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δύνανται οἱ ξενόφωνοι μαθηταὶ νὰ καταστῶσι κύριοι τῆς κοινῆς ὁμιλουμένης γλώσσας...» (ώ�πογραμμισμένα ἀπὸ τὸ συντάκτη)⁶⁶.

Στὴ μελέτη μου παραθέτω διάφορα γράμματα και ἄρθρα δασκάλων γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, καθὼς και γνώμες ἀπὸ λόγιους και λογοτέχνες, πολιτικούς και ἄλλους, ὅσοι σὲ διάφορες ἐποχὲς μίλησαν γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα. Μεταξὺ τούτων βρίσκεται και ἡ γνώμη τοῦ γάλλου γλωσσολόγου Meillet, ἀπὸ τὸ τελευταίον του βιβλίον (142), ποὺ ἀνομολογεῖ πὼς εἶναι ἀδυναμία μας ἐθνικὴ ἡ ἔλλειψη γλώσσας καθιερωμένης, στηριγμένης στὴ δημοτικὴ.

Γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα ἔγινε λόγος και σὲ παρασμένους τόμους τοῦ Δελτίου (3.324) και στὸν καθημερινὸν τύπο (205), και συνηγόρησαν ἀκόμη ὄπουργοι και πρωθυπουργοί. 'Εννοεῖται ὅμως πὼς θὰ ἦταν δύσκολο νὰ γίνῃ ποτὲ τίποτε, καθὼς παρατήρησε και ὁ κ. Γληνός, ὅσο θὰ προσπαθούσαμε νὰ λύσωμε μονάχα γιὰ τοὺς ξενόφωνους τὸ ἄλυτο ἀκόμη ζήτημα τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας. 'Ας σημειωθῇ ἀκόμη πὼς και στὴ Δυτικὴ Εὐρώπῃ τονίζουν πάλι προσεχτικώτερα τὴ σημασία τῆς μητρικῆς γλώσσας γιὰ τὸ δυνάμωμα και τὸ ἐπλωμα τοῦ ἐθνισμοῦ. 'Ενας γάλλος καθηγητῆς τῆς γλωσσολογίας προτείνει μιὰ ἀγγλογαλλικὴ γλωσσικὴ συμμαχία γιὰ νὰ συντριβῇ ὁ παγγερμανισμὸς και ἡ φιλοδοξία τῆς γερμανικῆς ἡγεμονίας⁶⁷. 'Ανάλογες φωνὲς ἀκούστηκαν και στὴ Γερμανία.

80. Δυὸ λόγια ἀκόμη σχετικά μὲ τὴν πραχτικὴ χρῆση τῆς γλώσσας μας ἀπὸ τοὺς ξένους. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ γράφηκε καθὼς εἶπα παραπάνω (§ 51) ἡ μικρὴ γραμματικὴ τοῦ Thumb (108). Καθὼς λέει ὁ ἴδιος, ἔποιος ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ ἑλληνικὰ θὰ θελήσῃ νὰ μάθῃ και τὴν καθαρεύουσα· μὰ ἐνῶ γιὰ νὰ καταλάβῃ καλά αὐτὴν πρέπει νὰ ξέρῃ και τ' ἀρχαῖα και τὴ δημοτικὴ, γιὰ τὴ δημοτικὴ δὲ

⁶⁶ Εἰσηγητῆς ἦταν στὴν ἔκθεση αὐτὴ ὁ κ. Παπαζαχαρίου. Αὐτὸ δὲν τὸν ἐμπέδισε νὰ γράψῃ μὲ τ' ὄνομά του τρία χρόνια ἀργότερα, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ πὼς τὸ γαβγίζω, τὸ μουλάρι, ὁ σκανιζόχοιρος και ἄλλες διάφορες λέξεις τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1917 (βλ. Τριανταφυλλίδη, ὁ. π. § 6, σημ. 42) εἶναι χυδαῖες και ἡ γλώσσα τους χωρὶς γραμματικὴ. Μὰ τότε ποῖα εἶναι ἡ κοινὴ ὁμιλουμένη τοῦ κ. Παπαζαχαρίου, ἂν διατηρῇ τὸ διακτῶ διακτοῦμεν και τὸ ἡμίονος;

⁶⁷ Dauzat, Le Français et l'Anglais, langues internationales 1915.

χρειάζεται τίποτ' άλλο. Όποιος λοιπόν θέλει να μάθῃ τὰ νεοελληνικά θ' ἀρχίσῃ ἀπὸ τῆ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, κι ἔπειτα ὅποιος ξέρεי τ' ἀρχαία καταλαβαίνει ἀμέσως καὶ τὴν καθαρεύουσα.

Στὴν ἴδια μικρὴ πραχτικὴ καὶ φτηνὴ συλλογὴ τοῦ Goeschel—ὁ κάθε τόμος κόστιζε δεμένος μόνο 90 πφένιγ—βγήκε καὶ μιὰ νεοελληνικὴ χρηστομάθεια ἀπὸ τὸν Ἰ. Καλιτσουνάκι στὸ Βερολίνο (89). Ἔχει δείγματα πεζοῦ καὶ ποιητικοῦ λόγου, σὲ δημοτικὴ καὶ καθαρεύουσα, κι ἔτσι παρουσιάζει στοὺς γερμανοὺς κάμποσους ἀπὸ τοὺς δικούς μας λογοτέχνες.

Ἄν τὰ παραπάνω βιβλία εἶναι ἔργα εἰρήνης, εἶχε ἄρα καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς πόλεμος μὲ τὸ ἀπλωμά του ὡς τὴν ἑλληνοβαλκανικὴ χερσόνησο, τὸν ἀντίτυπὸ του στὴν ἐκδοσὴ βιβλίων πραχτικῶν γιὰ τὴ γλῶσσα μας. Ἔτσι βγήκε στὴ Γαλλία ἕνα μικρὸ γαλλοελληνικὸ λεξικὸ μὲ γραμματικὴ γιὰ τὸ στρατὸ τῆς Ἀνατολῆς (101). Οἱ ἑλληνικὲς λέξεις μεταγράφονται φωνητικὰ (λ. χ. *appetit i ὄρεξαι, en avant brocta* κτλ.)—πρᾶμα ποὺ δὲν εἶναι τόσο δυσκολοδιάβαστο ὅσο πρωτοφαίνεται.

*

81. Ἐξέτασα ὡς ἐδῶ τὴ γλωσσικὴ μορφή τοῦ παιδικοῦ βιβλίου στὶς ἐκδόσεις τῶν ἰδιωτῶν, μὲ τίς κανονιστικὲς δυσκολίες καὶ τὰ προβλήματα ποὺ γεννᾶ (§ 62 ἀ.), καθὼς καὶ τὰ θεωρητικὰ συστήματα ὅσα ὑποστηρίχτηκαν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο (§ 65) καὶ τὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο (§ 66), καὶ εἶδαμε ἀκόμη τὴν ἀναρχὴ καὶ ἀσυστηματοποίητὴ «ἀπλοποίηση» τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου (§ 68-73), ἐνῶ καὶ στὰ βιβλία τῆς μέσης κλονίστηκε τὸ παλιὸ γλωσσικὸ ἰδανικὸ (§ 75 ἀ.). Κι εἶδαμε ἀκόμη πὼς καὶ μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ἔργων τοῦ ἀρχίσε νὰ ἐπιδρᾶ ὁ δημοτικισμὸς (§ 78), τοῦ ὁποῦ οἱ ἀξιῶσεις μὲ τὸ ζήτημα ἰδίως τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν ξενοφώνων βρήκαν καὶ στὴν κοινωνία μεγάλη ἀπήχηση (§ 79). Καιρὸς εἶναι νὰ δοῦμε πὼς ἀντίκρισε ὁ δασκαλικὸς κόσμος ὄλην αὐτὴ τὴν κίνηση καὶ ποιά εἶναι ἡ ἀντίληψη καὶ τὸ γλωσσικὸ ἐκπαιδευτικὸ ἰδανικὸ τοῦ κράτους.

Ἀπὸ γινῶμες ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν δημοσιευμένες στὰ χρόνια αὐτὰ ἔχω ν' ἀναφέρω πρῶτα δυὸ μικρὲς μελέτες δημοδιδασκάλων, τοῦ κερκυραίου Γ. Τριβιζᾶ, ποὺ ἀνακοινώθηκε στὸ Πανιόνιο συνέδριο (227) ⁶⁸ καὶ τοῦ Π. Στασινοπούλου, ἀπὸ

⁶⁸ Ὁ συγγραφέας πιστεύει πὼς κιὰν εἶναι πολυτελής ἡ γλῶσσα μας δὲν πειράζει, ἀφοῦ εἶναι «κτῆμα ἡμῶν ἢ τελειότερα τῶν γλωσσῶν». Δέχεται ὅτι οἱ ἀπό-

τὰ Λαγκάδια τῆς Γορτυνίας, ποὺ πιστεύει πὼς πρῶτος λόγος ποὺ ἔχει ἀποτύχει τὸ γλωσσικὸ μάθημα στὸ δημοτικὸ σχολεῖο εἶναι ὅτι ἡ γραμματικὴ τῆς καθαρεύουσας «δὲν εἶναι ἢ τῆς μητρικῆς γλώσσας τοῦ παιδός» ⁶⁹. Σὲ μιὰ πραγματεία γιὰ τίς ἐκθέσεις τῶν μαθη-

φοῖτοι τοῦ δημοτικοῦ πρέπει τουλάχιστο «νὰ νοῶσι καὶ τὰ διάφορα συγγράμματα, ὅσα ἐν τῇ νέα ἑλληνικῇ ἔχουσι γραφῆ», χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εἶναι ἀνάγκη γράφοντας στὸ σχολεῖο «νὰ ἐκθέτωσι τὰ διανοήματα αὐτῶν εἰς αὐστηρῶς καθαρεύουσαν». Θὰ γράφουν ἐλεύθερα, καὶ θὰ μιλοῦν «τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ», «ἀποκαθαίροντες» ὅμως «καὶ τελεσιποιούντες», «ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνάγκη» καὶ «μὲ ὀρισμένην κατεύθυνσιν». Νὰ μὴ γίνεταὶ δηλαδὴ «ἐμπόδιον ἢ γλῶσσα εἰς τὴν φυσικὴν ἐκφρασιν τῶν ἰδεῶν». Ἐρχαία πρέπει νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ δημοτικὸ, ἀν καὶ ἔτσι θὰ ἔχωμε τὴν ἀντίρρηση πὼς θάχωμε «ἑλλειψιν θρησκευτικότητος», ἀφοῦ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία εἶναι σὲ γλῶσσα ἀρχαϊκὴ καὶ οἱ ἀπόφοιτοι νέοι θὰ εἶναι τότε ἀνίκανοι νὰ νοῶσι τὴν κυρίαν πηγὴν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας—κιὰς μὴ γελιοῦμαστε ἀπὸ γεροντότερους ἀγράμματοις ποὺ «ἐξηγοῦσιν εὐκόλως ρητὰ τοῦ εὐαγγελίου». Τὴν ἀρχαία γραμματικὴ δὲν μπορούμε ὥστόσο νὰ τὴν ἀφήσωμε, «διότι—κοντὰ στ' ἄλλα—ἡ νεοελληνικὴ δὲν εἶναι γλῶσσα ἐντελῶς ἀνεξάρτητος, μὴ σχετιζομένη πρὸς τὴν ἀρχαίαν». Καλὰ κακὰ, τὰ νεοελληνικὰ συγγράμματα εἶναι πλημμυρισμένα ἀπὸ ἀρχαϊσμούς, ἀκόμη καὶ τ' ἀναγνωστικὰ τοῦ δημοτικοῦ. Νὰ διδαχτῆ λοιπὸν ἡ γλῶσσα «τῶν χρησιμωτέρων διὰ τὸν λαὸν ἔργων τῆς νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας», μὲ «ταῦτις μόνον ἢ κατανόησις [ὑπογραμμίζει ὁ συγγραφέας] δέον νὰ ἐπιδιωχθῆ» καὶ μόνο ἔτσι «ἀγόμεθα εἰς τὸ δυνατόν τῆς διδασκαλίας». Καὶ ἡ καθαρεύουσα δὲ διδάσκειται σήμερ' «ἀρκεῖ ὅτι ἀγεται ὁ παῖς εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τὴν δύναμιν νὰ κάμνη χρῆσιν αὐτῆς στοιχειωδῶς. Μὲ τέτοιον συμβιβασμὸν δὲν κόδοιμε τοὺς δασκούς μας μὲ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ὄλο μας τὸ παρελθόν, μὲ τὴ γλῶσσα ἀκόμη «ποὺ δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἐκτουρκισθῶσιν οἱ Ἕλληνες».

⁶⁹ Βλ. Π. Στασινοπούλου, Ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖω, Ἐκπαιδευτικὸς Ἐρευνητῆς 2 (1916), 122-124, ἀρ. 29. «Πάντες ἀνομολογοῦσι, ἀρχίζει ὁ συγγραφέας, ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὅσον ἀφορᾷ τὸ μάθημα τῆς γλώσσας ἀποβαίνει πολὺ ἀκαρπός». Οἱ πολλοὶ νομίζουσι πὼς φταεῖ «τὸ δύσκολον τῆς γλώσσας». Μὰ ἡ γλῶσσα ποὺ διδάσκειται στὸ δημοτικὸ εἶναι «ἀπλὴ καὶ μὴ ἐπιτετηθευμένη», καὶ στὴ διδασκαλία τῆς ἀφιερώνεται ἀρκετὸς καιρὸς. Κατὰ τὸ συγγραφέα φταεῖ πρῶτα ὅτι «ἡ γραμματικὴ ἢ διδασκομένη εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν εἶναι ἢ τῆς μητρικῆς γλώσσας τοῦ παιδός. Ἐπειτα ἀπόλλυται πολὺς χρόνος εἰς τὴν ἐκμάθησιν τοῦ τυπικοῦ χρησίου πρὸ πάντων διὰ τὴν καλὴν προφορὰν [ὁ συγγραφέας ἐννοεῖ τὴ διατύπωσιν στὸ τυπικὸ τῆς καθαρεύουσας] καὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν προτάσεων... Ἡ γραμματικὴ ἐν τῷ δημοτ. σχολ. πλὴν τῆς ὀρθῆς γραφῆς ἐκάστης λέξεως καὶ τῶν ταύτης μορφῶν ἐργάζεται καὶ διὰ τὴν προφορὰν τῆς γλώσσας...». «Ἡ διδασκαλία ἐν τῇ γλώσσῃ δρωμένη ἐκ τοῦ βιβλίου μᾶλλον δὲν ἔχει κέντρον, περὶ ὃ γλωσσικῶν ὀλικῶν διερχόμενον νὰ προσκολλᾶται». «Ὅπως γίνεται ἡ διδασκαλία, καθιστᾷ ἀνικάνους τοὺς μαθητὰς νὰ περιγράφωσιν ἢ καταγράψωσι τὰ διανοήματα αὐτῶν, περιορίζουσα τούτους ἐκ τοῦ φόβου μήπως διαρρήξωσι

των της μέσης δ κ. Καλλιάριας, διευθυντής σήμερα διδασκαλείου μας θυμίζει με τις νεωτεριστικές του ιδέες (223) την πρώτη κριτική της κ. Δέλτα για τ' αναγνωστικά μας (209). Ζητεί να γράφη το παιδί στο σχολείο τη μητρική του γλώσσα και σ' αυτήν αξιώνει να του μιλή και ο καθηγητής του⁷⁰. Άλλη μία γνώμη καθηγητών της μέσης δημοσιεύτηκε στην Αθήνα, στο Υπόμνημα των διδασκαλικών συλλόγων στον Πειραιά για τα νομοσχέδια Τσιριμώκου (215), με εισηγητή τον καθηγητή Ι. Κούσουλα, που και άλλοτε είχε συνηγορήσει, σε μία μεγάλη του διατριβή για την καθαρεύουσα⁷¹. Αναφέρω ακόμη

τύπον τινά». Ο συγγρ. αναφέρει στους λόγους της αποτυχίας άτέλειες διδαχτικές, της διδασκαλίας ή των κανόνων, όπως διατυπώνονται. Αυτά όλα φαίνε και όχι ή φυσική δυσκολία της γλώσσας». Στα μέσα που προτείνονται για τη διόρθωση διαβάζομε: «1) Πρέπει να λάβωμε υπ' όψει την γλώσσαν του μαθητού ως έχει, πρώτον την μητρικήν και δεύτερον την ανάλογον προς την ηλικίαν και εμπειρίαν αυτού». 2) Δέν πρέπει «να θέλωμε να περιορίσωμε (τη γλωσσική διδασκαλία) εντός έγγεγραμμένων της γραμματικής τύπων, κατά τας πρώτας τουλάχιστον λέξεις, οτινες, ως νυν έχουσι, μέρος μόνον είναι άχρηστοι μέρος δέ να εύρονθαι πρέπει». 3) Οι κανόνες, και μόνον οι άπαραίτητοι, δέον να είναι απλούστατα διατυπωμένοι, διά λέξεων λίαν γνωστών και καταληπτών, να ανακαλώνται εις την μνήμην του παιδός, όταν ούτος γράφη» κτλ. κτλ... 10) Σκοπός της γραμματικής πού θα διδαχτή θα είναι «πώς θα γράφομεν τας λέξεις και τας προτάσεις, ώστε να φανερωνοσι έκείνο, τό όποιον έχομεν εις τόν νον μας και όχι άλλο». Αυτά θα πρέπει να γίνονται στα σχολεία με δ ή θ τάξεις, ως και σε όλόκληρη την Δ'.

⁷⁰ Κατά τό συγγραφέα τό θέμα στις έκθέσεις πρέπει να είναι «σαφώς και στενώς ώρισμένον. Ούχι π. χ... περιγραφή οικίας αλλά... στίσι Η γλώσσα να είναι άψογος. «Ο διδάσκαλος όφείλει να δμιλή ή υποδειγματικώς». «Υποδειγματικήν δέ γλώσσαν νομιζόμεν ούχι την όλίγον από της αρχαίας απέχουσαν καθαρεύουσαν. Καλόν φαίνεται να γίνηται χρήση γλώσσας προσεγγιζούσης εις την δημοτικήν», «την δμιλουμένην, άπληλαγμένην ιδιωτισμών, ξενισμών περί τούς τύπους και την σύνταξιν [ξενισμός στη σύνταξη κυρίως ή καθαρεύουσα έχει, και άπ' αυτούς είναι γεμάτη και ή σχολική γλώσσα], ξένων λέξεων, ένθα ή εισαγωγή αυτών δέν επιβάλλεται ήπ' ένδειας της γλώσσας ήμών». Μα για τά πρώτα χρόνια δέχεται ο συγγραφέας ακόμη και την ιδιωματική γλώσσα του παιδιού, την «έν στενωτέρω έννοια» μητρική γλώσσα.

⁷¹ Τό υπόμνημα αυτό με πλούσια επιχειρήματα αποδείχνει και βεβαιώνει ότι «άποτελει ο καθαρεύων λόγος ιστορικών έθνικών δεδομένον [αυτό είναι από τούς «ξενισμούς» του κ. Καλλιάρια], έν ή έγκατοπτρίζεται ή διανοητική ανάπτυξις του νεωτέρου ήμών έθνικού βίου και ήτις [αυτό είναι σολοικισμός] άποτελει την κοινήν δμιλουμένην και γραφομένην ήμών γλώσσαν». Τό υπόμνημα μιλάει και για τό δημοτικισμό και παραξενεύεται πως ο Έκπαιδευτικός Όμιλος πού λέει έκπαιδευτή [αυτό δέν είναι αλήθεια] και του Έκπαιδευτικού Όμιλου [ούτε αυτό δέν είναι αλήθεια] — για να μιλήση τάχα καθώς ο λαός — δέ λέει και έκπαιδευτική συντροφιά.

τη γνώμη του Παπαμαύρου, νέου χιώτη παιδαγωγού, πού σε μία έναίσιμη του διατριβή από τη Γερμανία έντονα — και με κάποια ύπερβολή — καταδικάζει τόν φευτοκλασικισμό της νεοελληνικής παιδείας με τούς φτωχότατους καρπούς της⁷², και τέλος την άπήχηση της γνώμης των δημοδιδασκάλων πού διαβάζομε στον πρόλογο της Ιστορίας του Σωτηριάδη (196)⁷³.

82. Δέν είναι βέβαια πολλές όλες αυτές οι γνώμες, είναι όμως αρκετές για να επιτρέψουν μερικούς γενικούς χαρακτηρισμούς.

α) Πρώτα παρατηρώ πως οι γνώμες αυτές δέ μας δείχνουν τόν κόσμο των δημοδιδασκάλων και των καθηγητών της μέσης να παίρνη θέση στους σημαντικούς νεωτερισμούς πού παρουσίασε ή σχολική γλώσσα, και στη δημοτική και στη μέση εκπαίδευση, με τ' αναγνωστικά του 1914 και τ' αναγνώσματα του 1913. Δέ μάθαμε τίποτε για την έντύπωση πού γέννησαν οι έξαφνες αυτές αλλαγές. Θα έλεγε κανείς πως δέν πήραν καν είδηση. Και όμως οι αλλαγές αυτές, πού δέν είδαν τό φώς από τη φωτεινή αξίωση του διδασκαλικού κλάδου, θα έπρεπε τουλάχιστο να κριθούν ως είναι και κατόπιν

⁷² Παπαμαύρος Μ., Vorschläge zu einer Reform der griechischen Schulverfassung. Ένα 1916, 119 σελ. «Ο δάσκαλος... μεταδίνει λίγες γνώσεις και μερικές αρχαίες ελληνικές φράσεις χωρίς νόημα (σ. 88)». «Τό χειρότερο κακό πού έμποδίζει τό σχολείο μας να προκόψη... είναι ο κλασικισμός... Δίνει μια έπιπόλαιη μόνο έπαφή με τόν πολιτισμό των αρχαίων. Μαθαίνουν απέξω μερικές σελίδες Θουκυδίδη ή μερικές φράσεις από τόν Όμηρο ή τόν Πλάτωνα. Μα ο αληθινός κλασικισμός είναι άγνωστος. Δέν είναι κλασικισμός να μαθαίνης αρχαίες ελληνικές λέξεις, να μεταφράζης ξερά και με κόπο, και να καταγίνεσαι με την κλίση και με τό σχηματισμό των αρχαίων τύπων. Η γλώσσα είναι μόνο τό μέσο για τόν κλασικισμό, όχι ο κλασικισμός ο ίδιος, πού τό κάτω κάτω μπορεί να επεξεργήση μορφωτικά και χωρίς τη γλώσσα. Ποιός από τούς σημερινούς Έλληνες μορφώνεται με τόν κλασικισμό πού πήρα από τό σχολείο του;» (σ. 107, 111). Π6. ακόμη σελ. 40, 114.

⁷³ «Είπα παραπάνω ότι έπρεπε εις τό σχολείο σιγά σιγά οι μαθηταί να μάθουν ν' αγαπούν τά βιβλία, να έπιθυμούν να τ' αποκτήσουν και να θέλουν να τά διαβάσουν. Άλλά πως ν' αγαπήσουν ελληνικό βιβλίο οι μαθηταί, μου είπαν πολλοί δημοδιδασκαλοι, αφού δέν έννοούν την γλώσσαν των εύλογημένων αυτών ελληνικών βιβλίων; Και πως θέλεις, μου έπρόσθεσαν, να μάθουν έν γένει οι μαθηταί τίποτε εις τό σχολείο από βιβλία, να, έστω, από τό μόνο των αναγνωστικό, όταν ο διδάσκαλος παιδεύεται χρόνια με την άκατανόητη εις τούς μαθητάς και άμάθητη από αυτούς καθαρεύουσα; Βέβαια αυτό είναι φανερόν πράγμα και πολύ άπεληπιστικό, αλλά τόν Άράπη ν' άσπρίσωμε δέν μπορούμε. Κανένας φρόνιμος δέν μπορεί ν' άμφισβάλλη ότι των δημοτικών σχολείων ή γλώσσα δέν μπορεί να είναι άλλη παρά ή δημοτική... Σωτηριάδη, Ιστορία κτλ. σ. 5-6 εισ.

έορτης, και να κοσκινοστούν με τη μελετημένη του πέτρα. Ποιὰ ήταν η γνώμη τόνων χιλιάδων δασκάλων, όχι για όλόκληρο το γλωσσικό ζήτημα, μα για τ' αναγνωστικά του δημοτικού και για τ' αναγνώσματα της μέσης, που μπήκαν σε κυκλοφορία στα 1913 και στα 1914; Ήταν τώρα καλύτερα ή χειρότερα; είχαν καλύτερα οι δημοδιδάσκαλοι το άπλοποιημένο χάος από την ξερή άκαμψία της ως τότε σχολικής γλώσσας και ποιους καρπούς προσδοκούσαν τώρα ως προς το γλωσσικό σκοπό του δημοτικού σχολείου; Θα μάθαιναν καλύτερα οι απόφοιτοί του την καθαρεύουσα «βαθμηδόν», όταν για μερικά χρόνια θα τη διάβαζαν ανακατεμένη με περισσότερους ζωντανούς τύπους, τα «σπέρματα» της όμιλουμένης, ή τουλάχιστο θα πετύχαινε έτσι καλύτερα ή γενικότερη τους μόρφωση, κι αν άκόμη δε θα μάθαιναν την καθαρεύουσα; Και έφτανε ότι είχε γίνει; ή θα έπρεπε να προχωρήσει μακρότερα και τολμηρότερα ή περίφημη αυτή άπλοποίηση, ώσπου να θεμελιωθή σ' έναν πιο πάγιο πιά τύπο, την κοινή γλώσσα που μιλούμε, που δεν μπορεί να δεχτή το πάπια και το κοματάι κοντά στο σκουλαρίκι, και που πρέπει να πάρη μέσα στο σχολείο πολύ μεγαλύτερη γραμματική ένότητα, αν δεν είναι δυνατό να την έχωμε άπόλυτη;

Και πώς πήραν τα παιδιά τη γλώσσα των αναγνωστικών αυτών του 1914; Διάβαζαν πιο εύκολα και με περισσότερη όρεξη τ' αναγνωστικά της Κ^ας Καζαντζάκη, ή όχι; Και σε τί να το απόδώσωμε; Και ποιὰ νέα γραμματικά και αναγνωστικά προβλήματα γεννήθηκαν με την καθημερινή σχολική χρήση σε τόνους δασκάλους; Τα παιδιά που διάβαζαν στο βιβλίο τους τόνους κακομοίρους, χωρίς νερό και λάσπη, το βασιλόπουλο χαρούμενον δεν πρόφεραν συχνά—καθώς έτυχε σε μένα συχνά ν' άκούσω—τόνους κακόμοιρους, χωρίς νερό και λάσπη, το βασιλόπουλο χαρούμενο, παρασυρμένα από τη γλώσσα τους, που τόσο κοντά της πήγαινε πιά, εδώ και κεί, ή γλώσσα του αναγνωστικού, κι άρχιζαν έτσι να τη νιώθουν—τέλος πάντων—πραγματικά άπόδοση της ζωντανής τους λαλιάς; Και τί έκαναν τότε οι δάσκαλοι; τόνους διώρθωναν ή όχι; Και λέξεις καθώς γιαγιά, ματωμένον, σκουλαρίκι, έρχομός, σάπα, σάνη, που πρώτη φορά φιλοξενούνταν τώρα σε αναγνωστικά, τόνους φάνηκαν ιδιωματικές, άγνωστες και σ' αυτούς και στούς μαθητές τους, ή μή δεν ήταν πολύ πιο άγνωστα και ιδιωματικά τα κοματάι και τα επάπαζαν που διατηρούσε άκόμα το άλφαβητάριο του 1914;

Άλλά και της μέσης οι λειτουργοί άφησαν και αυτοί αναπάν-

τητες ένα πλήθος άπορίες που γεννήθηκαν τώρα. Δεν είδα να δημοσιεύονται ή να συγκεντρώνονται με κάποιον τρόπο παρατηρήσεις από την καθημερινή έμπειρία για τίς διδαχτικές και γλωσσικές ιδίως δυσκολίες, που έγιναν πιο επίκαιρες στις μικρές ιδίως τάξεις με τ' αναγνωστικά αυτά. Και όμως αυτό είναι άπαραίτητο αν θέλωμε να πετύχωμε σιγά σιγά καλύτερα αναγνώσματα.

β) Το δεύτερο που παρατηρώ στις παραπάνω γνώμες, δσες μπαίνουν και σε λεπτομέρειες, είναι πως δε φαίνονται να είναι ενήμερες στην πνευματική κι έπιστημονική μας κίνηση, και τόνον τρόπο που αυτή άντικρίζει σήμερα το γλωσσοεκπαιδευτικό μας πρόβλημα. Οι άρκετά διεξοδικές κι έμπεριστατωμένες γνώμες του Τριβιζά και του Κούσουλα άγνοούν άκόμη και τα προβλήματα που φανερώθηκαν από τη συζήτηση Σκια-Χατζιδάκι. Φταίει βέβαια γι' αυτό κι ή έλλειψη κατάλληλου διδασκαλικού περιοδικού και τόνον άνοργάνωτο και άριστοκρατικό τάχα της έπιστημονικής μας ζωής, μα όπως και να είναι, δύσκολο είναι να ώριμάσουν μέσα στούς δασκάλους τα εκπαιδευτικά μας προβλήματα όσο αυτοί μένουν τόσο ξένοι στην εργασία που γίνεται έξω από το δικό τους στενό κύκλο.

Έτσι και οι γνώμες τους, λιγοστές και άσυσχετίστες μεταξύ τους και ξένες στη γύρω τους κίνηση καθώς μας παρουσιάζονται, δείχνουν την έπίμοχθη κίνηση της κοινωνίας μας, και μάλιστα της παιδείας, προς τα μπρός, όπου δσα λίγα κατορθώνονται τα χρωστούμε πρώτα πρώτα σε ίσχυρές άτομικές βουλήσεις. Άμεση άναφορά προς τη γύρω εκπαιδευτική κίνηση έχει μόνο του Κούσουλα τόνον ύπόμνημα, που άναφέρεται στα νομοσχέδια Τσιριμώκου—άλλο όμως πάλι αυτό συνηθισμένο χαρακτηριστικό για όμοια φαινόμενα: με καθαρά αντιδραστικό χαρακτήρα.

γ) Ένα άκόμη που χαρακτηρίζει τίς γνώμες αυτές—φυσικά ότι λέω εδώ δεν είναι έλάττωμα της καθεμιάς από τίς παραπάνω διατριβές, μα γενικό όμως χαρακτηριστικό που βγαίνει απ' όλες τους μαζί—είναι πως έκτός πάλι από τόνον ύπόμνημα που άντιπροσωπεύει τη γνώμη δυό συλλόγων—και που κι αυτό δεν ξέρωμε ως σε ποιο σημείο άληθινά την άντιπροσωπεύει—δεν άποτελοούν όμαδικές έμφανίσεις της γνώμης των εκπαιδευτικών λειτουργών παρά μονωμένων άτόμων. Καλοπρόδεκτη βέβαια του καθενός ή συμβολή, μα σε τέτοια ζητήματα ούτε πρέπει ούτε μπορεί να λείπη ή συζήτηση και ή γνώμη από σωματεία έπιστημονικά, καθώς θα έπρεπε να είναι οι τάσοι διδασκαλικοί σύλλογοι.

δ) Και καί όμως πού οι γνώμες αυτές παρουσιάζονται με μία θέση στις προτάσεις τους δὲ δίνουν πάντοτε τὴν ἐντύπωση πὼς βγαίνουν ἀπὸ ξεκαθαρισμένο καὶ καθωρισμένο γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόγραμμα, μελετημένο ὡς σὲ δλες του τις συνέπειες. Δὲ μοιάζει εὐχαριστημένος ὁ κ. Τριβιζᾶς ἀπὸ τὴ σημερινὴ κατάσταση, καὶ νοσταλγεῖ βέβαια κάποιαν ἀλλαγὴ δεχόμενος πὼς γιὰ τὴν καθαρῆς μόνο τὴν κατανόηση μπορεῖ νὰ θέσῃ γλωσσικὸ του σκοπὸ τὸ δημοτικὸ μας σχολεῖο, μὰ κιόλας οἱ προτάσεις του δείχνουν ἀντιφάσεις πού στὴν πρώτη ἐφαρμογὴ τους θὰ φανερωθοῦν ὄλο καὶ ἀπειλητικώτερες. Ἀκόμη κι ἡ ἀρχή, νὰ μὴ γίνεται «ἐμπρόδιον ἢ γλῶσσα εἰς τὴν φυσικὴν ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν», δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ καταδίκη καὶ ἀποκλεισμός τῆς καθαρῆς ἀπ' ὀλόκληρο τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ἐκτός πιά ἂν θέλαμε νὰ τὴ διατηρήσωμε μόνο στὸ ἀναγνωστικὸ. Πολὺ τολμηρότερες καὶ θετικώτερες οἱ προτάσεις τοῦ κ. Στασινόπουλου καὶ μάλιστα τοῦ κ. Καλλιᾶφα, μὰ καὶ δῶ δὲν ξέρομε ποιὲς συνέπειες θὰ μᾶς ἄφηναν οἱ διατριβογράφοι νὰ βγάξουμε ἀπ' ὄσα οἱ ἴδιοι πρότειναν. Ἀντιστοιχοῦσε τὸ πρόγραμμα τοῦ πρώτου μὲ τὴν εἰσαγωγὴν στὶς μικρὲς τάξεις; κι ἔπειτα θὰ εἴχαμε μιὰ δευτέρη σχολικὴ γλῶσσα στὶς τρεῖς ἀνώτερες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ; Καὶ τοῦ κ. Καλλιᾶφα ἡ πρόταση γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν συνθέσεων, πού τὴν ἀπλώνει σὲ ὀλόκληρη τὴ γλῶσσα τῆς διδασκαλίας, ἦταν γιὰ ὀλόκληρη τὴ σχολικὴ γλῶσσα; Ἄν ὄχι, μὲ ποῖο τρόπο θὰ χαράζαμε τὰ ὄρια τους καὶ ποιὸς θὰ ἦταν ὁ τύπος πού θὰ δίναμε στὴν καθεμιὰ τους;

Αὐτὲς οἱ σκέψεις μου γεννήθηκαν διαβάζοντας τις παραπάνω γνώμες. Κατὰ τ' ἄλλα νομίζω πὼς ἡ ποικιλία τους ἀνταποκρίνεται στὶς ἰδέες πού ἀπάνω κάτω—ἀρκετὰ ἀόριστα συχνά—κυκλοφοροῦν σήμερα στὸν κόσμον τῶν δασκάλων.

Μερικοί, ὡς τὸν κ. Καλλιᾶφα, δέχονται τὴ δημοτικὴ ἢ γλῶσσα. Κατὰ τὴ γνώμη μου μάλιστα ὁ κ. Καλλιᾶφας, ἂν καὶ μιλεῖ γιὰ γλῶσσα «προσεγγίζουσα» στὴ δημοτικὴ, προχωρεῖ μὲ τὸ παραπάνω, ἀφοῦ θέλει στὰ πρώτα χρόνια—ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὴ μέση ἐκπαίδευση—νὰ γράφῃ τὸ παιδὶ τὸ ἰδίωμά του ἀδιόρθωτο (ἄς ποῦμε *μπόραγα, μπόρειε, σύγγεφο*), ἐνῶ γιὰ τὸ τυπικὸ τουλάχιστο ἐγὼ νομίζω πὼς θὰ πρέπει πάντα ν' ἀξιώσωμε νὰ μεταχειρίζεται ὁ μαθητὴς γράφοντας «ἐν γνώσει» τὴν κοινὴ δημοτικὴ. Ἄλλοι πάλι, πολυάριθμοι, δὲ μένουν εὐχαριστημένοι μὲ τὴν κατάσταση καὶ ἢ προτείνουν κάποια ἀλλαγὴ, καθὼς ὁ κ. Τριβιζᾶς, ἢ θέλουν μιὰ ριζικώτερη ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν καθαρῆς, ἂν πιστέψωμε τὸν κ. Στασινό-

πουλο καὶ τὸ ἀσυγκράτητο παράπονον πολλῶν δημοδιδασκάλων πού μᾶς διαλαλεῖ ὁ κ. Σωτηριάδης. Ἡ ἄρνηση όμως δὲ φτάνει. Καὶ δὲ μαθαίνομε ἂν μένουν ὄλο αὐτοὶ ἱκανοποιημένοι μὲ τις προτάσεις τοῦ κ. Τριβιζᾶ ἢ μὲ τὰ «σπέρματα τῆς ὀμιλουμένης» τῶν νέων ἀναγνωστικῶν τοῦ κ. Ζαμάνη. Τρίτη πολυάριθμη κατηγορία τῶν καθαρῶν ἀντιδραστικῶν στοιχείων δείχνεται στὸ ὑπόμνημα τοῦ κ. Κούσουλα. Πιστεύουν πὼς ὄλα πάνε καλὰ μὲ τὴ σχολικὴ γλῶσσα, ἢ τουλάχιστο πὼς δὲ φταίει σὲ τίποτε ἢ μορφὴ τῆς, κι ἔτσι δὲν καταλαβαίνουν ἀπὸ ποιά ἀνάγκη γεννήθηκε καὶ σὲ τί ἀποβλέπει ἡ μεταρρυθμιστικὴ κίνησις⁷⁴.

83. Δὲ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ πολὺ ἡ ἀντίληψη τοῦ κράτους γιὰ τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόβλημα. Τὸ 1912 μᾶς εἶχε κληροδοτήσει, σὲ μιὰ προκήρυξη συγγραφῆς ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τὴν ἀπεριφραστὴ ἀξίωση νὰ ὑποταχτῇ στὸ ἀλφαριθμητικὸ καὶ νὰ θυσιαστῇ ἢ πραγματικὴ ἀντίληψη τοῦ παιδιοῦ στὴ γλωσσικὴ μορφὴ, ὅπου τὰ δύο τους μένουν «ἀσυμβίβαστα»⁷⁵. Ἡ ἀξίωση αὐτὴ, διδαχτικὰ βέβαια σωστὴ, βγαλμένη όμως

⁷⁴ Ἐμμεση μόνο σχέση ἔχει μὲ τὸ θέμα, ἀξίζει όμως νὰ μνημονευτῇ ἕνα εὐλοῖνον σημάδι γιὰ τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόβλημα μέσα στὴν τόσο φτωχικὴ ἐκδήλωση τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου. Κι αὐτὸ εἶναι πού βλέπομε ἐκπαιδευτικούς νὰ καταγίνονται οἱ ἴδιοι μὲ τὴ λογοτεχνία, καθὼς λ. χ. ὅταν μᾶς παρουσιάσῃ τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Σκόκου (38) δύο τέτοιες ἐργασίες. Μὲ τὸ νὰ γράφῃ βέβαια μέλος τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου διηγήματα πολεμικὰ στὴ ζωντανὴ γλῶσσα, δὲ σημαίνει πὼς λήθησε τὸ ζήτημα τῆς σχολικῆς μας γλώσσας. Εἶναι ἄλλωστε αὐτὸ δικαίωμα τῶν δασκάλων, πού ἀντίθετα μὲ ὅ τι εἶχε κηρυχτῇ ἄλλοτε ἀναγνωριστικῆς στὶς ἱστορικὲς πιά συζητήσεις τῆς Βουλῆς. Ὅσοσο εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς αὐτοὶ ὄλο πληθαίνουν. Καὶ ὅταν ἕνας τους λ. χ. ξεχνώντας κάθε ἐγκεκριμένη γραμματικὴ καὶ κάθε ἐπίκληση τοῦ κ. Χατζιδάκι στὴ συνταγματικὴ γλῶσσα τὴν ἐν ταῖς ἐπισημοτάταις ἡμῶν οἰκίαις κτλ., γράφῃ ἢ ἀγάπη μου εἶχε γίνει ἄγρια ὡς τὴν Ἄισοραχη, σκληρὴ ὡς τὸ βοριά, πού μᾶς ἐκλάδους τὰ δάχτυλα, καὶ ἀνειρευόμενα νὰ ἐμῶν μέσα εἰς τὸ σπῆν κτλ., ἀμὰ ἀκόμη κατορθῶναι μὲ ὄσα ἔγραφε νὰ μᾶς συγγινῆσι, μποροῦμε τότε νὰ εἶμαστε ἡσυχοὶ πὼς τέχνη καὶ γλῶσσα δὲ θὰ εἶναι γιὰ πάντα οἱ ἐξόριστοι τοῦ σχολείου μας.

⁷⁵ Προκήρυξις διαγωνισμοῦ πρὸς συγγραφὴν διδακτικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς ἢ στοιχειώδους ἐκπαίδευσης. Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως, Παράρτημα Β', 30 Αὐγούστ. 1912, ἀρ. 208, σ-1004: «Ἐφ' ὅσον νῦν δὲν δύνανται νὰ συμβιβασθῶσι τελείως αἱ ἀπαιτήσεις τῆς γλωσσικῆς μορφῆς πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς γλωσσικῆς καὶ πραγματικῆς ἀντιλήψεως τῶν μαθητῶν, κατ' ἀνάγκην θὰ λαμβάνωνται μᾶλλον ὡς ὄριον αἱ πρώται». Ἀναγνωρίζεται δηλαδὴ πὼς εἶναι δυνατόν ἐπίσημη καὶ μητρικὴ, δηλαδὴ κοινὴ, ἔθνικὴ γλῶσσα, νὰ ἔρθουν σὲ ἀντίθεση, καὶ τέτοια μάλιστα, πού νὰ μὴ χωρῇ συμβιβασμός.

ἀπὸ τὴν τυφλωμένη πίστη στὴ ζωντάνια τῆς καθαρεύουσας, πατήθηκα καθὼς εἶδαμε, μὲ τὰ ἴδια τ' ἀναγνωστικά τοῦ 1914, ὄχι τόσο τὸ ἀλφαβητάριο, ὅσο—ὅσο κιὰν μοιάζει ἀνακόλουθο—στ' ἄλλα ἀναγνωστικά τῆς ἴδιας σειρᾶς. Τὸν ἴδιο περίπου καιρὸ ἔχομε τὴν περιφημὴ ἐγκύκλιον γιὰ τὰ παιδικὰ βιβλία καὶ τὴ γλῶσσα τους (223), ὅπου προγραμματικώτερα καὶ γιὰ τελευταία φορὰ παρουσιάζεται ἡ ἀντίδραση τοῦ καθαρισμοῦ, ἀρκετὰ καθαρὰ μὰ καὶ μὲ κάποια ἀντιπατικὴ ἀοριστολογία. «Τὰ ἀναγνωστέα (λέει ἡ ἐγκύκλιος γιὰ τὰ βιβλία ποὺ θὰ διαβάξουν τὰ παιδιά, ὄχι στὰ διδαχτικά τους βιβλία μὰ στὸ σπίτι) πεζὰ ἢ ἔμμετρα, πρωτότυπα ἢ ἐκ μεταφράσεως, δεόν νὰ διακρίνονται διὰ... τὸ ἀπλοὺν ἀλλὰ καθαρὸν—κανονικόν—καὶ ἑλληνοπρεπὲς τῆς γλώσσης... ἐπιτρεπομένης τῆς δημώδους μόνον ἐν τοῖς ποιήμασιν... ἀποκλειομένης πάσης ἄλλης γλωσσικῆς μορφῆς ἀπορρεούσης... οὐχὶ ἐξ ἀντικειμενικότητος ἐρειδομένης ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ τοῦ συμφέροντος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς». Ἐγίνε ἀρκετὸς λόγος ἄλλοῦ (120: 5. 141) καὶ δὲν ἀπομένει νὰ προσθέσω τίποτε. Κακὸ σημάδι ὅμως νὰ μὴν μπορῇ τὸ ἴδιο τὸ κράτος νὰ μένη πιστὸ στὴν ἀπόφασή του στὰ δικά του ἀναγνωστικά καὶ νὰ τὰ φέρνη μάλιστα γιὰ παράδειγμα τῆς ἀπλῆς, καθαρᾶς καὶ ἀντικειμενικῆς γλώσσας (ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστέων, λέει ἡ ἐγκύκλιος «δὲν πρέπει ν' ἀφίσταται ἐκείνης, ἣν ὀφείλουσι νὰ διδάσκωνται οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἣν τὸ ἐπίσημον κράτος καθιέρωσεν»). Τὸ πιὸ παράξενο ὅμως εἶναι ἡ βεβαίωση τοῦ κράτους σὲ μιὰν ἄλλη του ἐγκύκλιον, τὴ στιγμὴ ποὺ νιώθει τὴ σχολικὴ του γλῶσσα νὰ κλονίζεται, πῶς ἡ γλῶσσα αὐτὴ εἶναι «στερευομένη»⁷⁶.

84. Ἡ σχολικὴ γλῶσσα!... Ἀπὸ τὰ θλιβερότερα φαινόμενα ποὺ σημαδεύουν τὴ νεοελληνικὴ κοινωνία στὴν τόσο σύντομη ἱστορία τῆς. Ἐκατὸ χρόνια τώρα κράτος καὶ κοινωνία, δάσκαλοι καὶ γονεῖς, παιδαγωγοὶ καὶ ἐπιστήμονες ἄλλοι, πότε μὲ τὸ ἓνα ἰδανικὸ καὶ πότε μὲ τὸ ἄλλο, πάντοτε ὅμως μὲ ἀστόχαστη ἀστοχὴ προκατάληψη, δὲν ἄφησαν ποτὲ τὴν ἰδέαν νὰ διορθώσουν καὶ ν' ἀφανίσουν τὴν παι-

⁷⁶ Βλ. Ἐγκύκλιος ἀρ. 10637, 7 Μαρτ. 1915, τμήμα Δ', Μέση ἐκπαίδευσις, Γυμναστικὴ καὶ σκοποβολία. Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, Τὸ ὄργανον τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοτ. ἐκπαίδευσεως, Πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἐκπαίδευσεως: «... τὸν σκοπὸν τοῦτον παντὸς σχολείου, ἐπιδικωόμενον δι' ἑλῶν τῶν μέσων, τὰ ὅποια ἡ στερευομένη γλῶσσα τῆς φυλῆς διαθέτει... Οἱ διδάσκαλοι οὗτοι τοῦ γένους [τοῦ Εἰκοσίνου] ἔστησαν ὑπόδειγμα εἰς τὸν διαχειρισμὸν τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου καὶ τὴν γλῶσσαν...».

δικὴ γλῶσσα. Ποτὲ δὲν κατάφεραν οἱ περισσότεροὶ παιδαγωγοί, γέννημα καὶ αὐτοὶ τοῦ καιροῦ τους, ν' ἀντικρίσουν ἀφοδὰ τὸ πρόβλημα τῆς σχολικῆς γλώσσας, πελαγωμένης μέσα στὸ φαῦλο ἀληθινὰ κύκλον τοῦ νεοελληνικοῦ προγονισμοῦ. Καὶ διὰν στὸ τέλος, ποὺ δὲν εἶναι δὲ καὶ τόσο μακριὰ ἀπὸ μᾶς τοὺς σημερινούς, μὲ τὴ δύναμη τῶν πραγμάτων παράτησαν οἱ περισσότεροὶ τουλάχιστον, ὡς εἶναι καὶ σιωπηλά, τὴ χίμαιρα τῆς ἀτυκῆς γραμματικῆς, ξανακοπανίζεται ὅμως πάντοτε, μὲ διαφορετικὴ κατὰ τίς ἐποχὰς σημασία, τὸ ἀπλὴ καὶ εὐθυμὸς καὶ εὐμελὴς καὶ ρέουσα καὶ παιδική, καὶ ἀνάλογος τοῦ ὕψους τοῦ γλωσσικοῦ ἐπιπέδου καὶ τῆς γλωσσικῆς ἀντιλήψεως τῶν παιδαριῶν—ἐλα ἄρνηση μόνον καὶ πρόφασις γιὰ ν' ἀποκλειστῇ ἀπὸ τὴ σχολικὴ γλῶσσα ἡ κοινὴ καὶ χυδαία τάχα φράσις τῆς δημοτικῆς, ποὺ ἀξιώνει λ. χ. νὰ ποῦμε καὶ νὰ γράψωμε καὶ μέσα στὸ σχολεῖο ὅσοι μὲν τίς πατάτες, ἂν δὲν μπορῶ τί νὰ σοῦ κάμω. Τὸ τίς πρέπει νὰ γίνῃ τουλάχιστον τίς, τὸ πατάτες πατάτας, ἂν ὄχι καὶ γεώμηλα, τὸ μπορῶ ἢ μπορῶ ἢ καλύτερα δύναμαι, καὶ ἴσως καὶ τὸ ἂν δέν: ἂν μὴ ἢ ἐὰν δέν ἢ ἐὰν μὴ, ἀφοῦ πιά πειστήκαμε πῶς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ τὸ δύναμαι δύναμαι, «πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς», καθὼς τάχα ἀξίωμε καὶ ἡ τελευταία ὑπουργικὴ ἐγκύκλιος.

Ἔτσι ἐξακολουθοῦσε γιὰ ἓναν αἰῶνα νὰ σέρνεται φοβισμένο καὶ ἀνούσιο τὸ σχολικὸ μας ἰδίωμα πίσω ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ τῆς φωτισμένης κοινωνίας τῆς ἐποχῆς, χωρὶς νὰ μπορέσῃ νὰ ταυτιστῇ μὲ τὴν κοινὴ ἐθνικὴ γλῶσσα. Καὶ ὅμως στὴν ἀναρχία μας τὴ γλωσσικὴ, ποὺ τὸ σχολεῖο μας συνέργησε καὶ πρωτοστάτησε νὰ τὴ διαμορφώσῃ, θὰ ἔπρεπε ἴσια ἴσια τὸ ἴδιο τὸ σχολεῖο νὰ βοηθήσῃ καὶ γιὰ νὰ τὴν καταστρέψῃ. Γιατὶ ἔχοντας στὰ χέρια του τὸ μεταβλητὸν αὐτὸ γλωσσικοκοινωνικὸ συντελεστῆ—ἀφοῦ εἶναι μὲ τὴν κοινὴ σχολικὴ του γλῶσσα ρυθμιστῆς ὡς ἓνα σημεῖο στὴ γλωσσικὴ μας κατάστασις—μπορεῖ νὰ πνίξῃ στὰ σπάργανα τὸν ἐπιάλτη τῆς διγλωσσίας καὶ νὰ μορφώσῃ μιὰ νέα γενεὰ μὲ ἄρμονικώτερη γλωσσικὴ συνείδηση.

85. Ἀνασκοπώντας τώρα τὴν τελευταία αὐτὴ εξέλιξη τῆς σχολικῆς γλώσσας βλέπομε νὰ κορυφώνεται σιγὰ σιγὰ ἡ πίεσις καὶ ἡ ἀντίδρασις τῆς φωτισμένης μας κοινωνίας γιὰ τὸ ἀτυχο πείραμα ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ γίνεται στὴ ράχη τῶν παιδιῶν, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἓνα χάος στὴ σχολικὴ χρῆσις, ἓνα χάος καὶ μιὰ ἀνησυχία στοὺς κύκλους τῶν εἰδικώτερων γιὰ τὴ λύση ποὺ δὲ φαίνονταν πρὸς καμιά διεύθυνση. Τὸ χάος αὐτὸ φαίνεται καθαρῶτατα στὴν τελευταία ὑπουργικὴ ἐγκύκλιον, ποὺ τὴν εἶδαμε νὰ ὑψώγῃ σὲ πρότυπο

γλωσσικό του κράτους τ' αναγνωστικά που ξέρομε με την ανύπαρκτη πιά γραμματική τους, ακριβώς στα χρόνια που ψηφίζονταν το γλωσσικό άρθρο στο σύνταγμα και που σύνθημα στην κατακραυγή κατά της δημοτικής είχε γίνει πώς είναι τάχα γλώσσα χωρίς γραμματική. Και η άνησυχία που είπα φανερώνεται στις άσυμφωνίες και στην αντίφαση που αδιάκοπα ξεπετιέται από τους υποστηρικτές της σχολικής αυτής γλώσσας μεταξύ τους ή κάποτε, καθώς είδαμε, και με τον ίδιο τον εαυτό τους. Κάτι, νιώθουν, σάπισε, μα ποιά είναι αυτό;

Μερικοί παραδέχονται, μαζί με τον κ. Σκια, πώς η δημοτική είναι ανύπαρκτη και μόνο «φήμη», πώς υπάρχει μόνο καθαρεύουσα, και πώς αυτή δεν μπορεί ν' άπλοποιηθή. Άλλοι πολλοί δέχονται πώς υπάρχει δημοτική, τη μιλούν μάλιστα και κάθε μέρα, μα είναι χυδαία. Ο κ. Χατζιδάκις πάλι νομίζει πώς η δημοτική δεν υπάρχει πιά σήμερα, μα μόνο καθαρεύουσα, που τη μιλούν άπλοποιημένη παντού, φυσικά και «έν ταις έπισημοτάταις αϊθούσαις». Μα και η καθαρεύουσα που γράφομε μπορεί και πρέπει ν' άπλοποιηθή, και χαιρείται όταν τη βλέπη ν' άπλοποιηθή, ενώ άλλοτε κήρυσσε πώς αυτό ούτε συμφέρει ούτε μπορεί να γίνει. Αντίθετα ένας καθηγητής της μέσης, στηριγμένος στην καθημερινή του πείρα μάς λέει πώς δε φτάνει λίγη άπλοποίηση της σχολικής μας γλώσσας, μα γλώσσα «προσεγγίζουσα» στη δημοτική, το ίδιο γυρεύει κι ένας δημοδιδάσκαλος για τις μικρές τάξεις του δημοτικού σχολείου, ενώ ο κ. Χατζιδάκις έχει την πεποίθηση πώς δεν πειράζει αν το σκυλί γίνεται κύων, κι ενώ άλλος καθηγητής της μέσης μαζί με δλόκληρο καθηγητικό σύλλογο υποστηρίζει πώς το ίδιο είναι «κοινή ομιλουμένη και γραφομένη ήμων γλώσσα», πάντα η καθαρεύουσα, και άλλος πάλι δημοδιδάσκαλος γυρεύει να μιλούν ελεύθερα τα παιδιά τη γλώσσα της μητέρας τους και μέσα στο σχολείο, όμως «αποκαθαίροντες και βελτιώνοντες βαθμηδόν τας έλλείψεις της», ώσπου να μισοφτάσουν πίσω στην καθαρεύουσα. Ο ίδιος δείχνει πώς τ' αναγνωστικά του δημοτικού είναι, καθώς δλόκληρη η καθαρεύουσά μας, γεμάτα αρχαϊσμούς, ο κ. Σκιας γυρεύει να διδάσκονται στ' αναγνωστικά αυτά κοντά στην καθαρεύουσα και κείμενα σε δημοτική, ενώ ο κ. Χατζιδάκις δε θέλει δημοτική, παρά μονάχα έναν τύπο έπίσημης καθαρεύουσας, ώρισμένο κι έναιο, που ο κ. Σκιας πάλι τον αποδείχνει αδύνατο. Στο μεταξύ διδάσκονται στα διδασκαλεία σε δημοτική μεταφρασμένα αρχαία και νέα ξένα λογοτεχνήματα, κι ενώ το κράτος άπαγορεύει μ' έγκύκλιο τους ιδιωτισμούς, ανώτεροι λειτουργοί του βγάζουν βιβλίο που να εξηγή τις άγνω-

στες λέξεις των νεόβγαλτων έγκεκκριμένων νεοελληνικών αναγνωσμάτων, στα όποια πάλι ο καθηγητής της γλωσσολογίας βρίσκει και τύπους αντισυνταγματικούς. Υπουργική έγκύκλιος δέχεται πώς υπάρχει η περιμάχητη δημοτική, μα την αναγνωρίζει μόνο στα ποιήματα, και τότε τη βρίσκει κανονικά γραμμένη και αντικειμενική—στο Βαλαωρίτη, και στο Σολωμό! — κι άρνιέται μάλιστα στον τελευταίο «υποκειμενικότητα ποιητικής αντιλήψεως». Στο μεταξύ στην έλευθερωμένη Μακεδονία παιδιά έφτά κι όχτώ χρονών εξακολουθούν να «έξελληνίζονται» μαθαίνοντας πώς οι σκόμβροι είναι ίχθύες, αϊ δροινθες κακάζουσι, τα χοιρίδια δίζουσι (προσοχή στο τελικό ν!) και ως εξήγηση για τη δίχως συμπέρασμα άτελείωτη συζήτηση μεταξύ Σκια και Χατζιδάκι μαθαίνομε πώς ο πρώτος δε δίδαξε ποτέ παιδιά, καθώς λέει ο δεύτερος, και γι' αυτό γυρεύει με το γλωσσικό του σύστημα τ' αδύνατα, και μαθαίνομε ακόμη από τον πρώτο πώς ο δεύτερος με το δικό του σύστημα γυρεύει, ένας άνθρωπος αυτός, χωρίς σε τίποτε θετικό να στηρίζεται παρά μόνο στο δικό του υποκειμενισμό, να επιβάλη σε όλους μας αυταρχικά γραμματική, που ούτε ο ίδιος δεν την έχει ξεκαθαρίσει στο νοῦ του ούτε βγαίνει από καμιά χρήση, και που ακόμη και τους δημοδιδασκάλους θα κάμη να πελαγώσουν.

VI. Η έννοια του δημοτικισμού. — Η γλωσσική μας εξέλιξη.

86. Έξετάστηκαν ως έδω τα κυριότερα θέματα τα σχετικά με το άπλωμα της ζωντανής μας γλώσσας, θα έλειπε όμως κάτι από την έπισκόπηση αυτή της γλωσσικής μας αναγέννησης, αν δε σταματούσα σ' ένα ακόμη ζήτημα: Είναι ο δημοτικισμός γλωσσική μόνο ιδέα κι επανάσταση μέσα στη νεοελληνική κοινωνία ή μήπως είναι και κάτι άλλο ακόμη, και τί; Είναι αυτό ζήτημα που τα τελευταία ιδίως χρόνια άπασχολούσε ζωηρότερα τους κύκλους μας, έσο τ' όριμασμα της γλωσσικής ιδέας, ο πολλαπλασιασμός των όπαδών της και ακόμη της κοινωνίας μας ή εξέλιξη έφερναν το δημοτικισμό κοντότερα στη ζωή και τη δράση. Στην εξέλιξη αυτή ύστερ' από τον Ψυχάρη, που τόνισε κυρίως το ζήτημα της μορφής, ο Φωτιάδης, ο Σκληρός και ο Δελμούζος σημείωσαν κάποιο σταθμό: ο πρώτος άπλωσε και βάθυσε το δημοτικισμό από ιδέα γλωσσική κυρίως και λογοτεχνική στο γλωσσοεκπαιδευτικό πρόβλημα, ο δεύτερος έδειξε τη θέση και τη σημασία του δημοτικιστικού άγώνα μέσα στην κοινωνική μας εξέλιξη και ζύμωση, ενώ ο Δελμούζος με το σχολείο του Βόλου πρώτος δοκίμαζε πραχτικά τη λύση που ως τότε είχε θεωρητικά μόνο

ἀξίωθη και μαζί με τή ζωντανή γλώσσα δοκίμαζε να βασίση τὸ πρόγραμμα και τή ζωὴ τοῦ σχολείου του στὴ νεοελληνικὴ παράδοση ἢ σωστότερα στὴ νεοελληνικὴ πραγματικότητά, δείχνοντας ἔτσι τὸ δρόμο ποῦ θ' ἀκολουθοῦσε ἡ ἀναγέννηση τοῦ σχολείου μας.

Γιὰ τὸ ζήτημα ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ ἔχομε τώρα διατυπωμένες, στὰ 1912, μερικὲς γνώμες, σύμφωνες στ' ἔτι ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση δὲν εἶναι μόνο ἀξίωση γλωσσικὴ μὰ μεταρρύθμιση ποῦ ἀποβλέπει γενικώτερα στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους, προωρισμένη νὰ τ' ὀδηγήσῃ με τὴν παιδεία, τὴν πολιτικὴ ἢ ἄλλα μέσα στὸ δρόμο τῆς σύγχρονης ζωῆς και τῆ δημιουργία πολιτισμοῦ νεοελληνικοῦ⁷⁷. Στὰ τελευταία πάλι χρόνια, 1914 με 1916, βρίσκομε ἀνάλογες σκέψεις σὲ δσα ἔγραψαν ὁ Ἰ. Δραγοῦμης στὸ Νεοελληνικὸ πολιτισμὸ (188)

⁷⁷ Π6. Προλεγόμενα στὸ Β' τόμο τοῦ Δελτίου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου (1912, σ. 11): «Ἡ μεταρρύθμιση τῆς παιδείας δὲν εἶναι κάτι ποῦ θὰ γίνῃ στὸ χαρτί, ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνῃ στὶς ψυχὲς και τὰ κεφάλια τῶν δασκάλων... Καὶ ἂν ἦταν δυνατό νὰ φύγῃ ἡ καθαρῆουσα ἀπὸ τὸ σχολεῖο χωρὶς νὰ πέσῃ και ὅλος ὁ ψυχικὸς κόσμος ποῦ τὴν ἐδημιούργησε... δὲν θὰ ἦταν καθόλου μ' αὐτὸ συνταλασμένη ἢ ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση ποῦ θὰ δημιουργήσῃ τίς νέες ψυχὲς και τοὺς νέους χαρακτήρες. Ἔτσι ἔχει τὴ συνείδηση ὁ Ὁμίλος πὼς ἀντιπροσωπεύει ἕνα νέον κόσμον πνευματικὸ και ἠθικὸ, ἕνα νέο ἢ μᾶλλον τὸ μόνο ἀληθινὸ φυλακτικὸ πνεῦμα βγαλμένο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ζωὴ...» — Π6. ἔπειτα Δραγοῦμης Ἰ., στὸ Δελτίο 2 (1912) σ. 164: «Ὁ δημοτικισμὸς δὲν εἶναι γλωσσικὴ θεωρία, περιορισμένη μόνο σ' ἕναν κύκλον ἀπὸ ἐπιστήμονες στενὸν, παρὰ εἶναι τρόπος σκέψης ποῦ στὸν ἄλλο κόσμον ἔχει καταστήσει γενικώτατος, και πολὺ πρὶν ἀπὸ δὴ ἐκυριαρχῆσαν ἐκεῖ, ἐπειδὴς ἴσια ἴσια εἶναι πνεῦμα ζωῆς ποῦ πνίγει τὸ σχολαστικισμὸ» — Χρηστουλάκης, Δημοτικισμὸς και μπουρζουαζισμὸς, στὸ Νοεμῆ 1912: «Τι εἶναι ὁ δημοτικισμὸς; Ἀίρεση γλωσσικὴ, κοινωνικὴ, μεταρρυθμιστικὴ ἰδεολογία; κόμμα πολιτικὸ; Κἀτι παραπάνω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, κάτι ποῦ ὅλα αὐτὰ τὰ περιέχει. Ἄλλαγμα, ξανακαινούργημα τῆς συνείδησης τοῦ ἔθνους... Ὁ δημοτικιστὴς θέλει... ἢ ἑλληνικὴ κοινωνία νὰ ἐκδηλώσῃ δικὸ τῆς σημερινὸν πολιτισμὸ... Δημοτικισμὸς θὰ πῆ ἀπανόσταση ἐναντία στὴν παράδοση και στὸ σύνολο κοινωνικὸ καθεστῶς ποῦ αὐτὴ ἐδημιούργησε». Triandaphyllidis, Die Sprachfrage in Griechenland, Zur Geschichte der Sprachfrage, στὰ Süddeutsche Monatshefte, 1912, σ. 523: «Ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση βγήκε ἔξω ἀπὸ τὰ στενὰ γλωσσικὰ ὄρια... Ἡ ἀπόσχιση ἀπὸ τὰ περασμένα ποῦ ἔχουν κρυσταλλωθῆ σὲ τύπους γίνετα τώρα πιά και σὲ πλατύτερη κοινωνικὴ σφαῖρα παρὰ στὴ γλώσσα μόνο, και ἔρει πιά τὴν ἑθνικὴ συνείδηση ποῦ ἔπνιψε και δυνάμωσε με τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ δημοτικὴ τῆς γλώσσας πὼς με ὅλη τὴν προσήλωσιν σ' ἕνα μεγάλο παρελθόν, ἢ πίστη πρῶτα πρῶτα και ἢ ἐμπιστοσύνη στὶς ἀγνὲς ζωντανὲς λαϊκὲς δυνάμεις θὰ ἀσφαλίσουν στὸ ἔθνος μιὰ θέση στὸ σημερινὸν κόσμον και θὰ τοῦ δείξουν τὸ δρόμον νὰ ζῆσῃ και νὰ δημιουργήσῃ νέες ἀξίες πολιτισμοῦ».

και στὴν Πολιτικὴ Ἐπιθεώρηση (80, 81), στὴν Ἀλεξανδρινὴ Νέα Ζωὴ ὁ Φ. Δραγοῦμης (82), ὁ Μ. Τσιριμῶκος (114) και ὁ Γ. Σκληρὸς (106), ὁ Γ. Παπανδρέου στὸ Δελτίο τοῦ Ὁμίλου (99, 99α) και τὴ Μηνιαία Ἐπιθεώρηση (100), ὁ Χρ. Χριστοουλάκης στὴ μελέτη του «Φυλὴ και κράτος» (119), ὁ Ἄ. Δελμούζος στὴν Ἐπιθεώρηση τῶν πολιτικῶν και κοινωνικῶν ἐπιστημῶν (77), ὁ Γ. Ἀποστολάκης στὴν «Κριτικὴ και ποίηση»⁷⁸, ἐγὼ στὴν Ἀπολογία τῆς δημοτικῆς (111) και ἀκόμη τὰ Σοσιαλιστικὰ φύλλα (127) και τὸ Πρόγραμμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου (83).

Ἀρχίζω με τὸν Ἰ. Δραγοῦμη, ποῦ στὸ Νεοελληνικὸ του πολιτισμὸ, βιβλίον πλούσιον σὲ ἰδέες και γόνιμον στὶς σκέψεις ποῦ μᾶς γεννᾷ, μᾶς δείχνει, καθὼς ἔγραφα ἄλλοῦ, «ἀκουμπώντας στὴ δημοτικὴ γλώσσα και παράδοση, ποῖα εἶναι τὰ στοιχεῖα ποῦ θὰ στηρίξουν τὴ δημιουργία ἐνὸς νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ». Ἄλλοῦ (81, σ. 1089) ὀνομάζει ὁ ἴδιος συγγραφέας τὸ δημοτικισμὸ «πρὸ παντὸς διάθεσις τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς ψυχῆς πρὸς ἐνόρασιν εἰς ἑαυτὴν, πρᾶγμα ἀπαραίτητον κατὰ τὴν παρούσαν ὥραν τῆς υπέρβειός της», και ἄλλοῦ πάλι οἱ «Προγραμματικοὶ πολιτικοὶ στοχασμοὶ» (80), παρουσιάζουν τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση σὰ στοιχεῖον ἐκπαιδευτικοῦ πολιτικοῦ προγράμματος: «ἢ παιδεία νὰ στήσῃ τὰ θεμέλια τῆς ἐπάνω εἰς τὰς πηγὰς τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς. Ἡ ἐμιλουμένη δημοτικὴ γλώσσα νὰ εἰσαχθῇ κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ δημοτικὸν ἐξετάξιον σχολεῖον. Ἡ καθαρῆουσα θὰ διδαχθῇ μόνον εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως... Ἐπιδιώξις καταργήσεως τοῦ ἀρθροῦ τοῦ συντάγματος περὶ ἐπισήμου γλώσσας» (σ. 935). Τὴν ἰδέαν πὼς δημοτικισμὸς εἶναι «διάθεσις πρὸς ἐνόρασιν» τὴ βρίσκομε δουλεμένη και ἀπλωμένη στὸ ἀρθρον τοῦ Φ. Δραγοῦμης, «Ὁ ἀγῶνας τοῦ δημοτικισμοῦ (82), με τὴ χαρακτηριστικὴ ἀφιέρωσιν στὸν Περικλῆ Γιαννόπουλον⁷⁹.

⁷⁸ Γ. Ἀποστολάκης, Ἐνας φιλολογικὸς πρόγονος. Γιάννης Καρπούσης. Κριτικὴ και ποίηση, τόμ. 1, ἀρ. 8-9, σ. 228, 239.

⁷⁹ Ἡμεῖς ἢ εἰμαστέ κατὰ τὸ συγγρ. τριπλοὶ σκλάβοι, τῶν τούρκων, τῶν δασκάλων και τῶν φράγκων. Πρέπει «νὰ γνωρίσωμε τὸν ἑαυτὸν μας και νὰ τὸν ἀναγνωρίσωμε», και «νὰ ἐλευθερωθῶμε ἀπὸ κάθε ἐξωτερικὴ ἐπίδραση ποῦ τώρα στρεβλώνει τὴ φυσικὴν μᾶς ἀνάπτυξιν» και νὰ τινάξωμε ἀπὸ πάνω μας «δσα ἔβαν στοιχεῖα «δὲν ἔχουν τὴ δύναμιν νὰ μᾶς κάνουν πιά γόνιμους, νὰ σταθοῦν μέσα μας ρίζες ζωῆς και κινήσεως». «Ἐλεύθεροι ἄνθρωποι με πεποιθήσιν και χαρακτήρα: οἱ δημοτικιστὲς», εἶναι καλεσμένοι νὰ βοηθήσουν στὸ ξεσκλάβωμα αὐτὸ—(και κατὰ τὸ Γ. Δραγοῦμη (88) «οἱ ἄνθρωποι ποῦ θὰ πρωτοστατήσουν σ' ὅλες τίς ἐκδηλώσε-

Τὸ πλάτος τῆς ἔννοιας τοῦ δημοτικισμοῦ ζητεῖ νὰ καθορίσῃ καὶ ὁ Τσιριμῶκος, μὲ τὴν «Εἰσαγωγή σὲ βιβλίο πού θὰ γραφῆ γιὰ τὴν ἀξία τοῦ δημοτικισμοῦ» (114)⁸⁰. Ὁ Χριστοῦλακης νομίζει πὼς «ὄλοι μας πρέπει νὰ λάβωμε μιὰ προσήκουσα στάση ἀπέναντι τοῦ φυλετικοῦ μας μέλλοντος, καὶ ἰδιαίτερα τὸ κράτος», καὶ πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ δοθῆ ἐκπαίδευση δημοτικιστικῆ, πού θὰ φέρῃ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τὰ παιδιά «σὲ ἀμεση ἐπικοινωνία μὲ τὶς ἀληθινὲς ἱστορικὲς πηγὲς τοῦ σημερινοῦ ἑλληνισμοῦ». Μόνος ὁ Ἄποστολάκης περιορίζει τὸ δημοτικισμό στὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς, πού πρέπει ὁ καθένας νὰ τὸ λύσῃ μὲ τὸν ἑαυτό του «σὺν ἐπιταχτικῇ ἀνάγκῃ τῆς στιγμῆς», ἀντὶ νὰ περιμένῃ ἢ νὰ γυρεῖθῃ νὰ πειστοῦν ὄλοι, καὶ πιστεύει πὼς ἀφοῦ λείπει κατὰ τὴ γνώμη του κάθε ἠθικὸ

τῆς ἐθνικῆς ζωῆς σὲ τούτῃ τῇ γενεᾷ, θὰ εἶναι ὄλοι τους ἢ δημοτικιστὲς δηλωμένοι ἢ ἔτοιμοι γιὰ νὰ δεχτοῦν τὸ δημοτικισμό». — Ὁ δημοτικισμὸς ἀποδείχνει πὼς ἔχει ἢ ἑλληνικὴ φυλὴ κάποια ἀόριστη συναισθησὴ τοῦ πραγματικοῦ ἑαυτοῦ της. Ὁ δημοτικισμὸς παρουσιάζεται ἔτσι πὼς εἶναι κίνημα αὐτοσυντηρητικὸ τῆς ζωντανίας τῆς φυλῆς, κίνημα ἀντιδραστικὸ ἐνάντια σὲ ὀρισμένο ξένο στοιχεῖο, τὴ λόγια παράδοση» καὶ τὸ φραγκισμό. Ὁ συγγραφέας τονίζει κυρίως τὴν ἀρνητικὴ μεριά τοῦ δημοτικισμοῦ, τὴν ἀπόκρουση τοῦ ξένου, μὲ κάποια ὑπερβολὴ κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀφοῦ ἔννοσι ν' ἀποκλείσῃ μαζί μὲ τ' ἄλλα μὴ ἑλληνικὰ στοιχεῖα πού «μᾶς ἀφήνουν ψυχροὺς ἢ δὲ βρίσκουν μέσα μας θεμέλια γιὰ ν' ἀναπτυχτοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν», ἔχι μόνον τὴν ἰνδικὴ φακιρικὴ ἀντιληψὴ μὰ καὶ τὴ γερμανικὴ μεθοδικότητα, τὴ «βαριά» — μὴν ἀναγνωρίζοντας, καθὼς νομίζω, ὅτι καὶ παραπάνω εἶπα ἐξαφορμῆς τῆς γλώσσας καὶ τῶν ξενισμῶν (§ 26), πὼς τὰ ξένα στοιχεῖα τὰ κάνει ἀκίνδυνα ἢ καὶ γόνιμα ἢ φυλετικὴ πρωτοτυπία, ζωὴ καὶ δημιουργικότητα, τὸ ὄριμασμα καὶ ἡ πεποίθησι στὶς φυλετικὰ δυνάμεις.

⁸⁰ Ὁ συγγραφέας χωρίζει τὴν «ἀντικειμαντικὴ» σημασία τοῦ ὄρου δημοτικισμός, «νὰ γίνῃ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ πανελλήνιος γραπτὸς λόγος», μὲ τὴ δεύτερη, «μὲ περιεχόμενο μεταβλητό, ὑποκειμενικὸ καὶ ἀόριστο, πού καθὴμέρα γίνεται φαρδύτερο καὶ συνειδητότερο καὶ πού μᾶς τὸ δίνει ἡ ἔννοια μιᾶς διανοητικότητας, ἑνὸς πνεύματος, πού δημιουργήθηκαν καὶ ὀλοένα σχηματίζονται ἀπὸ τὸν κατασυνεχῆ ἀμοιβαῖον ἐξαρτισμό, τὴν ἀλληλεπίδραση καὶ τὶς σχέσεις πού ἐξέρομε πὼς ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὰ φυσικά, στὰ πνευματικά καὶ στὰ ἠθικά φαινόμενα» (σ. 161-162). Κατὰ τὸ συγγρ. οἱ δύο αὐτὲς σημασίαι ἔχουν σχέση αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ, ἀφοῦ κανεὶς ὡς τώρα δημοτικιστῆς δὲ θέλησε μονάχα καὶ ἀποκλειστικὰ τὴ γλωσσικὴ μεταβολή, μὰ ὄλοι τους τὴ ζήτησαν «γιατὶ ἔχουν ἀποκτήσει συνείδηση, ἄλλος φωτεινότερη καὶ ἄλλος θαμπότερη, ὅτι κλείνει μέσα της ἡ γλωσσικὴ ἰδέα, ἠθοπλαστικὴ καὶ δημιουργικὴ δύναμη» καὶ ἔτσι τὴν ἐπιζητοῦν «γιὰ τὶς ἀναγκαῖαι συνέπειαι πού προσδοκοῦν, λ. χ. τὸ λυτρωμὸ ἑλληνικοῦ νοῦ, τὴν καθολικὴν μόρφωση τοῦ λαοῦ, τὴ στροφὴ πρὸς τὴν παραγωγικὴ δουλειά, τὴ μελέτη τῶν πραγμάτων, τὸ σεβασμὸ στὴ ζωή».

καὶ πνευματικὸ κεφάλαιο γύρω μας δὲν εἶναι δυνατό νὰ συλλογιστῆ κανεὶς σοβαρὰ γιὰ καμιὰ ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση.

Προγραμματικώτερα διατυπώνεται ἡ «δημοτικιστικὴ ἐκπαίδευση» στὸ πρόγραμμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Στηριγμένο κυρίως στὴν ἐργασία τοῦ σχολεῖου Βόλου, τὸ βλέπομε ἔχι νὰ βασίξῃ τὴν «ἀναμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας» στὴ γλῶσσα μονάχα τὴ ζωντανή, μὰ ν' ἀξιῶνῃ «νὰ στήσῃ ἢ παιδεῖα τὰ θεμέλια της ἀπάνω στὰ πραγματικὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, ὅπως τὴ διαμόρφωση ἢ ἱστορικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἔθνους», καὶ κοντὰ στὴ ζωντανὴ γλῶσσα καὶ τὴ δημιουργικὴ λογοτεχνία τονίζει καὶ τ' ἄλλα στοιχεῖα καὶ ἰδανικά πού ἔχει ν' ἀντικρίσῃ καὶ νὰ καρπωθῆ ἢ παιδεῖα μας γιὰ νὰ στηριχτῆ στὴ σημερινὴν πραγματικότητα. Ἀναλυτικώτερα ἐξηγεῖ τὸ πρόγραμμα αὐτὸ ὁ Δελμοῦζος στὸ ἀρθρο του «Δημοτικισμὸς καὶ ἑλληνικὴ παιδεῖα» (77): «Ἡ περιορισμένη ἔννοια δημοτικισμὸς=γλῶσσα παίρνει βάθος καὶ ἀπλώνεται στὴν ἔννοια δημοτικισμὸς=δημοτικὴ ζωντανή, παράδοση τοῦ ἔθνους», πού «ἀγκαλιάζει καὶ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του: μουσικὴ, χορὸς, διακοσμητικὴ τέχνη, ἀρχιτεκτονικὴ, ἦθη καὶ ἔθιμα κτλ. κτλ.». Στὸ ἴδιο μέρος δίνει ὁ συγγραφέας σύντομη ἀνάλυση στὰ νομοσχέδια Τσιριμῶκου καὶ ζητεῖ ν' ἀναγνωριστῆ ἢ «ἀληθινὴ νεοελληνικὴ παράδοση σ' ὅλη της τὴ βαρῦτητα» καὶ νὰ καθιερωθῆ «στὴ στοιχειώδη καὶ μέση ἐκπαίδευση, ἔστω καὶ παράλληλα μὲ τὴ λόγια». Μαζὶ μὲ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα θὰ διδάσκαται τότε στὴν τελευταία τάξη τοῦ δημοτικοῦ καὶ ἡ καθαρεύουσα

Ἔτσι βλέπομε νὰ προβάλλῃ τώρα ὄλο καὶ ἀπὸ περισσότερους ἢ ἀξίωση νὰ καθιερωθῆ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο ἢ ζωντανὴ γλῶσσα. Πρῶτῃ φορᾷ εἶχε τονιστῆ, ὅσο θυμοῦμαι, ἢ ἀνάγκη αὐτὴ ἀπὸ τὸν Π. Βλαστό, στὰ παλιότερα χρόνια τοῦ Νουμά, καὶ πρωτοπαρουσιάστηκε ἔπειτα σὲ πολιτικὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα ἀπὸ τοὺς κοινωνιολόγους στὰ 1909.

87. Κοντὰ ὅμως στὶς γνώμες αὐτὲς γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ δημοτικισμοῦ ὅταν τὸν βλέπομε σὰ δράση μέσα στὴν κοινωνία καὶ ἰδίως σὺν πρόγραμμα ἐκπαιδευτικὸ, ἔχομε καὶ τὴν προσπάθεια νὰ καταταχτῆ ἢ δημοτικιστικὴ κίνηση στὰ ρεύματα τῆς σύγχρονης ζωῆς.

Κατὰ τὸν Παπανδρέου (100) ὁ δημοτικισμὸς ἐγκαινιάζει στὴν πατρίδα μας τὴ θετικὴ ἐποχὴ κατὰ τοῦ ψευτορομαντικοῦ σχολαστικισμοῦ τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ζητεῖ νὰ χτίσωμε στὴν

σημερινή πραγματικότητα—καθώς είπε και ο Δελμούζος (77) «ὁ δημοτικισμός γίνεται και μέθοδος πραγματιστική». Ἐξετάζοντας πάλι ἄλλοι τὰ «δρια τοῦ δημοτικισμοῦ» (99) ὁ συγγραφέας τονίζει πῶς δὲν εἶναι αὐτὸς και πίστη σὲ ὄρισμένο κοινωνιολογικὸ σύστημα, δηλαδὴ ταχτοποίηση γενική με τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς και τίς πολιτικές, οἰκονομικές, οἰκογενειακές, πνευματικές, θρησκευτικές, ἠθικές τῆς μορφῆς, οὔτε και ἀναγκαστικά ἀνήκει ἀποκλειστικά σὲ κανένα τους, ἀλλὰ μόνο μερικὴ ταχτοποίηση με τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα και τὸ πρόβλημα τῆς ἀληθινῆς παράδοσης τοῦ ἔθνους. Ὁ δημοτικισμός εἶναι «χτὲς και παράδοση» και γι' αὐτὸ ἔχει και συντηρητικὸ χαρακτήρα. Μὰ οὔτε και πάλι ἀνήκει ἀποκλειστικά ὁ δημοτικισμός σ' ἓνα μόνο κοινωνιολογικὸ σύστημα. Καί με τὸ συντηρητισμὸ μπορεῖ πολὺ καλά νὰ συμβιβαστῆ και με τὸ φιλελευθερισμὸ και τὸν προοδευτισμὸ ἰδίως, και με τὸ σοσιαλισμὸ. Ἔτσι μποροῦν νὰ στηριχθοῦν στὴν κοινὴ πίστη στὸ δημοτικισμὸ οἱ ὁπαδοὶ διαφορετικῶν κοινωνιολογικῶν και πολιτικῶν συστημάτων, ὅσο ἔχουν σκοποὺς γλωσσικοὺς ἢ γλωσσοεκπαιδευτικοὺς, ἢ ποὺ ν' ἀποβλέπουν πάντοτε στὴ «συνέχεια τῆς δημοτικῆς ζωῆς, π. χ. στὴ μουσική, στὴν ἀρχιτεκτονική κτλ. Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Παπανδρέου ὁ Γιαννίδης ἐξετάζοντας τὴ σχέση ποὺ ἔχουν «Σοσιαλισμός και γλῶσσα» (84) στὰ Σοσιαλιστικὰ φύλλα (127) δέχεται πῶς ὁ δημοτικισμός «ἀνήκει ἀποκλειστικά στὴν πρόοδο και σημαίνει ἐπανάσταση», και νομίζει πῶς διὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς θὰ ξυπνήσουν οἱ Ἕλληνες, αὐτὸ θὰ εἶναι πρόδρομος βαθύτερης κοινωνικῆς ἀνέλιξης πρὸς τὸ σοσιαλισμὸ.—Ἡ ταῦτιση αὐτῆ, τουλάχιστο δυνάμει, τοῦ δημοτικισμοῦ με τὸ σοσιαλισμὸ ἔχει ὑποστηρικτὴ ἄλλοτε ἀπὸ τὸ Χατζόπουλο και ἄλλους στὸ Νουμά, καθὼς και ἀπὸ τὸν Dreger, γερμανὸ καθηγητῆ, ὅστερ' ἀπὸ τίς γλωσσικὰς ταραχὰς τοῦ 1911, ποὺ ἔδωσε ἔτσι ἀφορμὴ στὴ δική μου ἀνασκευὴ (βλ. σημ. 77) νὰ τονιστῆ ἢ προοδευτικὴ μὰ ὄχι και σοσιαλιστικὴ του φύση.

Τελευταία ὁ Γ. Σκληρός, ποὺ ἔδωσε ἐδῶ και δώδεκα χρόνια τὴν πρώτη ὄψη σὲ ὄλην αὐτὴ τὴν κίνηση με τὸ νεόβγαλτο τότε βιβλίον του «Τὸ κοινωνικὸν μας ζήτημα», ξανατονίζει σ' ἓνα ξανατυπωμένο του ἀπόσπασμα (106) πῶς δημοτικισμός εἶναι ἢ πρώτη γνήσια ἐπανάσταση στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ και δημοτικιστὲς τὰ μόνον σχεδὸν γερὰ στοιχεῖα, ποὺ μποροῦν νὰ ἐπαναστατήσουν και σὲ ἄλλους κλάδους.

*

88. Ὁ ἀναγνώστης ποὺ εἶχε τὴν ὑπομονὴ νὰ παρακολουθήσῃ ὡς ἐδῶ τὴν ἐπιθεώρηση γιὰ τὴ γλωσσικὴ μας κίνηση στὰ χρόνια 1914 με 1916, νομίζω πῶς θὰ μοιραστῆ με τὸ συγγραφέα τὸ αἶσθημα τῆς χαρᾶς γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς δημοτικῆς ἰδέας και γιὰ τὸ ἔργο, ποὺ μᾶς παρουσιάζεται ἔτσι σεβαστὸ και ἐπιβλητικὸ, διὰ τὴν ἐπισημοποίησιν συγκεντρωμένην ὄλην τὴν ἐργασία ποὺ γίνεται ἀπὸ ποικίλους ἐργάτες. Οἱ πολύτιμες διδασκαλίαι ποὺ πήραμε σὲ τόσες περιστάσεις, ἀνασκοπώντας τίς τόσες λεπτομέρειαι τοῦ ἔργου αὐτοῦ τοῦ δημοτικισμοῦ, δικαιολογοῦν τὴν πρόθεσίν μου, διατυπωμένην στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης, νὰ συνεχίσω και γιὰ τὰ παρακάτω χρόνια μιὰ ὅμοια ἐργασία. Καί ἴσια ἴσια ἢ πενταετία 1917-1921 φαίνεται και ἀπὸ ἐσωτερικοὺς λόγους κατάλληλη νὰ κριθῆ ἰδιαίτερα, σὰν ἐποχὴ μ' ἐξαιρετικὴ σπουδαιότητα γιὰ τὸ δημοτικισμὸ. Στὴν ἐποχὴ αὐτῆ—και δὴ συνοφίζονται τὰ σημαντικώτατα πορίσματα ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῆς τριετίας 1914 με 1916—κληρονόμησε ὁ δημοτικισμός τοῦ 1916 τ' ἀκόλουθα τρία μεγάλα κεφάλαια:

α) λογοτεχνικὴ ἐργασία σημαντικὴ, σὲ ὄργανο γλωσσικὸ με ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὴ ἐνότητα και ἐπάρκεια, ὥστε οἱ ἀγωνιζόμενοι γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς νέας γλώσσας νὰ ἔχουν νὰ τὴ δείξουν σ' ἔργα λογοτεχνικὰ σεβαστὰ και ἐδραιωμένα πιά στὴν κοινὴ συνείδηση.

β) παιδεία δύσπιστη πιά de facto στὸ γλωσσικὸ τῆς ὄργανο, ποὺ και ἀθελά τῆς δέχεται παντοῦ τὴν ἐπίδραση τῆς δημοτικιστικῆς ἰδέας, χωρὶς νὰ ἔχη τὴ δύναμη οὔτε στῆς θεωρίας τὸ ἔδαφος νὰ τὴν ἀντικρίσῃ ἀποτελεσματικά.

γ) μιὰ ζύμωση στοὺς πνευματικοὺς και ἰδίως τοὺς δημοτικιστικοὺς κύκλους τέτοια, ποὺ νὰ ἔχη πιά ξεκαθαρίσει ἀπάνω στίς κεντρικὰς ἰδέαις τοῦ δημοτικισμοῦ ἓνα ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα, με ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ ὑποβοηθήσῃ μιὰ ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση, και ποὺ θὰ μποροῦσε μιὰ μέρα νὰ γίνῃ μέρος και μιᾶς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς.

Ἡ μελέτη τῶν ὄσων ἐγίναν ἀπὸ τὰ 1917 ὡς τίς μέραις μας θὰ δείξῃ κοντὰ σ' ἄλλα και τί καρποὺς ἀπόδωσε ὁ δημοτικισμός στὰ χρόνια μας, σὲ ἔργο ποὺ εἶναι σταθμὸς—σταθμὸς ὅμως πάντα—πρὸς τὴν τελικὴ νίκη. Σ' αὐτὸ θὰ μᾶς βοηθήσῃ και ἡ ἔρευνα τῶν κριτικῶν ποὺ τοῦ ἐγίναν intra muros et extra.

89. Κλείνοντας τώρα τὴν ἐπιθεώρηση αὐτὴν αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη, μιὰ και ἀπὸ τὰ παρασμένα πιά χρόνια φτάσαμε στὰ σημερινά, νὰ προβῶ και λίγο πᾶρα κάτω, και ὅσο κιὰν ξέρω πῶς τὸ προ-

φητικό έργο είναι επικίνδυνο, να ρίξω μιὰ ματιὰ στὴν αὐριανὴ διαμόρφωση τῆς γλώσσας μας καὶ νὰ χαρακτηρίσω τὸ δρόμο ποὺ εἶναι πιθανὸ ν' ἀκολουθήσῃ ἢ ἐξέλιξη τῆς νέας μας γραφομένης στὰ χρόνια ποὺ μᾶς ἔρχονται.

Εἶχα ζητήσει παραπάνω νὰ δώσω, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα κεφάλαια, μιὰ εἰκόνα τῆς δημοτικῆς, καθὼς μᾶς τὴ δείχνει ἡ σημερινὴ γραπτὴ χρῆση, καὶ μαζὶ μιὰ γενικώτατη ὑποτύπωση τῆς γραμματικῆς ποὺ διαγράφεται. Στὴ χρῆση ὅμως αὐτῆ, ὅση βαρύτητα κιὰν τῆς δίνει ἡ δημιουργικὴ φιλολογία καὶ μ' ὅλες τὶς προσδοκίες ποὺ μπορούμε νὰ στηρίξουμε στὴν αὐριανὴ τῆς ἐξέλιξη καὶ διαμόρφωση, ἔχομε γιὰ τὴν ὥρα μόνο τὴν πρωτοπορεία ἀπ' ὅλους ὅσοι θὰ πρέπη καὶ αὐτοὶ νὰ γράφουν τὴ νέα γλώσσα ἅμα καθιερωθῆ καὶ νὰ ἐκφραστοῦν σ' αὐτῆ. Καὶ μένει ἴσως ἡ ἀπορία, ποιά θὰ εἶναι στὸ τέλος ἡ μορφή τῆς γλώσσας αὐτῆς; Ὁ ἀπλησίαση περισσότερο πρὸς τὴν καθαρὴ λαϊκὴ γλώσσα, σὲ ὅσα σήμερα φαίνεται αὐτὸ δύσκολο ἢ ἀκατόρθωτο; Ἡ μήπως μαζὶ μὲ τὸ ἀπλωμά τῆς θ' ἀναγκαστῆ νὰ γίνῃ συντηρητικώτερη;

Ἡ μεταβατικὴ ἐποχὴ ποὺ ζοῦμε, καὶ ἡ μεγάλη ἐπίδραση ποὺ δεχτήκαμε καὶ ἀδιάκοπα δεχόμαστε, ἐμεῖς οἱ σημερινοί, ἀπὸ τὴ σχολικὴ γλώσσα, κάνουν πιθανὸ πὼς μερικοὶ ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς ἀναφομοιωτοὺς τύπους, θὰ ἔχουν πρόσκαιρη μόνο ἀξία, καὶ ὅτι μιὰ νέα γενεὰ ἀναθρεμμένη χωρὶς τὴ γλωσσικὴ πρόληψη, καὶ μὲ τὴ ζωντανὴ μας γλώσσα μέσα στὸ δημοτικὸ τουλάχιστο σχολεῖο, θὰ μπορέσῃ νὰ δώσῃ καὶ στὴ γλώσσα τῆς περισσότερῃ καθαρότητα. Ἔερομε ὅτι καὶ ἀλλοῦ, λ. χ. στὴ Γερμανία, μόνο μὲ τὸν καιρὸ πῆρε ἡ γλώσσα τὴ σημερινὴ τῆς μορφή, καὶ καθαρίστηκε ὅλο καὶ περισσότερο ἀπὸ λατινισμοὺς, στὸ τυπικὸ, στὸ λεξιλόγιο, στὴ σύνταξη.

Δὲ θέλω ὅμως νὰ πῶ πὼς ἀργότερα θὰ μπορούσαμε νὰ κατανηθώσῃ καὶ σὲ μιὰ δημοτικὴ ἐντελῶς καθαρὴ. Ἡ ἐξέλιξη τῆς γραφομένης νεοελληνικῆς, καθὼς διαμορφώθηκε ἰδίως τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια, κάνουν πιά κατὰ τὴ γνώμη μου αὐτὸ ἀδύνατο, ὅσο κιὰν βοηθήσῃ ἀκόμη τὸ ὄριμασμα μεγάλης λογοτεχνίας.

Ἔχομε ὅμως καὶ τὴ δευτέρῃ ἐρώτηση: Μήπως θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ἔπαιρνε ἡ νέα μας γραφομένη ἀντίθετη διεύθυνση, ἔτσι ποὺ νὰ ἐπικρατήσῃ στὸ τέλος καμιά μικτὴ, ἢ καὶ ἀπλὴ καθαρεύουσα;

Ὅστε καὶ αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ. Ἡ δευτέρῃ δὲν εἶναι ζωντανή, καὶ ἡ πρώτη παραεῖναι ἀνακατωμένη. Τῆς λείπει ἡ βία ποὺ θὰ στηρικτῆ ἢ γραμματικὴ τῆς, γιὰ τὴ σημερινὴ παράδοση,

λαϊκὴ καὶ λόγια, παρουσιάζουν μὲ τὸ παραπάνω πλατιά θρία γιὰ τὸ γραμματικὸ τους κανονισμό. Κάπου πρέπει νὰ βασίζεται μιὰ γλώσσα, καὶ βία τῆς δικῆς μας γραφομένης δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ γίνῃ ἡ γραμματικὴ τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ, μιὰ ἐθνικὴ, καθὼς τόσο σωστὰ εἶπε ὁ Ψυχάρης, *γραμματικὴ*.

Εἶναι αὐτὸ ἀλήθεια βαθύτατη, ποὺ δὲν ἀναιρέθηκε ὡς τώρα οὔτε ἀπὸ τὴν πείρα τῶν προσπαθειῶν ποὺ δοκιμάστηκαν, οὔτε ἀπὸ τὰ θεωρητικὰ συστήματα ποὺ οἱ ἀντίγνωμοὶ ζήτησαν νὰ ὑποστηρίξουν. Ὅσο κιὰν βλέπουμε, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἰδίως τοῦ αἰῶνα μας, νὰ ξεπροβάλλουν μέσ' ἀπὸ τὴν πρακτικὴ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς (γιατὶ αὐτὲς ἔχουν καὶ τὴν περισσότερῃ εὐκρίνεια καὶ ἀλήθεια) ἀρκετὲς ἐπιφυλάξεις καὶ νὰ μᾶς ἐπιβάλλονται μερικοὶ περιορισμοὶ ἀπαραίτητοι, εἶναι *ἀδύνατο νὰ ξεφύγουμε τὴ βία αὐτὴ τὴν ἀκλόνητη*, ἀν δὲ θέλωμε ν' ἀφήσωμε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἄλλῃ μιὰ φορὰ ἀκόμη ζήτημα. Γι' αὐτὸ ἔχω τὴν πεποίθηση πὼς *μόνη βιώσιμη καὶ πραγματικὴ λύση εἶναι ἐκεῖνη ποὺ παίρνει θεμέλιο τὸ τυπικὸ τῆς λαϊκῆς γλώσσας καὶ σ' αὐτὸ ἀπάνω, ὠδηγημένη ἀπὸ τὸ κοινὸ πανελλήνιο αἶσθημα καὶ τὴ λογοτεχνικὴ χρῆση, ἀναγνωρίζει μερικὲς ἀπαραίτητες συμπληρώσεις ἢ διαφορὲς*. Ὅσο ὅμως φεύγομε ἀπὸ θεμέλιο αὐτὸ γιὰ τὸ πιὸ ἀνάμικτο μίγμα, τόσο δυσκολώτερο γίνεται—κι αὐτὸ θὰ φανῆ ἰδιαίτερος στὶς γλωσσικὲς ἀνάγκες τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου— νὰ κωδικοποιηθοῦν κανόνες. Κι ἔπειτα ἀπὸ τὸ ἀνθισμα τῆς λογοτεχνίας μας θὰ ἦταν λυπηρὸ σημάδι γιὰ τὴν πνευματικὴ μας ζωντάνια, ἀν ἡ ἐθνικὴ γραφομένη δὲν κατάρθωνε ν' ἀκολουθήσῃ ἀποφασιστικὰ τὸ δρόμο ποὺ τῆς ἔδειξε ἡ λογοτεχνία.

Θ' ἀφομοιωθῆ στὸ τέλος ἐντελῶς ἡ νέα πεζὴ καὶ ἐπιστημονικὴ γλώσσα μὲ τὴ γλώσσα τῆς λογοτεχνίας; Δὲν πιστεύω νὰ γίνῃ αὐτὸ στὰ χρόνια μας. Οἱ κάποιες διαφορὲς ποὺ παρουσιάζονται—ἐννοῶ στὸ τυπικὸ καὶ τὴ σύνταξη—θὰ μείνουν γιὰ πολὺ, καὶ μόνο μὲ τὸν καιρὸ θὰ μπορούσε νὰ σῆσῃ ἢ νὰ ἐλαττωθῆ ἡ μικρὴ αὐτὴ γλωσσικὴ διφυΐα. Σ' αὐτὸ θὰ συντελέσῃ ἴσως καὶ μιὰ μεσσότερη λογοτεχνία, ποὺ θὰ χρειαστῆ μερικὰ στοιχεῖα ἄγνωστα στὴν καθαρὴ λαϊκὴ γλώσσα, καὶ ποὺ δὲ δείχτηκαν ὡς τώρα ἀπαραίτητα στὶς σημερινὲς λογοτεχνικὲς ἀνάγκες.

Στὸ μεταξύ ἡ νέα μας κοινὴ γλώσσα—ἡ κοινὴ δημοτικὴ ποὺ σήμερα μιλοῦμε καὶ ποὺ θ' ἀρχίσῃ νὰ καθιερῶνεται σὰ γραπτὴ γλώσσα—θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ παραμερίζῃ, ἐντονώτερα παρὰ ὡς τώρα, τὰ ἰδιώματα καὶ νὰ προχωρῆ ἔτσι ὅλο καὶ σὲ μακρινώτερα καὶ

πιδ απόμερα γλωσσικά κέντρα. Συγχρόνως όμως θα ξαναχρωματίζεται στους διάφορους τόπους, στην προφορά ιδίως και το λεξιλόγιο, από τους ιδιοματισμούς των παλιών διαλέκτων, που με τον τρόπο αυτό θα διαιωνίζονται μέσα στις Ισοπεδωτικές μεταβολές του ανθρώπινου πολιτισμού.

90. Μέσα στ' αδέβαια σήμερα, αν και στενά δρια που προβλέπω για την αβριανή λύση θα έχη τη δύναμή της — γιατί ή εξέλιξη της νέας μας γραφομένης δεν μπορεί να μείνη ανεπηρέαστη από την ανθρώπινη θέληση και την κοινωνική συνείδηση — ή κρίση και ή θέληση των συγγραφέων, θα έχη τη σημασία της και ή γνώμη εκείνων που τους διαβάζουν. Κοντά όμως και πίσω απ' όλους αυτούς την όριστική κατεύθυνση θα τη δώση ή πλατύτερη ή στενώτερη, έντονη ή αδύνατη συμμετοχή του λαού. Κι είναι απαραίτητη. Γιατί ή γλωσσική μεταρρύθμιση δεν είναι ούτε αισθητική μόνο άξίωση μερικών έκλεκτων, ούτε θεωρητική ζήτηση άργόσχολων διανοουμένων, αλλά άνάγκη έθνική στην πιδ πλατιά και πραγματική σημασία. Και ή καλλιέργεια της μητρικής γλώσσας, απαραίτητη βάση για την αναγέννηση της παιδείας και τη λαϊκή μόρφωση, για τη λογοτεχνική παραγωγή και την ύπαρξη δημιουργικής έπιστήμης έλληνικής, μένει καθήκον του καθενός που μπορεί να βοηθήση, καθήκον πριν απ' όλους των νέων.

Στη φτώχεια μέσα της πνευματικής μας ζωής, με τις λιγοστές ζωογόνες ιδέες που κατώρθωσε να ξεκαθαρίση σε μορφή αντικειμενική, έτσι που να μην έπισκοπίζονται πια από τα πρόσωπα στα τους γίνονται σημαιοφόροι ή τους όπαδοις που τις θολώνουν με τα πάθη τους, πρώτη κι ίσως ίσως ή μόνη είναι ή ιδέα του δημοτικισμού. "Όνειρο να ξαναποκτήση ό έλληνισμός μια ώρα άρχύτερα το όργανο ένδς έθνικού πολιτισμού, ιδανικό βγαλμένο από τις έπιταχτικώτερες άνάγκες, όσο και τις βαθύτατες κι έμμονώτερες άξιώσεις των διαλεκτών της φυλής — όλα τα περιστατικά από τις τελευταίες δεκαετίες, ξύπνημα λογοτεχνικό και κοινωνικό, πολεμικές και πολιτικές περιπέτειες, το σπρώχνουν όλο και πιδ κοντά στην πραγματοποίησή του. "Ακόμη και τ' αντιδραστικά — δευτερογενή — κινήματα κάθε φοράς, ξεσκεπάζοντας τη φτώχεια των ξεθυμασμένων, απαραίτητων ώστόσο για μια έπιτυχία, δικών τους σκοπών, αποκρυσταλλώνουν όλο και σε βαθύτερη διαύγεια του δημοτικισμού τα αίτήματα.

Τέτοιο όμως έργο από τους νέους προπάντων θα στρατολογήση τους απαραίτητους έργατες του. Αυτοι θα όψωθοι με την πίστη τους

και τη φωτιά τους πάνω από τη μικρόλογη συμφεροντολογική πραγματικότητα και τις έφημερες αντίθεσεις, για να συνενωθοι στον έξυφωτικό άγώνα για μια άλήθεια κι ένα ιδανικό που σιγά σιγά γίνεται πραγματικότητα και ζωή. Σ' έναν τέτοιο άγώνα, που κι ως τώρα οι νέοι τόσο βοήθησαν, δεν έχει σημασία αν ή ζωή παρουσιάζη στην ώριμη ήλικία περισσότερες δυσκολίες. Για μια ιδέα που πήρε μαζί της τη νεότητα ή νίκη είναι ζήτημα καιρού. "Ακόμη βεβαιότερο είναι αυτό όταν θεμελιώνεται στη γλώσσα των παιδιών, που κι αυτά γίνονται σιγά σιγά νέοι και μεγάλοι.

"Η ένωση όμως σ' έναν τέτοιο κοινό άγώνα γίνεται μόνο με συνεργασία, και αυτή προϋποθέτει έργασία — πραγματική όσο και αδιάκοπη — όχι μόνο ξεχείλιση της φαντασίας σε μονομερή δράση ποιητική, μα παράλληλα με τη μόρφωση του ίδιου του άτομου, θετική και πειθαρχημένη δημιουργική δουλειά, που θα συντονίση όλο και στενώτερα και πιδ άρμονικά τις ατομικές δυνάμεις και άνάγκες με τους άνωτερους γενικούς σκοπούς, που περιμένουν την εκπλήρωσή τους μέσα στην κοινωνία. "Η τύχη του δημοτικισμού είναι στα χέρια της αβριανής γενεάς, των σημερινών μας νέων.

5. Μ. ΠΑΠΑΜΑΥΡΟΥ

Ο Dr LIETZ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Τὸν περασμένο Ἀπρίλιο τὸν ἀποχαιρετοῦσα στὸ ἐξοχικὸ του παιδαγωγεῖο Haubinda, ὕστερ' ἀπὸ ἑπτὰ μηνῶν συνεργασία. Καθόταν ἀπάνω στὸ φτωχικὸν καναπέ του. Μόλις μπορούσε νὰ μοῦ δώσῃ τὸ χέρι. Ἦταν δέκα ἡμέρες ποῦ εἶχε κάμει μιὰ σοβαρὴ ἐγχείρηση καὶ ἦταν χλομὸς καὶ ἀδύνατος· οἱ συνεργάτες του τὸν ἐφοδοῦσατε. Τώρα μαθαίνομε ἀπὸ ἐλθετικὲς ἐφημερίδες πὺς πέθανε στὶς 12 τοῦ περασμένου Ἰουνίου. Ὅποιος τὸν ἐγνώρισε προσωπικὰ δὲ θὰ τὸν ξεχάσῃ ποτέ. Μαζὶ του ἡ σύγχρονη παιδαγωγικὴ χάνει ἕναν ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἐργάτες της. Τόσο γιὰ τὸ πρόσωπο ἕσο καὶ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀνθρώπου, ἔχω χρέος καὶ σὰν παιδωγωγὸς καὶ σὰν ἄνθρωπος ποῦ τὸν ἐγνώρισα καὶ ἔμαθα πολλὰ κοντά του, νὰ γράψω μερικὰ πράγματα.

Ὁ Dr Hermann Lietz γεννήθηκε στὰ 1868 στὸ νησί Rügen στὴ Βορινὴ θάλασσα. Ὁ πατέρας του ἦταν γεωργός. Τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴ του μόρφωση τὴν πῆρε στὸ Γκράισβαλδ καὶ Στράλζουντ καὶ τὴν ἀκαδημαϊκὴν στὴ Χάλη καὶ τὴ Γένα. Στὴν ἀρχὴ σπούδαζε θεολογία καὶ φιλολογία, κατόπι κατάγινε στὴ φιλοσοφία καὶ τὴν παιδαγωγικὴ. Ἄμα τελείωσε τὶς σπουδὲς του στὴ Γένα ἐργάστηκε σὲ διάφορα γυμνάσια τῆς πατρίδας του, ὥσπου στὰ τελευταία κατάληξε νὰ διδάσκῃ στὸ πρότυπο τοῦ παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου στὴ Γένα, κοντὰ στὸ Rein' ἀπὸ τώρα ἀρχίζει ἡ δράση του. Ἀπὸ τὴ μιὰ ὁ καθηγητῆς του τὸν ἐνθουσίαζε μὲ τὸ φροντιστήριον, ἀπτὴν ἄλλῃ ὁ Trüper, ποῦ εἶχε τότε ἰδρύσει τὴ γνωστὴ Sophienhöhe στὴ Γένα, παιδαγωγεῖο γιὰ ψυχοπαθητικὰ παιδιά, ὅπου πῆγαινε συχνά, τὸν ἔκαμε ν' ἀγαπήσῃ τὴν παιδικὴ ψυχὴ. Ἄν ἴσαμε τώρα ὁ Lietz ἤθελε νὰ εἶναι θεολόγος, τὴν πρόοδο καὶ τὴν ἠθικὴ ἐξύψωση τῆς κοινωνίας τὴν ἔβλεπε τώρα νὰ κατορθώνεται μόνο μὲ μιὰ καλὴ ἀγωγή τῆς ἀθώας παιδικῆς ψυχῆς. Σὰν ἄνθρωπος ποῦ τὸν ἐδασάνιζαν τὰ μεγάλα ζητήματα ποῦ μᾶς παρουσιάζει τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς ἐξύψωσης καὶ τοῦ ἐξευγενισμοῦ τῆς ζωῆς, ἀκουε στὸ πανεπιστήμιον καὶ τὸν

Bucken, ποῦ τότε δίδασκε γιὰ πρώτη φορὰ τὶς τόσο ἁμορφες καὶ βαθιὲς παραδόσεις του: οἱ κυρίαρχες ἰδέες τοῦ παρόντος, οἱ ζωτικὲς ἀντιλήψεις τῶν μεγάλων πνευμάτων, μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ εἶμαστε ἀκόμη χριστιανοί; τὰ σημερινὰ ἠθικὰ ρεύματα. Ὅλα αὐτὰ εἶχαν ἐνθουσιάσει τὸ Lietz, καὶ σὰ μεγάλος ποῦ ἦταν ἀποφάσισε νὰ βάλῃ σκοπὸ τῆς ζωῆς του νὰ ἐργαστῇ γιὰ τὴν ἐξύψωση τῆς ζωῆς καὶ τὸ διόρθωμα τῶν στραβῶν καὶ τῶν κακῶν ποῦ ἔβλεπε μέσα στὴν κοινωνία τῆς πατρίδας του καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἦθελε ν' ἀρχίσῃ μὲ τὸ σχολεῖο, μὰ στὰ σχολεῖα τοῦ κράτους δὲν ἤθελε νὰ ἐργαστῇ. Ἦθελε νὰ κάμῃ δικό του σχολεῖο καὶ νὰ ἐργαστῇ, καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ μὲ τὸ σχολεῖο ὅ τι ἤθελε ἐκεῖνος καὶ ὅχι ὅ τι ζητοῦσαν οἱ νόμοι. Γι' αὐτὸ, ἀφοῦ πρῶτα πῆγε δυὸ χρόνια στὴν Ἀγγλία (1896-98) καὶ ἐργάστηκε στὸ ἐξοχικὸ παιδαγωγεῖο New school Abbotsholme τοῦ Dr Reddie, γύρισε πίσω στὴ Γερμανία καὶ ἱδρύσε τὸ πρῶτον τοῦ σχολεῖο, γιὰ παιδάκια, ἀπὸ τὸν πρῶτον ὡς τὸν ἕκτον σχολικὸν χρόνον, στὴν ἐξοχὴ μέσα σ' ἕνα δάσος, κοντὰ στὴν Ilseburg στὸ Harz, καὶ τ' ὠνόμασε: Γερμανικὸ ἐξοχικὸ παιδαγωγεῖο Ilseburg. Εἶχε ἀρχίσει μὲ τρεῖς μαθητῆς, σὲ λίγα χρόνια ὅμως τὸ σχολεῖο γέμισε, καὶ στὰ 1904 ἔπρεπε νὰ χτίσῃ νέο παιδαγωγεῖο γιὰ τὶς μεσαῖες τάξεις τῆς μέσης παιδείας στὴ Haubinda στὸ δάσος τῆς Θυριγγίας, μεταξὺ τοῦ Saalfeld καὶ τοῦ Coburg. Σὲ λίγα ὅμως χρόνια εἶχε γεμίσει καὶ τοῦτο, καὶ στὰ 1914 ἀγόρασε τὸν πύργον Bieberstein, ποῦ ἀνήκε στὸν τότε δούκα τῆς Φούλδης, ἀπάνω σ' ἕνα κατάφυτον λόφον κοντὰ στὴ Φούλδα καὶ ἔβαλε ἐκεῖ μέσα τὶς ἀνώτερες τάξεις τῆς μέσης. Στὸ καθένα ἀπὸ τὰ τρία εἶχε καὶ ἕνα διευθυντὴ, ἡ ψυχὴ ὅμως καὶ τῶν τριῶν ἦταν ὁ ἴδιος. Τὸ πρῶτον ἐφευγε ἀπὸ τὴ Haubinda, ὅπου ἦταν ἡ ταχτικὴ του διαμονή, βραδιαζόταν στὸ Bieberstein, τὴν ἄλλῃ μέρα δίδασκε πέντε ὥρες, ἀπαντοῦσε στὴν ἀλληλογραφία καὶ ἐφευγε μὲ αὐτοκίνητον ἢ μὲ τὸ τρένο, ἀν τὸ πρόφτανε, γιὰ τὴν Ilseburg. Δίδασκε καὶ κεῖ, κανόνιζε ὅ τι εἶχε νὰ κανονίσῃ καὶ ἐφευγε πάλι γιὰ τὴ Haubinda, 200 χιλιομέτρα μακριά, γιὰ νὰ διδάξῃ καὶ κεῖ δυὸ μέρες καὶ νὰ ξανακάμῃ πάλι τὴν ἴδια περιουσία. Ἄμα ὅμως κηρύχθηκε ὁ πόλεμος καὶ οἱ περισσότεροι δασκάλοι του πῆγαν στρατιῶτες, ἀναγκάστηκε νὰ φέρῃ τὶς μεγάλες τάξεις στὴ Haubinda καὶ ἔτσι εἶχα καὶ ἐγὼ τὸ εὐτύχημα νὰ διδάξω ἐκεῖ, στὶς μεσαῖες καὶ ἀνώτερες τάξεις, καὶ νὰ τὶς παρακολουθῶ στὴ μόρφωση καὶ τὴν ἀγωγή τους.

Ὁ σκοπὸς τῶν παιδαγωγείων. — Ἦταν ἕνας τέτοιος τύπος ὁ Lietz ποῦ δὲν ἤθελε ποτέ νὰ κατηγορῇ τὸ στραβὸν καὶ ἀσύγχρονον

και να φωνάζη πώς η παιδεία δεν πάει καλά και πώς το σχολείο δεν κάνει τον προορισμό του· μα και ούτε πάλι, όπως ήταν τότε μόδα στην πατρίδα του, να βγάξη από το γραφείο του και να καταστρώνη, άπάνω στο χαρτί προγράμματα και σχολικές διοργανώσεις· παρά ήθελε για να χτυπήση το στραβό να δείξη πρώτα ποιό είναι το σωστό, το ωφέλιμο, το σύγχρονο και το πρακτικό. Γι' αυτό έχτισε και τα σχολεία του, για να δείξη πώς οι ιδέες του δεν ήταν θεωρίες μεταφυσικές, που δεν έχουν τις ρίζες τους στη ζωή και στον κόσμο μέσα, αλλά πώς ήταν ίδια ίδια ιδέες που βγαίνουν από τη ζωή την ίδια, που τις γεννά και τις καλλιεργεί η εποχή μας, ο πολιτισμός μας μέσα στον οποίο ζούμε και ενεργούμε. Και όπως λίγα χρόνια πρωτότερα ο Ντέροφελντ έλεγε πώς η καλύτερη θεωρία είναι το πρακτικώτερο που υπάρχει, έτσι και ο Lietz ήθελε να δείξη πώς μια θεωρία που στηρίζεται άπάνω στη ζωή μπορεί να γίνει πολύ εύκολα πράξη.

Σε κείνα τα χρόνια τα σχολεία της πατρίδας του δεν ήταν σ' ευχάριστη θέση. Πολλοί παιδαγωγοί και άλλοι επιστήμονες φώναζαν και δέρονταν για την κατάσταση, είχαν γεμίσει τον κόσμο από θεωρίες, έργα όμως έλειπαν. Και η γνωστή παιδαγωγική συνέλευση το Σεπτέμβριο του 1890, με την προεδρία του άλλοτε Κάιζερ, δεν είχε πετύχει πολλά πράγματα. Στα σχολεία μέσα μάθαιναν τα παιδιά πολλά, μα δεν μορφώνονταν. Ο Ιντελεκτουαλισμός βρισκόταν στο υψος του. Έκτός απ' αυτό και η ύλη της διδασκαλίας δεν ήταν σύγχρονη· ο κλασικισμός έδινε κι έπαιρνε. Είχε βέβαια άναγνωριστή η Άνώτερη πρακτική σχολή (Oberrealschule) ισόθαμη με τα γυμνάσια, τη μεγαλύτερη όμως πελατεία την είχαν ακόμη εκείνα. Έπειτα και κάτι άλλα στραβά, όπως π. χ. το λαϊκό σχολείο, και άλλα που έμας δέ μας ενδιαφέρουν, άνάγκασαν το Lietz να δώση νέο σκοπό και να βάλη νέα ύλη στα σχολεία του. Δεν ήθελε μόνο σχολεία που να δίνουν γνώσεις, και αυτόν το σκοπό τον πέτυχε, όπως θα δούμε παρακάτω. Γιατί και άλλοι παιδαγωγοί πριν απ' αυτόν, όπως ο Pestalozzi, ο Salzmann και ο Franke είχαν επιχειρήσει να κάμουν οτι έκαμε ο Lietz. Άλλά από τον πρώτο έλειπε η πράξη, γι' αυτό και τα σχολεία του, προπάντων στο Χόφβυλ, άπότυχαν. Ο δεύτερος ήθελε κάτι να κάμη· τί όμως ήταν αυτό το κάτι και που άπάνω έπρεπε να στηριχτή, δεν το είχε γίνει αίμα του. Γι' αυτό και το σχολείο του στο Σνέπφενταλ ζή ακόμα μα έχει έκφυλιστή. Ο τρίτος στην αρχή πήγαινε καλά, δεν είχε όμως ψυχολογήσει καλά την εποχή του· εκείνο που ήθελε δέ συμβιβαζόταν πολλόν καιρό με την εποχή

του. Τα νέα ρεύματα τότε του άρνήθησαν την έπιτυχία του σκοπού· γι' αυτό και το σχολείο του, η καλύτερα τα σχολεία του στη Χάλη ζούν ακόμη, αλλά βρίσκονται μέσα σε άλλον πνευματικό κόσμο και όχι στον πιετιστικό που ήθελε ο ιδρυτής του. Ο Lietz είχε καλύτερη τύχη.

Με ξάστερο και πρακτικό του μυαλό ξεκινούσε από την έρώτηση: ποιός είναι ο σκοπός της άγωγής; Και άπαντούσε με τη στερεότυπη μα και σε πολλούς σκοτεινή άπάντηση της έρβαρτιανής σχολής: να πλάσωμε ήθικους χαρακτήρες. Δέ σταματούσε όμως έδώ, μα πήγαινε πάρα πέρα και ώριζε και την ουσία του ήθικου αυτού χαρακτήρα: Σήμερα ο καθένας μας έχει το καθήκον, μετά το σχολείο, να έργαστή μέσα σε μια ώρισμένη κοινωνία, για το καλό της κοινωνίας αυτής πρώτα και από κει για το καλό όλου του κόσμου. Αυτός είναι ο σκοπός της ζωής μας. Ο ήθικός λοιπόν χαρακτήρας, που έχει να τον μορφώση το σχολείο, πρέπει εκτός από την ήθικότητα να έχη και τη δύναμη να έργαστή μέσα σ' αυτή την κοινωνία, που πρέπει και να την ξέρη απ' όλες της τις μεριές. Η ήθικότητα του μόνη είναι βέβαια καλή, μα δέ φτάνει. Ήθελε άνθρωπος ήθικός, που να μπορούν να νιώθουν τόσο το φυσικό κόσμο όσο και την ανθρώπινη κοινωνία. Στο φυσικό κόσμο έβρισκε τις γνώσεις και δεξιότητες με τι όποιες ήθελε να πλουτίση προπάντων τη διάνοηση των μαθητών· ήθελε να τους δώση μ' αυτές τη μάθηση. Όσο για την ανθρώπινη κοινωνία, που την εξέλιξή τους παρακολουθούσε στα ιστοριοκοιολογικά μαθήματα, έφερνε τους μαθητές σε άμεση φανταστική σχέση με τα μεγάλα γεγονότα και πρόσωπα, και προσπαθούσε μ' αυτό όχι τόσο να δώση γνώσεις, όσο να συγκινήση άμεσα τα παιδιά, να τα κάμη να συμπαθήσουν η ν' άντιπαθήσουν ένα πρόσωπο, να διατεθούν ευμενώς η δυσμενώς προς ένα ιστορικό γεγονός, να ευχαριστηθούν η να λυπηθούν από την άνάγνωση ενός ποιήματος κτλ. κτλ. Με άλλα λόγια, ήθελε μ' αυτά να δώση προπάντων την κυρίως μόρφωση, όπως με τα φυσικομαθηματικά μαθήματα έδινε προπάντων τη μάθηση. Το δεύτερο ήταν γι' αυτόν σημαντικώτερο από το πρώτο. Δεν ήθελε να εξισώση τις έννοιες μάθηση και μόρφωση, μα δεν ήθελε να γίνει και η δεύτερη θύμα της πρώτης.

Τι είδος σχολεία είναι τα παιδαγωγεία.—Δεν είναι κανένας από τους τρεις τύπους των σχολείων που έχει καθιερώσει η Γερμανία. Μοιάζει μόνο με τη δημόσια άνώτερη πρακτική σχολή (Oberrealschule). Αυτό τον τύπο σχολείου θεωρεί ο Lietz ως το μόνο σχολείο

πού μπορεί ν' ανταποκριθῆ στίς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Στὸ κύριο ἔργο του, die Nationalschule, δπου ἐκθέτει τίς ἰδέες του γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ, λέει πῶς πρῶτα πρῶτα πρέπει νὰ γίνεται λόγος μόνο γιὰ τὸ κλασικὸ γυμνάσιο (μὲ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ) καὶ τὴν ἀνώτερη πραχτικὴ σχολὴ (μόνο μὲ νέες γλώσσες καὶ μὲ περισσότερο τονισμὸ τῶν φυσικομαθηματικῶν). Τὸ πραχτικὸ γυμνάσιο (Realgymnasium) χωρὶς ἑλληνικὰ, ἀλλὰ μὲ λατινικὰ καὶ γαλλικὰ, εἶναι, λέει, μία χίμαιρα, πού στὸ τέλος δὲν ἱκανοποιεῖ οὔτε τὴ μιὰ οὔτε τὴν ἄλλη μερίδα. Ἀπὸ τοὺς δύο πρώτους τύπους πάλι ὁ Lietz προτιμᾷ τὸ δεύτερο καὶ ἀφήνει προαιρετικὴ τὴ διδασκαλίαν τῶν κλασικῶν γλωσσῶν.

Δὲν εἶναι ἐχθρὸς τοῦ κλασικισμοῦ, μὰ δὲν παραβλέπει πῶς τὸ κλασικὸ γυμνάσιο δὲν εἶναι σύγχρονο, πῶς δὲν μῖσται νὰ μᾶς δώσῃ τὸ ἰδανικὸ τῆς μόρφωσης στὸν 20. αἰῶνα. Ἡ μόνη φροντίδα εἶναι νὰ μὴ χαθοῦν τὰ ὁμορφα προϊόντα τοῦ κλασικισμοῦ, ὅσα μποροῦν νὰ ὠφελήσουν σ' ἓνα σχολεῖο. Αὐτὰ ὅμως μποροῦμε νὰ τ' ἀποχτήσωμε καὶ μὲ μιὰ καλὴ μετάφραση. Τὸ νὰ μὴ μαθαίνωμε τίς κλασικὲς γλώσσες δὲν εἶναι καὶ τόσο λυπηρὸ, γιὰ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι κυρίως γιὰ τίς κλασικὲς γλώσσες ἀλλὰ γιὰ τὸν κλασικὸ πολιτισμὸ, καὶ μιὰ καλὴ μετάφραση μπορεῖ νὰ μᾶς τὸν γνωρίσῃ τόσο καλά, ὅσο καὶ ἡ κλασικὴ γλώσσα. Τὸ κλασικὸ γυμνάσιο ἀνταποκρίνεται στίς σημερινὲς κοινωνικὲς ἀνάγκες μόνο κατὰ τὰ δύο δέκατα, ἐνῶ ἡ ἀνώτερη πραχτικὴ σχολὴ κατὰ τὰ ὀκτὼ δέκατα. Ἐμεῖς σήμερα δὲν ἔχομε νὰ καυχηθοῦμε γιὰ ἓναν Παρθενῶνα, ἀλλὰ γιὰ ἓνα χρηματιστήριον, γιὰ μιὰ καλὴ μηχανή. Καὶ ἂν ἡ νεώτερη ἐποχὴ καὶ προπάντων ὁ αἰῶνας μας ἔχει νὰ παρουσιάσῃ μιὰ πρόοδο, αὐτὴ βρίσκεται μόνο σι' ὅτι ὅλα τὰ πνευματικὰ ρεύματα σήμερα, εἴτε ἐπιστημονικὰ εἶναι αὐτά, εἴτε τῆς τέχνης, εἴτε τῆς ἐργασίας, ζητοῦν νὰ ἐξευγενίσουν καὶ νὰ ἐξυψώσουν τὴ ζωὴ, βάζοντας σὲ κίνηση τίς δυνάμεις τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Ἔτσι δικαιοῦται ὁ Lietz τὴν προτίμησιν τῆς πραχτικῆς σχολῆς.

Ἡ διδασκαλία στὰ παιδαγωγεία. — Μὲ χαρὰ ἔλεγε ὁ Lietz πάντα του, πῶς ποτὲ στὰ σχολεῖα του δὲν πάτησε σχολικὸς ἐπιθεωρητής. Εἶχε ἐλευθερίαν ἀπὸ τὸ κράτος νὰ διδάσκῃ ὅτι ἤθελε καὶ ὅπως τὸ ἤθελε ἐκεῖνος καὶ οἱ συνεργάτες του. Γι' αὐτὸ καὶ ὅσο ἐνδιαφέρει ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας στὰ σχολεῖα του, ἄλλο τόσο ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ὕλη τῆς διδασκαλίας. Κοντὰ σι' ἄλλα μαθήματα, πού ὀρίζουν τ' ἀναλυτικὰ προγράμματα τῶν δημόσιων σχολείων στὴ Γερμανία, οἱ μαθητὲς του κάνουν καὶ φιλοσοφικὴ προπαιδευτικὴ καὶ πραχτικὴ ἐργασία. Στὴν πρώτη διδάσκονται τὰ μεγάλα φιλο-

σοφικὰ ρεύματα, ἰδίως ἀπὸ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀποψη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ πρόσωπα καὶ τίς χρονολογίες. Οἱ μεγαλύτεροι μόνο φιλόσοφοι ἀναφέρονται παροδικά. Ἐδῶ δίνεται μεγάλη προσοχὴ προπάντων στὰ κυρίαρχα ρεύματα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, καὶ αὐτὰ ἤθελε κυρίως ὁ Lietz νὰ δώσῃ στὰ παιδιὰ νὰ καταλάβουν. Γιὰ τὴν πραχτικὴν ἐργασίαν πρέπει νὰ σημειωθῆ πῶς ἐδῶ δὲν ἐννοεῖται ἡ χειροτεχνία, ἀλλὰ κάθε πραχτικὴ ἐργασία, πού μαζὶ μὲ τὴ γεωργικὴ ἔπρεπε νὰ γίνεται γιὰ τὸ καλὸ τοῦ σχολεῖου· π. χ. ὁ μαθητὴς καλλιεργεῖ πατάτες καὶ διάφορα ἄλλα ὄσπρια καὶ ὀπωροφόρα δέντρα. Ὅταν οἱ κατοικίαι δὲ χωροῦν τοὺς μαθητὲς, πηγαίνουν στὸ δάσος, κόβουν ξύλα, τὰ παστρεύουν στὸ ξυλουργεῖο καὶ σὲ μιὰ βδομάδα ἔχουν ἓνα σπῆτι ἔτοιμο. Στὰ 1917, στὴ μεγάλη πείνα, ἔβλεπαν πῶς οἱ πατάτες τοὺς δὲ θὰ τοὺς φτάσουν νὰ βγάλουν τὸ χρῶνον. Ν' ἀγοράσουν ἄλλες δὲν μποροῦσαν, ἔπρεπε λοιπὸν νὰ βγάλουν δικῆς τοὺς, μὰ δὲν εἶχαν πιά τόπο, γιὰ τὴν ὅλα τὰ χωράφια τοῦ παιδαγωγείου ἦταν σπαρμένα. Τὸ μόνο πού τοὺς ἔμενε ἦταν νὰ ὀργώσουν ἓνα μέρος τοῦ μεγάλου δάσους τοῦ σχολεῖου καὶ νὰ τὸ φυτέψουν. Χωρὶς πολλὰ λόγια σὲ 15 ἡμέρες εἶχε ὀργωθῆ τόσο μεγάλο μέρος, πού ἔδωσε τόσες πατάτες ὕστερα, ὥστε ἐνῶ οἱ ἄλλοι στίς πολιτεῖες εἶχαν δυὸ ὀκτάδες τὴ βδομάδα, ἐκεῖνοι εἶχαν τέσσαρες. Ἄμα κατέβουν τὰ νερά καὶ χαλάρωσῃ ὁ δρόμος πού φέρνει στὸν πλησιέστερο σταθμὸ καὶ τὸ ἄλογο τοῦ ταχυδρομείου δὲν μπορεῖ νὰ περάσῃ, ἀμέσως ρίχνονται ὄλοι στὴ δουλειὰ καὶ σὲ δέκα μέρες κάνουν ἄλλο δρόμο, πιδ ἴσιο καὶ πιδ φαρδύ. Αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα παρόμοια, μαζὶ μὲ τὴν καλλιέργειαν τῶν κήπων καὶ τῶν δέντρων καὶ τὸ θερισμὸ τῶν σιταριῶν καὶ τοῦ χόρτου, ἀποτελοῦν τὸ μάθημα τῆς πραχτικῆς ἐργασίας. Ἡ ἰχνογραφία, χειροτεχνία καὶ ζωγραφικὴ πᾶνε μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν. Αὐτὸ τὸ μάθημα γίνεται κάθε μέρα, μιὰ ὥς μιὰμιση ὥρα, καὶ τὸ βαθμολογοῦν ὅπως καὶ τ' ἄλλα μαθήματα.

Μεγαλύτερη σημασία ἔχει ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας στὰ παιδαγωγεία. Ὁ ἴδιος ὁ Lietz πιστεῖ σὲ μιὰ παιδαγωγούσα διδασκαλία, πού τὴν πολεμᾷ ἡ βολουνταριστικὴ σχολὴ τοῦ Wundt. Πιστεῖ πῶς ἡ θέληση δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο καὶ αὐτοσυστατο στοιχεῖο τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ὅπως διδάσκει ὁ ψυχολογικὸς ἰντελεκτουαλισμὸς, ριζώνεται μέσα στὴ σκέψη, στίς διανοητικὲς δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ πῶς συνεπῶς μποροῦμε μὲ τίς παραστάσεις νὰ ἐπιδράσωμε στὴ θέληση τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ τὴ μορφώσωμε ὅπως μᾶς ὀρίζει ὁ ἀνώτερος σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ διδασκαλία στὰ παιδαγωγεία πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τὸ σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς, δηλαδὴ πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ παιδα-

γωγῆ. Ἐμεῖς τώρα ξέρομε πὼς γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ πρέπει τὸ παιδί νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ὅλη κάθε διδασκαλίας, νὰ σχηματίσῃ μόνο του, ἀπὸ τίς παραστάσεις τοῦ ἀντικείμενου τῆς διδασκαλίας, ἔννοιες, κρίσεις, συλλογισμούς, πὼς πρέπει μόνο του γὰ ἐφαρμογή ὃ τι ἔμαθε καὶ ἀπὸ τὴν ἐργασία του αὐτὴ νὰ χαρῆ ἢ νὰ λυπηθῆ—νὰ συγκινηθῆ. Καὶ ὅλοι μας ξέρομε πόσο ζωηρὰ εἶναι τὰ διανοητικὰ αὐτὰ συναισθήματα. Ὅτι τώρα ἀπὸ τὰ συναισθήματα ἐπηρεάζεται ἡ θέληση δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἀναπτύξω ἐδῶ.

Ἔτσι καὶ τὰ παιδαγωγεία τοῦ Lietz ἔχουν γι' ἀρχὴ στὴ διδασκαλία τὴν αὐτενέργεια τῶν παιδιῶν. Ἦθελε ὁ Lietz νὰ χτυπήσῃ τὸν ἀπαίσιον ἐκεῖνον verbalismus, ποῦ ἴσαμε τώρα ἔφερε ἀρκετὴ βλάβη καὶ ἀρκετὸ πνευματικὸ μαρασμὸν εἰς τὴν σχολεῖα καὶ γιὰ τὸν ὅποιο ἀκόμη καὶ ὁ Κομένιος παραπονιέται στὴν Didactica magna του. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τὰ παιδαγωγεία ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἰδέαν τοῦ σχολείου ἐργασίας, σχολείου ὁμῶς ἐργασίας ὃχι ὅπως τὸ φαντάζονται μερικοί, σὰ σχολεῖο δηλαδὴ ὃπου καὶ ἡ ἐργασία εἶναι μάθημα, ἀλλὰ σχολεῖο, ὃπου ἡ ἐργασία εἶναι μιὰ ἀρχὴ γιὰ ὅλα τὰ μαθήματα, χωρὶς νὰ γίνεταί διάκριση μεταξὺ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς ἐργασίας. Ἐνα σχολεῖο ἐργασίας ὅπως τὸ ἐννοεῖ ὁ Kerschesteiner, ὁ Gaudig, ὁ Pabst, ὁ Deweys καὶ ἄλλοι. Στὰ παιδαγωγεία τοῦ Lietz δὲ μεταχειρίζονται διδακτικὰ βιβλία, οὔτε στίς ἀνώτατες τάξεις. Ὁ δάσκαλος θεωρεῖ ἐκεῖ τὰ παιδιά ὃχι μαθητὲς του, ἀλλὰ συνεργάτες του. Δὲν τοὺς δίνει γνώσεις, παρὰ ἐρευνᾷ καὶ ἐξετάζει μαζί τους κάθε ζήτημα ποῦ παρουσιάζει ἡ διδασκαλία. Μὴ νομίζετε ὁμῶς πὼς λείπουν τὰ βιβλία ἀπὸ τὰ παιδαγωγεία κάθε ἄλλο. Γιὰ κάθε μάθημα ἔχει ὁ μαθητὴς ὀλόκληρη βιβλιοθήκη στὴ διάθεσὴ του. Δὲν ἔχει ὀρισμένο βιβλίον μὲ τὸ ὅποιο νὰ εἶναι ἡ διδασκαλία ὑποχρεωμένη νὰ συμφωνήσῃ, γιὰ κάθε ὁμῶς ζήτημα βρίσκει ὡς εἰδικὴ μελέτη στὴ σχετικὴ βιβλιοθήκη τοῦ μαθήματος. Γιὰ τὰ φυσικομαθηματικὰ καὶ γεωπονικὰ μαθήματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σχετικὴ βιβλιοθήκη, ἔχει καὶ τὰ μουσεῖα, τὰ ἐργαστήρια, τὰ χημεία, τίς συλλογές. Τὸ καθένα εἶναι ἐγκαταστημένο σὲ ἰδιαίτη ἀίθουσα. Στὴ Haubinda εἶδα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μηχανουργεῖο καὶ τὸ ξυλουργεῖο τῆς χειροτεχνίας, ἀνατομεῖο, συλλογὲς ἐντόμων, μετάλλων, φυτῶν, ὄρυκτῶν, χημείο, ὄργανοθήκη τῆς πειραμ. φυσικῆς, κινηματογράφου, μελισσοκομίας, καὶ σχολικὸ κήπο μ' ἕνα ἀρκετὰ μεγάλο θερμὸ κήπιον Στίς ἐλεύθερες ὥρες τὰ παιδιά μποροῦν νὰ πάρουν ὃ τι βιβλίον θέλουν καὶ νὰ τὸ διαβάσσουν στὸ ξεχωριστὸ τὸ μεγάλο ἀναγνωστήριον ἢ μέσα στὸ σχετικὸ μουσεῖο ἂν εἶναι ἀνάγκη.

Τὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας οἱ μαθητὲς σημειώνουν στὸ σημειωματάριόν τους μὲ λίγα λόγια τὰ κυριώτερα σημεῖα τοῦ μαθήματος καὶ τὸ βράδυ στὸ σπουδαστήριον κάνουν ὅπως λένε τὴν ἐπεξεργασία (Ausarbeitung), ποῦ τὴ γράφουν σὲ καθαρὰ τετράδια. Αὐτὰ τὰ τετράδια ἐπιθεωροῦνται κάθε Σάββατο. Πὼς τὰ παιδιά συνηθίζουν ἔτσι νὰ ἐκφράζουν ὃ τι ἔχουν μέσα τους καὶ πὼς ἔτσι ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ καταλάβῃ τὴν ψυχὴν τοῦ καθενὸς δὲν εἶναι μὲν φαίνεται ἀνάγκη νὰ τονιστῆ ἰδιαίτερα. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ καὶ οἱ ἐκθέσεις ἰδεῶν στὰ παιδαγωγεία δὲν εἶναι ποτὲ ὁμοίομορφες Ὁ ἕνας θέλει νὰ κἀνὴ περιγραφῆς τοπειῶν, ὁ ἄλλος νὰ χαρακτηρίσῃ πρόσωπα, ἕνας τρίτος ν' ἀναπτύσῃ ρητὰ κτλ. Στὸν καθένα δίνεται ἔτσι ἀφορμὴ νὰ ἀναδειχτῆ στὸ εἶδος του. Ὅτι καὶ αὐτὸ εἶναι σωστὸ καὶ στηρίζεται ἀπάνω σὲ μιὰ ψυχολογικὴ ἀλήθεια, τὴν ἀλήθειαν πὼς ἡ ψυχὴ τοῦ καθενὸς ἔχει δικὸν τῆς τύπου στίς ἐνέργειες καὶ τίς ἐπιθυμίας τῆς, ποῦ δίνει στὸν καθένα ἐκεῖνον ποῦ λέμε ἀτομικότητα, δὲν εἶναι πάλι ἀνάγκη νὰ τὸ τονίσω.

Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ γίνεται στὴ μεγάλη αἰθουσα τῆς Kapelle καὶ προφορικὴ ἐξέταση. Ὅχι ὁμῶς ὅπως θὰ νομίζουν μερικοί, παρὰ κάθε μαθητὴς ἀπὸ τὰ μαθημένα κάθε μαθήματος παίρνει ἕνα ὀρισμένο ζήτημα, ποῦ τὸ ἀναπτύσσει καὶ τὸ ἐξετάζει μόνος του λεπτομερέστερα ἀπ' ὅσο θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ μέσα στὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας, καὶ τὸ βράδυ στὴν Kapelle (θὰ δοῦμε τί εἶναι ἡ Kapelle) κάνει γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ μιὰ μικρὴ διάλεξη μπροστὰ στοὺς δασκάλους καὶ τοὺς συμμαθητὲς του. Ἐννοεῖται πὼς τὴ διάλεξη αὐτὴ θὰ τὴν κρίνῃ ἔπειτα τὸ ἀκροατήριον, καὶ καμιά φορὰ διορθώνονται καὶ μερικὰ στραβὰ ἢ τελείως λαθεμένα σημεῖα. Ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἱστορία π. χ. ποῦ δίδασκα ἐγὼ στὴν Ober-Sekunda (δικὴ μας Γ' γυμνασίου) ἕνας πῆρε νὰ ἐξετάσῃ: Ἡ σχέση τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνα καὶ τοῦ Λυκούργου, ἕνας ἄλλος: Οἱ ἀνατολικὸι λαοὶ καὶ οἱ Ἕλληνας, ἕνας ἄλλος: Πληθῆσται καὶ εἰλωτες, ἕνας ἄλλος: Τί θὰ γινόνταν ἂν οἱ Καρχηδόνιοι νικούσαν τοὺς Ῥωμαίους. Στὴ γεωγραφίαν ποῦ δίδασκα στὴν Unter-Tertia (δικὴ μας Γ' ἑλληνικοῦ) ἕνας πῆρε: Θιβέτ, ἡ χώρα τοῦ λαμαϊσμοῦ (εἶχαμε διαβάσει τὰ ταξίδια τοῦ σουηδοῦ γεωγράφου Swen Edin στὸ Θιβέτ), ἕνας ἄλλος: Ἡ σημασία τοῦ σιδηρόδρομου τῆς Βαγδάτης, ἕνας ἄλλος: Τὸ ἐμπόριον στὴ Σιθῆρια. Στὴ φιλοσοφικὴν προπαιδευτικὴν ποῦ δίδασκα στοὺς τελειόφοιτους, ἕνας πῆρε: Ἡ ἠθικὴ τῆς ἐργασίας, ἕνας ἄλλος: Ἀτομὸν καὶ κοινωνίαν, ἕνας ἄλλος: Τί χωρίζει τὴ νεώτερη ἐποχὴ ἀπὸ τὸ μεσαίωνα. Μιὰ

μαθήτρια από τη Βοημία είχε πάρει: 'Ο άγγλικός έμπειρισμός και ή επίδρασή του στά σχολεία τής 'Αγγλίας. Μιά ρωσίδα από τη Μόσχα, πού είχε αποκλειστή εκεί στον πόλεμο, είχε πάρει: Γιατί δέν μπορεί νά γίνη κοινό σχολείο για τουρκόπαιδα και χριστιανόπαιδα. 'Ετσι γινόταν σέ όλα τά μαθήματα. Πολλές από τίς διαλέξεις αὐτές δημοσιεύονται και στό περιοδικό τών παιδαγωγείων «Leben und Arbeit» και μπορεί νά τίς διαβάση όποιος θέλει.

Στά φυσικομαθηματικά μαθήματα γίνεται μεγαλύτερη αὐτενέργεια τών μαθητῶν. 'Εκεί κάθε μαθητής πρέπει μόνος του νά δοκιμάση νά κάμη ό τι έκαμε ό δάσκαλος μέσ στην τάξη. Δέν υπάρχει ωραιότερο πράμα από τό νά βλέπη κανείς τά παιδιά, τό καθένα μέ μιá χοντρή άσπρη ρόμπα, νά καταγίνονται, ένας νά κάμη τό πείραμα του 'Αρχιμήδη, άλλος νά κατατάξη τά έντομα σέ οικογένειες, άλλος νά βρῆ τόν δγκο μιáς χάρτινης πυραμίδας, άλλος νά βρῆ τό ειδικό βάρος του λαδιου, άλλος πάλι ν' αναλύη ένα χημικό μίγμα, ένω ό δάσκαλος, κι αὐτός μέ τή ρόμπα του, τρέχει έδω και κει, νά βλέπη πώς εργάζεται ό ένας και πώς ό άλλος. Αὐτό έννοούσα όταν έλεγα παραπάνω πώς τά σχολεία του Lietz είναι σχολεία πού έχουν τήν εργασία ως αρχή για κάθε μάθημα.

Η ζωή στά παιδαγωγεία. 'Ο Lietz ήθελε τό κάθε του παιδαγωγείο νά είναι και μιá ανεξάρτητη κοινότητα, πού νά έχη ό τι χρειάζεται ένας κοινοτικός οργανισμός. Κάθε παιδαγωγείο είχε δικό του παπουτσή, δικό του μαραγκό, δικό του ράφτη, δικό του βαφέα, δικό του φοδρνο, δική του φωτιστική μηχανή, δικό του σιδερά. Μόνο γιατρό δέν είχε, γιατί τά παιδιά στην έξοχή δέν άρρωστούν. "Αν όμως κανένα, εκεί πού τρέχει στό δάσος νά μαζεύη μανιτάρια ή φράουλες ή νά κόβη ξύλα, πέση και ζουλήση τό πόδι του, μένει στό ιδιαίτερο νοσοκομείο του παιδαγωγείου, όπου τό φροντίζει ταχτική νοσοκόμα. Για νά καταλάβωμε άπάνω κάτω τή ζωή αὐτῆς τῆς σχολικῆς κοινότητας, άς τήν παρακολουθήσωμε μιá μέρα στην εργασία της.

Τό καθημερινό πρόγραμμα. Τό πρωί στις 6 1/2 ή καμπάνα σηκώνει όλα τά μέλη τῆς κοινότητας στό πόδι. Στις 7 ακριβώς μαζεύονται παιδιά και δασκάλοι άπ' όλα τά οικοτροφεία, πού είναι χτισμένα σέ ήμικύκλιο στη ρίζα του βουνου, μπροστά στό μεγάλο χτίριο του διδακτηρίου, πού είναι στη μέση (στη Haubinda είναι 8 βίλες μόνο για οικοτροφεία). 'Εκεί άφου διαβαστή κατάλογος, άν ό καιρός είναι καλός, γίνεται ένα τέταρτο τῆς ώρας δρόμος τροχάδην μέσα στό δάσος. "Αν δέ βρέχη ό καιρός είναι πάντα καλός, τά

χίονια και ό πάγος δέν έμποδίζουν τό τρέξιμο· άν πάλι βρέχη, τότε γίνεται κολύμπι ή γυμνάζονται στό υπόστεγο γυμναστήριο. 'Ο προϊστάμενος δάσκαλος κάθε μαθητικῆς ομάδας, πού εκεί λέγεται μαθητική οικογένεια, πρέπει πάντα νά ναι μέ τά δικά του παιδιά και νά παίρνη σ' όλα μέρος. Στις 7 1/2 αρχίζει ή πρώτη ώρα διδασκαλίας μετά τήν πρώτη ώρα γίνεται πρόγευμα. "Ολοι όσοι άνήκουν στην κοινότητα, δάσκαλοι, παιδιά, εργάτες, υπηρέτες, υπηρέτριες, πρέπει νά πάρουν τό πρόγευμα μαζί. 'Ο Lietz μέ τή γυναίκα του και τά παιδιά του ήταν πάντα μαζί. Μπροστά άπτό πρόγευμα γινόταν προσευχή. Τό πρόγευμα, τουλάχιστο στά 1918-19, ήταν ένα πιάτο άλευρόσουπα, ένα φλιντζάνι κακάο, ένα κομμάτι ψωμί μέ λίγο βούτυρο ή μαρμελάτα και ένα μήλο ή άπίδι. Μετά τό πρόγευμα, δασκάλοι και παιδιά πάνε στις τάξεις τους και έξακολουθοῦν τό μάθημά τους ίσαμε τό μεσημέρι. Οι εργάτες και οι τεχνίτες, και κεινοι στη δουλειά τους· άεργος δέν πρέπει νά μείνη κανένας. Μεσημέρι και τέταρτο είναι φαγι. Πάλι ό Lietz μαζί. "Αφου τραγουδήσουν ένα ώραο τραγούδι και ό Lietz διαβάση ένα ώραο ρητό κλασικό, καθίζουν στό φαγι. Κάθε μαθητική οικογένεια μέ τόν οικογενειάρχη δάσκαλο κάθεται σέ ιδιαίτερο μεγάλο τραπέζι. Τό φαγι είναι άφθονο και θρεπτικό. "Η όμορφιά τῆς τραπεζαρίας, τά ώραα μεγάλα κάδρα της, τά ώραα λουλούδια στά βάζα, τό πλούσιο ήλεκτρικό φώς τά βράδια άνοίγουν τήν όρεξη, ή όποία βέβαια και χωρίς αὐτά εκεί άπάνω είναι πάντα στον τόπο της. ("Η Haubinda είναι 513 μέτρα ψηλά). Μετά τό μεσημεριανό φαγι ίσαμε τίς 3 είναι όλοι έλεύθεροι. Στις 3 πάλι δουλειά. Οι μισοί τρόφιμοι έχουν πρακτική εργασία, οι άλλοι μισοί χειροτεχνία ή δουλειά στά εργαστήρια. Κάθε μέρα αλλάζουν τή σειρά. Στις 4 1/2 είναι καφέ· στις 5 ως τίς 7 είναι μελέτη. Μελετοῦν στα δωμάτια τους. (Κοινό σπουδαστήριο γίνεται μόνο στην Ilseburg πού είναι οι μικροί). Κάθονται δύο ή τρεις μαζί σ' ένα δωμάτιο. Σε μερικά μικρά δωμάτια κάθεται και ένας μόνο. 'Ο οικογενειάρχης δάσκαλος κάθε βίλας, τήν ώρα του σπουδαστηρίου, πρέπει νά είναι στό γραφείο του. (Κάθε οικογενειάρχης έχει στη βίλα τό γραφείο του). Τά παιδιά άμα έχουν καμιά άμφιβολία στην «έπεξεργασία» πηγαίνουν και τόν ρωτοῦν. "Αλλωστε και ό ίδιος πρέπει νά έτοιμάση τή διδασκαλία του για τήν άλλη μέρα.

Η Kapelle. Μιά ώρα ύστερ' από τό βραδινό φαγητό είναι έκκλησία, ή Kapelle. Είναι ή ωραιότερη ώρα τῆς ήμέρας. Στη μεγαλύτερη αίθουσα του σχολικου χτίριου, πού μοιάζει σαν έκκλησία μέ

τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἓναν ἀρχαῖο Ἑλληνα πεζοπόρο, μαζεύονται πάλι ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινότητος. Οἱ γυναῖκες μποροῦν νάχουν καὶ μιὰ δουλειὰ στὰ χέρια τους, μιὰ κάλσα νὰ πλέξουν ἢ ἓνα φόρεμα νὰ μπαλώσουν. Οἱ μαθητὲς μποροῦν νὰ δουλεύουν ἓνα κομμάτι σανίδι ἢ κάτι νὰ ζωγραφίζουν. Ὅμως πρέπει νὰ εἶναι σιωπῆ. Καὶ μέσα στὴ σιωπῆ αὐτῆ ἀρχίζει ὁ Lietz, καὶ τώρα ὁ ἀντικαταστάτης του (γιὰ τὴν ὥρα στὴν Haubinda διευθύνει ἡ κ. Lietz) νὰ διαβάξῃ ὁ τι καλὸ καὶ ὠραῖο μπορεῖ νὰ συγκινήσῃ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Ἄμα τελειώσῃ αὐτὴ ἡ κατάνυξι, σηκώνονται ὅλοι καὶ μὲ μιὰ ἐγκάρδια χειραψία εὐχονται στὸ Χέρμαν καὶ στὴ Γιούτα (ὁ κ. καὶ ἡ κ. Lietz) τὴν καληνύχτα καὶ καθένας τρέχει στὸ δωμάτιό του γιὰ ὕπνο. Σὲ μιᾷ ὥρα τίποτε πιά δὲν ἀκούεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μεγάλο ρολόγι πού χτυπᾷ μονότονα μέσα στὴ νύχτα. Κάπου σὲ κάποιο παράθυρο φαίνεται ἀκόμη φῶς· εἶναι κανένας δάσκαλος, πού ἔχει ἀνάγκη νὰ προπαρασκευαστῆ πολὺ γιὰ αὔριο. Σὲ λίγο ὁμοῦ θὰ σβῆσῃ κι αὐτό.

Ἄμα ὁ καιρὸς εἶναι καλὸς ἢ Kapelle γίνεται στὸ ὑπαιθρο, μέσα στὸ δάσος, σ' ἓνα ὕψωμα, καὶ κείνα πού ἀκούς τότε μὲ ὅσα βλέπεις γύρω σου σὲ μεταφέρνουν σ' ἓναν ἄλλο κόσμον, κόσμον ἀνώτερο καὶ διαλεχτότερο. Ἐκεῖ γίνεται μιὰ σωστὴ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία. Ἡ κατάνυξι εἶναι τὸ γινώρισμά της, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἔνωση μὲ τὸ μεγάλο μας δημιουργὸ ὁ καρπὸς της. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φωνὴ τοῦ κήρυκα δὲν ἀκούς τίποτε. Μόνο κάποτε ἓνα ἀδιάκριτο πουλὶ ἢ ἓνα ξαφνικὸ μούγκρισμα κανενὸς βοδιοῦ ἀπὸ τὸ πέρα χωρὶς ταραξίει τὴν ἡσυχία. Ὁ ἥλιος λέει καὶ κείνος τὴν καληνύχτα καὶ πάει νὰ φωτίσῃ ἄλλους τόπους. (Στὴ Γερμανία ὁ ἥλιος βασιλεύει ἀργά. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ στὸν πόλεμον οἱ γερμανοὶ εἶχαν βάλει τὰ ρολόγια τους μιὰ ὥρα ἔμπρός, γιὰ νὰ μὴν κάθωνται πολὺ τὴ νύχτα καὶ καίνε γιὰ τὴν. Αὐτοκίνητα δὲ σφυρίζουν ἐκεῖ, οὔτε ὑπάρχουν κἀρα, οὔτε ἀκούεται ἡ φωνὴ τοῦ πρᾶματευτή.

Ὁ μαθητὴς μέλος τῆς κοινότητος.—Δὲν εἶναι ὁμοῦ μόνον αὐτὰ ἡ ζωὴ στὰ παιδαγωγεία. Αὐτὰ βλέπει ὁποῖος πάει νὰ τὰ δῇ γιὰ μιὰ μέρα μόνον. Ὅποῖος ὁμοῦ καθίσῃ πολὺν καιρὸ ἐκεῖ, θὰ δῇ πὼς ἡ ζωὴ ἐκεῖ ἔχει καὶ ἄλλες χαρὲς, καὶ αὐτὲς ἤθελα ἀκόμη μὲ λίγα λόγια νὰ περιγράψω.

Εἶπα πὼς κάθε παιδαγωγεῖο εἶναι καὶ μιὰ κοινότητα γιὰ τὸν ἑαυτὸ της. Σ' αὐτὴ τὴν κοινότητα δὲν ἔχουν μόνον οἱ δασκάλοι δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ἀλλὰ καὶ τὰ παιδιά. Αὐτὸ φαίνεται καὶ σὲ κείνο

πού λέμε ἐμεῖς διανομὴ τῶν ἀξιομάτων στοὺς μαθητὲς. Μὰ σ' ἓνα ἐξοχικὸ ἰδιωτικὸ σχολεῖο δὲν ἔχομε μόνον τ' ἀξιώματα δημόσιου σχολεῖου μέσα στὴν πολιτεία, δηλαδή ἓνας μαθητὴς νὰ καθαρίζῃ τὸν πίνακα, ἓνας ἄλλος νὰ φροντίζῃ γιὰ τοὺς χάρτες κτλ. Στὰ παιδαγωγεία τοῦ Lietz πρέπει ὁ μαθητὴς νὰ φροντίζῃ καὶ γιὰ τὰ μελίσσια, γιὰ τὰ κουνέλια, γιὰ τὰ ἐργαστήρια, νὰ μὴ σπάσῃ τίποτα, γιὰ τίς βιβλιοθήκες, νὰ δανείξῃ καὶ νὰ παραλαβαῖν βιβλία, γιὰ τὸ ἄλογο καὶ τὸ ἀμάξι τοῦ ταχυδρομείου, γιὰ τὸ ταχυδρομεῖο τὸ ἴδιο, γιὰ τὰ μπάνια, γιὰ τὸ νερὸ τῆς στέρνας πού κολυμποῦνε καὶ πού πρέπει ν' ἀνανεώνεται κ.τ.δ. Γενικὰ γιὰ κάθε ζήτημα πού σχετίζεται μὲ τὴ ζωὴ τοῦ σχολεῖου ἔχει καὶ ὁ μαθητὴς δικαιώματα καὶ καθήκοντα, καὶ μπορεῖ νὰ πῆ τὴ γνώμη του ἐλεύθερα στὸ ἐλεύθερο βράδυ (Freiabend), πού γίνεται μιὰ φορὰ τὴ βδομάδα, στὴν ὥρα τῆς Kapelle. Ἡ τὴ λέει ὁ ἴδιος ἢ τὴ διερμηνεύει ὁ πρόεδρος τῶν μαθητῶν, πού πρέπει νὰ διαβιβάξῃ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴ γνώμη αὐτὴ μπροστὰ στὴ διεύθυνση καὶ τὸ ἄλλο διδαχτικὸ προσωπικόν. Καὶ παράπονα γιὰ ἓνα δάσκαλο ἢ γιὰ τὸ φαγί τους ἢ γιὰ τὸ σπουδαστήριόν τους μπορεῖ νὰ διατυπώσῃ ὁ μαθητὴς καὶ ἡ γνώμη του συζητιέται ἀπὸ τὸ διδαχτικὸ προσωπικόν μὲ πολλὴ προσοχὴ καὶ πολὺ ἐνδιαφέρον.

Οἱ ἐκδρομὲς καὶ τὰ σχολικὰ ταξίδια.—Θὰ εἶχα πολλὰ ἀκόμη νὰ προσθέσω γιὰ τὴ ζωὴ τῶν παιδαγωγείων. Ἐλπίζω ὁμοῦ νὰ κατὰλαβε ὁ ἀναγνώστης πὼς ζῆ κανεὶς σ' αὐτὰ τὰ ἁμύρια σχολεῖα. Ἐνα ὁμοῦ ἀκόμη δὲν μπορῶ παρὰ νὰ τὸ ἀναφέρω διεξοδικώτερα, καὶ αὐτὸ εἶναι οἱ ἐκδρομὲς. Δὲ θέλω νὰ γράψω γιὰ τίς ἐκδρομὲς πού κάνουν τὰ παιδιά κάθε Κυριακῆ στὰ γύρω βουνὰ καὶ πού ἔχουν προπάντων ἐπιστημονικὸ σκοπὸ, νὰ μαζέψουν φυτὰ ἢ νὰ παρατηρήσουν πετρώματα. Γιὰ τίς μεγάλες μόνον, πού γίνονται τρεῖς φορὲς τὸ χρόνο καὶ βαστοῦν 8 μὲ 10 μέρες καὶ ἔχουν σκοπὸ νὰ ξεκουράσουν τοὺς μαθητὲς καὶ νὰ τοὺς γνωρίσουν ἓνα κομμάτι τῆς χώρας τους, ἤθελα νὰ πῶ λίγα λόγια. Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἔκαμα δυὸ τέτοιες ἐκδρομὲς, μαζὶ μὲ τοὺς μαθητὲς τῆς οἰκογένειάς μου, καὶ γι' αὐτὲς μόνον θὰ γράψω κάτι. Στὴν πρώτη, τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1918 φύγαμε ἀπὸ τὴ Haubinda καὶ σὲ τρεῖς μέρες φτάσαμε στὴ Φούλδα (κάνσαμε μὲ τὰ πόδια ὡς 120 χιλ.). Ἐκεῖ ἀνταμωθήκαμε μὲ τίς ἄλλες οἰκογένειες στὸ ἄλλο παιδαγωγεῖο Bieberstein, καὶ ἀφοῦ φάγαμε καὶ καλοκοιμηθήκαμε τὴ νύχτα, χωρὶςσαμε τὴν ἄλλη μέρα καὶ ἡ καθεμιὰ ὁμάδα γύρισε ἀπὸ ἄλλο δρόμον πίσω. Ἐγὼ μὲ τοὺς δικούς μου γύρισα μὲσον Ἐρφούρτης, Βαϊμάρης, Γένας καὶ τοῦ δάσους τῆς Θυριγκίας. Μέσα στὸ δάσος αὐτὸ

μιὰ βραδιά μείναμε στὴν καλύβα τοῦ παιδαγωγείου, κοντὰ στὸ Ζούλ. Αὐτὲς οἱ καλύβες εἶναι σπιτάκια μικρά, κτήμα τῶν παιδαγωγείων, χτισμένα κοντὰ σὲ χωριὰ σὲ διάφορα μέρη, ποὺ τὸ ἓνα πρέπει νὰ εἶναι τουλάχιστο 40 χιλιόμετρα μακριὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο, καὶ χρησιμεύουν γιὰ ξενοδοχεῖα τῶν μαθητῶν στὶς ἐκδρομὲς. Τὸ καθένα ἔχει μόνο μερικὰ κρεβάτια, μερικὰ πιάτα καὶ φλιντζάνια καὶ ἄφθονο νερὸ γιὰ λούσιμο καὶ ψυχρολουσία. Τέτοια σπίτια ἔχουν τὰ παιδαγωγεῖα δέκα σ' ἄλλη τῆ Γερμανία. Στὶς δέκα μέρες ἤμαστε πάλι πίσω.

Στὴν ἄλλη ἐκδρομῇ, φθινόπωρο τοῦ 1918, φύγαμε ἀπὸ τὸ παιδαγωγεῖο καὶ κάμαμε ὄλο τὸ γύρο: Σβάινφουρτ, Βύρταμπουργ, Ρότενμπουργ, Ζάαλφεντ, Χελτμπούργ καὶ πίσω. Δὲν πιστεύω αὐτὸ τὸ μέρος νὰ εἶναι πολὺ μικρότερο ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο. Σ' αὐτὲς τὶς ἐκδρομὲς ὅ τι περίεργο βλέπαμε καὶ μᾶς ἔκανε ἐντύπωση ἀγοράζαμε τὶς κάρτες του, ἢ ἂν δὲ βρῖσκαμε κάρτες τὸ ζωγραφίζαμε. Καὶ δῶ κάναμε τὸν περισσότερο δρόμο μὲ τὰ πόδια. Αὐτὲς τὶς μέρες ζούσαμε λιτότατα (4 μάρκα εἶχε καθένας μας τὴν ἡμέρα). Κοιμόμαστε στὸ χωριὸ ποὺ βραδιαζόμαστε καὶ τρώγαμε στὸ χωριὸ ποὺ θὰ φτάναμε τὸ μεσημέρι. Ἄν ἤμαστε μακριὰ ἀπὸ χωριὸ, καθίζαμε μέσα στὸ δάσος, βράζαμε τὸ γάλα μας στὶς καραβάνες μας καὶ ἔπειτα πάλι πορεία. Γιὰ ὁδηγὸ μας εἶχαμε μόνο τὸ χάρτη, καὶ τὶς ἀποστάσεις τὶς μετρούσαμε στὸν ἀέρα. Ἄν τύχαινε νὰ φτάσουμε Κυριακῇ σὲ χωριὸ, πηγαίναμε στὴν ἐκκλησία καὶ κατόπι ἐξακολουθοῦσαμε. Ἐπρεπε κάθε μέρα νὰ περπατήσωμε 8 ὡς 10 ὥρες. Ὁ γυλιὸς μας μ' ἓνα δυὸ ζευγάρια κάλτσες, μὲ τὴν καραβάνα μας καὶ μερικοὺς ἐπιδέσμοις γιὰ τὰ πόδια, ἂν ἀνοίγαν, ἦταν τὸ μόνο μας φορτίο. Στὸ χέρι κρατοῦσαμε πάντα ἓνα χοντρὸ ραβδί καὶ στὴν τσέπη εἶχε καθένας τὸ σουγιά του. Πῶς τώρα ζῆ κανεὶς σὲ τέτοιες ἐκδρομὲς καὶ τί ἀναμνήσεις μπορεῖ νὰ πάρη, φαντάζεται ὁποῖος ἀγαπᾷ τὸ παιδί καὶ τὴ φύση.

Ἐπειτα εἶναι γνωστὰ τὰ μεγάλα σχολικὰ ταξίδια, ποὺ ἔκανε ὁ Lietz μὲ τοὺς μαθητὲς του πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ ποὺ διαρκοῦσαν μῆνες. Πολλὲς φορές πῆγε πέρα στὴν Ἀγγλία, στὸ Abbotsholme, νὰ κάμη ἐπίσκεψη στὸ δάσκαλό του· πολλὲς φορές πῆγαν μὲ ποδήλατα στὸ Παρίσι. Ἀκόμη καὶ ὡς τὸ Κάιρο ἔφτασαν μιὰ φορά. Καὶ στὴν Ἑλλάδα ὅμως δὲν εἶναι ἀγνωστος ὁ Lietz, γιατί καὶ ἡ Ἀθήνα μαζί μὲ ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις τὸν ἐφιλοξένησαν μιὰ φορά μὲ τὸ σχολεῖο του.

Οἱ συνεργάτες τοῦ Lietz.— Αὐτὰ γιὰ τὴ ζωὴ τῶν παιδαγωγείων. Καὶ τώρα ἤθελα νὰ πῶ μερικὰ γιὰ τοὺς συνεργάτες τοῦ Lietz. Ὅλοι οἱ δασκάλοι τῶν παιδαγωγείων πρέπει νὰ ἔχουν καμωμένες τὶς λεγόμε-

μενες «ἐξετάσεις τοῦ κράτους», ἓνας θεσμὸς ποὺ στὴ Γερμανία δίνει τὸ δικαίωμα στοὺς τελειόφοιτους τῶν πανεπιστημίων νὰ διδάξουν στὰ σχολεῖα τῆς μέσης, χωρὶς νὰ ἔχουν δίπλωμα διδακτορικό. Ἄπ' αὐτοὺς διαλέγουν ὄσους ἔχουν καὶ ἰδιαίτερη παιδαγωγικὴ μόρφωση. Ἐπειτα ὅλοι οἱ δάσκαλοι, πρέπει, ἂν εἶναι δυνατό, νὰ εἶναι παντρεμένοι. Καὶ αὐτὸ ὄχι γιατί τάχα τότε εἶναι καταλληλότεροι, μὰ γιατί τὰ παιδαγωγεῖα πρέπει ν' ἀντικαταστήσουν καὶ τὴν οἰκογένεια τῶν παιδιῶν. Ἡ γυναίκα τοῦ δασκάλου πρέπει ν' ἀντικαταστήσῃ τὴ μητέρα ποὺ εἶναι μακριὰ, πολλὲς φορές στὸ ἐξωτερικό. Ὁ δάσκαλος, ὅσο λεπτὸς καὶ ὅσο εὐαίσθητος κιὰν εἶναι, πάντα εἶναι ἄντρας καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν περιποίηση τῆς μητέρας.

Στὴν ἀρχὴ κάθε δάσκαλος δοκιμάζεται ἀπὸ τρεῖς τέσσερις μῆνες, καὶ ἄμα στὸ μεταξὺ φανῆ κατάλληλος γιὰ τέτοιες δουλειές, ἄμα ἔχει μέσα του ζωὴ, καὶ ξέρεῖ νὰ συναναστρέφεται μὲ τὰ παιδιά χωρὶς νὰ χάνη τὸ κύρος του, καὶ προπάντων ἄμα δείξῃ πῶς εἶναι ἐπιστημονικὰ σύμφωνος μὲ τὴν ἰδέα ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὰ παιδαγωγεῖα, τότε γίνεται μὲ συμβόλαιο ταχτικὸς δάσκαλος καὶ τότε ἔχει γιὰ τὴν ἐργασία του, αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του, ἐλεύθερη κατοικία καὶ τροφὴ καὶ 300 μάρκα τὸ μῆνα, ποὺ μὲ τὸν καιρὸ ἀνεβαίνουν στὰ 600. Τὰ παιδιά του μποροῦν νὰ σπουδάζουν στὰ παιδαγωγεῖα χάρισμα.

Ἄν ἓνας δάσκαλος εἶναι προϊστάμενος μαθητικῆς οἰκογένειας, συνήθως τῆς οἰκογένειας ἐκείνης ποὺ κοιμᾶται στὸ ἴδιο σπίτι μ' αὐτόν, τότε ἀντιπροσωπεύει ὄλα τὰ παιδιά τῆς οἰκογένειας στὸ διευθυντὴ καὶ στοὺς γονεῖς τους. Στὶς ἐλεύθερες ὥρες κάνει μαζί τους καὶ περιπάτους καὶ τοὺς καλεῖ καμιά φορά στὸ γραφεῖο του. Ἄν ἓνας μαθητῆς ἔχει τὴ γιορτὴ του, ἢ γυναίκα του θὰ τοῦ κάμη ἓνα γλύκισμα, ποὺ θὰ κοπῆ καὶ θὰ μοιραστῆ σὲ ὄλη τὴν οἰκογένεια στὴν ὑγεία του· ἂν τύχῃ ν' ἀρρωστήσῃ κανένας, θὰ τὸν περιποιηθῆ σὰν παιδί τῆς. Μὲ λίγα λόγια, ἡ οἰκογένεια αὐτῆ τοῦ εἶναι ἐμπιστευμένη καὶ πρέπει νὰ τὴ θεωρῆ δική του. Πολλὲς φορές συνερίζονται οἱ οἰκογένειες ἀναμεταξύ τους ποιά νάρθη πρώτη στὸ καθετί. Καὶ ὁ Lietz εἶχε πάντα τὴν οἰκογένεια του, συνήθως τοὺς πιδ μικροὺς. (Σὲ μιὰ οἰκογένεια μποροῦν νὰ ἀνήκουν παιδιά ἀπὸ πολλὲς τάξεις).

Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης δὲν εἶναι εὐκολὴ δουλειὰ νὰ εἶναι κανεὶς δάσκαλος σὲ τέτοια παιδαγωγεῖα. Μὰ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ δὲν μποροῦν νὰ παίρνουν ἐκεῖ ὅποιον τύχῃ. Ἐκεῖ ἀνήκουν μόνο ὄσοι θεωροῦν τὴ συναναστροφή μὲ τὸ παιδί εὐτύχημά τους, καὶ ὄχι ἐκεῖνοι ποὺ θέλουν νὰ κάνουν τὸ μᾶθημά τους καὶ νὰ παίρνουν τὸ καπέλο

τους να φεύγουν. Ἀνήκουν ὅσοι δασκάλοι ἀγαποῦν τὴν ἐπιστήμη τους καὶ τὸ ἐπάγγελμά τους, γιατί ἐκεῖνοι ποῦ ἀπόμειναν μόνο μὲ ὅσα ἔμαθαν ἀμα σπουδάσαν καὶ δὲν κατάγιναν μόνοι τους στὰ προβλήματα τῆς ἐπιστήμης τους, αὐτοὶ ἂν θέλουν νὰ διδάξουν στὰ παιδαγωγεία, δὲ θὰ μπορέσουν νὰ μείνουν οὔτε μιὰ βδομάδα, γιατί οἱ γνώσεις ποῦ χρειάζονται ἐκεῖ γιὰ νὰ μπορέση κανεὶς ν' ἀναλάβῃ ἓνα μάθημα δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ τίς ἔχη κάθε πρωτόπειρο καθηγητούδι. Καὶ ὅμως τέτοιοι ἄντρες, μὲ τέτοια ζωὴ καὶ τέτοια ἐπιστημονικὴ βαθύτητα, δὲν ἔλειψαν ποτὲ ἀπὸ τὸ Lietz στὰ εἴκοσι χρόνια ποῦ εὐτύχησε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος νὰ καμαρώσῃ τὸ ἔργο του.

Lietz καὶ Rousseau.—Βέβαια δὲν ἔλειψαν καὶ οἱ ἐχθροὶ τῶν ἐξοχικῶν παιδαγωγείων. Πολλὰ ἄκουσε ὁ Lietz καὶ πολλὰ ὑπόφερε, τὸ ἔργο του ὅμως εἶναι τόσο ἅγιο καὶ τόσο μεγάλο ποῦ δὲν μπορούσε παρὰ ν' ἀποστομώσῃ τοὺς ἐπιπόλαιους ἀντίπαλούς του. Ἐκεῖνο ποῦ ἄκουε συχνὰ εἶναι πῶς καλὰ καὶ ἅγια τὰ σχολεῖα του, μὰ ἔπρεπε καὶ νὰ εἶναι μέσα στὶς πόλεις. Στὴν ἐξοχί, λένε, τὰ παιδιά ξεχνοῦν τὸν κόσμον, λησμονοῦν τὴν κοινωνία, παίρνουν μόρφωση καὶ ἀγωγή ποῦ μοιάζει μὲ κείνη ποῦ ἤθελε ὁ Rousseau νὰ δώσῃ στὸν Αἰμίλιό του. Αὐτοὶ ποῦ ἔχουν τὴ γνώμη αὐτὴ εἶναι πολλοὶ καὶ σημαντικοὶ καὶ ἔταν κατακρίνουν τὸ σύστημα τῆς μόρφωσης καὶ ἀγωγῆς κατὰ τὸ Rousseau, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τοὺς δώσῃ, δικίον ὁποῖος βλέπει καθαρὰ μπροστά του τὸ σκοπὸ τοῦ σχολείου, καὶ ν' ἀποδοκιμάσῃ τὸν κηλόκαρδο Rousseau, ποῦ νόμιζε πῶς θὰ ἔσωζε τὴν τότε ἐλαχρτωμένη γαλλικὴ κοινωνία μὲ τὸ laissez faire la nature. Ὁ δυστυχὴς δὲ σκέφτηκε πῶς αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον, ἀφοῦ σὲ συναναστροφῇ μὲ τὸν κόσμον μπορεῖ νὰ ἐρῆθῃ κανεὶς καὶ ἂν ἀκόμη μὲν στὸ βουνὸ καὶ μορφώνεται στὰ δέντρα ἀποκάτω, γιατί τὰ μισὰ γράμματα ποῦ θὰ μάθῃ ἐκεῖ, ὅπως τὰ μάθαινε καὶ ὁ καλὸς Αἰμίλιος, δὲν τὰ ἔχει γεννήσει τὸ βουνὸ παρὰ ἢ κοινωνία ἂν ἀκόμη ἢ ἀγαπητῆ του φράση, tout est bien sortant des mains de l'auteur des choses; tout dégénère entre les mains de l'homme ἦταν σωστῆ, πάλι ἔπρεπε τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία νὰ τὴν πάρῃ γιὰ ἀναγκαῖο κακό, γιατί νὰ τὴν ἀρνηθῆ εἶναι φυσικὰ ἀδύνατον.

Ὅταν ὅμως οἱ κύριοι αὐτοὶ ἰσχυρίζονται πῶς καὶ ὁ Lietz κάνει ὅτι καὶ ὁ Rousseau, τότε δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τοὺς πῆ κανεὶς πῶς δὲν τὰ ξέρουν τὰ παιδαγωγεία. Γιατὶ ἂν πῆγαιναν νὰ τὰ παρακολουθήσουν κημπόρον καιρό, θὰ ἔβλεπαν πῶς δὲν εἶναι ἔτσι ὅπως φαντάζονται. Πρῶτα πρῶτα ἀπὸ τὰ παιδαγωγεία δὲ λείπουν ποτὲ οἱ ἐπισκέπτες καὶ

ἔχι μόνο γονεῖς μαθητῶν, μὰ καὶ ὀλόκληρα σχολεῖα καὶ φροντιστήρια καὶ σύλλογοι κινοῦν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Γερμανίας, καὶ πολλές φορές καὶ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν, νὰ πάνε νὰ τὰ δοῦν καὶ νὰ τὰ σπουδάσουν. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ τὰ παιδιά στὶς διακοπὲς πάνε στὰ σπίτια τους. Ἐπειτα καὶ τὰ παιδαγωγεία ἀκόμη δὲν εἶναι τέτοια ποῦ νὰ ἐμποδίζουν τὴ γνωριμία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀφοῦ ὅπως ἔλεγα, τὸ καθένα τους εἶναι καὶ μιὰ κοινότητα καὶ ὁ μαθητῆς ὁ πάροικός της. Ὅση κοινωνία χρειάζεται τὸ παιδί γιὰ νὰ καταλάβῃ ἓναν κοινωνικὸ ὄργανισμό, τὴ βρίσκει ἐκεῖ μέσα. Στὶς πολιτεῖες δὲ θὰ τὴν καταλάβαινε καλύτερα, ἀφοῦ καμιά φορά καὶ μεῖς οἱ μεγάλοι μέσα σ' αὐτὲς δὲ βρίσκομε οὔτε ἀρχὴ οὔτε τέλος.

Αὐτὰ εἶναι τὰ σχολεῖα τοῦ Lietz. Τὸν περασμένο Ἀπρίλιον γιορτάστηκε στὴ Haubinda ἢ εἰκοσαετηρίδα τοῦ παιδαγωγείου ποῦ πρῶτον ἰδρύθηκε στὴν Ilseburg. Ἦταν ἡ μέρα ποῦ ὁ Lietz βάρφτιζε τὸ τρίτον του παιδάκι καὶ τὸ ἔγραφε καὶ κείνο μέλος τῆς σχολικῆς κοινότητος. Ἐκείνη τὴ μέρα ἄκουσα ἀπὸ τὸ στόμα του τὴν ἱστορίαν τῶν σχολείων του, ἱστορία προόδου καὶ πολιτισμοῦ. Ὁ ἰδρυτῆς τους πέθανε εὐχαριστημένος, γιατί ὠφέλησε πολὺ τὴν ἐπιστήμη, τὴν πατρίδα του καὶ ὅλον τὸν κόσμον.

Ἄλλα γερμανικὰ ἐξοχικὰ παιδαγωγεία.—Καὶ τώρα θὰ μοῦ πῆτε: μὰ δὲν εἶναι καὶ ἄλλα ἐξοχικὰ παιδαγωγεία στὴ Γερμανία; γιατί μόνο γιὰ τὸ Lietz νὰ γίνεται λόγος; Εἶναι, πῶς! Εἶναι τοῦ Geheb τὸ Odenwaldschule, εἶναι τοῦ Wyneken ἢ Freie Schulgemeinde στὸ Wickersdorf, εἶναι τὸ σχολεῖον Bad Berka κοντὰ στὴ Βαϊμάρη, εἶναι τὸ παιδαγωγεῖον τοῦ νησιοῦ Wyk-Föhr, κοντὰ στὴν Ἐλγολάνδη, εἶναι τῆς κυρίας φὸν Petersen τὸ ἀνώτερον παρθεναγωγεῖον στὴ λίμνη τῆς Κωσταντίας, αὐτὰ εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα. Ὅλα ὅμως αὐτὰ εἶναι ἀντιγραφή τῶν παιδαγωγείων τοῦ Lietz. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτῆτες τους ἔκαμαν δασκάλοι στοῦ Lietz, πῆραν ὅμως μόνο τὸν τύπον καὶ ἔχι καὶ τὴν οὐσία τοῦ Lietz. Ὅλα τ' ἀγγλικὰ σχολεῖα τοῦ εἴδους αὐτοῦ, καθὼς καὶ τὰ ἑλβετικὰ καὶ γαλλικὰ (écoles nouvelles), θεωροῦν τὰ σχολεῖα τοῦ Lietz ὡς τὰ καλύτερα. Καὶ ἡ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ παιδαγωγικὴ δὲν μπορεῖ ν' ἀναγνωρίσῃ κανένα ἀπ' αὐτὰ ποῦ ἀνάφερα (ἐξαιρώντας ἴσως μόνο τὴν Odenwaldschule τοῦ Geheb) ὡς ἐπιστημονικὸ ἰνστιτούτον, ὅπως εἶναι ἀλήθεια τὰ σχολεῖα τοῦ Lietz.

Αὐτὰ τὰ λόγια ἤθελα νὰ γράψω γιὰ τὸν Dr Hermann Lietz. Κριτικὴ σ' ὅλον του τὸ ἔργο δὲ θέλω νὰ κάμω.

ΑΡΘΡΑ

6. Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΩΝ*

Θὰ ἐξετάσω πρῶτα μερικά ζητήματα σχετικά με τὸ λεξιλόγιο τῆς σχολικῆς γλώσσας. Οἱ λέξεις μιᾶς γλώσσας δὲν ἔχουν βέβαια ὅση σπουδαιότητα ἢ μορφολογία τῆς καὶ ἡ σύνταξη, παρουσιάζουν ὁμοίως καὶ αὐτὲς τώρα με τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση διάφορα ζητήματα, ποὺ ἐγιναν συχνὰ ὡς τώρα ἀντικείμενο κριτικῆς καὶ πολεμικῆς.

Ὁ καθορισμὸς τῶν λέξεων ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ διαλέγωνται κάθε φορὰ γιὰ τὸ κείμενο τοῦ κάθε ἀναγνωστικοῦ παρουσιάζει πολλές ἀπόψεις καὶ δυσκολίες, καὶ δὲν εἶναι πάντοτε εὐκολός. Ἐχομε σὲ ὅσα ἀναγνωστικά βγήκαν ὡς τώρα στὴ νέα γλώσσα πάντοτε τὴ σωστὴ λέξη καὶ τὴν καταλληλότερη; Νομίζω ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη ποὺ ἀκούστηκε στὸ συνέδριό μας εἶναι πὼς γενικά τὸ λεξιλόγιο τῶν νέων ἀναγνωστικῶν εἶναι τὸ κοινὸ καὶ τὸ σωστὸ, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς ἐπιφυλάξεις καὶ ἀντιρρήσεις. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ τῆς γλώσσας τῶν ἀναγνωστικῶν χρειάζεται, γιὰ νὰ διορθωθοῦν σιγὰ σιγὰ ὅσες ἐλλείψεις τυχὸν ὑπάρχουν. Στὸ ζήτημα αὐτὸ ἡ συμβολὴ τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ θὰ εἶναι πολὺτιμη. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὸ πὼς καὶ ὡς τώρα μερικὲς παρατηρήσεις ποὺ ἀκούσαμε γιὰ τὸ λεξιλόγιο τῶν ἀναγνωστικῶν ἀπὸ δημοδιδασκάλους, ἐδῶ στὴν πρωτεύουσα καὶ στὸν

* Με τὸν τίτλο αὐτὸ καταχωρίζω ἐδῶ ὅσα εἶπα σχετικά με τὸ λεξιλόγιο τῶν νέων ἀναγνωστικῶν στὸ περσινὸ συνέδριο τῶν ἐπιθεωρητῶν, στὸ φροντιστήριό γιὰ τὸ λεξιλόγιο τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, ποὺ εἶχε συγχωνευστῆ με τὸ φροντιστήριό γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ Γιαννίδη, Γλῶσσα καὶ Ζωὴ. Δὲν ἐξαιτῶ βέβαια τὸ ζήτημα, μ' ὅλα τὰ πολλὰ ζητήματα ποὺ ἀγγίζω, μὰ συμπληρώνονται ἀρκετὰ ὅσα ἔγραφα γιὰ τὶς λέξεις τῶν νέων ἀναγνωστικῶν πέραν στὸ Δελτίο, στὴ μελέτη μου Quo usque tandem § 10, Ἡ σπάνη καὶ τὸ λεξιλόγιο (Δελτίο 7, 1919 σ. 164-176). Ἡ «Ἀπάντησις πρὸς τοὺς κ. κ. ἀνωτέρους ἐπόπτας» τοῦ κ. Χατζιδάκι, ποὺ κυκλοφόρησε στὸ μεταξὺ δὲν πρόσθεσε ὅτι ἀφαίρσει τίποτε. Ὁλόκληρὴ ἡ συζήτηση γιὰ τὸ λεξιλόγιο καὶ τὴ γλώσσα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν ἔχει δημοσιευτῆ, σὲ περίληψη, στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ἑραυνητῆ, 1919, ἀρ. 47-53, καὶ θὰ καταχωριστῆ καὶ στὰ πρακτικὰ τοῦ συνέδριου, ποὺ θὰ τυπωθοῦν, ἐλπίζω, γρήγορα. Ἐδῶ πρὸς-θεσὰ σήμερα λίγες σημειώσεις.

Πετραϊά, στίς συζητήσεις τῶν φροντιστηρίων, δείχτηκαν πολὺ πῶς σωστὲς καὶ χρήσιμες ἀπὸ τὶς πολεμικὲς διατριβὲς τῶν «εἰδικῶν».

Γενικά, οἱ κριτικὲς ποὺ ἐγιναν γιὰ τὸ λεξιλόγιο τῶν ἀναγνωστικῶν μποροῦν νὰ συγκεντρωθοῦν στ' ἀκόλουθα:

Α) Ἀναφέρονται σὲ λέξεις ἀνύπαρχτες, ποὺ δὲν ὑπάρχουν στ' ἀναγνωστικά, μὰ οὔτε καὶ γράφηκαν ποτὲ σὲ κανένα βιβλίον. Ἀνήκουν στὴ γλωσσικὴ μας «μυθολογία», ἔτσι ἢ ἀποκατηνῆ τεταῖο-στρα. Δὲ θὰ μνημόνευα κὰν τὴν κατηγορία αὐτὴ, ἂν δὲν εἶχαν ἀκουστῆ καὶ δῶ στὸ φροντιστήριό μας ὁμοίως ἀπηχῆσεις, χωρὶς νὰ τονιστῆ οὔτε τὸ ἀνύπαρχτό τους, οὔτε τὸ ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τ' ἀναγνωστικά μας.

Β) Ἀναφέρονται σὲ λέξεις ἢ τύπους ποὺ γράφηκαν ἀπὸ ἄλλους. Τὸ σύστημα ὁμοίως αὐτὸ δὲν τὸ ἀκολουθήσαμε στὸν κανονισμὸ τῆς γλώσσας τῶν ἀναγνωστικῶν, κι ἔτσι καὶ οἱ λέξεις αὐτὲς δὲν ὑπάρχουν σὲ κανένα ἀναγνωστικόν.

Γ) Ἀναφέρονται σὲ λέξεις πραγματικὰ δημοσιευμένες στ' ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς, καὶ αὐτὲς θὰ ἐξετάσω ἐδῶ.

Εἰδικώτερα γιὰ τὸ λεξιλόγιο τῶν νέων ἀναγνωστικῶν ὑποστηρίχτηκε, ἀπὸ τὸν κ. συνεισηγητῆ κυρίως, ὅτι:

1) Δὲν κατώρθωσε ν' ἀποφύγη τὴ χρῆση διπλῶν λέξεων ἢ τύπων. Ἔτσι γιὰ νὰ σὰς φέρω μερικὰ παραδείγματα: ἐργασία-δουλειά, ψιθυρίζω-μουρμουρίζω, θεόρατος-πελώριος, ἐκκλησία-ἐκκλησιά.

Μὰ γιὰ τέτοιου εἶδους παραδείγματα αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ μόνο σωστὸ. Οἱ λόγιες λέξεις ἔχουν μὴ στὴν κοινὴ χρῆση, καὶ κλίνονται κατὰ τὴ γραμματικὴ τῆς κοινῆς, μὰ καὶ οἱ λαϊκὲς λέξεις συνηθίζονται κοντὰ τους, ἰσότητες μ' αὐτὲς, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀπαρχαιωθῆ (γιατὶ τότε τὶς ἀποφύγαμε — ἐκτὸς ἂν ἦταν ἰδιαιτέρος λόγος νὰ χρησιμοποιηθοῦν).

2) Δὲν πλουτίζει ἀρκετὰ τὸ λεξιλόγιο τῶν παιδικῶν (αὐτὸ εἰδικῶς γιὰ τὰ Ψηλὰ βουνά).

Αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι σωστὸ καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ μελετηθῆ καὶ νὰ διορθωθῆ ἀπὸ βεβαιωθῆ. Μὰ νὰ εἶναι ἀλήθεια; Γιὰ ἓνα παιδί τοῦ βουνοῦ βέβαια ἡ ζωὴ ποὺ περιγράφεται στὰ Ψηλὰ βουνά εἶναι στὰ περισσότερα γνωστὴ, μὰ ἓνα παιδί ποὺ δὲν ξέρει τὴ ζωὴ αὐτὴ, δὲν ἔχει τάχα τίποτε νὰ μάθη ἀπὸ λέξεις καθὼς σπάνες καὶ τοῖσος, πλαγιὰς τοῦ βουνοῦ, ἀδράχτι καὶ ἐγνεθε, σεγκούνια καὶ φέριμελες; Λέξεις καθὼς καταροάχτης, κακοτοπιὰ, ξεροπόταμο, χέιμαρρος, φράχτης,

εργαστήρι, σφυροκοπούσε, άμόνη, σφυρί, καρφάδες, έπειτα λέξεις καθώς εδαισθητη ψυχή, έκστατική, θέαμα, άνέλπιτος, λαρυγγισμός, σχηματίζαν, συγκάτοικοι, κοινότητα, αντίσταση, παράδειγμα, επιγραφή, δημαρχείο, έθελοντής, συγκοινωνία, σφυγμός, καθώς τις βρίσκω με πρόχειρο ξεφύλλισμα, βέβαια δίνουν κάτι στα περισσότερα παιδιά. Μερικές τους μάλιστα είναι ίσως και με το παραπάνω δύσκολες.

Όπως και να είναι το ζήτημα αυτό που ανακίνησε ο κ. συνεισηγητής πρέπει να έξεταστή καλύτερα. Ίσως το ένα ή το άλλο βιβλίο φανή τότε φτωχό, μα βέβαια δε φταίει σ' αυτό ο γλωσσικός τύπος των άναγνωστικών. Όταν στους Τρεις φίλους της κ. Καζαντζάκη διαβάζωμε εγγνωμοσύνη, μετακομίζομαι, επιβάτες, πολύχρωμος, ξετσιμίζεται, στον δρίζοντα, σκληραγωγηθή, σχεδιάζαμε, συνεργαζόμαστε και τόσα άλλα, όταν στο άναγνωστικό Κουρτιδη της Β' διαβάζωμε διευθυντής, εργοστάσιο, πρωτεύουσα κτλ. κτλ., βλέπομε πόσο εύκολα δέχεται ή κοινή τους γλώσσα το κάθε μορφωτικό λεξιλογικό στοιχείο που μάς χρειάζεται¹.

3) Άκούσαμε ακόμη, και αυτήν την επίκριση την άκουμε συχνά, πώς ή γλώσσα των βιβλίων που δίνει το κράτος στα έλληνόπαιδα, έχει ιδιωματοσιμούς, ενώ το άπαγορεύει και ο νόμος. Μπορεί, άφου δέν είναι άδύνατο, να μπήκαν στα νέα άναγνωστικά λίγες λέξεις ιδωματικές που έπρεπε να λείψουν, πάντα όμως τίποτε δε δικαιολογεί τή γενικότητα με την όποία μιλούν συχνά για τους «ιδιωματοσιμούς» των άναγνωστικών. Μα τί είναι «ιδιωματοσιμός»; Στο ζήτημα αυτό είναι άνάγκη να έξηγηθούμε καλύτερα.

Άν με το «ιδιωματοσιμός» αυτό έννοει ο κάθε επικριτής πώς πρέπει να χρησιμοποιούμε στ' άναγνωστικά μόνο όσες λέξεις ξέρουν όλοι σε όλη την Ελλάδα, δηλαδή μόνο τις πάγκοινες λέξεις, είναι άδύνατο να γράψωμε βιβλία. Ούτε στις έφημερίδες ακόμη τις καθημερινές δε βρίσκομε μόνο πάγκοινες λέξεις, ούτε και στα παλαιότερα άναγνωστικά (λ. χ. πεταλούδα, σάνος, κυρούλα, σιάνη). Και όμως και τέτοιες λέξεις κατακρίθηκαν. Γιατί ο καθένας άσυλλόγιστα όνομάζει ιδιωματοσιμό ό τι δέν ξέρει ο ίδιος ή δέν άνήκει στη στενότερη μητρική του γλώσσα, ακόμη κάποτε και άν τύχη για έννοιες που του είναι άγνωστες. Έίδατε όμως και από τις άντιρρήσεις που γεννήθηκαν στο φροντιστήριό μας για λέξεις καθώς άφουγκράζομαι, πόσο εύκολα όλοι έσείς, ή πλειοψηφία των άλλων όμογλώσσων, άποκρούει το χαρακτηρισμό του ιδιωματοσικού για λέξεις τόσο έδραιωμένες στην

κοινή μας γλωσσική συνείδηση, ή καλύτερα, στο άίσθημά μας της κοινής γλώσσας, λέξεις καθώς άφουγκράζομαι, σιάνη.

Για το ζήτημα των ιδιωματοσιμών έχω ειδικότερα να παρατηρήσω τ' άκόλουθα:

α) Άμα κρίνομε μια λέξη, άν είναι κοινή ή όχι, πρέπει να συλλογιστούμε πρώτα πρώτα άν είναι και ή έννοια που εκφράζει κοινή και πασίγνωστη. Άλλιώς πώς είναι δυνατό ν' αξιώσωμε να βρούμε λέξη γνώριμη σε όλους. Άν ή ρόβη—που την έχομε δά και σε παλαιότερα αλφαθητάρια, και όχι μόνο στο τελευταίο του Παπαμιχαήλ—δέν είναι πράμα που να το ξέρουν όλοι και σε όλα τα μέρη, είναι πιθανό πώς θά λείπη—δε λέω ή κοινή λέξη, γιατί κοινή είναι ή ρόβη—μα μια λέξη που να την ξέρει ο καθένας. Είναι όμως γι' αυτό ιδιωματοσιμός το ρόβη, και είχαν άδικο και τα παλιά ακόμη άναγνωστικά που την έγραφαν έτσι; Μπορούμε σε μια τέτοια περίπτωση να κατηγορήσωμε το συγγραφέα, ή και την κεντρική όπηρεσία, που δέχονται να εκφράζονται μέσα στο αλφαθητάριο έννοιες όχι πάγκοινες, ή—γιατί αυτό κάποτε είναι διαφορετικό—όχι γνωστές σε όλα τα παιδιά, δέν μπορούμε όμως να κατηγορήσωμε και τή γλώσσα τους για λέξεις μη κοινές τάχα.

Με αυτό άπαντώ και σε όσα είπε ο συνάδελφος κ. Μπακανάκης για το λεξιλόγιο των Ψηλών βουνών. Έχει, είπε, άν θυμολμαι καλά, το βιβλίο αυτό μια έλαττωματική, μονομέρεια, γιατί ή γλώσσα του, δηλαδή μερικές του λέξεις, που αναφέρονται στη ζωή των βουνών, είναι άγνωστες σε όσους κατοικούν στα νησιά ή άλλοο. Το πρώτο ζήτημα, και αυτό δέν είναι γλωσσικό μα διδαχτικό, είναι άν, για την γ' τάξη, δέν μπορούν, ή δε θά έπρεπε να δοθί ένα άναγνωστικό με τή βουνίσια ζωή σε παιδιά που δέν την ξέρουν, ή άν θά έπρεπε λ. χ. στα θαλασσινά μέρη να προτιμήσουν την Όδύσεια. Άλλιώς όμως, ως προς τή γλώσσα, θά ήταν περίεργο, για να κρίνωμε τα προσόντα μιας λέξης καθώς φέρμελη ή σιάνη να όδηγηθούμε από κείνους που δέν κατέχουν τις αντίστοιχες έννοιες².

β) Έχομε και καθαρά γλωσσικές δυσκολίες, για να διαλέξωμε και να καθορίσωμε μια κοινή λέξη. Καθώς είδαμε και όταν σάς μίλησα για την ένότητα της δημοτικής, στη σημερινή μας γλώσσα παρουσιάζεται συχνά λεξιλογική ποικιλία. Κάποτε ή κοινή γλώσσα έχει δυο λέξεις κοινές, ή δέν έχει καμιά που να είναι ή επικρατέστερη. Τότε τί θά κάμωμε; Δε θά πάρωμε καμιά; ή θά χρησιμοποιήσωμε και τις δυο; ή θά διαλέξωμε; Έίδαμε πώς δέν είναι

εύκολο πάντα να οδηγηθούμε από απόλυτα κριτήρια. Όλα θα εφαρμοστούν. Μά δεν είναι και σωστό μόλις αντικρίσουμε για την ίδια έννοια δυο λέξεις ή δυο τύπους, να καταφεύγουμε χωρίς άλλη σκέψη στ' αρχαία, κι επειδή λ. χ. έδω λένε διάσελο και άλλου πάλι διάσελο ή άλλίως ν' αποφασίσουμε να κάμουμε τὰ διάσελα έπερβολάς. Ένας συνάδελφος υποστήριξε την άποψη να προτιμούμε τὸ αρχαιότερο ἢ τὸ ἑλληνικό—άμα τὸ ἄλλο είναι ξένο. Καί αυτό γίνεται. Μά δεν μπορούμε να τὸ ἔχουμε αποκλειστικό ἢ πρῶτο γνώμονα ἐκεῖ πού καθὼς εἶδαμε ἄλλου, ἔχομε και τόσα ἄλλα να συλλογιστούμε. Θά κάμουμε τὸ κατάνι λεβέτι; Έδῶ είναι, για ν' ἀφήσω τ' ἄλλα, πού θά εἶχαμε νέο σφοδρὸ κατηγορητήριο για τοὺς ιδιωτισμούς πού ζητοῦμε να καθιερώσουμε².

γ) θά προτιμήσουμε να ἐκφράσουμε μιὰ έννοια με χοντρικότερη λέξη, για ν' ἀποφύγουμε μιὰ ἄλλη λέξη, ὄχι πάγκοινη μὰ πού πλουτίζει ὥστόσο τὴν κοινή γλώσσα, π. χ. τὸ κυπρί κοντά στοῦ κουδούνη. Συμφωνῶ κι ἐγὼ με τὸν κ. συνάδελφο, πού ζήτησε πρὶν να μὴ φτωχύνουμε τὴν ἐκφραση.

δ) δὲν είναι δυνατό να στηριχτοῦμε μόνο στοῦ λεξιλόγιό ὄσων κατοικοῦν στίς πόλεις, καθὼς ἀξίωσε τὴν ἀνοιξη σὲ μιὰ κριτική του και ἕνας καθηγητὴς στοῦ Πανεπιστήμιου. Ἀποξενωμένοι αὐτοὶ σὲ πολλὰ ἀπὸ τὴν ἔθνική ζωὴ και μορφωμένοι στοῦ παλιὸ σχολεῖο με τὴν καθαρεύουσα ἢ και με ξένες γλώσσες, δὲν μπορούν να μᾶς γίνουν αποκλειστικὸ κριτήριο για τὴ σχολική ἔθνική γλώσσα, οὔτε τὸ λεξιλόγιό τους ὑπογραμμὸς και φραγμὸς για τὴ γλώσσα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν και τὰ ἰδανικά πού ἔχουν να ἐξυπηρετήσουν. Ὑπάρχουν και λέξεις πού τίς ἀγνοεῖ ἕνας πού κατοικεῖ και ἔζησε πάντοτε λ. χ. στήν πρωτεύουσα. Κάποτε δὲν κατέχει οὔτε τὴν έννοια (φτερωτή, ζοριὸς τοῦ μύλου, ξεθρακιάζω, τὴ φωτιά, μαγκάλι, σάρα, λιχνίζω), κάποτε τοῦ λείπει μόνο ἡ λέξη (φτεροζυγιάστηκε) και τότε μεταχειρίζεται τὴν ἀντίστοιχη ἀπὸ τὰ γαλλικά ἢ μιὰ ἄλλη ξένη γλώσσα. Ἐγὼ ὁ ἴδιος, να σᾶς ἐξομολογηθῶ τὴν ἁμαρτία μου, πλούτισα τὸ λεξιλόγιό μου και ἔμαθα πὼς λένε ἑλληνικά πολλές τέτοιες έννοιες μόνο στὰ τελευταία χρόνια, ἀφοῦ ἔζησα συχνά κι ἔξω ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα στήν ἑλληνική φύση και ἀναστράφηκα και μίλησα με τὸ λαό. Ἄν ἔπρεπε να περιοριστοῦμε μόνο σὲ ὄσα ξερουν οἱ «έν μέσαις Ἀθήναις οἰκοντες», καθὼς ζήτησαν οἱ ἀντίθετοι τῶν «ιδιωτισμῶν» τάχα αὐτῶν, θά ἔπρεπε να μὴν ἀφήσουμε στ' ἀναγνωστικά μιὰ λέξη καθὼς ἔφατο ἢ ξαίθρα, ἀφοῦ τὸ γαλλικὸ clairière ἢ τὸ γερμανικὸ Lichtung θά ἦταν πιδ πρόχειρο και γνωστὸ.

ε) ἀκόμη ὅμως δὲ θ' ἀγνοήσουμε, τουλάχιστο για τίς ἀνώτερες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, και μερικὲς λέξεις καθιερωμένες ἀπὸ τὴ λογοτεχνία μας. Έτυχε κάποτε να δεχτοῦμε στοῦ ὑπουργεῖο και τίς διαμαρτυρίες τῶν λογοτεχνῶν πού ἐργάστηκαν ἢ συνεργάστηκαν στ' ἀναγνωστικά, διαμαρτυρίες για λέξεις ἐκφραστικές πού τοὺς ὑποδείξαμε πὼς καλύτερα να ἔλειπαν⁴, ἐνῶ ἔξω ἀπὸ κάποια πολιτική να ποῦμε σκοπιμότητα δὲν ὑπῆρχε ἄλλος λόγος για ν' ἀποκλειστοῦν (λ. χ. χυδαῖσμός)⁵. Μὲ τί δικαίωμα ἀλήθεια και για ποῖό λόγο θά ἔρθη σήμερα ὁ δάσκαλος να χαλάση τὸ ἀπρόσωπο φωτεινὸ ἔργο τῆς λογοτεχνίας, τὴ στιγμή πού ἡ δημοτικὴ παιδεία ἀδερφωμένη μαζί της και στηριγμένη στοὺς ὄμους της ὑψώνει τὴ λαϊκὴ γλώσσα μέσα στοῦ σχολεῖο⁶.

Βέβαια, πρέπει να δοθῆ προσοχή ὥστε στὰ χρόνια αὐτὰ πού καθιερῶνεται στοῦ δημοτικὸ σχολεῖο ἡ κοινὴ γλώσσα, να μὴν ξαφνίζεται ὁ κόσμος με πολλές ἀγνωστες λέξεις, και ὄσο γίνεται, ὄταν χρειαζόμαστε μιὰ, να παρουσιάζεται ἔτσι πού και ὁ ἀνίδεος να καταλαβαίνει τὴ σημασία της. Μά νομίζω, πὼς ὁ ἀπροκατάληπτος κριτὴς δὲ θά βρῆ πὼς ἔγινε καμιά κατάχρηση στὰ νέα ἀναγνωστικά ἀπὸ λέξεις ὄχι ἀρκετὰ κοινές. Καί βρίσκω πολὺ σημαντικὴ τὴν παρατήρηση τοῦ συναδέλφου κ. Σταυρακάκη, πού μᾶς ἔλεγε πρὶν πὼς στὰ Ψηλά βουνά, σὲ ὄλοκληρο τὸ βιβλίο βρῆκε, κρητικὸς αὐτός, μόνο 8 λέξεις πού δὲν τίς ἔφερε (κάποτε, καθὼς λ. χ. στοῦ φέρομελη, μαζί με τὴ σχετικὴ έννοια). Καί ὅμως αὐτὸ τὸ βιβλίο, καθὼς και τ' ἄλλα ἀναγνωστικά, καθρεπτίζει καθὼς εἶδαμε σὲ κάποιο μάθημα, τὴν κοινὴ γλώσσα πού γεννήθηκε και μιλιέται στήν κυρίως Ἑλλάδα, τὴν Πελοπόννησο και τὴ Ρούμελη.

ζ) Σᾶς μίλησα παραπάνω για τὴν πολιτικὴ σκοπιμότητα. Ἐνῶ στὴ γραμματική, στοῦ τυπικὸ και στὴ φωνητική, καθὼς και στὴ σύνταξη, πρέπει ν' ἀκολουθοῦμε ὄσο μπορούμε πιδ πιστὰ τοὺς κανόνες τῆς ἔθνικῆς γραμματικῆς, στοῦ ζήτημα τῶν λέξεων καλὸ είναι βέβαια να εἶμαστε περισσότερο ἐπιφυλαχτικοί. Σημειώσετε ὅμως πὼς ὄταν ἔχετε να κάμετε με ἀντίδραση προκατειλημμένη και πολεμικὴ τυφλὴ είναι ἀδύνατο, και με τίς κοινότερες ἀκόμη λέξεις, χωρίς να εἰστέ καθόλου ριζοσπαστικοί, καθὼς ζήτησε ὁ εἰσηγητὴς για τὸ λεξιλόγιο, ν' ἀποφύγετε τὴν κατηγορία τῶν ιδιωτισμῶν. Θυμάστε ὄτι ὁ ἴδιος ὁ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας ὑποστήριξε για ἰδιωματικές λέξεις τὸ σανὸ και τὴ σιάνη⁷.

Ἐπειδὴ ἡ κριτικὴ πού ἔγινε στὴ νέα σχολικὴ γλώσσα και προ-

πάντων τὸ λεξιλόγιό της, συσχετίστηκε ιδιαίτέρως καὶ μὲ τὸ ἔργο τῶν ἐποπτῶν, εἶναι ἀνάγκη νὰ σᾶς δώσω ἀκόμη μιὰ ἐξήγηση. Ἐνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς, ποὺ κατακρίθηκε ιδιαίτέρως γιὰ τὸ λεξιλόγιό του, εἶχε κριθῆ καὶ ἐγκριθῆ πρὶν ἀκόμη δημιουργηθῆ καὶ σχηματισθῆ ἢ ὑπηρεσία τῶν ἐποπτῶν στὸ ὑπουργεῖο, καὶ παρουσίαζε καὶ λέξεις μὲ δύσκολες ἔννοιες, ἢ πρόωρες γιὰ τὸ παιδί τῆς Β'. Αὐτὲς ὅμως δὲν μπορούσαν νὰ φύγουν πιά ἀπὸ τὸ κείμενο χωρὶς οὐσιαστικώτερη ἐπέμβαση, ἐνῶ μόνο ὁ γλωσσικός τους κανονισμὸς ἔπρεπε κατὰ τὴν ἐκτύπωσή τους νὰ γίνῃ.

Καιρὸς ὅμως ν' ἀφήσωμε τοὺς ἰδιωματισμοὺς καὶ νὰ δοῦμε καὶ τ' ἄλλα ζητήματα ποὺ γεννήθηκαν.

4) Τὸ ζήτημα ἀν μερικὲς λέξεις καὶ ποιὲς λέξεις τῶν ἀναγνωστικῶν εἶναι πρόωρες γιὰ μιὰ τάξη, ἀνώτερες ἀπὸ τὴν ἀντιληπτικότητα τῶν παιδιῶν της, πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ μελετηθῆ γρήγορα, παράλληλα μὲ συστηματικὰ πειράματα, ποὺ θὰ μᾶς ἐξακριβώσουν τὸν παραστατικὸ κύκλο τοῦ ἑλληνοῦ παιδοῦ. Καὶ δῶ ἔχω παρατηρήσει ὅτι μερικὰ σύνθετα ἐπίθετα καὶ μερικὰ ἀφηρημένα οὐσιαστικά γεννοῦν δυσκολίες στὰ παιδιά τῆς Β'. Μὰ πρέπει οἱ παρατηρήσεις νὰ γενικευτοῦν καὶ νὰ γίνουν κι αὐτὲς συστηματικώτερα· γιὰ τὴν ὥρα θὰ ἔχωμε ἀκόμη ἀπορίες καὶ προβλήματα, ἀπορίες ποὺ φανερόνται τώρα πολὺ καθαρώτερα μὲ τὴν ἀπλὴ γλῶσσα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν παρά ἄλλοτε⁸.

5) Ἐνα ἀκόμη ζήτημα μένει σχετικὸ μὲ τὸ λεξιλόγιο· τὸ ἔθεσε πρὶν ὁ συνάδελφος κ. Γκιόλιας. Εἶναι τὸ ζήτημα τῶν νεολογισμῶν. Τί θὰ γίνουν οἱ διάφοροι ἐπιστημονικοὶ ὄροι, ποὺ θὰ χρειαστοῦμε στὶς ἀνώτερες ἰδίως τάξεις τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου;

Εἶναι αὐτὸ ζήτημα, γιὰ τ' ὅποιο καὶ ἐγὼ πέρσι καὶ ὁ κ. Γληνὸς ἄλλοτε διατυπώσαμε τὴ γνώμη μας στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Τὸ παράδειγμα ἐπεικὶν ποὺ ζήτησαν συστηματικὰ μὲ νεόπλαστες λέξεις νὰ καθιερώσουν νέους ὄρους καὶ γιὰ τὴ σχολικὴ χρῆση —κάποια παραδείγματα μᾶς ἔφερε ἕνας συνάδελφος ἀπὸ τὴ Φυσικὴ τοῦ Βλαστοῦ—τὸ παράδειγμα αὐτὸ ποὺ ἀποβλέπει νὰ δώσῃ γλῶσσα σχολικὴ ὁμοιομερῆ, ἰδίως ἀπὸ γραμματικὴ ἀποψη, δὲν μπορούμε νὰ τὸ ἀκολουθήσωμε. Εἶναι κατὰ τίς περιστάσεις περιττό, ἐπικίνδυνον ἢ πρόωρον. Μὲ τὴν ἀρνηση ὅμως αὐτὴ δὲν ἐλύσαμε τὸ ζήτημα, ποὺ πρέπει πάντοτε νὰ τὸ ἀντικρίσωμε. Κιόλας στὶς πρῶτες πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, μαζὶ μὲ τοὺς πρῶτους ὀρθογραφικοὺς κανόνες καὶ τὴ διδασκαλία τῶν πρῶτων γραμματικῶν ἐνοιῶν, ἔχει νὰ μάθῃ τὸ παιδί

γιὰ φωνήεντα καὶ γιὰ βραχέα—ξέρετε ὅτι στὸν περασμένο αἰῶνα γιὰ δεκαετηρίδες δλόκληρες, πρὶν βγοῦν οἱ νέες διδακτικὲς ὁδηγίες, τὰ φωνήεντα δὲν ὠνομάζονταν ἔτσι, παρὰ φωνές, φωναί, καὶ τὰ σύμφωνα βωβά—καὶ ἀργότερα θὰ τοῦ μιλήσῃ τὸ σχολεῖο γιὰ τὸ ἐκκερμῆς καὶ γιὰ τόσα ἄλλα. Τί θὰ γίνῃ σχετικὰ μὲ ὄλους αὐτοὺς τοὺς ὄρους; πῶς θὰ διαμορφωθῆ ἡ γλῶσσα τῶν μαθημάτων στὶς ἀνώτερες τάξεις; Αὐτὴν τὴν ἐρώτηση μᾶς ἔθεσε καθαρώτατα ὁ κ. Γκιόλιας. Ἡ ἀτομικὴ μου γνώμη εἶναι ὅτι πρέπει νὰ δοθῆ στὸ ζήτημα αὐτὸ ὄχι ἐνιαία λύση ἀλλὰ τριπλή. Δηλαδή:

α) μερικοὶ ὄροι θὰ διατηρηθοῦν ὅπως εἶναι ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα, μὲ τὴ φωνητικὴ τους καὶ τὸ τυπικὸ τους. Ἡ γραμματικὴ τῆς σχολικῆς κοινῆς δὲν τοὺς ἀποκλείει.

β) ἄλλοι ὄροι θὰ κανονιστοῦν κατὰ τοὺς κανόνες τῆς κοινῆς, σύμφωνα μὲ τὴ γραμματικὴ τῆς σχολικῆς γλώσσας.

γ) ἄλλοι ὄροι θ' ἀντικατασταθοῦν.

Στὸ μεταξὺ καὶ ὅσπου νὰ γίνῃ αὐτὸ, πρέπει νὰ βοηθήσωμε ὁ καθένας μὲ τίς παρατηρήσεις του. Πῶς μεταχειρίζεται τὸ παιδί στὸ σχολεῖο τοὺς ὄρους ποὺ διατηρεῖ καὶ σήμερα ἀκόμη ἢ νέα σχολικὴ γλῶσσα; Πῶς σχηματίζουν, γιὰ παράδειγμα, τὸ βραχὺ φωνήεν; Καὶ ἔπειτα ἕνα ἄλλο, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ξέρωμε: σὲ τί ὄρους καταφεύγουν οἱ ἴδιοι οἱ δάσκαλοι γιὰ νὰ ἐξηγηθοῦν καλύτερα ὅταν ἔχουν ὄρους κάπως δύσκολους καὶ δυσνόητους, ἄς ποῦμε τῆξις, μειωτέος, παραλήγουσα; Καὶ ὡς σὲ ποιὲς τάξεις ἐξακολουθεῖ αὐτὴ ἡ δυσκολία; Πρέπει νὰ συστήσετε καὶ στοὺς δασκάλους σᾶς νὰ προσέξουν, νὰ παρατηρήσουν καὶ νὰ μελετήσουν αὐτὰ καὶ ἔτσι: σὲ νέο συνέδριο θὰ ἔχωμε ἀξιόλογη προεργασία γιὰ τὸ ζήτημά μας.

Μὲ ὅσα σᾶς εἶπα ἐξαντλήθηκαν τὰ κυριώτερα σημεῖα ἀπ' ὅσα θίχτηκαν στὸ συνέδριό μας σχετικὰ μὲ τὸ λεξιλόγιο. Μένει νὰ προσθέσω μερικὰ ἀκόμη γιὰ δυὸ πολὺ σημαντικώτερα ζητήματα, τὴ φωνητικὴ δηλαδή τῶν λέξεων καὶ τὸ τυπικὸ τους.

Προσθήκες καὶ συμπληρώσεις

¹ Πολὺ ἀφθονώτερες νέες λέξεις, λόγιες ἰδίως, θὰ παρουσιαστοῦν ὅσο ἀνεβαίνομε σὲ ἀναγνωστικά γιὰ τίς ἀνώτερες τάξεις. Γιὰ παράδειγμα ἀναφέρω τίς λόγιες λέξεις ποὺ βρῖσκω στὸ τελευταῖο ἀναγνωστικὸ τῆς Α' τοῦ Καρκαβίτσα-Παπαμιχαήλ, Ἡ πατρίδα μας (μὲ θέμα ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα): πρωτεύουσα, παιδαγωγός, ὄργανα, χιτώνας, θόλος, ἀριστοκρατικὴ, ἐντύπωση, βωμός, σπονδές, ἀετώματα, κομψά, δῆμοσφο, γλύπτης, ἀπειρη, καλλιτέχνημα, ἐπιδερμίδα, οἰκότροφος, ἔδρα, ἐλεφάντινος, πλῆκτρο, πάπυρος, ἀναλόγιο, ἡμικύκλιο, χειρονομίαι, ἀφωσιωμένος, χιτωνίσκος, ἱμάτιο, δίσκουσι, ἰδιότροπα, καλαίστρα, ἀκόντιο, ἀποδυτήριον, ὄμιλος,

ἔφηθος, χειρονομοῦσε, παράσιτος, ἀριστοκρατία, κονίστρα, κέντρο, διακοβόλος, ἀνομιός, διαβήτης, περιφέρεια, ἐμβατήριο, ρυθμός, καλλιτεχνικός, θανατοποιοός, παράσιτος, στάδιο, ἱππικό, δίαυλος, λαχνός, ἀφειρησία, καταγωγή, ἰσοροπία, συμπίοιο, διαμέρισμα, μέγαρο, πρόθυρο, μοσαϊκό, βιβλιοθήκη, βιβλιοθηκάριος, κομμοτεχνήματα, ἐξαιρετική, τρίανα, γλαμύδα, τάλαντο, κατάσκοπος, ἀπάθεια, μνημεῖα, νάος, ἀποτέλεσμα, ἐπιλήνεια, ἁρμονία, τείχη, ἱππικούς, ζωοφόρος, πένταθλο, πομπή, ὕμνος, φλόγος, γαλήνη, γεωμετρία, συκοφάντης, δημόσιος κατηγορός, εὐνοία, εὐφραίνει, δόρυ, περίπολοι, φιλότεχνοι, συκοφάντης, θεάτρο, διευθυντής, ἄρματοδρομία, βραβεῖο, ἄγνος, δόλος, ἑλληνοδίκης, ἱπποδρόμιο, ἄρμα, ἀργυροκόπος πέδιλο, τορνεϊός, σύνθημα, δροῖο κτλ. κτλ. Οἱ λέξεις ὅλες αὐτές βρίσκονται σέ οὔτε κἀν ἑκατό σελίδες (παρμένες ἀπό τὴν ἀρχή). Παρατηρῶ μάλιστα πὺς σέ μερικά μαθήματα κάθε λίγο παρὰ λίγες παρουσιάζονται οἱ λέξεις γιὰ νέες ἀγνωστες ἔνοιες πὺς ἔχουν νὰ ἐξηγηθοῦν στὰ παιδιά. Αὐτὸ τὸ βεβαίως στὴν Ἀθήνα, καὶ φυσικὰ ἄλλοῦ θὰ ἔχουμε στανώτερο καὶ φτωχότερο τὸν παραστατικὸ κύκλο τῶν μαθητῶν γιὰ τέτοιο εἶδος ἔνοιες. Μὲ μὴ ματιὰ στὸ λεξιλόγιο καὶ αὐτοῦ τοῦ βιβλίου καὶ τῶν ἄλλων ἀναγνωστικῶν βεβαιώνεται κανεὶς πὺς ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα δὲν ἔχει ἀποκλείσει ἀπὸ τὸ σχολεῖο κανένα ἀληθινὰ μορφωτικὸ (λεξιλογικὸ) στοιχεῖο. Π.δ. ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἄλλο βιβλίον τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Γ' τοῦ Καρκαβίτσα-Παπαμιχαήλ (ἀπὸ τὴν ἀρχή): πύρινας, τροχοί, πύλη, ἀμαξηλάτης, ἀργυροφύλλες, γαλήνη, κλαγγή, βοσκός, ἀργυρός, σχεδιάζει, δισρακο, ἀδιάδροχα, ἀγέλες, λαθύρνοθος, θουσιάζω, βάδιωμα, μέτωπο, βουκόλος, τόξο, ἀνάστημα φορέτρα, βωμός, τριτάγωνα, ἀκρωρίο, ἀφιλόξενοι, ἐπίσημος, προσωπίδα, πανοῦργος, φιλονικία, λάφυρα, λόφος, καταγίδα, κόμη, γενεατομολογία, ἀσφάλεια, περικεφαλαῖες, ὀμίχλη, κοιλιάδες, σφαίρα, ἀναπνοή, διαθήκη, ἐπίτροπος, Π.δ. ἀκόμη ἀπὸ τὸ ἴδιο βιβλίον ἀμφιβολία, ἐβελοντής, ἀθανασία, σπυριτής, ουσσίτιο, βρέφος, λοχαγός, βρέφος κτλ. κτλ.

² Εἶναι ἀνάγκη νὰ τονιστῇ αὐτὸ, ἰδιαίτερα, πὺς πολλοὶ σχετικῶς ἀπὸ τοὺς «*διδωμένοις*» τάχα τῶν ἀναγνωστικῶν πὺς κατακρίνονται συνήθως εἶναι λέξεις, πὺς οἱ ἔνοιες τοὺς δὲν εἶναι ἀρκετὰ πανελληνεῖες καὶ γνωστὲς σέ ὅλους² ὁ σφασμωχάτος μητροπολίτης Ἀθηνῶν παραξενεύτηκε μὲ τὸν ἄδωδ, πὺς προβλέπεται ὡστόσο καὶ ἀπὸ τὸ καλιότερο ἀναλυτικὸ πρόγραμμα, ὁ διευθυντής τοῦ διδασκαλείου Ἀθηνῶν νόμισε ἰδιωματισμὸ τὸ ζούληξα, καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὸ ἐθνικὸ πανεπιστήμιον, στίς λίγες λέξεις μὲ τίς ὁποῖες ζήτησε νὰ στηρίξη ὅλη τὴν τρομερότατη κατηγορία τοῦ ἰδιωματισμοῦ τάχα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν δὲ δίστασε νὰ βάλῃ καὶ τὴν ἀθώωτατη ρόβη, πὺς τρέφει τὰ βόδια τὸ χειμῶνα, καὶ πὺς τὴ διαβάζουμε σέ λεξικά, σέ ὁδηγίες γιὰ τοὺς γεωργούς καὶ σέ καλιότερα ἀλφαθητάρια (βλ. Quo-usque σ. 174).

³ Κατηγορήθηκαν τ' ἀναγνωστικὰ κοντὰ σ' ἄλλα καὶ γιὰ κάποια συστηματικὴ προτίμηση πὺς δειχνουν στίς ξένες λέξεις. Στὴ συνέχεια τῆς μελέτης μου Quo-usque ἐπιζῶ νὰ ἐξετάσω διεξοδικώτερα τὸ ζήτημα αὐτὸ. Ἐδῶ παρατηρῶ μόνον πὺς βέβαια δὲν προγράφηκαν ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ λέξεις μὲ ξένη καταγωγή, ὀλοζώντανες ὅμως μεταξὺ μας καὶ γνώριμες στὴν κοινὴ γλῶσσα, μὰ καὶ συχνὰ πάλι ἢ κοντὰ σ' αὐτὲς ἢ στὴ θέση τοὺς χρησιμοποιήθηκαν οἱ ἑλληνικὲς καὶ οἱ λόγιες, πὺς μπῆκαν πᾶ στὴν κοινὴ χρῆση. Ἔτσι στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Δ', Ἡ πατρίδα μας, βρίσκουμε οἰκογένεια (καὶ ὄχι φαμίλια), μέτωπο (καὶ ὄχι κούτελο), μορφοσμούς, μάστιγα, δοχεῖο, λουτήρες, ἱππικό, φιλονικεῖες, θυρωρός, βαλάντιο, κου-

ρεῖο, λευκότερος, συκοφαντία, ἀνάστημα, δωμάτιο, ἐπιπλα, συνοικία, νοσοκομεῖο, βοσκός, θερμάστρα κτλ. κτλ. Γιὰ μερικὲς ἀπ' αὐτὲς τίς λέξεις χρησιμοποιοῦνται παράλληλα, στὸ ἴδιο βιβλίον ἢ σέ ἄλλα ἀναγνωστικὰ, οἱ ἀντίστοιχες ξένης καταγωγῆς, τὸ ἴδιο γνωστὲς ἢ καὶ γνωστότερες (κάμαρα, καρμιτοῖκι ὄχι ὅμως καὶ ἀθανά, μόνιπλο, σόμπα κτλ.). Ὅπως καὶ νὰ εἶναι τὰ παραπάνω παραδείγματα δειχνουν πὺς ἀστήριχτη εἶναι ἡ κατηγορία πὺς τ' ἀναγνωστικὰ ξενίζον συστηματικὰ. Στὸ ἴδιο βιβλίον βρίσκουμε καὶ τίς λέξεις κεραυνός, φθονερέ, ἀκάθαρτος, χαῖρε, ἀναπνοή, ἐργασία, λόφος, λυγμός, ἀπάτη, νεκρός κτλ. κτλ., πὺς θὰ ἔλειπαν βέβαια καὶ αὐτὲς ἀν γίνονταν συστηματικὴ προσπάθεια νὰ προτιμηθοῦν οἱ καθαρὰ δημοτικὲς λέξεις.

Ἐποστηρίχτηκε ἀκόμη καὶ τὸ ἄλλο, πὺς πρέπει τάχα ὅταν ἔχουμε σέ μὴ διάλεκτο κάποια λέξη ἑλληνικῆς καταγωγῆς νὰ προτιμοῦμε αὐτὴν στὴ θέση μιᾶς κοινῆς νεοελληνικῆς μὰ ξένης. Σέ κάποια πολὺ περιορισμένα ὄρια γίνεται καὶ αὐτὸ σ' ἀναγνωστικὰ, ὅπου βρίσκουμε λ. χ. κοντὰ στὸ κοινὸ καζάνι τὸ πολὺ ὀλιγώτερο γνωστὸ λεβέτι (π.δ. ἀναγνωστικὸ Γ' Καρκαβίτσα-Παπαμιχαήλ: «*ἕνα μεγάλο καζάνι γεμάτο γάλα ζεστό*» (σ. 117), «*σωστὸ λεβέτι ἀναποδογυρισμένο*», (σ. 122)). Δὲ νομίζω ὅμως ἔργο τῶν ἀναγνωστικῶν νὰ συνεχίσουν τὸ παλιὸ ἔργο τῆς καθαρεύουσας, καὶ ἀν σ' ἑκατὸ χρόνια καθαρισμοῦ τὸ καζάνι δὲν ἔγινε οὔτε λέβης οὔτε λέβητας, δὲν κρίνω πολὺ σκοπιμώτερη γιὰ λέξεις τέτοιου εἶδους τὴ νέα αὐτὴ σταυροφορία. Ἀκόμη καὶ τὸ λεβέτι αὐτὸ τὸ ἄκουσα νὰ κατακρίνεται ὡς ἀγνωστο καὶ ἰδιωματικὸ (καθὼς κατακρίθηκε καὶ τὸ ἑλληνικώτατο ἀλιχτῶ πὺς εἶχε γραφῆ κοντὰ στὸ γαβγίζω). Νὰ σημειωθῇ ὅμως ἀκόμη καὶ τὸ ἄλλο: Πὺς δὲν εἶναι ὁ λόγος γιὰ μὴ μόνον λέξη, παρὰ γιὰ ἑκατοστὲς δλόκληρες. Καὶ τὴν κλοσιὰ τῆ λέξε κάπου λαχτιά: πὺς θὰ σταματήσωμε; Μόνον ὅταν ἡ λιγώτερο γνωστὴ ἑλληνικὴ λέξη δὲν κἀνη πολὺ ἰδιωματικὴ ἐντόπωση, εἶναι κάπως εὐκόλο νὰ χρησιμοποιηθῆ, τουλάχιστο κοντὰ στὴν ἀντίστοιχη ξένης καταγωγῆς. Στὸ ζήτημα αὐτὸ νομίζω σωστὸ ὁ κανονισμὸς τῆς σχολικῆς γλώσσας νὰ σέβεται καὶ τὴ χρῆση πὺς δίνουν δόκιμοι συγγραφεῖς τῶν ἀναγνωστικῶν.

⁴ Μὴ τέτοια διαμαρτυρία εἶχαμε λ. χ. ἀπὸ τὸν Καρκαβίτσα ὅμα ζήτησαμε νὰ ἀντικαταστήσωμε μὲ ἄλλη ἔκφραση τὸ πισωπατῶ πὺς εἶχε στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Γ' («*ὁ Περσέας πλησίνας (τίς Γοργόνες) πισωπατώντας καὶ πάντα βλέποντας στὴν ἀσπίδα*»). Ὁ συγγρ. ἀναγνώριζε καὶ αὐτὸς τὴν προσοχὴ πὺς ἔπρεπε νὰ δεχτῆ στὴ γλωσσικὴ ἐμφάνιση τῶν νέων ἀναγνωστικῶν χωρὶς ὅμως καὶ νὰ μπορῆ νὰ καταλάβῃ γιὰ ποῦ λόγῳ θὰ φτωχώνουμε τὴν ἔκφραση, βάζοντας στὴ θέση τοῦ ἀναντικατάστατου πισωπατῶ κάτι πὺς δὲν ἔλεγε πᾶ τὸ ἴδιο⁵ λ. χ. περπατώντας ἢ πηγαίνοντας πίσω, ἢ ὑποχωρώντας κτλ. Στὸ ἀναγνωστικὸ μπῆκε ὡστόσο τὸ περπατώντας πρὸς τὰ πίσω. Καὶ ὅμως τὸ πισωπατῶ δὲν εἶναι ἀσυνήθιστο στὴ λογοτεχνία μας. Ἀναφέρω πρῶχειρα ἀπὸ τοῦ Τυπάλδου τὴ μετάφραση τῆς Ἐλευθερωμένης Ἱερουσαλὴμ τοῦ Τάσου (ἐκδ. Φέξη 1916, Τυπάλδου Ποιήματα σ. 83): «*Οἱ χριστιανοὶ τὰ λάφυρα πὺς ἐπήραν τῆς ἀρήνου καὶ ἀγάλι ἀγάλι ταχτικά πισωπατοῦν καὶ κλίνουν...*».

⁵ Σημειῶνω ἐδῶ μερικὲς τέτοιες λέξεις καὶ φράσεις πὺς διαγράφηκαν ἢ ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ τὰ ἐγκεινόμενα ἀναγνωστικὰ (κάποτε μόνον καὶ μόνον γιὰ τὴν ἀναγνώστην νὰ θεωρηθοῦν χυδαῖες): τὰ πίσω ετοιμάζονταν γιὰ φεγγὸ (ἔγινε: νὰ φύγουν), τὸν ἐδέχτηκαν μὲ γέλια καὶ χάχανα, γαστρογελοῦσε, ἀδιάκοπα μᾶς κοπᾶ-

ριζε, παλικάρι της φακής κτλ. κτλ. Για το ζήτημα αυτό ήδη στο Έπόμνημα των ανωτέρων εποπτεών προς το Έκπαιδευτικό συμβούλιο «διά τόν γλωσσικόν κανονισμόν των εγκριθέντων αναγνωστικῶν» ἀπό 31 Ὀκτ. 1917, ὁρίζεται πῶς παραμερίστηκαν ἢ ἀντικαταστάθηκαν ὄσα στοιχεία «εἶναι ἢ θά ἤμποροῦσαν νά ἐκληφθοῦν ὡς χυδαῖοι: δὲν τοῦ ἔκοψε νά φύγη, ἔκανε κάψα».

⁶ Ἐδῶ κρίνω ἀναγκαῖο νά πῶ δυό λόγια καί γιά τ' ἀναφιλητά. Εἶναι λέξη πού στήν Ἑλλάδα δὲν τὴν ξέρουν βέβαια παντοῦ, εἶναι ὅμως συχνότατη στή λογοτεχνία, ἔχει μόνο τὴ νεώτερη, πού γιά πολλοὺς ἀκόμη εἶναι ταυτόσημη μέ τὸ μαλλιάρη, μὰ καί στήν κλαϊότερη, ἀκόμη καί τὴν καθαρουμεσαιάνικη τὴν ἴδια. Σημειῶνω δυό μόνο παραδείγματα, τὰ προχειρότερα, τὸ ἓνα ἀπὸ τὸν Ἀλέξ. Σούτσο, σ' ἓνα τοῦ ποίημα γραμμένο σὲ ζωντανή γλῶσσα (Σούτσο Ἄπαντα 1916, ἐκδ. Φέξη, σ. 103) καί τὸ δεύτερο ἀπὸ τὸν ἀδερφό του, τὸν ἀρχικαθαρευοῦσιάνο καί συγγραφέα τῆς «Νέας σχολῆς τοῦ γραπτοῦ λόγου» Παν. Σούτσο, στὸν Ὀδοιπόρο του: ἀγκυλιάζων τὸν Παῖσιν με ἀναφιλητά, Π. Σούτσοῦ Ποιήματα 1916, ἐκδ. Φέξη σ. 123). Βλ. ἀκόμη Κονδυλάκη, Πρώτη ἀγάπη 1920: «Καί τὸ Γιάννη δὲν τὸν ἀγαπᾷς; εἶπα μ' ἀναφιλητό» (σ. 11). «Τὸ στῆθος τῆς ἀνασειδῶν ἀπὸ λυγμοῦ, πού δὲν τοῦς ἄφηνε νὰ ξεσπᾶσουν» (σ. 38), «τ' ἀναφιλητό τῆς ἐπνίξε τὴ φωνή» (σ. 38), «ἤκουσα τῆς ἄρρωστης τὸ βῆχα, σὰν ἀναφιλητό καί βῆχα μαζί» (σ. 69). Τὸ ἀναφιλητό αὐτὸ εἶναι καταχωρισμένο καί στὰ περισσώτερα μας λεξικά, τῆς καθαρῆς ἢ ἠμλουμένης (ἔχει λοιπὸν «δημοτικῆς» ἢ «μαλλιάρης»: ἀναφιλητόν, ὀλολογῆ, ὀλολογμός, sanglot, ἔχω ἀναφιλητόν» Σ. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς διαλέκτου, 1835, σ. 16, «ἀναφιλητόν τὸ sanglot» Α. Βλάχου, Λεξικὸν ἑλληνοαγγλικὸν 1897, σ. 69, «ἀναφιλητόν, s. n. sobbing, a sob» Α. Κυριακίδου, Λεξικὸν ἑλληνοαγγλικὸν 1909, «ἀναφιλητόν τό, οσα. sobbing, a sob» Γ. Ἀλεξάνδρου, Πλήρες ἑλληνοαγγλικὸν λεξικὸν 1901.

Μιά τέτοια λέξη, πολιτογραφημένη καθὼς ἔγινε φανερό καί ἀπὸ τὴν καθαρῆς ἢ ἠμλουμένης—ὄσο τουλάχιστο δὲν τῆς λείπει τὸ τελικὸ ν—μπορεῖ νά γράφηκε καί σὲ παλαιότερα ἀναγνωστικά, πρὶν ἀκόμη ἀρχίσῃ ἢ παρῆν, μὴ τους ἀπλοποιήσῃ, καθὼς ἢ στάνη, ἢ ρόβη, τὸ βίκος, ὁ σανὸς καί ὄλα τ' ἄλλα πού περνοῦσαν τόσον καιρὸ ἀπαρατήρητα καί ἀφεγάδιαστα, γιά νά θεωρηθοῦν τάχα ἰδιωματισμοὶ ἀπὸ τὸ 1917 καί μπρός. Ἔτσι καί τ' ἀναφιλητά, πού τὰ θυμοῦνται ἀκόμη οἱ παλαιότεροι στή παιδική ἱστορία («Τ' αὐγὰ τοῦ Πάσχα» («ἤρχισε ὁ καλόγηρος τ' ἀναφιλητά») βρίσκονται καί στὰ τελευταῖα ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς, ἀν καί συχνότατα γράφηκε ὁ λυγμός, λέξη ἔχει βέβαια τόσο ὁμορφὴ καί παραστατικῆ, πὸ γνώριμη ὅμως στοὺς μορφωμένους. Σὲ κοινωνία ὅμως πού τόσο λίγη γνώριμία ἔχει μέ τὴ λογοτεχνία τῆς—ἔχει μόνο τὴ νεώτερη, μὰ ἀκόμη καί τῶν Σούτσων—ἴσως ἦταν λάθος νά χρησιμοποιοῦν ἢ λέξη αὐτὴ σήμερα.

Οἱ πολυποικίλες κριτικὲς πού ἔγιναν στίς λέξεις τῶν ἀναγνωστικῶν, ἔδωσαν στή μελέτη αὐτὴ κάπως ἀπολογητικὸ χαρακτήρα. Θά πρέπει ὅμως μιά φορά νά κριθῇ καί ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄψη τοῦ ζήτημα αὐτοῦ καί νά δεχτοῦν τὰ καλά πού καί ἀπὸ λεξιλογικὴ μόνο ἀποψη ἔφερε ἢ γλωσσολογικὴ μεταρρύθμιση. Ἐδῶ θέλω μόνο νά ξεσηκώσω πῶς μ' αὐτὴ δόθηκε εὐκαιρία νά μῆ μέσῃ στ' ἀναγνωστικά τοῦ λαικοῦ μας σχολείου ἢ καλύτερη γλωσσικὴ ἐργασία τοῦ λαοῦ μας καί τῆς λογοτεχνίας μας, καί μὰ μὲ ἀφθονώτατες ὁράσεις κυριολεξίας νά χρησιμοποιηθοῦν καί πολλὲς φράσεις καί ἰδιωματισμοί—ἔχει ἰδιωματισμοί—τῆς ζωντανῆς

γλώσσας, πού ὡς τώρα εἴμεναν λίγο πολὺ ἀποκλεισμένοι. Καί μόνο ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποψη ἀξίζει νά μελετηθοῦν μιά φορά τὰ νέα ἀναγνωστικά—καί νά συγκριθοῦν μέ τὰ παλαιότερα. Ἦναι πλοῦτος καί σ' ἓνα μόνο ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά τοῦ Καρκαβίτου, ἀφάνταστος γιά ἑλληνικὸ ἀναγνωστικὸ! Αὐτὸ ὅμως εἶναι θέμα πού βγαίνει ἔξω ἀπὸ μιά «ἀπολογητικὴ» μελέτη σὰν αὐτὴ.

⁷ Σὲ ὄσα ἄλλοῦ παρατήρησα γιά τὴ στάνη, δ κ. Κατζίδακις στήν ἀπάντησή του, φυσικά δὲν μπόρεσε ν' ἀπαντήσῃ, μ' ὄλα ὄσα εἶπε, τίποτε. Ἐδῶ θέλω μόνο νά προσθέσω πῶς καί ὁ Ἰ. Κονδυλάκης—ἄλλος κρητικὸς αὐτός!—στὸ τελευταῖο τοῦ βιβλίου (Πρώτη ἀγάπη, διηγήματα, Χανιά 1919, σ. 41-42), γραμμένο στήν κοινὴ γλῶσσα μὰ μὲ κάποιον κρητικὸ χρωματισμό, μεταχειρίζεται γιά τὴ στάνη τὸ ἰδιωματικὸ μιτάτο—«ἀνάμεσα στοὺς πρῖνους ἦσαν πολλὰ μιτάτα», «ἔφτασα στὸ μιτάτο μας κρατώντας θριαμβευτικὸ τὸ θῆραμά μου»—προσθέτει ὅμως σὲ μιά ἐπεξηγηματικὴ ὑποσημείωση: «μιτάτο, στάνη. Καί μάντρα». Δηλαδή τὸ κρητικὸ μιτάτο εἶναι ἢ στάνη τῆς κοινῆς καί ἢ μάντρα. Ὁ. ἔ. δ.

⁸ Φυσικά δὲ σημαίνει πῶς τὸ Ἀναγνωστικὸ δὲ θά δίνην καθόλου νέες λέξεις, μὰ νέες ἔννοιες ἢ γιά νά ἐκφράσῃ τίς ἤδη γνώριμες μὲ κάποια λεπτότερη ἀπόχρωση. Σημειῶνω ἔδῳ τίς λέξεις πού ἦταν ἄγνωστες στίς μαθήτριες τῆς Β' ἐνός ἀθηναϊκοῦ δημοτικοῦ σχολείου, καθὼς τίς βρήκα κάποτε καταγραμμένες σ' ἓνα μαθητικὸ «Τετραδίον τοῦ Λεξιλογίου»: νὰ κυβερνήσῃ—νὰ διευθύνῃ, καημός—πίκρα, θλιμένο—στενοχωρημένο, πολυχρονιμένο—πὸ ζῆς πολλὰ χρόνια, στραβοκέφαλα—κουτά, ἀνήσυχος—χωρὶς ἡσυχία, πεντάμορφο—πολὺ ὁμορφο, λιγύχρονο, φήμη (τὸ ὄνομά του), τρικάρταρο, χέρσα, ἄκαρπη, πονηρά, ποθεῖ, λιμάνι, πλῆθος, θόρυθος, πεποιθησῃ, ὄστηρη (τελευταία), θαρροῦσα (νόμιζα), χαροπά, ἄφοβα, ξεφυλλίζω, πολύχρωμα. Σημειῶνω ἀκόμη μερικὲς λέξεις τῶν Ψηλῶν βουνῶν μὲ ἔννοιες ἄγνωστες στὰ παιδιά ἐνός χωριοῦ τῆς Γορτυνίας: λοτόμοι, ἀράτης, ἐργολάβος ξυλείας, καραβάνι, τροχιστής, κάππαρη, λαγκαδιά, κουμαριά, ἀλαφίνα, σεγκούνη, φέριμελη, πεῦκα, τοῦλιγκας, λωποδότης, δίχτυα, γάβρος, ὀξυά, ἐπίδεσμος, ἀντισηπτικὸ, κεσέμι, νεράδα, διαμάντι, σκίνας, ἔλατος, κασιτανιά, κλεισοῦρα, πέλαγος, κίσσα, ἄσθός, δασόρχης, πλόρη, πρόμηνη, γλάρος, κάβος, δελφίνι, λιμάνι, ἠγούμενος, ἠγουμενεῖο, κελάρης, δρημίτης, κεχρημπάρι, βάρδα. Τὸ χωριὸ (Ρουσοβάναγα) βρίσκεται σὲ πεδινὸ μέρος, κοντὰ στὴ Μαγαλόπολη, καί οἱ λέξεις σημειώθηκαν ἀπὸ ἓνα δημοδιδάσκαλο. Σ' ἓνα χωριὸ πάλι στὴ Χίο εἶναι ἄγνωστες κατὰ τίς σημειώσεις τῶν δημοδιδασκάλων οἱ ἀκόλουθες ἔννοιες (φυσικά καί οἱ λέξεις μαζί): γροῦλο, κουνάβι, γάβρος, κεσέμι, ἄσθός, ἀφάνα, καί σ' ἓνα ἄλλο χωριὸ οἱ ἔννοιες ταῖοσα, σεγκούνια, φέριμελες, γκλίτσα, τοῦλιγκας, γάβρος, κεσέμι, ἀφάνες.

ΤΑ ΔΙΚΑΤΑΛΗΚΤΑ ΕΠΙΘΕΤΑ ΣΕ -ΟΣ -ΟΝ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ*

Πώς κανένα βλάψιμο δὲ γίνεται στὴν ἑλληνικὴ γραμματικὴ, ἂν τὰ δικατάληκτα ἐπίθετα σὲ *ος, ος, ον* μετατραποῦν σὲ *ος, η, ον* τρικατάληκτα, καθὼς τὸ ἔχει ἡ δημοτικὴ, καὶ πῶς τοῦτο εἶναι ἀναγκαϊότατο.

Ὅταν διηγούταν τὰ παιδιὰ κάτι στὸ μάθημα, π. χ. ὅταν ἐκάναν τὴν ἀπόδοση τοῦ κειμένου τοῦ ἀναγνωστικοῦ των, ἢ διηγούταν κάτι ἀπὸ τὴν ἱστορία τὴν Ἰερά, τὴν ἑλληνικὴ, τὴν βυζαντινὴ κτλ., παρατήρησα συχνὰ πῶς στὴ γλῶσσα τους καλύτερα ἔρχονταν καὶ ὄλο ἕνα, ἐπίθετα τρικατάληκτα σὲ *ος, η, ον*, ἐνῶ αὐτὰ ἦταν δικατάληκτα σὲ *ος, ος, ον*. Καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ δίδασκα, δηλ. ὡς δικατάληκτα, σύμφωνα μὲ τοὺς κειμένους νόμους καὶ μὲ τὸ σημερινὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα. Σχημάτισα λοιπὸν τὴ γνώμη πῶς δὲν πειράζει, ἂν τὰ παιδιὰ στὴν ἔκφρασή τους μεταχειρίζονται ἐπίθετα τρικατάληκτα σὲ *ος, η, ον*, ἐνῶ αὐτὰ εἶναι δικατάληκτα σὲ *ος, ος, ον*. Ἄς ἀφήσουμε, εἶπα μὲ τὸ νοῦ μου, τὰ παιδιὰ νὰ μεταχειρίζονται λέξεις ποὺ τὰ ὑπαγορεύει ἡ καρδιά τους. Ἄς τ' ἀφήσουμε ἐλεύθερα στὴν ἔκφρασή τους νὰ ξεχειλίσει τὸ αἶσθημα τῆς ψυχῆς των, γιατί μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ ψυχολογοῦμε καλύτερα καὶ τὰ κάνουμε ἠθικώτερα. Ἄν τὰ ὑποχρεώσωμε νὰ μεταχειρίζονται λέξεις ἀπὸ βιβλίο

* Σ. Τ. Α. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ φιλοξενούμε στὸ περιοδικὸ μας ἄρθρα τοῦ κ. Γρηγορίου, δημοδιδασκάλου σὲ Δούνη, κοντὰ στὰ Γρεβενά. Στὸ Δελτίο 5 (1915) 63-74 ζήτησε ν' ἀποδείξῃ «πῶς ἡ δημοτικὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι προτιμότερη γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, δηλαδὴ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη, μόρφωση καὶ διαπαιδαγώγηση τῶν ἑλληνοπαίδων καὶ τῶν ἑλληνίδων». Ἀπὸ τότε βέβαια τ' ὄνειρο τῆς δημοτικῆς στὸ δημοτικὸ σχολεῖο ἄρχισε νὰ παίρνῃ σάρκα, δὲν κρίνομε ὅσοσο περιττὴ τὴ σημερινὴ πραγματεία, σταλμένη ἀπὸ καιρὸ, πρὶν ἀκόμη ἐφαρμοστὴ ἢ μεταρρυθμιστὴ τοῦ 1917, στὴ σύνταξη τοῦ Δελτίου, μόλις τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς. Δείχνει ὁ συγγρ. μὲ τὴν πειστικὴ ἀπλή γλῶσσα τῆς πείρας του τὴν ἀνάγκη νὰ κανονιστοῦν τὰ δικατάληκτα ἐπίθετα σύμφωνα μὲ τὴ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς, πρᾶμα γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν πείστηκε ἀκόμη, καθὼς φάνηκε ἀπὸ τὴν κριτικὴ του τῆς σχολικῆς γλώσσας, ὁ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὸ Ἐθνικὸ Πανεπιστήμιο.

τους, δένομε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὴ γλῶσσα τους δὲν τ' ἀφήνομε νὰ δείξουν κι αὐτὰ μὲ ἱκανότητα στὸ λέγειν, νὰ δείξουν τὸ αἶσθημά τους κτλ. Κι αὐτὴν τὴ γνώμη τὴ σημείωσα στὸ ἡμερολόγιό μου.

Τὸ ἴδιο παρατήρησα καὶ στὶς ἐκθέσεις τῶν μαθητῶν. Καὶ ἰδοὺ πῶς: Ἐγραφαν τὰ παιδιὰ στὶς ἐκθέσεις των: *κόρη φρόνιμη, κόρη ἔξυπνη, χώρα ἐνδοξη* κτλ. Μεταχειρίζονταν δηλ. ἐπίθετα σὲ *ος, ος, ον* ὡς τρικατάληκτα σὲ *ος, η, ον*. Τοὺς ἔλεγα ὅμως κάθε φορὰ: Καλύτερα νὰ γράφετε *σὺν κόρη φρόνιμος, κόρη ἔξυπνος, χώρα ἐνδοξος* κτλ. Αὐτοὶ πάλιν ἐξακολουθοῦσαν νὰ γράφουν τὰ ἴδια δηλ. *ἡμέρα εὐχάριστη, καλωσύνη ἀλησμόνητη* κτλ.

Τί συνέβαινε; Ἐπειδὴ τὰ παιδιὰ στὶς ἐκθέσεις τους μεταχειρίζονταν γλῶσσα ἀπλή, ζωντανή, σχεδὸν αὐτὴν ποὺ μιλοῦσαν στὰ σπίτια τους μὲ τοὺς γονεῖς καὶ μὲ τ' ἀδέρφια τους, ἐξακολουθοῦσαν νὰ μεταχειρίζονται (νὰ γράφουν) ἐπίθετα τρικατάληκτα σὲ *ος, η, ον*, ἐνῶ αὐτὰ ἦσαν δικατάληκτα σὲ *ος, ος, ον*, καὶ τὰ ὁποῖα ἐμεῖς στὸ σχολεῖο καθημερινῶς τὰ κοπανίζαμε. Σχημάτισα λοιπὸν τὴ γνώμη, καὶ τὴ σημείωσα στὸ σημειωματάριό μου ὅτι: δὲν πειράζει ἂν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τὰ σὲ *ος, ος, ον* δικατάληκτα ἐπίθετα λέγωνται καὶ γράφονται σὲ *ος, η, ον*. Δὲν πειράζει ὅταν τὰ παιδιὰ μεγαλώσουν καὶ βγοῦν στὴ δουλειά, στὴν τέχνη, νὰ γράφουν στοὺς φίλους των ἢ σὲ ἄλλον: ἡ σημερινὴ ἡμέρα ἦταν πολὺ εὐχάριστη, ἡ καλωσύνη ποὺ μοῦ ἔκαμες θὰ μοῦ μείνῃ ἀλησμόνητη.

Γιὰ νὰ μὴν ἀδικήσω ὅμως καὶ κείνους, ποὺ τυχὸν θ' ἀκολουθῶσιν ἀνώτερα μαθήματα σὲ ἀνώτερες τάξεις, καὶ γιὰ νὰ μὴ βγαίνω ἔξω ἀπὸ τὸ νόμο, προσπαθοῦσα νὰ ταιριάσω τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα τῶν μαθητῶν στὰ δικατάληκτα σὲ *ος, ος, ον*, καὶ στὶς ἐκθέσεις καὶ στὶς γραμματικὲς παρατηρήσεις (ἐφαρμογὴ τῆς γραμματικῆς) καὶ προπάντων μὲ τὸ κείμενο τῆς ἀναγνώσεως.

*
**

Ἄλλὰ νὰ δεῖτε τί παρατήρησα στὴν ἐφαρμογὴ τῆς γραμματικῆς. Πῶσα βάσανα τραβᾷ ὁ διδάσκαλος κι ὁ μαθητὴς μ' αὐτὰ τὰ εἰς *ος, ος, ον* δικατάληκτα ἐπίθετα.

Εἶχαμε Ἀνάγνωση στὴν Δ' τάξη, στὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ Παπαμάρκου, «Ἡ βασίλισσα τῶν Ἀθηνῶν Πραξιθέα» (σ. 94). Μετὰ τὴν ἀνάγνωση ἑνὸς τμήματος ἢ δύο καὶ τὴν ἀπόδοση, ἤλθαμε στὶς γραμματικὲς παρατηρήσεις στὴν περίοδο αὐτὴν: «Ἡ Πραξιθέα, ἡ βασίλισσα, γυνὴ μεγαλόφυχος καὶ γενναιοτάτη, φιλόπατρις δὲ πολὺ, ὅτε

ἤκουσεν ὅτι ἐκ τῆς θυσίας μιᾶς τῶν θυγατέρων αὐτῆς ἐξηρτάτο ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος, προθύμως ἔστερξεν εἰς τοῦτο.

Δάσκαλος: «Ἐβρετε τὰ ἐπίθετα». — Μαθητής: «Μεγαλόψυχος, γενναιοτάτη, φιλόπαιρος». — Δ. «Εἰπέτε τὰ 3 γένη τοῦ μεγαλόψυχος». — Μ. «Ὁ μεγαλόψυχος, ἡ μεγαλόψυχη, τὸ μεγαλόψυχον». Δ. «Γιὰ κοίτα μέσα, παιδί μου! Τί λογῆς γυνή;» «Μ. μεγαλόψυχος». — Δ. «Πῶς εἶπαμε ὅτι συμφωνεῖ τὸ ἐπίθετο μὲ τὸ οὐσιαστικὸ πού προσδιορίζει, πού ἔχει σύντροφό του;» Μ. «Κατὰ γένος, ἀριθμὸν καὶ πτώσιν». — Δ. «Ποίου γένους εἶναι τὸ οὐσιαστικὸ γυνή;» Μ. «Γένους θηλυκοῦ». — Δ. Ποίου γένους λοιπὸν εἶναι καὶ τὸ ἐπίθετο μεγαλόψυχος;» — Μ. «Γένους θηλυκοῦ». Δ. «Εἰπέ λοιπὸν τὰ τρία γένη τοῦ μεγαλόψυχος». — Μ. «Ὁ μεγαλόψυχος, ἡ μεγαλόψυχη, τὸ μεγαλόψυχον».

Τόσα βάσανα στὸ δυστυχισμένον τὸ παιδάκι! Εἶπα μὲ τὴν ἰδέα μου: Τί ἀμαρτίες ἔχει αὐτὸ τὸ ἄθῳ τὸ παιδάκι, πού εἶναι προωρισμένον σ' αὐτὴν τὴν ἡλικία νὰ εἶναι ἔλο ζωή, ἔλο χαρὰ, ἔλο καρδιά, ἔλο ἐλπίδα, νάχη αὐτὰ τὰ βάσανα στὸ κεφάλι του; Γιατί νὰ τὸ κυριεύη ἀπὸ τώρα ἡ λύπη, ἡ ἀποθάρρυνση καὶ ἡ ἀπογοήτευση; Δὲν θάταν καλύτερα, νὰ ἔλειπαν ἀπ' τῆ γραμματικῆ μας τὰ εἰς ὅς, ὅς, ὄν δικατάληκτα ἐπίθετα; Σημείωσα λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἀτομικὴ μου γνώμη στὸ σημειωματάριό μου.

Κι ἄλλες, κι ἄλλες φορές τὸ ἔπαθα αὐτό. Βασάνισα δηλαδὴ τοὺς μαθητὰς μὲ τὰ εἰς ὅς, ὅς, ὄν δικατάληκτα ἐπίθετα μόνο καὶ μόνο νὰ ἐφαρμόσω τὴ γραμματικὴ, καὶ γιὰ νὰ μπορέσω νὰ συνηθίσω τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα τῶν μαθητῶν στὰ δικατάληκτα ἐπίθετα εἰς ὅς, ὅς, ὄν μὲ ἄλλες λέξεις στὴν καθαρεύουσα.

* *

Ἀκούσατε κι ἄλλο νόστιμο. Ἐχῶ ἓνα κοριτσάκι 7 ἐτῶν καὶ εἶναι στὴν Α'. τάξη. Κάποτε σπῆτι μου τὸ βάνω καὶ διαβάζει κανένα διηγηματάκι ἀπὸ ἄλλο ἀναγνωστικόν. Μιά βραδιά διάβαζε μὲ τὴν ὀδηγία μου: «Ἡ μικρὰ Ἀναστασία ἔλεγε μίαν φοράν εἰς τὴν μητέρα της, ὅτι θέλει νὰ εἶναι πάντοτε φρόνιμος, διὰ νὰ τὴν ἀγαπῶσιν ἔλοι». Ἐπειτα μοῦ λέει: «Πατέρα, γιατί δὲ λέει φρόνιμη;» Καταλαβαίνετε πῶς βρέθηκα σὲ πολὺ δύσκολη θέση. Τοῦ εἶπα: «τὰ λένε καὶ φρόνιμος κόρη καὶ φρόνιμη κόρη. Ἐσὺ πῶς θέλεις νὰ εἶναι φρόνιμος κόρη ἢ φρόνιμη;» Μοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἐγὼ θέλω νὰ λέη φρόνιμη κόρη». — «Ἐ! ἀφοῦ τὸ θέλεις ἔτσι, ἄς σήσωμε ἰὸ ὅς κι ἄς βάλωμὲ τὸ η». Καὶ ἔτσι ἔκαμα. Ἐξακολουθώντας τὴν ἀνάγνωση στὸ διήγημα,

ἀναγκάστηκα νὰ κάμω τὸ ἴδιον καὶ σὲ ἄλλα δικατάληκτα ἐπίθετα, πού ἀπαντήσαμε παρακάτω: κόρη εὐτακτῆ, ἡσυχῆ κτλ.

Τότε εἶπα μὲ τὴν ἰδέα μου: Δυστυχισμένα κοριτσάκια, προπάντων πῶν χωρικῶν, τί τραβάτε.

Σὰς στέλνουν οἱ γονεῖς σας στὸ σχολεῖο νὰ μάθητε νὰ διαβάζητε, νὰ γράφητε, νὰ λογαριάζητε, νὰ ξεύρητε ὀλίγα γιὰ τὴ θρησκεία σας καὶ γιὰ τὸ ἔθνος σας καὶ ὅ τι ἄλλο πρέπει νὰ ξέρη κάθε κόρη ἑλληνοπούλα, καὶ σεῖς δὲν προκάμπετε νὰ καταρτιστῆτε σ' αὐτὰ ἔλα, γιατί ἔσοδεύονται οἱ περισσότερες ὥρες μὲ τὸ νὰ προσπαθῆτε νὰ μάθητε τὴν καθαρεύουσα, τὴν ὁποία καὶ προπάντων οἱ χωριατοπούλες, ποτὲ στὴ ζωὴ σας δὲ θὰ τὴ μεταχειριστῆτε. Τουλάχιστον νὰ τὴ μεταχειρίζονταν οἱ δεσποινίδες τῶν πόλεων, μὰ οὔτε αὐτό. Παρὰ μόνο τίποτε δασκάλισσες.

Πρὸς τί λοιπὸν αὐτὸς ὁ κόπος στὰ δυστυχισμένα ἑλληνοκόριττα μὲ τὴ σπουδὴ τῆς καθαρεύουσας, ἀφοῦ καθόλου καὶ ποτὲ δὲ θὰ τὰ χρησιμεύση; Εἶναι χωρὶς ἄλλο μάταιος, χαμένος.

Τώρα θὰ σὰς πῶ κάτι ὅμοιον πού παρατήρησα γι' αὐτὰ τὰ εἰς ὅς, ὅς, ὄν δικατάληκτα ἐπίθετα στὰ ξενόφωνα ἑλληνόπουλα.

Ἦμουν ἀποσπασμένος γιὰ τὴν περασμένη θερινὴν περίοδο ὡς διευθυντῆς στὸ τριτάξι πλήρες μίκτο δημοτικὸν σχολεῖον Σμίκης (Γρεβενῶν). Δὲ μοῦ εἶχαν ἔλθει ἀκόμη ἔλοι οἱ συνάδελφοι καὶ γι' αὐτὸ ἔκαμνα ἐγὼ μάθημα σὲ ὄλες τίς τάξεις.

Μιά μέρα διδάσκα στὴ Β'. τάξη κι ἔκαμνα ἀνάγνωση. Διάβαζε μιὰ μαθήτρια κι εἶχαμε ἓνα διήγημα, «ἡ ὄρνις καὶ τὰ ὄρνιθια», δηλ. πῶς μιὰ μητέρα, Οὐρανία, ἔδειχνε τὴν κόρη της, Ἀθηνά, πῶς φροντίζει ἡ ὄρνιθα γιὰ τὰ ὄρνιθόπουλά της, ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸν τοῦ Χ. Παπαμάρκου.

Τὸ κορίτσι διάβαζε: «Αὐτὴ ἡ μεγάλη ὄρνις, μητὲρ μου, εἶναι ἡ μήτηρ, καὶ τὰ ὄρνιθια εἶναι τὰ τέκνα της;» εἶπεν ἡ Ἀθηνά. — «Δὲν τὴν βλέπεις πόσον ἀνήσυχη τρέχει ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, δταν κανὲν ἐκ τῶν παιδιῶν της ἀπομακρύνηται ἀπ' αὐτὴν;» ἀπήντησεν ἡ μήτηρ.

Τὸ βλαχόφωνο ἑλληνόπουλο διάβαζε: πόσον ἀνήσυχη. Τί νὰ κάμω τώρα; Ἄν δὲν τοῦ ἔκαμνα τὴν παρατήρηση, θὰ συνήθιζε στὴ λανθασμένη ἀνάγνωση. Τοῦ εἶπα: Εἰπέ το, κορίτσι μου, ἀνήσυχος. Αὐτὸ ὅμως μπορεῖ νὰ εἶπε μὲ τὸ νοῦ του: «Ποῖός ἦταν ἀνήσυχος;... ἡ ὄρνιθα ἦταν ἀνήσυχη».

Ἄιντε, κορίτσι μου, εἶπα μὲ τὸ νοῦ μου. Τράβα, ὑπόφερε καὶ σύ, ὅπως τραβοῦν κι ὑποφέρουν ὄλες αἱ ἄλλες ἑλληνοπούλες. Ἐμαθεῖς

τὴν ἀπλή, τὴν ἑλληνικὴ τὴ γλῶσσα! Μάθε τώρα καὶ τὴν καθαρεύουσα ἑλληνικὴ! Ἄν θὰ μάθης: ἢ ὄρνις ἐτροχεν ἀνήσυχος, ὠραίαν τινὰ ἡμέραν, τὰ ὄρνιθια ἐτροχαν εἰς τὸν λευμῶνα καὶ τὰ ἄλλα τῆς καθαρεύουσας, θὰ μπορέσης νὰ μορφωθῆς χριστιανικῶς καὶ ἑλληνοπρεπῶς, γιὰ νὰ μπορέσης αὐριο μεθαύριο νὰ μορφώσης μ' αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ τὰ παιδάκια σου!

Ἄδικοβασανίσου καὶ σὺ, ὅπως ἀδικοβασανίζονται καὶ ὅλα τὰ ἑλληνοφῶνα κοριτσάκια συνομήλικά σου.

Σημείωσα λοιπὸν στὸ σημειωματάριό μου: Τὰ δικατάληκτα ἐπίθετα σὲ *ος, ος, ον* ἄς μετατραποῦν στὰ ἑλληνοπαιδα τῶν ξενοφῶνων σὲ *ος, η, ον*. Βλάψιμο κανένα δὲν ἔχομε, παρὰ ὠφέλεια. Καὶ γενικῶς γιὰ τὰ ξενοφῶνα ἑλληνοπαιδα καλὸ πρᾶμα εἶναι ἡ μόρφωσή τους νὰ γίνεται ὄχι μὲ τὴν καθαρεύουσα ἑλληνικὴ, ἀλλὰ μὲ τὴ δημοτικὴ.

*** ?

Ἄπ' ὅλα αὐτά, ποῦ παρατήρησα καὶ ἔγραφα αὐτοῦ παραπάνω, κατάντησα στὸ γενικὸ συμπέρασμα: κανένα βλάψιμο δὲ γίνεται στὴ γλῶσσα μας, ἂν τὰ δικατάληκτα ἐπίθετα σὲ *ος, ος, ον* μετατραποῦν εἰς *ος, η, ον*, δηλαδὴ σὲ τρικατάληκτα.

8. Α. ΓΙΑΛΟΥΡΗ

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ¹

Ἡ ἐκδήλωση τῆς τελευταίας δημοτικιστικῆς κίνησης ὅπου φαίνεται σήμερα νὰ φέρη πρὸς τὴν ὀριστικὴ λύση τοῦ τῶ γλωσσικοῦ μας ζήτημα, δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς ἀργήσε πολὺ νὰ φανῆ στὴν Πόλη, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ταξιδιοῦ τοῦ Ψυχάρη. Ἄν τὸ βιβλίον αὐτὸ τυπώθηκε στὰ 1888, κατὰ τὸ 1895 γίνεται στὴν Πόλη τὸ πρῶτο σάλεσμα τῆς δημοτικιστικῆς ιδέας μέσα στις στήλες τοῦ περιοδικοῦ «Φιλολογικὴ Ἠχώ». Μὲ διευθυντὴ τὸν κ. Νίκο Φαληρέα Μπέη, γνωστὸ ὡς διηγηματογράφου μὲ τὸ ψευδώνυμο Ἄμουριανός, τὸ περιοδικὸ αὐτὸ βγήκε τρεῖς φορές καὶ λογαριάζει τρεῖς διάφορες περιόδους.

Στὴν πρώτη του (1894) δὲ φαίνεται ἀκόμα νάχη σπάση μὲ τὴν παράδοση καὶ μ' ὄλο ποῦ κάπου κάπου παρουσιάζει κανένα σονέτο τοῦ ποιητῆ Γρυπάρη ἢ κανένα διήγημα τῆς Ἀλεξάνδρας Παπαδοπούλου, τὸ περιοδικὸ γράφεται στὴν καθαρεύουσα καὶ σπανιώτατα ἀπλώνει τὸ χέρι πρὸς τὴ νέα κίνηση. Χαρακτηριστικὴ πρόοδος γίνεται στὴ δεύτερη περίοδο (1895-1896). Ἐκεῖ φαίνονται ἐπίσημοι συντάχτες ὁ ποιητὴς Γρυπάρης καὶ ἡ διηγηματογράφος Ἀλεξάνδρα Παπαδοπού-

¹ Ἡ διεύθυνση τοῦ Δελτίου ἔλαβε τὸ ἄρθρο αὐτὸ συνδεμένο ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο γράμμα:

Κύριε Διευθυντή τοῦ Δελτίου τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου»

Παρακολουθώντας ὅσα δημοσιεύονται γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὰ διάφορα περιοδικὰ καὶ τίς ἀφημερίδες ποτὲ μου δὲν ἔτυχε ν' ἀπαντήσω κάτι συστηματικὰ γραμμένο γιὰ τὴν τελευταία φάση ποῦ πήρε ὁ ἀγῶνας στὴν Πόλη ὕστερα ἀπ' τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ψυχάρη. Γι' αὐτὸ σήμερα θέλησα νὰ σὰς σταίλω μιά σύντομη ἱστορία τοῦ δημοτικισμοῦ τῆς Βασιλεύουσας, ὅπου καὶ καὶ στὴν ἐξέλιξή της ἡ ιδέα πολλὰς ὑπόφερε καταδίωξης καὶ βάσανα ὥσπου νὰ φέρη ὄχι λίγους καρπούς. Ἡ κίνηση αὐτὴ σ' ἕνα κέντρο ἑλληνικὸ μεγάλο σὰν τὴν Πόλην ἀξίζει πολὺ νὰ προσεχτῆ καὶ ὁ μέλλοντας ἱστορικὸς τοῦ ζητήματος χωρὶς ἄλλο θὰ τὴ λογαριάσῃ.

Μὲ ἐπόληψη Α. Γ.

λου. Το περιοδικό αρχίζει να γίνεται όργανο του δημοτικισμού, οι στήλες του είναι ανοιχτές για έργα γραμμένα στη δημοτική και μεγάλη προσπάθεια γίνεται για ν' αποδειχτεί πως χωρίς τη χρήση της καμιά προκοπή δεν μπορούμε να προσμένουμε από τη νεώτερή μας λογοτεχνία. Την εποχή εκείνη στην Πόλη πολύ λίγο παρατηρήθηκε η έκδοση του περιοδικού αυτού, ούτε οι ιδέες που διδάσκει προσέχτηκαν καθόλου, επειδή το γλωσσικό ζήτημα ήταν έλως διόλου άγνωστο εκεί πέρα, κι η ποίηση κι η λογοτεχνία βρίσκονταν στα χέρια άνιδεων λογίων, που με την καθαρεύουσα νόμιζαν ότι κάτεχαν την αναμφισβήτητη αλήθεια. Έπειτα το περιοδικό ήταν έργο νέων, που δεν είχαν καμιά σημασία στον κόσμο. Η έκδοση όμως αυτή δεν έλειψε ν' αγαπηθώ από μερικούς νέους άλλους, είτε κατωμένους κιόλας δημοτικιστές από πρωτινά δημοσιέματα, είτε από το ίδιο αυτό περιοδικό. Τριγύρω στη «Φιλολογική Ήχώ» λοιπόν μαζεύτηκαν διηγηματογράφος κ. Αποστόλης Έξαρχος, δημοσιεύοντας εκεί το έργο του ή «Δυστυχισμένη», ο συγγραφέας της γραμματικής της ρωμαϊκής γλώσσας κ. Μένος Φιλήτας, λιγότεροι άλλοι και τέσσερις νέοι που μόλις είχαν αφήσει τα μαθητικά θρανία, δηλαδή ο κ. Δημ. Δαμασκηνός, δάσκαλος και διηγηματογράφος, ο κ. Άχιλ. Γεωργιάδης διηγηματογράφος, ο κ. Γιώργος Ροντάκης, διηγηματογράφος και συγγραφέας της Ρωμαϊκής γραμματικής και κείνος που υπογράφει το σημείωμα αυτό. Δεν είναι ανάγκη να πούμε πως κι η δεύτερη αυτή περίοδο της Φιλολογικής Ήχως δε βάσταξε περισσότερο από 7-8 μήνες. Ξαναεκδόθηκε και τρίτη φορά, πάντα με τη διεύθυνση του κ. Φαληρέα Μπέη, που μπορεί να ονομαστή πατέρα του δημοτικισμού της Πόλης, και με συντάχτες, τους πιο άπάνω ονομασμένους τέσσερις νέους. Στην τρίτη αυτή περίοδο (1897) ο δημοτικιστικός χαρακτήρας του περιοδικού στερεώθηκε ολότελα πιά. Η Φιλολογική Ήχώ ξεσπάθωσε δυνατά και πήρε όλο τον άγώνα άπάνω της. Μ' όλη τη νεανικώτατη ηλικία τους οι συντάχτες εργάστηκαν μ' επιμονή για τη διάδοση της αλήθειας.

Άφου έσβησε και η τρίτη αυτή περίοδο, χάθηκε κάθε φανερή γλωσσική κίνηση εξαιτίας που βασιλεύοντας ο Άπτοϋλ Χαμίτης ήταν αδύνατο να παρθώ άδεια να εκδοθή περιοδικό κι η άδεια της Φιλολογικής Ήχως είχε παραγραφτή. Ο άγώνας όμως εξακολούθησε υπόκωφος μ' δυνατός με προφορική συζήτηση και στα διάφορα λευκώματα ή ήμερολόγια που κάποτε έβγαιναν. (Ήμερολόγιο Ι. Τερτζόγλου 1899, Χρυσούς Αιών 1900 Φ. Στεφανίδη, Πιερία-Αιγαίον Ι.

Πολεμίδη και Κ. Κόντη). Σπανιώτατα φαινονταν άρθρα στις έφημερίδες.

Τόμος ολόκληρος μπορεί να γραφτή για να ζωγραφιστούν οι δυσκολίες κι οι κόποι που αντίκρισαν οι δημοτικιστές όσο να κατορθώσουν να φιλοξενηθούν κάποτε στις καθημερινές έφημερίδες ή να άκουστή από δημόσιο βήμα ή φωνή τους. Φιλία, χατήρι, πληρωμή, αλληλοϋποστήριξη— όλα μπήκαν στην ενέργεια¹.

Η μεγαλύτερη φιλοξενία που δόθηκε από πολιτική καθημερινή έφημερίδα ήταν στον κ. Φώτη Φωτιάδη. Ο «Ταχυδρόμος» (1899-1900) δημοσίεψε σειρά ολόκληρη γλωσσικά και εκπαιδευτικά άρθρα του κ. Φωτιάδη, που μ' αυτά χωρίς κανείς να το περιμένη φάνηκε ο άνθρωπος αυτός και γλωσσολόγος δυνατός και φιλόσοφος και γνώστης κατά βαθος του εκπαιδευτικού ζητήματος. Τα άρθρα αυτά με τον τίτλο «Το γλωσσικόν ζήτημα κι η εκπαιδευτική μας αναγέννησις» τα έγραψε άπαντώντας σε δυο άρθρα του «Ταχυδρόμου», που μ' αυτά χτυπιούνταν² ο υποσημειωμένος επειδή είχε υποστηρίξει στη «Νέα Έφημερίδα» της Πόλης τη γλώσσα κάποιου διηγήματος της

¹ Δεν είναι άσκοπο να σημειωθεί κάτι χαρακτηριστικό που συνέβηκε στο συγγραφέα αυτού του σημειώματος. Μόλις έχοντας άρχσει την εξέσκηση της δικηγορίας του στην Πόλη δεν παράλιπε τις πολλές ώρες που δεν είχε δουλειά να καταγίνεται στη δημοσιογραφία χάρισμα, με την οπισθοβουλλα να μπορεί να βρή τον καιρό να γράφει καμιά μέρα τίποτα εθνικό για τη δημοτική και τη λογοτεχνία της. Συνεργάζονταν λοιπόν σε κάποια λιγοδιάδοστη έφημερίδα επειδή οι άλλες δε δέχονταν τα χειρόγραφα του (είναι περιττό να πώ τ' όνομα της έφημερίδας και το ιδιοκτήτη της, άφου και η έφημερίδα έπαψε κι ο καλός της ιδιοκτήτης από χρόνια κοιμάται στον τάφο). Περνώντας ο καιρός και κερδίζοντας ολόένα ο υποσημειωμένος την έμπιστοσύνη του ιδιοκτήτη ριφκοινδύνεψε μιά μέρα ένα γλωσσικό και φιλολογικό άρθρο. Ένώ την άλλη μέρα περίμενε διώξιμο από την έφημερίδα τίποτα δεν έγινε. Ο υποσημειωμένος πήρε θάρρος, πέρασε δεύτερο, τρίτο, ...δέκατο. Άκόμα μένει πρόβλημα στο νοδ του πως έγινε αυτό το θαύμα. Ο συντάχτης προσκάλεσε τότε και άλλους δημοδοάτες για βοήθεια. Ήρθαν πρόθυμοι ο κ. Άχιλ. Γεωργιάδης, Γιώργος Ροντάκης, Νότης Ροντάκης, κι έτσι μήνες ολόκληρους εξακολούθησε η άρθρογραφία. Τα πράματα θά πήγαιναν πολύ καλά αν κάποιος άπτοός προαναφερμένος δεν έφερνε για δημοσίεψη ολόκληρο γράμμα του κ. Ψυχάρη που βάσταξε άκέρια την πρώτη σελίδα. Την άλλη μέρα η έφημερίδα ύπόφερε τό φοβερό «πύρ» όλων των άλλων, ο ιδιοκτήτης της στιγματίστηκε για μαλλιαρός, άντεθνικός κτλ. άδικα. Δεν ήταν ούτε δημοτικιστής ούτε πληρωμένος. Ήταν πατριώτης πρώτης τάξης και καθαρευουσιάνος καθαρός. Έννοείται ότι άμέσως διώχτηκε από την έφημερίδα ο υποσημειωμένος κι οι βοηθοί του.

² Ο συγγραφέας αυτού του σημειώματος μεγάλη του τιμή τό λέει πως έδωκε άφορμή στο φανέρωμα του κ. Φώτη Φωτιάδη. Βέβαια ο κ. Φωτιάδης πάντα θά πρόβελνε, όμως κι αυτός δεν μπορεί να μη χαίρεται για την τύχη του.

*Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου γραμμένου στη δημοτική. Η εμφάνιση στον κύκλο των δημοτικιστών του κ. Φ. Φωτιάδη έδωσε μεγάλη δύναμη στον αγώνα και στήριξε πολύ το ζήτημα. Αργότερα με πρόλογο δημοσιεύτηκαν σε γνωστότατο ιδιαίτερο τόμο (Αθήνα 1902) αυτά τα άρθρα.

Από το 1900-1912 η δημοτικιστική φάλαγγα απόχτησε πολλούς οπαδούς, μάλιστα μέσα στους δασκάλους, και το νέο κήρυγμα εξαπλώθηκε στα σχολεία. Ήταν καιρός ν' αρχίσει η καταδίωξη. Ο αγώνας δεν ήταν για να καταφρονηθί. Οι εργάτες ήταν πολλοί και σημαντικοί κι ο κίνδυνος κοντινός. Μεταφέρθηκαν λοιπόν και στην Πόλη ή αθηναϊκή έρευνηση των ρουμπλιών, της αντεθνικότητας, του πούληματος του δημοτικισμού στη Ρωσία, στην Αγγλία, φάνηκε ο Μιστριώτης και έκαμε διάλεξη στον Έλληνικό Φιλολογικό Σύλλογο. "Όλοι οι δημοτικιστές δικηγόροι", γιατροί, καθηγητές συκοφαντήθηκαν, έγινε προσπάθεια να καταδιωχτούν στην εργασία τους άπάνω, αφαιρέθηκε το δικαίωμα να διδάσκουν από δασκάλους, μαθητές διώχτηκαν άπτι σχολεία και δε γίνηκαν δεκτοί παρά μόνο άρου ύπόγραψαν πως άρνούονται το δημοτικισμό. Μαύρη στήλη άνοιχτηκε στην έφημερίδα «Πρωία», όπου σηματοδεύτηκαν με βρισιές και είρωνες τα όνόματα των πιο σημαντικών και δόθηκαν στην κοινή όργη και περιφρόνηση. "Όσοι ήταν σε δημοσιογραφικά γραφεία ή διώχτηκαν ή θεωρήθηκαν υποπτοι.

Αναγκάζομαι να γυρίσω πίσω πάλι πρξ 1905 για να παρακολουθήσω με περισσότερη τώρα λεπτομέρεια την εργασία των δημοτικιστικών συλλόγων και των περιοδικών.

Κατά το 1905 και με τρία τέσσερα χρόνια διάρκεια δούλεψε κάποιος «Αδεφάτο» της δημοτικής γλώσσας στο Σταυροδρόμι, που μέλη του ήταν ο κ. Φ. Φωτιάδης, ο γιατρός Ι. Σιώτης, ο κ. Δ. Τανταλίδης, ο κ. Α. Πανταζής κτλ. Τι ζητούσε ή ένωση αυτή και τι

¹ Ο όποσημειωμένος κρύφτει ακόμα στα χαρτιά του μέσα ένα γράμμα κάποιου δικηγορικού του πελάτη, που του δήλωνε ότι δε δύναται νάχη δικηγόρο άνθρωπο άντεθνικό και κατά συνέπεια τον παύει. Κανένα φταίξιμο δεν έχει ο πελάτης' σύρθηκε κι αυτός σαν τόσους άλλους. Τώρα πέθανε, ο Θεός να τον συχωρέσει.

² Αναφέρω τρία όνόματα δασκάλων που παύτηκαν από το Ζωγράφειο. Ο κ. Έλισαίος Γιανίδης, συγγραφέας του βιβλίου Γλώσσα και Ζωή, ο κ. Δημ. Δαμασκηνός και ο κ. Χρ. Δεληγκισσός. Οι δάσκαλοι αυτοί παύτηκαν ύστερα από είσηγηση του δικηγόρου κ. Π. Τσελέντη, που ανακάλυψε αυτός μαζί με κάποια άνακριτική έπιτροπή πως οι παυμένοι ήταν μαλλιαροί και δίδασκαν πως έπρεπε ή θεοτόκος να λέγεται Θεοφιλίαστρο κι ο Παλαιολόγος Παλιοκουβέντας (!)

έκαμε, κανένας δεν μπόρεσε να μάθη, ακόμα και οι ίδιοι οι δημοτικιστές όσοι δεν ήταν μέλη. Η δράση του ήταν μυστική και μόνο σημάδι της ζωής του ήταν ή έκδοση του ώραιου βιβλίου του κ. Έλισαίου Γιανίδη Γλώσσα και Ζωή και ή έφημερίδα «Λαός», που βάσταξε πέντε ή έξι μήνες. Στα 1908 ιδρύθηκε ο Σύλλογος «Τέχνη», περισσότερο καλλιτεχνικός παρά γλωσσικός. Πρόεδρος του ο δραματογράφος κ. Ζ. Φυτίλης, γραμματέας ο κ. Δ. Φωτεινός, ταμίας ο κ. Γ. Ροντάκης. Ο Σύλλογος αυτός δε βάσταξε πολύ.

Αφούτου κηρύχτηκε το τούρκικο σύνταγμα (1908) δόθηκε μεγαλύτερη εύκολία στην έκδοση περιοδικών. Τώρα ο κρυφός αγώνας φανερώνεται. Κι οι καθημερινές έφημερίδες παρουσιάζουν μια νεώτερη αντίληψη, ή δημοτική αρχίζει να υποφέρεται άπ' αυτές. Δημοτικιστές μπαίνουν στη σύνταξη τους. Μια άνακαινιση φαίνεται στις ιδέες τους. Η έφημερίδα «Πρόσδος» ύποστήριξε πολύ τον αγώνα, πάντα όμως σκεπαστά από φόβο. Ο «Ταχυδρόμος» εξακολουθεί να τον πολεμά.

Στα περιοδικά γίνεται ή κίνηση. Την εποχή αυτή φαίνονται τα «Χρονικά» του κ. Άχιλ. Γεωργιάδη και ή «Ζωή» του ποιητή Άποστόλου Μελαχρινού. Το τελευταίο αυτό περιοδικό έκδόθηκε πολύ λίγον καιρό, στις στήλες του όμως πέρασαν έργα φιλολογικά πρώτης γραμμής και τ' όνομά του θα μείνη στη νεοελληνική λογοτεχνία. Το γλωσσικό και φιλολογικό αγώνα τον εβάσταξαν τρία χρόνια πολύ δυνατά τα «Χρονικά» (1909-1912) ο διεθυντής τους κ. Γεωργιάδης εργάστηκε γεμάτος καρδιά, άφηφώντας κάθε συκοφαντία, περιφρόνηση και καταδίωξη. Στο περιοδικό «Χρονικά» συγκεντρώθηκε σχεδόν όλόκληρη ή φιλολογική κίνηση της Πόλης. Συγκέντρωσε τριγύρω του όλους τους νέους. Στις στήλες του είδαν το φως έργα του κ. Κλήμη Πορφυρογέννητου, Ροντάκη, Δαμασκηνού, Φυτίλη, Σαντοριναίου, του ύπογραμμένου κι άλλων.

Στο μεταξύ δεν ύπαρξε δυσκολία που οι αντίθετοι να μη σώρισαν για ν' αντιπολιτευτούν τον αγώνα. Αρχισαν κι οι έπίσημες κοινοτικές άρχες ν' άνακατεύονται. Ο πατριάρχης Ίωακείμ, σ' όλα τα άλλα πολύ αξιοσέβαστος άνθρωπος, μα σ' αυτό άκολουθώντας λανθασμένη γνώμη, ώνόμασε σε πολλές έπίσημες συγκέντρωσες τους δημοτικιστές «παράφρονες». Το Μιχτό Συμβούλιο των πατριαρχείων φώναξε σε άπόλογία δασκάλους, καθηγητές κτλ., επειδή κατηγορήθηκαν για μαλλιαροί. Ο Έλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος άρνήθηκε την άθυσά του σε ρήτορες δημοτικιστές' ο ίδιος ο σύλλογος, γνωρίζοντας πως οι

λόγιοι και λογοτέχνες της Πόλης ήταν δημοτικιστές, αρνήθηκε να ιδρύσει τμήμα νεοελληνικής λογοτεχνίας, για να μην εισβάλουν οι μαλλιαροί. Προέδρευε σ' αυτή τη συνεδρίαση ο γιατρός Ζωηρός πασάς (1912). Παύτηκαν έφοροι σχολειών επειδή ήταν δημοτικιστές, λ. χ. ο γιατρός κ. Α. Λυμπουσάκης.

Ο σεβασμιώτατος δεσπότης Δέρκων Καλλίνικος απαγόρευσε να γίνη μνημόσυνο φιλολογικό του Παπαδιαμάντη στην αίθουσα του συλλόγου Κοραή, επειδή θα τόκαναν οι δημοτικιστές. Μύρια κακά ακόμα διαδόθηκαν ενάντια στους δημοτικιστές⁶ και μύριες βρισιές ειπώθηκαν.

Τώρα επειδή η δημοτικιστική δύναμη ήταν μεγάλη (1912) στο νοῦ των πιο σημαντικών ήρθε η ιδέα να ιδρυθῆ ἓνας σύλλογος, όπου να ένωθούν όλες οι σπαρμένες δυνάμεις και να γίνη εργασία συνολική. Στο σπίτι του υποσημειωμένου ιδρύθηκε τὸ «Προοδευτικὸ κέντρο», στην αρχή με τ' ὄνομα «Διγενῆς Ἀκρίτας». Ἰδρυτὲς ὁ Ἀχιλ. Γεωργιάδης, Δ. Δαμάσκηνος, Ἀπ. Μελαχρινός, Γ. Ροντάκης κτλ., κατόπιν ἤρθαν οἱ κ. κ. Ἡρ. Πίντζας και Νίκος Σαντοριναίος.

Ο Διγενῆς Ἀκρίτας με τὴν κακή ὀργάνωση του δὲν μπόρεσε να κρατηθῆ πολὺ και θα διαλύνονταν ἂν σὲ μιὰ ἀποφασιστικὴ συνεδρίαση δὲν ἄλλαζε ὀλόκληρη τὴ βάση του καταστατικοῦ του και δὲ μεταβάλλουσαν ὀλόκληρος. Ἐτσι δημιουργήθηκε τὸ «Προοδευτικὸ Κέντρο». Τὸ Κέντρο αὐτὸ δυὸ χρόνια (1912-1914) πολέμησε με μεγάλη δύναμη για τὸν ἀγῶνα· μέλη του στάθηκαν ὅλοι οἱ δημοτικιστὲς τῆς Πόλης. Οἱ κ. κ. Φ. Φωτιάδης, Δ. Δαμασκηνός, Ἀπ. Μελαχρινός, Π. Μπεκές, Σταμ. Σταματιάδης κτλ. Προεδρεύτηκε φωτεινὰ σχεδὸν ὀλόκληρα τὰ δυὸ χρόνια ἀπὸ τὸν κ. Π. Μπεκέ, ἐπίσης πρόεδροί του ἔγιναν ὁ κ. Ἀχ. Γεωργιάδης, Κίμων Μπέλας και ὁ ὑπογραμμένος. Ὁ σύλλογος αὐτὸς πῆρε ἀπάνω του ὅλη τὴ γλωσσικὴ κίνηση μέσα στὴν Τουρκία. Ἐδωκε ἐμιλίες, εἶχε ἀναγνωστήριο, βιβλιοθήκη, ἐντευκτήριο για τὰ μέλη του, ἀκόμα και ὑποστήριξε και μερικὲς ἄλλες μικρότερες δημοτικιστικὲς ομάδες ποὺ φάνηκαν τότε.

Ἐννοεῖται πὼς ἡ ἀντιπολίτευση ἐνάντια στο «Προοδευτικὸ Κέντρο» ἦταν φοβερή. Δὲν ἔγινε δεχτὸ να στεγασθῆ με πληρωμὴ στο Φιλολογικὸ Σύλλογο, στο σύλλογο «Ἑρμῆ», οὔτε και στο Σύλλογο τῶν ἐμποροῦπαλλήλων. Με κάθε μέσο ἔγινε προσπάθεια να διωχτῆ ἀπὸ τίς αἰθούσες ποὺ κρατοῦσε, τελευταία μπόρεσε να σπιτωθῆ στὴ λέσχη «Τευτονία», ἀλλὰ κι ἀπὸ κει ἀναγκάστηκε να φύγη.

Ἐτσι ἦταν ἡ κατάσταση ὅταν κηρύχτηκε ὁ μεγάλος πόλεμος. Με

τὸ φοβερὸ ἑλληνικὸ διωγμὸ τὸ «Κέντρο» ἦταν ἀδύνατο πιά να συνεδριάξῃ. Τὰ μέλη του, ἄλλα στρατολογήθηκαν, ἄλλα διώχτηκαν, ἄλλα ἔφυγαν. Ὁ σύλλογος ἀναγκάστηκε να κλείσῃ προσωρινά, ἔτσι ἀναγκάστηκε να διακοπῆ και τὸ περιοδικὸ «Πάπυροι» ὄργανο τοῦ Κέντρου.

Ὁ Γ. Χασιώτης, μόνος ποὺ ἀσχολήθηκε για τὸ δημοτικισμό τῆς Πόλης, κανένα λόγο δὲν κάνει στο βιβλίο του για τὴ γλωσσικὴ αὐτὴ κίνηση ὡς τὴν ἐποχὴ του. Ἀπόδειξη ἄλλη μιὰ τῆς μυωπίας τῶν καθαρουμεσιάνων, ποὺ ἀμελέτητα περιφρονοῦν ὅτι δὲ γνωρίζουν. Τώρα με τὴν εὐνοϊκὴ λύση ποὺ περιμένουμε τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων μας ἐλπίζομε να πέσουν ὅλες οἱ γλωσσικὲς προλήψεις και να ἐπικρατήσῃ τέλεια ἡ δημοτικὴ, ποὺ λίγο λίγο τὴν ἀναγνωρίζει κι ἡ ἐπίσημη κυβέρνηση.

⁶ Γ. Χασιώτη, Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἑλλήνος σ. 343.

ΑΠΟ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ

Στὸν περασμένο τόμο τοῦ Δελτίου, στή μελέτη τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη, Quo-usque tandem (σ. 135-141) καταχωρίστηκαν οἱ πρῶτοι νόμοι καὶ οἱ ἄλλες ἐπίσημες πράξεις ὁσες σχετίζονται μὲ τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Στὴ στήλη αὐτὴ δημοσιεύομε σήμερα ὅτι ἄλλο σχετικὸ μ' αὐτὴν ὠρίστηκε ὡς σήμερα, καὶ θὰ καταχωρίζωμε καὶ στὸ μέλλον γιὰ τοὺς ἀναγνώστες τοῦ Δελτίου ὅτι νέο παρουσιάζεται.

1. Ὁρίζεται ἡ βαθμιαία εἰσαγωγή τῆς δημοτικῆς.

(Πράξ. 150, 1 Δεκ. 1917).

Ὁ νόμος περὶ διδακτικῶν, καθὼς εἶχε τροποποιηθῆ στὸν κωδικοποιημένο νόμο 1332 (βλ. Δελτίο, τόμ. 7, σ. 139), εἶχε ἀλλαχθῆ, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη ἀπόφαση τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου:

Συνελθὼν τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον εἰς ἔκτακτον γενικὴν συνεδρίαν καὶ λαθὼν ὑπ' ὄψει σχετικὴν εἰσήγησιν τῶν κ. κ. ἀνωτέρων ἐποπτῶν τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως ἀποφασίζει νὰ συντάξῃ καὶ ὑποβάλλῃ εἰς τὸ Σ^{όν} Ὑπουργεῖον σχέδιον νόμου περὶ τροποποιήσεως τοῦ ἰσχύοντος περὶ διδακτικῶν βιβλίων νόμου, δι' οὗ θὰ θεσπίζεται 1) ὅπως ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, εἰσαχθεῖσα κατὰ τὸ παρὸν σχολικὸν ἔτος εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῆς Α' καὶ Β' τάξεως τοῦ δημ. σχολείου, εἰσαχθῆ ἔφεξις βαθμιαίως εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῶν λοιπῶν τάξεων αὐτοῦ, ἤτοι ἀπὸ μὲν τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1918-1919 καὶ εἰς τὰ τῆς Γ' τάξεως αὐτοῦ, ἀπὸ δὲ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1919-20 καὶ εἰς τὰ τῆς Δ' τάξεως, ἀπὸ δὲ τοῦ 1920-21 καὶ εἰς τὰ τῆς Ε' καὶ ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1921-1922 καὶ εἰς τὰ τῆς Σ' τάξεως, 2) ὅπως ἐγκρίνῳνται διὰ μὲν τὸ σχολικὸν ἔτος 1918-1919 ἀναγνωστικὰ βιβλία τῆς Δ', Ε' καὶ Σ' τάξεως, διὰ δὲ τὸ σχολικὸν ἔτος 1919-1920 ἀναγνωστικὰ βιβλία τῆς Ε' καὶ Σ' τάξεως, διὰ δὲ τὸ σχολικὸν ἔτος 1920-1921 ἀναγνωστικὰ βιβλία τῆς Σ' τάξεως γεγραμμένα εἰς ἀπλήν, σαφῆ καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰς γλωσσικὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν καθαρῶς ἀναγνώσαν παρατεινομένης,

ἐν περιπτώσει μὴ ὑποβολῆς ἢ μὴ ἐγκρίσεως τοιούτων, διὰ τὰς μνημονευθείσας τάξεις καὶ σχολικὰ ἔτη τῆς χρήσεως τῶν διὰ τὸ παρὸν ἔτος ἐγκεκριμένων διὰ τὰς τάξεις ταύτας διδακτικῶν βιβλίων, καὶ 3) ὅπως τὰ κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου εἰς τὴν Ε' καὶ Σ' τάξιν τῶν δημοτικῶν σχολείων εἰσαγόμενα βοηθητικὰ βιβλία εἶναι γεγραμμένα εἰς οἴαν γλῶσσαν καὶ τὰ ἀναγνωστικὰ τῶν τάξεων τούτων.

Κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίαν λαθὼν ὑπ' ὄψει τὴν ὡς ἀνωτέρω ἀπόφασιν αὐτοῦ ἀποφασίζει νὰ συντάξῃ καὶ ὑποβάλλῃ εἰς τὸ Σ^{όν} Ὑπουργεῖον σχέδιον Β. Δ. περὶ τροποποιήσεως τοῦ ἰσχύοντος ἀναλυτικοῦ προγράμματος τῶν δημοτικῶν σχολείων, δι' οὗ θὰ καθορίζεται, ὅπως κατὰ τὸ ἐπιὸν σχολικὸν ἔτος, εἰς τὰς συνδιδασκομένας Γ' καὶ Δ' τάξιν ἡ διδασκαλία τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων γίνεται κεχωρισμένως.

2. Ὁρίζεται ποιά ἀναγνωστικὰ θὰ εἶναι ἀκόμη γεγραμμένα σὲ καθαρῶς οὐσα καὶ ποιά θὰ εἶναι τὰ βοηθητικὰ βιβλία.

(Πράξ. 182, 12 Μαΐου 1918, Ἐφημ. κυβερν. Β', 22 Μαΐου 1918, ἀρ. 37).

Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον λαθὼν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ δευτερον ἐδάφιον τοῦ μόνου ἄρθρου τοῦ νέου νόμου 1332 ἀποφασίζει, 1) ὅπως ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εἶναι γεγραμμένα τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῆς τετάρτης μὲν τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολείων διὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1918-1919, τῆς πέμπτης τάξεως διὰ τὰ σχολικὰ ἔτη 1918-1919 καὶ 1919-1920 καὶ τῆς ἕκτης τάξεως διὰ τὰ σχολικὰ ἔτη 1918-1919, 1919-1920 καὶ 1920-1921, εἶναι καθαρῶς οὐσα γλῶσσα ἀπλή, σαφῆ καὶ ἀνάλογος πρὸς τὰς γλωσσικὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν τῶν τάξεων τούτων καὶ 2) ὅπως εἰς τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην τάξιν τῶν πλήρων δημοτικῶν σχολείων εἰσαγῶνται ὡς βοηθητικὰ βιβλία: α) συλλογὴ ἀριθμητικῶν καὶ γεωμετρικῶν προβλημάτων εἴτε εἰς ἓν τεύχος, εἴτε εἰς δύο τεύχη ἓν δι' ἑκατέραν τῶν τάξεων τούτων, εἴτε εἰς δύο τεύχη, ἓν διὰ τὴν πέμπτην καὶ ἕτερον διὰ τὴν ἕκτην τάξιν συντεταγμένα συμφώνως τῷ ἀναλυτικῷ προγράμματι τῆς ἱστορίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τῆς διδασκομένης εἰς τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην τάξιν κεχωρισμένως, καὶ 3) ὅπως τὰ κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου εἰς τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην τάξιν τῶν δημοτικῶν σχολείων εἰσαγόμενα βοηθητικὰ βιβλία εἶναι γεγραμμένα εἰς οἴαν γλῶσσαν καὶ τὰ ἀναγνωστικὰ τῶν τάξεων τούτων.

3. Ἀποφασίζεται νὰ μὴ διδάσκωνται πιά τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά στὸ δημοτικὸ σχολεῖο.

(Πράξ. 183, 15 Μαΐου 1918, Ἐφημ. κυβερν. Α', 19 Ἰουν. 1918, ἀρ. 136).

Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἔχον ὑπ' ὄψει, ὅτι διὰ τοῦ ἀρτι ψηφισθέντος νόμου 1332 (ἔδ. 26 τοῦ μόνου ἀρθροῦ αὐτοῦ) κατηγορήθησαν αἱ διατάξεις τῶν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Γ' καὶ Δ' κατηγοριῶν τοῦ ἀρθροῦ 10 τοῦ νόμου ΒΤΜΘ¹ ἀποφασίζει νὰ παρακαλέσῃ τὸ Σὺν Ἐπιτελεῖον, ὅπως εὐαρεστούμενον προβῇ εἰς τὴν διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος κατίρρησιν τῶν ἰσχυουσῶν διατάξεων τοῦ ἀπὸ 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1913 Β. Δ. «περὶ ὀρίσμου τῶν μαθημάτων κτλ.», τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὰ πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα.

4. Κανονίζεται ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία στὶς συνδιδασκόμενες Γ' καὶ Δ' δημοτικῶν γιὰ τὴ μεταβατικὴ περίοδο.

(Πράξ. 218, 10 Ὀκτ. 1918).

... Ἀποφασίζει, ὅπως δι' ἐγκυκλίου τοῦ Σοῦ Ἐπιτελεῖου ὑποδείχθῃ εἰς τοὺς λειτουργοὺς τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὅτι κατὰ τὸ ἀρξάμενον σχολικὸν ἔτος 1918-1919, ἐν οἷς σχολεῖοις ἡ Γ' καὶ ἡ Δ' τάξεις συνδιδάσκονται, ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία ἐν ταῖς τάξεσι ταύταις θὰ γίνηται χωριστά.

5. Ὁρίζεται ἡ εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς σὲ ἀναγνωστικὰ τῆς Ε' καὶ Ζ'.

(Πράξ. 246, 5 Φεβρ. 1919).

Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον λαβὼν πρὸς ὀφθαλμῶν τὸ β' ἔδ. τοῦ μόνου ἀρθροῦ τοῦ νόμου 1332 καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πρᾶξιν τῆς

¹ Νόμος ΒΤΜΘ', περὶ στοιχειώδους ἡ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως (1895), ἀρθρ. 2: «Τὰ ἀποτελοῦντα ὅμως τὴν κυρίως δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν μαθήματα τὰ ἀναγραφόμενα ἐν τῷ ἀρθρῷ 1 τοῦ περὶ οὐστάσεως διδασκαλείου ἐν Ἀθήναις ΧΘ' νόμου τῆς 11 Ἰανουαρίου 1878 [«ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐξῆς γνῶσεων... τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης...»] περιλαμβανομένης καὶ τῆς διδασκαλίας περικοπῶν τοῦ εὐαγγελίου, διδάσκονται εἰς ἑξὶ ἐνιαυσίους τάξεις, ἐν μείζονι ἀναπτύξει ἐν τοῖς πλήρεσι, συνοπτικώτερον δὲ εἰς τέσσαρας ἐνιαυσίους τάξεις ἐν τοῖς κοινοῖς δημοτικοῖς σχολείοις...» — Ἀρθρ. 10. Ἐν τοῖς πλήρεσι δημοτικοῖς σχολείοις... διδάσκονται κατὰ προσθήκην τὰ ἐξῆς μαθήματα: α') ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεῖα περικοπῶν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου, β') ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεῖα ἐκλεκτῶν συγγραμμάτων τῆς καθωμιλημένης γλώσσης, καὶ γραφαὶ ἐν αὐτῇ ἀσκήσεις τῶν μαθητῶν, γ') διδασκαλία τῶν

18^{ης} Μαΐου 1918 ὑπ' ἀριθ. 182 ἀποφασίζει ὅπως ἡ κοινὴ δουλουμένη (δημοστικὴ) γλώσσα, ἀπηλλαγμένη παντὸς ἀρχαϊσμοῦ καὶ ἰδιοματισμοῦ, εἰσαχθῆ εἰς τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῆς μὲν Ε' τάξεως τῶν δημοτ. σχολείων ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1920-21 καὶ ἐφεξῆς, τῆς δὲ Ζ' τάξεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1921-22 καὶ ἐφεξῆς.

6. Μεταρρυθμίζεται τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα γιὰ τὴ γραμματικὴ διδασκαλία στὶς 4 πρώτες τάξεις.

(Πράξ. 251, 25 Φεβρ. 1919, Ἐφημ. κυβερν. Α', 12 Ἀπρ. 1919, ἀρ. 78).

Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἐγκρίνει σχέδιον Β. Δ. περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν τριῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὅπερ, κατατεθὲν ἐν πρωτοτύπῳ εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ συμβουλίου, ὑποβάλλει ἐν ἀντιγράφῳ πρὸς ἐγκρίσιν εἰς τὸ Σὺν Ἐπιτελεῖον¹.

(Πράξ. 311, 1 Νοεμ. 1919).

Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἐνέκρινε σχέδιον ὀδηγιῶν διὰ τὴν γραμματικὴν διδασκαλίαν τῶν τριῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὅπερ, κατατεθὲν ἐν χειρογράφῳ εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Συμβουλίου ὑποβάλλεται ἐν ἀντιγράφῳ εἰς τὸ Σὺν Ἐπιτελεῖον πρὸς ἐγκρίσιν, ἐκτύπωσιν καὶ διανομὴν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα.

(Πράξ. 312, 6 Νοεμβρ. 1919, Ἐφημ. κυβερν. 23 Δεκ. 1919, ἀρ. 271).

Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἐνέκρινε σχέδιον Β. διατάγματος περὶ τροποποιήσεως τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος τῆς ὀρθογραφικῆς καὶ γραμματικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ Δ' τάξει τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὅπερ, κατατεθὲν ἐν χειρογράφῳ εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ συμβουλίου, ὑποβάλλεται ἐν ἀντιγράφῳ εἰς τὸ Σὺν Ἐπιτελεῖον πρὸς ἐγκρίσιν.

(Πράξ. 340, 17 Φεβρ. 1920).

Συνελθὼν τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον κατήρτισε σχέδιον ὀδη-

στοιχείων τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς καθωμιλημένης, καὶ ἀσκήσεις εἰς ἐκθεσιν ἰδεῶν, δ') ἐρμηνεῖα μερῶν ἐκ τῶν ὀμαλωτέρων πεζῶν συγγραμμάτων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης...»

¹ Οἱ ὀδηγίες αὐτὲς γιὰ τὴ γραμματικὴ διδασκαλία δημοσιεύθησαν μὲ τὸν τίτλον «Ἡ γραμματικὴ διδασκαλία τῶν τριῶν πρώτων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου» 1919, 31 σελ., λεπτὰ 50, στὸ παράρτημα ἀρ. 3 τοῦ Δελτίου τοῦ Ἐπιτελεῖου. Στὸ ἴδιον φυλλάδιον ἐκδοθησάμενη ἀπὸ τὴν Ἐφημερ. τῆς κυβερνήσεως καὶ τὸ νέο ἀναλυτικὸ πρόγραμμα γιὰ τὴ γραμματικὴ διδασκαλία στὶς τρεῖς πρώτες τάξεις.

γιῶν διὰ τὴν ὀρθογραφικὴν καὶ γραμματικὴν διδασκαλίαν τῆς Δ' τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὅπερ, κατατεθέν ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ συμβουλίου ἐν πρωτοτύπῳ, ὑποβάλλεται ἐν ἀντιγράφῳ εἰς τὸ Σὺν Ὑπουργεῖον πρὸς ἔγκρισιν¹.

7. Προσκαλοῦνται οἱ συγγραφεῖς νὰ ὑποβάλλουν ἀναγνωστικὰ γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς καθαρῆς οὐρας στὴν Ε' τάξην.

(Πράξ. 321, 29 Νοεμβρ. 1919).

Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον ἔχον ὑπ' ὄψει, ὅτι κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἰσχύοντος περὶ διδακτικῶν βιβλίων νόμου, εἰσαγομένης ἀπὸ τοῦ προσηχοῦς σχολικοῦ ἔτους 1919-1920 τῆς διδασκαλίας τῆς δημοτικῆς γλώσσης εἰς τὴν Ε' τάξιν τῶν δημοτικῶν σχολείων, θὰ διδάσκειται ἐν αὐτῷ ἐκ παραλλήλου καὶ ἡ καθαρῆς οὐρας, ἀποφασίζει νὰ παρακαλέσῃ τὸ Σὺν Ὑπουργεῖον, ὅπως εὐαρεστούμενον καλέσῃ διὰ δημοσιεύσεων ἐν τῷ ἡμερησίῳ τύπῳ καὶ δι' οἰουδήποτε ἄλλου μέτρου ἢ θελεν ἐγκρίνει τοὺς βουλομένους εἰς συγγραφὴν ἀναγνωστικοῦ βιβλίου γεγραμμένου εἰς τὴν καθαρῆς οὐρας γλώσσαν πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Ε' τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ ὑποβλητέον εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου ἐντὸς τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ὀριζομένης προθεσμίας, συστήσῃ δὲ εἰς αὐτούς, ὅπως κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ βιβλίου τούτου ἔχωσιν ὑπ' ὄψει τὰ ἑξῆς: 1) ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι ὁ γλωσσικός, 2) ὅτι ὡς πρὸς τὸ εἶδος δύναται νὰ εἶναι τὸ βιβλίον τοῦτο ἢ χρηστομάθεια περιέχουσα ἀνάγνωσματα ἢ ἐκλογὰς ἐξ ἀναγνωσμάτων ἐγκρίτων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν καὶ συγγραφέων ἢ πρωτότυπον ἔργον ἐνιαίας ἢ μὴ ὕλης, 3) ὅτι ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὴν καθόλου ἀντίληψιν τῶν μαθητῶν τῆς Ε' τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολείων, 4) ὅτι ἡ γλώσσα του καθόλου δεόν νὰ εἶναι ἡ συνήθης καθαρῆς οὐρας ἀπληλαγμένη ἐξ ἰσῶν ἀρχαϊσμῶν καὶ δημοτικισμῶν, καὶ 5) ὅτι ἰδίᾳ ἀπὸ μὲν συντακτικῆς ἀπόψεως, πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται λόγος κατὰ τὸ δυνατόν λιτὸς, καὶ μικροπερίοδος, ἀπὸ δὲ γραμματικῆς δεόν κατὰ τὰ πρῶτα τοῦλάχιστον ἀναγνώσματα νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ δυσμαθητέροι καὶ ξηνοτροπώτεροι διὰ τοὺς μαθητὰς τύποι τῆς καθαρῆς οὐρας, δεδομένου ὅτι οἱ μαθηταὶ οὗτοι διὰ πρώτην φορὰν διδάσκονται ταύτην.

¹ Δημοσιεύθηκαν οἱ ὁδηγίαι αὐτῆς μαζί με τὸ ἀναγνωστικὸν πρόγραμμα τῆς Δ', στὸ παράρτημα ἀρ. 5 τοῦ Δελτίου τοῦ Ὑπουργείου (1920, 86 σελ., λσπτά 50).

8. Πρακτικὸ τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους.

Γιὰ ν' ἀσφαλιστῆ καλύτερα ἡ γλωσσικοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς, ὁ νόμος περὶ διδακτικῶν πρόβλεπε τὴν ἀνάθεση τῆς συγγραφῆς ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ σὲ ἰδιαίτην συντακτικὴ ἐπιτροπὴ (ἀρθρ. 12 τοῦ νόμου 827: «ἐάν κριθῆ ἀναγκαῖον δύναται ὁ ὕπουργός διὰ Β. διατάγματος νὰ ἀνάθῃ ἐξαιρετικῶς τὴν σύνταξιν δημοτικοῦ βιβλίου τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς τριμελῆ ἐπιτροπείαν ἐκ προσώπων εἰδικῶν...» κτλ.). Ἡ πρώτη συντακτικὴ ἐπιτροπὴ ποὺ καταρτίσθηκε γιὰ νὰ συγγράψῃ ἀναγνωστικὰ γιὰ τὶς τρεῖς πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σύνταξε τὸ παρακάτω πρακτικόν, στ' ὁποῖο καθορίζεται τὶς ἀρχαὶς ποὺ θ' ἀκολουθοῦσιν. Ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἀποχώρησαν, ὡστερ' ἀπὸ τὴν τροποποίηση τοῦ κωδικοποιημένου νόμου 1332, ὁ κ. Δ. Λάμψας καὶ ὁ κ. Α. Τραυλαντῶνης, ἐκπαιδευτικοὶ σύμβουλοι. Ἀργότερα προστέθηκαν οἱ κ. κ. Π. Νιρβάνας, γιὰ τὶς 3 πρῶτες τάξεις καὶ ὁ κ. Γρ. Ξανόπουλος, μαζί με τοὺς ἄλλους ἔλους ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κ. Νιρβάναν, γιὰ τὴ συγγραφὴ τῶν ἀναγνωστικῶν τῆς Δ' καὶ τῆς Ε'. Τὸ πρακτικόν εἶναι δημοσιεμένο καὶ στὸ Δελτίο τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας.

Ἡ διὰ τοῦ Β. διατάγματος τῆς 13 Φεβρουαρίου 1918 ὀρισθεῖσα ἐπιτροπεία πρὸς σύνταξιν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ. κ. Δημ. Λάμψα, Ἀντ. Τραυλαντῶνης, Ζαχ. Παπαντωνίου, Ἀλ. Δελμούζου, Μαν. Τριανταφυλλίδου καὶ Δημοσθ. Ἀνδρεάδου συνελθοῦσα εἰς ἐπανελημμένας συνεδριάσεις ἐν τῷ γραφεῖῳ τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καθώρισεν, ὡς ἔπεται, τὰς ἀρχὰς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θέλει προβῆ εἰς τὴν σύνταξιν τῶν ἀνατεθέντων εἰς αὐτὴν βιβλίων.

Α

1. Ὁ κυριώτερος σκοπὸς τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἶναι ἀναγνωστικός καὶ γλωσσικός, ἥτοι ἡ ἀσκησις τοῦ μαθητοῦ εἰς τὴν ἀπταιστον, φυσικὴν καὶ ἀδίαστον ἀνάγνωσιν καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ γλωσσικοῦ του αἰσθήματος.

Πρὸς τοῦτο ὀφείλει τὸ ἀναγνωστικόν νὰ εἶναι κατὰ τοιοῦτον τρόπον γεγραμμένον, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἀναγνωσθῆ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ φυσικῶς καὶ ἀδίαστος. Ἐπιτυγχάνεται δὲ τοῦτο τόσον περισσότερον ὅσον εἶναι τὸ ὕψος ζωντανόν, προσηρμοσμένον εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ μαθητοῦ καὶ τὴν ψυχικὴν του ἀνάπτυξιν καὶ πρὸ παντὸς πλήρης κινήσεως καὶ δράσεως. Μικροπερίοδος λόγος, φυσικὸς διάλογος, διηγηματικὴ περιγραφή εἶναι στοιχεῖα ἀπαραίτητα τοιοῦτου ὕψους διὰ ὅλην τὴν σχολικὴν περίοδον καὶ ὅλας τὰς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ἀνάγκη ἀκόμη καὶ ἡ πλοκὴ τοῦ λόγου καθόλου, ἢ σύνταξις καὶ ἡ φρασεολογία νὰ εἶναι εἰς ἐκάστην βαθμίδα

ἀνάλογα πρὸς τὴν γλωσσικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μαθητοῦ. Ἐπὶ τούτοις δέ, ἵνα μορφωθῆ τὸ καλολογικὸν συναίσθημα τῶν μαθητῶν, ἢ γλῶσσα ὀφείλει, παρ' ὅλην τὴν προσέγγισιν τῆς πρὸς τὴν φυσικὴν τῶν παιδῶν λαλιάν, νὰ εἶναι πρότυπος, κυριολεκτικῆ, κλασικῆ, τοιαύτη ἐν γένει οἷαν μόνον τὰ ἀληθῆ λογοτεχνήματα δύνανται νὰ παρουσιάσουν.

Ἐξ ἴσου δὲ σημαντικὸς σκοπὸς τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἶναι νὰ ἐπιδιώκωσι διὰ τοῦ περιεχομένου των τὸν καθολικὸν σκοπὸν τοῦ σχολείου, ἢ τοι τὴν θρησκευτικὴν, ἢ θικὴν καὶ ἔθνικὴν ἀγωγὴν. Διὰ τοῦτο πρέπει τὸ περιεχόμενον των νὰ στηρίζεται εἰς τὴν θρησκευτικὴν τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν ἀντίληψιν, εἰς μίαν ἀνωτέραν γενικῶς ἀνθρωπίνην ἠθικὴν καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐθνικὴν ζωὴν, ἀποδιδομένης ἰδιαιτέρας σημασίας εἰς τὴν ἔξαρσιν τῶν φυλετικῶν προτερημάτων καὶ τὴν καταπολέμησιν τῶν ἐλαττωμάτων.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀναγνωστικὸν βιβλίον εἰς τὰς τέσσαρας πρώτας τάξεις εἶναι πρὸς τὸ παρὸν τὸ μόνον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὀρθὸν εἶναι νὰ ἐκτείνεται εἰς ὅσον τὸ δυνατόν ποικιλοτέραν ὕλην καὶ μορφωτικὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν διδασκομένων εἰς ἐκάστην τάξιν εἰς τὰ διάφορα μαθήματα, κυρίως δὲ τὰ φυσιογνωστικά.

2) Τὸ ἀναγνωστικὸν τόσον καλύτερον ἐπιτυγχάνει τοὺς ποικίλους σκοποὺς του, ὅσον ἐλκυστικώτερον εἶναι διὰ τὸν μαθητὴν καὶ διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον του. Ἄλλὰ τίποτε δὲν εἶναι τόσον ἐνδιαφέρον καὶ διὰ μικροὺς καὶ διὰ μεγάλους ὅσον ὁ ζωντανός, ὁ δρῶν ἄνθρωπος. Ἡ δρᾶσις ἀτόμου ἢ ἀτόμων ἐμψυχώνει τὸ πᾶν καὶ αὐτὴ κατ' ἔξοχὴν προκαλοῦσα συγκίνησιν, θαυμασμόν ἢ ἀπόστροφὴν, προκαλοῦσα εἰς μίμησιν ἢ ἀποτρέπουσα δύναται κάλλιστα νὰ πραγματώσῃ τὴν θρησκευτικὴν, ἠθικὴν καὶ ἐθνικὴν ἀγωγὴν. Ἡ ἀνθρωπίνη ὁμως δρᾶσις διὰ νὰ ἐξασκήσῃ τοιαύτην ἐπίδρασιν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξελισσεται ἀνέτως εἰς ὀλόκληρα τμήματα ζωῆς, εἰς πράξεις ὀλοκλήρους. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ πολλοὺς ἄλλους ψυχολογικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς φρονοῦμεν ὅτι τὸ ἀναγνωστικὸν δὲν πρέπει νὰ εἶναι κατατεμαχισμένον εἰς μικρὰ διηγημάτια καὶ ἄλλα τεμάχια ἐγκυκλοπαιδικοῦ περιεχομένου, ἄσχετα πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχῃ ἐνιαίαν ὕλην καὶ νὰ διέπεται ἀπὸ πραγματικὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα. Ἡ δὲ ἐνότης αὕτη εἶναι δυνατόν ἢ νὰ ἐκτείνεται εἰς ὀλόκληρον τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωστικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς συνεχοῦς διηγήσεως, ἢ νὰ περιορίζεται εἰς ὀλίγας ἐκτενεῖς διηγήσεις ἀνεξαρτήτους ἀλλήλων, ἐκάστη μὲν τῶν

ὁποῖων ἀποτελεῖ ἰδίαν ἐνότητα, ὅλαι ὁμως ὁμοῦ ὑπάγονται εἰς τὴν κεντρικὴν ἰδέαν ἢ τὰς κεντρικὰς ἰδέας, ἐπὶ τῶν ὁποῖων θὰ στηρίζεται τὸ ἀναγνωστικὸν ἐκάστης τάξεως. Καίτοι δὲ θεωροῦμεν καὶ τὰ δύο ταῦτα εἶδη ἐξ ἴσου ὀρθά, εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις καλὸν εἶναι νὰ προτιμηθῆ τὸ δεύτερον.

Παρ' ὅλην ὁμως πάλιν τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα χρειάζεται τοιαύτη ποικιλία εἰς τὰ καθέκαστα, ὥστε τὸ παιδί νὰ κινήται ἐλευθέρως μέσα εἰς κόσμον ἀληθινὰ πλούσιον. Διὰ τοῦτο γύρω ἀπὸ τὴν κεντρικὴν ἰδέαν πρέπει νὰ ἀναπτύσσωνται πολλὰ ἐπεισόδια, σκηναὶ ποικιλότροποι καὶ τὰ τοιαῦτα.

3) Ἡ πραγματώσις τοῦ θρησκευτικοῦ σκοποῦ τῶν ἀναγνωστικῶν θὰ ἐπιτευχθῆ ἀναλόγως πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐξέλιξιν, τὴν ἀντιληπτικότητα τῶν παιδῶν καὶ τὸ ἐπιδεικτικὸν ἀληθοῦς θρησκευτικῆς συγκινήσεως ὅσον τὸ δυνατόν ἀγνοτέρας.

Ἐκκλησιαστικαὶ τελεταί, οἷον ἡ λειτουργία τῶν Χριστουγέννων, τῆς ἀναστάσεως, τοῦ ἐπιταφίου θὰ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπὸ καλαισθητικὴν μορφήν πρόσκλησιν θρησκευτικῆς συγκινήσεως. Προσέτι δὲ καὶ τὸ θαυμάσιον ἢ ἐκπληκτικὸν ἢ περικαλλές εἰς τὴν φύσιν, θὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸ θεῖον.

4) Πρὸς πραγματώσιν τοῦ ἠθικοῦ καὶ ἔθνικοῦ σκοποῦ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου ἐπιβάλλεται ὅπως τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ στηρίζεται εἰς σύστημα ἰδεῶν, τὸ ὁποῖον φυσικὰ θὰ ἐκπηγάξῃ ἀπὸ τὴν δρᾶσιν αὐτομάτως χωρὶς νὰ προσφέρεται δογματικῶς.

Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συστήματος τούτου τῶν ἰδεῶν θὰ ἀναπτυχθῆ βαθμιαίως διὰ τῆς σειρᾶς τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων ὅλων τῶν τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τὸ σύνολον τῶν κοινωνικῶν καὶ ἀτομικῶν ἀρετῶν, ἐνσαρκουμένων εἰς διαφόρους τύπους καὶ χαρακτήρας. Ἐκ τῶν χαρακτήρων δὲ τούτων θὰ εἶναι δυνατόν νὰ διαγραφῆ ὁ πολυσύνθετος καὶ ἰδανικὸς τύπος τοῦ Ἑλλήνος καὶ γενικώτερον τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἰδεολογικοῦ συστήματος θὰ προσχωρήσωμεν σύμφωνα μὲ τὴν ψυχολογικὴν καὶ εἰδικῶς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ παιδιοῦ. Εἰς ἐκάστην τάξιν τοῦ βιβλίου θὰ προβάλλωνται οἱ τύποι καὶ οἱ χαρακτήρες, αἱ ἰδέαι καὶ αἱ ἀρεταί, πού θὰ εἶναι δυνατόν νὰ κατανοηθοῦν καὶ νὰ συγκινήσῃ ἀληθῶς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ βαθμιαία αὕτη περίοδος δὲν σημαίνει, ὅτι θὰ τεθοῦν χονδροειδῶς διαγεγραμμένα ὄρια καὶ σχολαστικοὶ καὶ μονο-

μερεῖς φραγμοί, λ. χ. εἰς μίαν τάξιν φιλοπατρία καὶ τίποτε ἄλλο, εἰς ἄλλην ἀλτρονισμὸς καὶ τίποτε ἄλλο κ.τ.τ. Ἄλλ' ὅτι ὡς κεντρικὴ ἰδέα θὰ διέπη τὸ βιβλίον ἡ ἀνάπτυξις ὀρισμένων ἀρετῶν, κατανοητῶν καὶ αἰσθητῶν εἰς μαθητὴν ὀρισμένης ἡλικίας. Δὲν πρέπει δ' ἄλλως νὰ λησμονηθῇ, ὅτι ἀρεταί τινες, οἷον ἡ εὐσέβεια, ἡ φιλαλήθεια, ἡ εὐγένεια, ἡ ἐργατικότης, ἡ εὐγνωμοσύνη, ἡ εὐθύτης καὶ ἄλλα δὲν ὑπόκεινται εἰς περιορισμὸς λόγῳ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ ἀώρου τῶν μαθητῶν καὶ ἐπομένως δύνανται νὰ προβάλλωνται εἰς τὸν μαθητὴν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας καὶ καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεώς του.

Ἡ πραγματώσις τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ τοῦ ἀναγνωστικοῦ ἰδιαίτερος ἐπιτυγχάνεται καὶ ἐμμέσως μὲ τὸ νὰ ἀντλήσωμεν τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων κυρίως ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν ζωὴν, τὴν χώραν καὶ τὴν φύσιν τῆς πατρίδος μας, ἀπὸ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τὰ ἑλληνικά, ἀπὸ τὰ παραμῦθια, τοὺς θρύλους, τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, καὶ ἀμέσως διὰ καθαρῶς φρονηματιστικῆς καὶ πατριωτικῆς διδασκαλίας στηριζομένης κυρίως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Καὶ τοῦτο φυσικὰ θὰ ἐπιτευχθῇ σύμφωνα μὲ τὴν ψυχικὴν ἐξέλιξιν τῶν μαθητῶν, ὥστε ἡ ἐθνικὴ διδασκαλία νὰ στηρίζεται ἐπὶ πραγματικῆς κατανοήσεως καὶ συγκινήσεως τῶν μαθητῶν καὶ νὰ ἀποφευχθῇ ἡ κενὴ λογοκοπία.

Ἐπίσης δὲ δέον νὰ δοθῇ προσοχὴ ὅπως ἀποφευχθῇ ὁ σωβινισμὸς, ὡς ἐμβάλλον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν περιφρόνησιν, μῖσος κατ' ἄλλων λαῶν καὶ ἐκδικητικότητα τυφλήν, ἐν ᾧ ἡ φιλοπατρία πρέπει νὰ θεμελιωθῇ πρὸ παντὸς εἰς τὴν καθαρὰν ἀγάπην τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας, εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸν πόθον ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς προαγωγῆς του, ὀφείλοντα νὰ ἐξυψωθῇ μέχρις αὐτοθυσίας ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ἐπίσης δέον νὰ δοθῇ προσοχὴ ὅπως μὴ συγχέωνται οἱ θρόλοι, τὰ παραμῦθια καὶ αἱ παραδόσεις πρὸς τὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας (π. χ. ξόρκια, προλήψεις περὶ κουκουβάγιας κ.τ.τ.), αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ἐκριζωθοῦν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ.

5) Τὸ σύστημα τῶν ἰδεῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ στηρίζωνται τὰ ἀναγνωστικὰ πρέπει νὰ μὴ προβάλλεται δογματικῶς καὶ μὲ τὴν μονομέρειαν καὶ τὴν ἀκαμψίαν καὶ τὴν ἐμφανῆ διδακτικὴν τάσιν, τὴν συνήθη εἰς τοιαῦτα βιβλία, ἀλλὰ νὰ πηγάζῃ ἀπὸ τὴν ποικίλιαν, εὐκαμψίαν καὶ τὸ πολυσύνθετον τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Οἱ διάφοροι χαρακτῆρες πρέπει νὰ διαγράφωνται πραγματικοὶ καὶ νὰ ἐμφανί-

ζουν τὰς ἀντιθέσεις τῆς ζωῆς. Ἰδιαίτερος δὲ πρέπει νὰ ἐπικρατῇ εἰς τὰ βιβλία ἡ ἰλαρότης· ὁ δὲ ὅλος τόνος νὰ προκαλῇ τὴν χαρὰν τῶν παιδιῶν, τὰ ὁποῖα ἔχουσιν ὅλως ἰδιάζουσαν ροπήν πρὸς τὰ εὐάρεστα συναισθήματα.

6) Τοιαύτην ἐνσάρκωσιν ἰδεολογικοῦ κόσμου μόνον πραγματικὸν λογοτέχνημα δύνανται νὰ δώσῃ. Διὰ τοῦτο ἡ λογοτεχνικὴ μορφή εἶναι ἀπαραίτητος, διὰ νὰ εἶναι τὸ ἀναγνωστικὸν ἀληθῶς μορφωτικὸν βιβλίον. Ἡ δὲ λογοτεχνικὴ μορφή τῶν βιβλίων δὲν πρέπει νὰ θυσιάζεται εἰς τοὺς ἄλλους σκοποὺς.

B'

Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω εἰς τὴν ὅλην σειρὰν τῶν ἀναγνωστικῶν θὰ γίνῃ προσπάθεια νὰ παρουσιασθῇ τὸ σύνολον τῶν τε ἀτομικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ἄτομον ζῆ ἐντὸς τῆς κοινωνίας, ὅπου καὶ ἐκδηλώνονται καὶ αἱ ἀτομικαὶ καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀρεταί καὶ δὴ ἐντὸς ὀρισμένων κοινωνικῶν καὶ πολιτειακῶν ὀργανώσεων, εἶναι ἀνάγκη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ παρουσιάζεται εἰς τὸν μαθητὴν ἡ δρᾶσις τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοιούτων ὀργανώσεων καὶ δὴ νὰ προβαίνωμεν ἀπὸ τὰς ἐγγυτέρας εἰς τὸν μαθητὴν πρὸς τὰς συνθετωτέρας καὶ ἀνωτέρας, ἵνα καταλήξωμεν εἰς τὴν ὀργανώσιν τῆς πολιτείας.

Ὅτως εἰς τὴν Α' τάξιν, ἡ δρᾶσις θὰ περιστραφῇ ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς οἰκογενείας. Ὡς συνολικὸν σκοπὸν θὰ ἔχη τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν συναισθημάτων ἐφ' ὧν θεμελιούται αὕτη. Ἀπὸ τὰς ἀτομικὰς ἀρετὰς θὰ ἐξαρθῶσιν αἱ συντείνουσαι εἰς τὴν αὐτοσυντηρησίαν, οἷον καθαριότης, ἐγκράτεια, θάρρος, φιλοπονία κ.τ.τ. ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς γονεῖς, τοὺς ἀδελφούς, ἡ φιλαλληλία, ἡ φιλαλήθεια, ἡ πειθαρχία, ἡ εὐσημοσύνη, ἡ ἀξιοπρέπεια, ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ ζῶα.

Εἰς τὴν Β' τάξιν θὰ ἐπιδιωχθῇ τὸ κορυφωμα τῆς ἀτομικῆς αὐθυπαρξίας, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀλληλοβοήθειαν καὶ ἀλληλεγγύην μετ' ἄλλων ἀτόμων. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀρετῶν θὰ καλλιεργηθῶσιν ἡ ἀνδρεία, ἡ ἐργατικότης, ἡ ὑπομονή, ἡ ἐπιμονή, ἡ τάξις, ἡ φιλομάθεια, ἡ φιλαλληλία ἔξω τοῦ οἰκογενειακοῦ κύκλου, ἡ πειθαρχία, ἡ συνεργατικότης.

Εἰς τὴν Γ' τάξιν ὡς κυρία ἰδέα θὰ χρησιμεύσῃ ἡ προαγωγή τῆς κοινοτικῆς ἀλληλεγγύης, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν τελειοποίησιν τῆς ἀτομικότητος. Ἡ δρᾶσις εἶναι καλύτερον νὰ διεξάγῃται

ἀπὸ παιδιὰ, λ. χ. ἀπὸ μίαν σχολικὴν τάξιν. Οὕτω θὰ ἐμφανισθῆ μία ὁμαδικὴ ἐνέργεια ἐντὸς τῆς ὁποίας διὰ ποικίλων σκηνῶν καὶ ἐπεισοδίων θὰ δοθῆ ἀφορμὴ νὰ ἀναπτυχθοῦν πολλαὶ ἀτομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀρεταί. Κοινωνικὰ ἔργα, οἶον δρόμοι, ἀλληλοβοήθεια καὶ φιλανθρωπικὴ δρᾶσις, ἀλληλεγγύη, συνεργατικότης, κοινωνικὴ πειθαρχία, κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ὑποταγὴ εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν, γνῶσις καὶ ἀγάπη τῆς ἑλληνικῆς φύσεως καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν τοῦ ἀγροτικοῦ, ποιμενικοῦ, ναυτικοῦ ἢ ἀστικοῦ βίου ὡς θεμέλιον τῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα ἀγάπης, σκηναὶ θρησκευτικῆς ζωῆς, προκαλοῦσαι θρησκευτικὴν συγκίνησιν καὶ ἔξαρσιν πρὸς τὸ θεῖον, θὰ παρουσιασθῶσιν εἰς τὸν μαθητὴν ὡς στοιχεῖα συνυφασμένα πρὸς τὴν κυρίαν ἰδέαν τοῦ ἔργου.

Εἰς τὴν Δ' τάξιν ὡς κυρία ἰδέα θὰ χρησιμεύσῃ ἡ γνῶσις καὶ ἀγάπη τῆς πατρίδος ὡς συνόλου.

Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ γνωρίσῃ τὴν Ἑλλάδα, ὡς τὴν χώραν, ἐν ἣ διεδραματίσθη τὸ ὑψηλὸν δράμα τῆς πατρίδος ἱστορίας τῆς ὁποίας τὴν πρώτην περίοδον, τὴν ἀρχαίαν, διδάσκειται εἰς αὐτὴν τὴν τάξιν, τὴν Ἑλλάδα ἐπίσης ὡς χώραν ὠραίαν καὶ ὡς πηγὴν πλούτου καὶ δυνάμεως διὰ τὰ τέκνα της, ἐὰν ἀγαπήσωσιν αὐτὴν καὶ θελήσωσιν νὰ ἐργασθῶσιν ἐν αὐτῇ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς.

Ὡς κέντρον δράσεως δυνατὸν νὰ χρησιμεύσῃ ταξίδιον παιδιῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐνυφαινομένων εἰς τὴν δρᾶσιν καὶ διηγήσεων ἐκ τῆς ἀρχαίας ἰδίως ἱστορίας, ὁποῦθεν καὶ παραδείγματα ὑψηλὰ ἀγάπης καὶ θυσίας διὰ τὴν πατρίδα θὰ ἀντληθῶσι.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ἐπιτευχθείσας εἰς τὰς ἄλλας τάξεις ἀρετὰς θὰ καλλιεργηθῶσιν ἰδίᾳ ἐνταῦθα ἡ φιλοπατρία ἡ ἀνδρεία, ὁ αὐτοσεβασμὸς, ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, ἡ φιλοπονία, ἡ οἰκονομία.

Εἰς τὴν Ε' τάξιν ὡς κυρία ἰδέα θὰ χρησιμεύσῃ ἡ ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοθυσία. Ἡ αὐτοθυσία ὡς θυσία ζωῆς διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀμύνην τῆς πατρίδος καὶ τὰ ἰδανικά της καὶ ἀκόμη ὡς θυσία τῶν ἀτομικῶν ἀγαθῶν ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἀγαθῶν καὶ τοῦ ἔθνικοῦ καὶ γενικῶς τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

Ὡς κέντρον τῆς δράσεως δύναται νὰ χρησιμεύσωσι σύγχρονοι ἢ καὶ ἱστορικαὶ πράξεις (ἰδίᾳ ἐκ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας) εἰς μίαν ἢ καὶ περισσοτέρας ἐνότητας. Πλὴν τῶν λοιπῶν ἀρετῶν ἐνταῦθα θὰ τονισθῆ ἢ ἐν τῇ συγκρούσει τῶν καθηκόντων ὑπερίσχυσις τῶν πρὸς τὸ σύνολον, θὰ ἐξαρθῆ δὲ ὁμοίως ἢ ἰδιάζουσα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν σχέσις τῆς θρησκευτικῆς πίστεως πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος.

Εἰς τὴν Σ' τάξιν ὡς κυρία ἰδέα θὰ χρησιμεύσῃ ἡ πολιτειακὴ ὀργάνωσις. Ἡ πολιτειακὴ ὀργάνωσις θὰ ἐξαρθῆ ὡς ἐξυτηρητικὴ τῆς συντηρήσεως καὶ προαγωγῆς τοῦ συνόλου τῶν ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν καὶ ἔθνικῶν καθόλου ἀγαθῶν. Ἡ πολιτεία δὲν θὰ ἐμφανισθῆ ὡς τὸ κράτος μίας κοινωνικῆς τάξεως, ἀλλὰ τοῦ συνόλου ὑπὲρ τῆς προκοπῆς τοῦ ὁποίου ἐργάζεται· θὰ εἶναι ὁ ὑπατος ρυθμιστὴς τῶν συμφερόντων τοῦ συνόλου, καὶ ὁ φρουρὸς τῶν δικαιωμάτων ἐκάστου πολίτου, ἀπαιτῶν τὸν ἀμοιβαῖον σεβασμὸν τῶν δικαιωμάτων καὶ ἐπιβάλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων πρὸς τοὺς λοιποὺς πολίτας καὶ αὐτὴν τὴν Πολιτείαν. Ἄλλ' ἡ Πολιτεία ρυθμιζουσα τὰς κοινωνικὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰ ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα ἐξελίσσεται αὐτὴ αὐτὴ προοδευτικῶς. Ἄρα ἡ ἔννοια τῆς προόδου θὰ ἐξαρθῆ ὡς προϊὸν τῆς καλῶς ἐννοουμένης καὶ τηρουμένης πολιτειακῆς τάξεως.

Αἱ ἀτομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀρεταὶ αἱ ὁποῖαι θὰ καλλιεργηθῶσι καὶ εἰς τὴν τάξιν ταύτην θὰ συντρέχωσιν εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἐνὸς ἰδανικοῦ τύπου νεωτέρου Ἑλληνος, χριστιανοῦ καὶ ἀνθρώπου.

Ὡς κέντρον τῆς δράσεως δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς μίαν ἢ καὶ πλείονας ἐνότητας ἱστορικὴ τις ἐποχὴ καὶ δὴ ἐκ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἴσως ἡ ἐποχὴ τοῦ Καποδιστριαίου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Μαρτίου 1918.

Τὰ μέλη

Δ. Λάμπας, Α. Τραυλαντώνης, Ζαχ. Παπαντωνίου. Ἄλ. Δελμούζος,
Μ. Τριανταφυλλίδης, Δ. Ἀνδρεάδης,

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Τὸ συνέδριο τῶν ἐπιθεωρητῶν.

Ἐπειτα ἀπὸ τῆ σειρά τῶν μαθημάτων καὶ φροντιστηρίων ποὺ εἶχαν ὀργανωθῆ ἀπὸ τοὺς ἀνώτερος ἐπόπτες στὴν Ἀθήνα καὶ στὸν Πειραιᾶ τὴν ἀνοιξή τοῦ 1918 καὶ 1919 γιὰ νὰ μνηθοῦν οἱ δημοδιδάσκαλοι τῶν δύο αὐτῶν πόλεων στὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση (βλ. Δελτίο 7 (1919) 212-214), γιὰ τὸν ἴδιον σκοπὸ εἶχε ἀποφασιστῆ ἀπὸ τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιον νὰ γίνουν ἀνάλογα μαθήματα καὶ συζητήσεις γιὰ τὸ σῶμα τῶν ἐπιθεωρητῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως (πράξ. 244, 26 Ἰαν. 1919 καὶ πράξ. 259, 30 Μαρτ. 1919). Πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ στάληκε στὸν καθένα τους τὸ ἀκόλουθο γράμμα:

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Φεβρουαρίου 1919

Κύριε Ἐπιθεωρητά,

Ἡ διὰ τοῦ νόμου 1332 ἐγκαινιωθεῖσα γλωσσικὴ μεταρρύθμισις εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μεταβάλλῃ εἰς πολλὰ ριζικῶς τὸ σύστημα τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, τὸ ὁποῖον ἠκολοθεῖτο μέχρι τοῦδε εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, φυσικὸν δὲ εἶναι νὰ γεννηθοῦν ἀρκεταὶ δυσχέρειαι εἰς τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν μέχρις ὅτου προανατολισθῆ πρὸς τὴν νέαν κατάστασιν, ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς μέχρι τοῦδε γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ κινηθῆ ἐλευθέρως καὶ μὲ νέαν ὁρμὴν καὶ ζῶν ἐντὸς τοῦ ἀνακαινιζομένου σχολείου.

Διὰ νὰ ὑπερνικηθοῦν ταχύτερον καὶ ἐδωκώτερον αἱ δυσχέρειαι αὗται ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερα καθοδήγησις τοῦ προσωπικοῦ, πρωτίτως διὰ τῶν κ. κ. ἐπιθεωρητῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται εἰς συγγὴν καὶ ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τοὺς διδασκάλους. Ἄλλ' ἵνα καὶ οἱ κ. κ. ἐπιθεωρηταὶ προβαίνωσιν εἰς τὴν καθοδήγησιν ταύτην τῶν διδασκάλων ὁρμώμενοι ἀπὸ ἐνιαίων ἀντιλήψεων ἐθεωρήθη σκόπιμον ὅπως συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 15 τοῦ νόμου 1439 δοθῶσιν εἰς τοὺς κ. κ. ἐπιθεωρητὰς συνερχομένους εἰς Ἀθήνας σχετικαὶ ὁδηγίαι ὑπὸ τύπον διαλέξεων, μαθημάτων καὶ φροντιστηριακῶν ἀσκήσεων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνετέθη δι' ἀποφάσεως τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, εἰς ἡμᾶς, ὡς χρόνος δὲ συγκατηρώσεως ἡμῶν εἰς Ἀθήνας ἠρίσθη τὸ ἀπὸ 20 Ἀπριλίου μέχρι τέλους Μαΐου χρονικὸν διάστημα. Ἡ ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων θὰ γνωστοποιηθῆ πρὸς ἡμᾶς ἐν καιρῷ ὑπὸ τοῦ Σεβ. Ὑπουργείου. Ἐκτὸς δὲ τῶν κατὰ τὸ ἐδ. δ' τοῦ ἄρθρου 14 τοῦ νόμου 567 ὁδοιπορικῶν ἡμῶν ἐξόδων θέλει χορηγηθῆ εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν κατ' ἀποφασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἑκτακτος ἀποζημίωσις μέλλουσα νὰ ἀνέλθῃ εἰς 300 δρ. ὡς ἔγγιστα.

Τὰ μαθήματα ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ συμμετοχὴ εἶναι κατὰ τὸ ἄρθρον 15 τοῦ νόμου 1439 ὑποχρεωτικὴ, θὰ εἶναι α') γ λ ω σ σ ι κ ᾶ, β') φ ι λ ο λ ο γ ι κ ᾶ καὶ γ') π α ι δ α γ ω γ ι κ ᾶ, προστιθεμένων εἰς τοὺς κυρίους τούτους κύκλους καὶ δ') σειράς διαλέξεων περὶ τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων καὶ ε') διαλέξεων περὶ τῆς ἰσχυροῦς νομοθεσίας τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν

μαθημάτων καὶ διαλέξεων θέλουσι μετάσχει πλὴν ἡμῶν καὶ οἱ κ. κ. Α. Γληνός, Α. Λάμπας, Α. Γεωργακάκις καὶ Ἰ. Βαχαβιόλος.

Ἴνα δὲ ἡ ἐργασία, ἡ ὁποία θὰ συντελεσθῆ κατὰ τὸ ἀναγκαίως βραχὺ διάστημα τῆς συνεργασίας ἡμῶν ταύτης, ἀποβῆ ὅσον τὸ δυνατόν τελεσφόρος, ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον ὅπως γνωστοποιησωμεν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τοῦδε καὶ τῶν κυριωτέρων μαθημάτων τὸν σκοπὸν καὶ τὸ γενικὸν διάγραμμα καὶ τῶν φροντιστηρίων τὰ θέματα, ἵνα δοθῆ εἰς ἡμᾶς ἀφορμὴ τοῦτο μὲν νὰ προανατολισθῆτε εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην, τοῦτο δὲ νὰ προπαρασκευασθῆτε διὰ τὴν συμμετοχὴν σας εἰς τὰ φροντιστήρια.

Τὰ γ λ ω σ σ ι κ ᾶ μαθήματα σκοπὸν θὰ ἔχουν νὰ καταδείξουν τὴν ἱστορικὴν γένεσιν, τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν σχολικὴν χρησιμοποίησιν τῆς κοινῆς ὁμιλουμένης (δημοτικῆς) γλώσσης, ἡ ὁποία εἰσάγεται εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ὡς κύριον γλωσσικὸν ὄργανον καὶ σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, καὶ ἡ ὁποία κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τῆς εἰσηγητικῆς ἐπιθέσεως τοῦ σχετικοῦ διατάγματος τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ προσωρινῆς Κυβερνήσεως, στηριζομένη εἰς τὰ ὑπὸ τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων καὶ τῶν μεγάλων ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος παρεχόμενα πρότυπα καὶ τὸ πανελλήνιον γλωσσικὸν αἰσθημα τοῦ προφορικοῦ λόγου πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ πᾶσαν τάσιν εἴτε πρὸς τὸν καθαρισμὸν καὶ τὸν ἀρχαϊσμὸν εἴτε πρὸς τὸν καλούμενον μαλλιαρισμόν.

Τὰ φ ι λ ο λ ο γ ι κ ᾶ μαθήματα κύριον σκοπὸν θὰ ἔχουν νὰ εἰσαγάγουν ἡμᾶς εἰς βαθυτέραν ἐπίγνωσιν τῶν λογοτεχνικῶν δημιουργημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τῶν ἐκπηγασάντων ἀπὸ τὴν χρῆσιν ἰδίᾳ τῆς ζωντανῆς γλώσσης, ἐν ἀντιπαροβολῆ καὶ πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν μετὰ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐκπηγασάντων λογοτεχνημάτων.

Τὰ δὲ παιδαγωγικᾶ μαθήματα σκοπὸν θὰ ἔχουν νὰ ἀναπτέξουν πρὸς ἡμᾶς τὸ σύστημα τῶν περὶ νεοελληνικῆς ἀγωγῆς ἰδεῶν ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁρμᾶται καὶ ἡ γλωσσικὴ καὶ ἡ καθόλου ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις, συνάμα δὲ νὰ θέξουν διδακτικὰ τινα προβλήματα σχετιζόμενα μὲ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς νέας γλώσσης εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Τῶν δὲ φ ρ ο ν τ ι σ τ η ρ ῖ ο ν θέματα ἠρίσθησαν τὰ ἑξῆς:

Α') Τὰ «Ψηλὰ βουνά». Ἀναγνωστικὸν τῆς Γ' Δημοτικοῦ. (Ἀνάλυσις τοῦ ἔργου ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου. Ἐκτίμησις αὐτοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ παλαιότερα. Τρόπος διδασκαλίας).

Β') Αἱ νεοελληνικαὶ δημοτικαὶ παραδόσεις καὶ ἡ χρησιμοποίησις των εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. (Ἐκτίμησις τῶν παραδόσεων. Ἐπιλογὴ διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Τρόπος διδασκαλίας). Κύριον βοήθημα: Πολίτου, Νεοελληνικαὶ Παραδόσεις. Τόμος Α'.

Γ') Αἱ γραπτὰ συνθέσεις τῶν μαθητῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Σκοπὸς καὶ σημασία τῶν συνθέσεων. Χρόνος ἐνάρξεως τοῦ μαθήματος. Ἐκλογὴ τῶν θεμάτων. Μεθοδικὴ τῆς διδασκαλίας. Βοήθημα: Καλιὰφα, Τὸ μάθημα τῶν συνθέσεων. Περιοδικὸν Ἄγωγή, τόμ. 1.

Δ') Κεντρικαὶ ἰδέαι τοῦ βιβλίου «Γλώσσα καὶ Ζωὴ» τοῦ Ἑλ. Γιαννίδη, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν γλώσσης καὶ σχολείου. Βοηθήματα: Φ. Φωτιάδης, Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννησις. Α. Δελμούζου, Τρία χρόνια δάσκαλος.

Ε') Τὸ λεξιλόγιον τῶν νέων ἀναγνωστικῶν τῶν τριῶν πρώτων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. (Σχέσις τοῦ λεξιλογίου τούτου πρὸς τὸ λεξιλόγιον τῶν

μαθητῶν. Σύγκρισις πρὸς τὸ λεξιλόγιον τῶν παλαιότερων βιβλίων. Ἄρεται καὶ ἐλαττώματα τῶν νέων βιβλίων ὑπὸ τὴν ἐποφιν ταύτην. Διδακτικά πορίσματα τῆς νέας μορφῆς τῶν ἀναγνωστικῶν).

Γ') Ὁ Ἐθνικὸς Ὑμνος εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. (Ἐκτίμησις τοῦ ποιήματος τοῦ Σολωμοῦ. Θὰ διδαχθῆ ὁλόκληρον τὸ ποίημα ἢ μέρη μόνον καὶ ποῖα; καὶ εἰς ποῖαν τάξιν; Πῶς θὰ διδάξωμεν τὸ προοίμιον (Στροφή 1-17) εἰς τὴν 7' τάξιν;) Βοηθήματα: Προλεγόμενα Ἰ. Πολυλά εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ποιημάτων τοῦ Σολωμοῦ (ἀνετυπώθησαν εἰς τὴν Ἐκπαιδευτικὴν Ἐπιθεώρησιν τόμ. Α'). Προλεγόμενα Κ. Παλαμᾶ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ. Ἐκδόσις Βιβλιοθήκης Μαρασλή.

Ζ') Ἡ ὀρθογραφία τῶν νέων ἀναγνωστικῶν τῶν τριῶν πρώτων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. (Ἡ τάσις πρὸς ἀπλοποίησιν τῆς ὀρθογραφίας. Ἐκτίμησις τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος τῶν νέων ἀναγνωστικῶν καὶ σύγκρισις πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν τῶν παλαιῶν ἀναγνωστικῶν. Βοηθήματα: Μ. Τριανταφυλλίδης, Ἡ ὀρθογραφία μας.

Ἐκ τῶν θεμάτων τούτων ἕκαστος ἐπιθεωρητὴς εἶναι ὑποχρεωμένος μὲν ἰδίως καὶ μελετήσει τὴν παροῦσαν, νὰ ἐκλέξῃ ἓν εἰς τὸ ὅσοον θὰ ἀσχοληθῆ καὶ θὰ παρασκευασθῆ ἰδιαιτέρως ἐκτός τῆς γενικῆς προπαρασκευῆς, τὴν ὁποῖαν εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμῃ δι' ὅλα, ἵνα δυνηθῆ μετ' ἐπιτυχίας νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς σχετικὰς συζητήσεις. Τὸ πρότιμῆν θέμα εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωστοποιηθῆ ἀμέσως εἰς ἡμᾶς διὰ τηλεγραφημάτων. Ἡμεῖς δὲ ἐγκαίρως θέλομεν εἰδοποιῆσαι ὑμᾶς ἀν' ὀρίσθητε εἰσηγητὴς ἢ συνεισηγητὴς τοῦ θέματος. Κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Φροντιστηρίου δ' μὲν ὀρίσθητε ὡς εἰσηγητὴς θέλει ὁμιλήσῃ πρῶτος ἀπὸ χειρογράφου καὶ ἡ μετὰ ἡμῶν κατ' ἀνώτατον ὅριον ὄρας, οἱ δὲ δύο συνεισηγηταί, οἵτινες θὰ εἶναι δυνατόν ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ φροντιστηρίου νὰ λάβωσι γνῶσιν τῶν κήψεων τοῦ εἰσηγητοῦ, θὰ ὁμιλήσωσιν ἐπὶ ἓν τέταρτον τὸ πολὺ συμπληροῦντες ἢ ἀντικροῦντες ἢ καὶ συμφωνοῦντες πρὸς τὸν εἰσηγητὴν. Μετὰ δὲ ταῦτα θέλει ἀπακολουθήσῃ ἐλευθέρα συζήτησις ἐπὶ τῶν κυρίων σημείων τοῦ θέματος. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων βοήθημάτων ἀποστέλλομεν πρὸς ὑμᾶς τὰ ἑξῆς... Ὡς καλῶς δ' ἐννοεῖτε ἢ ἀκριβῆς συμμόρφωσις ἡμῶν πρὸς τὰς διὰ τῆς παρούσης δεδομένας δδηγίας καὶ ἡ ζῶν καὶ πρόθυμος ὑμῶν συμμετοχὴ εἰς τὰ μαθήματα εἶναι ἐκ τῶν πλέον σημαντικῶν ὄρων τῆς ἐπιτυχίας τῆς μεταρρυθμίσεως, ἥτις κέκληται ν' ἀνακαινίσῃ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Οἱ ἀνώτεροι ἐπόπται τῆς δημοτ. ἐκπαιδεύσεως Α. Δελμούζος, Μ. Τριανταφυλλίδης.

Στὰ θέματα γιὰ τὴν συζήτησιν προστέθηκε στὸ μεταξὺ καὶ «Τὸ νέο ἀλφαριθμητικὸν» (τοῦ κράτους). Στους ὁμιλητὰς προστέθησαν καὶ οἱ κ. κ. Ι. Χρυσάκης, τμηματάρχης τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας καὶ Σ. Ἰασομίδης, τμηματάρχης τοῦ ὑπουργείου τῆς Γεωργίας, καὶ ὀρίσθητε γιὰ τὰ μαθήματα τὸ ἀκόλουθον γενικὸ πρόγραμμα:

Γληνός. Ἡ νεωτέρα ἐκπαιδευτικὴ κίνησις, ἐξεταζομένη ἰδίως ἀπὸ τὴν κοινωνιολογικὴν ἀποφιν. Τὰ προβλήματα τῆς νεοελληνικῆς ψυχῆς.— Δελμούζος. Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία. Ἀνάλυσις τῶν ἀξιολογωτέρων τῆς ἔργων, ἀπὸ ἀπόψεως αἰσθητικῆς, ἐθνικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς.— Λάμπρας. Αἱ καλλιτέχναι. Ζωγραφικὰ, γλυπτικὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ ἀπὸ ἀπόψεως αἰσθητικῆς, ἐθνικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς.— Τριανταφυλλίδης. Ἡ νέα σχολικὴ γλώσσα. Εἰσαγωγή ἱστορικὴ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν. Ἡ

σύστασις καὶ ἡ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς. Ἡ σχολικὴ τῆς χρησιμοποίησις.

Βαχαβίολος.—Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας τῶν ἐπιθεωρητῶν ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων.— Γεωργακάκης. Μεθοδικὴ τῶν φυσικογνωστικῶν καὶ τῆς γεωγραφίας.— Ἰασομίδης. Οἱ συνεταιρισμοὶ καὶ ἡ σημασία τῶν.— Λάμπρας. Τὸ καθέλου ἔργον τῶν ἐπιθεωρητῶν.— Χρυσάκης. Τὸ νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῆς γυμναστικῆς.

Εἰσηγητὴς στὰ φροντιστηριακὰ θέματα εἶχαν ὀρίσθη στὸ μεταξὺ οἱ ἀκόλουθοι: 1) Νεοελληνικαὶ παραδόσεις, Α. Κοντογιάννης, Α. Δέπος—2) Γραμματικὴ συνθέσις, Γ. Σταματάτος, Β. Παπαγεωργίου, Σ. Κυριακίδης—3) Ψηλὰ βουνά, Π. Παναγόπουλος, Ἰ. Καπερνάρος—4) Τὸ νέον ἀλφαριθμητικὸν, Α. Ἀνδρεάδης, Κ. Μπακανάκης—5) Ὁ ἐθνικὸς ἕμνος, Β. Σταματέλος, Κ. Βλάχος, Γ. Μπούρας—6) Ἡ ὀρθογραφία τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, Χ. Λούπας, Α. Ἀνδρίτσος—7) Τὸ βιβλίον τοῦ Γιαννίδη, Α. Ζαφειρακόπουλος, Ι. Σταυρακάκης, Γ. Καρατάσος—8) Τὸ λεξιλόγιον τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, Π. Μπακανάκης, Ζ. Καπερνάρος, Μπούρας.

Στις 24 Ἀπριλίου π. μ. ἔγινε στὸ Σύλλογον τῶν ὠφελίμων βιβλίων μὴ ἀνεπίσημη συγκέντρωσις τῶν κ. κ. ἐπιθεωρητῶν, ὅπου οἱ ἀνώτεροι ἐπόπται καὶ ὁ γεν. γραμματέας τοῦ ὑπουργείου ἔδωσαν μερικὰς γενικὰς ἐξηγήσεις καὶ δδηγίας, ἰδίως γιὰ τὴν λειτουργίαν τῶν φροντιστηρίων, καὶ στίς 25 Ἀπρ. τὸ ἀπόγευμα ἔγινε ἡ ἐπίσημη ἐναρξὴ στὴν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, ὅπου καὶ συναχίστηκαν τὰ μαθήματα. Ὁ ὑπουργὸς κ. Δέγκας, περιστασιοῦμενος ἀπὸ τὸ ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον χαίρησε τοὺς καλεσμένους μὲ τ' ἀκόλουθα λόγια:

Ἀξιότιμοι Κύριοι

Τὴν συνέλευσίν σας χαίρειζω, ὡς προϊστάμενος τῆς παιδείας, μετ' ἐξαιρετικῆς εὐχαριστήσεως καὶ χαρᾶς. Ἀφ' ὅτου κατὰ τὸ 1895 διὰ τοῦ Νόμου ΒΤΜΘ' ἰδρύθη ὁ θεσμὸς τῶν ἐπιθεωρητῶν τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, εἶναι ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν οἱ λειτουργοὶ τῆς σημαντικωτάτης ταύτης ἐκπαιδευτικῆς ὑπηρεσίας συνέρχονται ἐπὶ τὸ αὐτὸ πρὸς μελέτην ζητημάτων ἀμειψότατα σχετιζομένων μὲ τὸ ἔργον των. Καὶ ἐκ τῆς συγκεντρώσεως ταύτης δὲν εἶναι δυνατόν ἢ νὰ προσδοκῶνται τὰ μέγιστα ἀγαθὰ διὰ τὴν Δημοτικὴν ἐκπαιδεύσιν, ὅτι οἱ ἐπιθεωρηταὶ αὐτῆς εἶναι οἱ μάλλον ἐνδεδειγμένοι ἐκπαιδευταὶ ὅπως γίνονται οἱ ρυθμισταὶ τῆς καλῆς λειτουργίας καὶ οἱ μοχλοὶ τῆς προόδου τῆς λαϊκῆς παιδείας...

Ἡ ἐκπαιδεύσις μας, ὡς γνωστόν, ἔχει νὰ ἐπιλύσῃ πολλὰ καὶ ἐπείγοντα προβλήματα. Καὶ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ πρόοδος ἀρχίζει διὰ πάντα κλάδον, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀνατενίζονται θαρραλέως καὶ μετὰ σοβαρότητος καὶ εὐκρινούς προθέσεως πρὸς ἐπίλυσιν τὰ ὑφιστάμενα ἐν τῇ πραγματικότητι προβλήματα, ὅπως καὶ πάλιν στασιμότης ὑπάρχει ἐκεῖ ὅπου παραβλέπεται ἡ παραιοπάται ἢ δὲν εἶναι αἰσθητὴ ἢ ὑπαρξὴς ζητημάτων πρὸς λύσιν. Ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ἐπείγοντων νεοεκπαιδευτικῶν ζητημάτων, ἅτινα ἀπασχολοῦσι τὴν πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν καθόλου, δὲν πρόκειται νὰ ἐξετασθῶσι κατὰ τὴν τωρινὴν συγκέντρωσιν εἰ μὴ ὀλίγα τινά, τὰ κυριώδη. Μεταξὺ τῶν σπουδαιωτέρων ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ ἐξέτασις τῆς ταλευταίας μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, ἣν ἐπεχείρησεν ἡ πολιτεία ἀπὸ διατίας διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς διδασκαλίας τῆς κοινῆς ὁμιλουμένης γλώσσης εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Ἀπὸ μακροῦ ὑφίστατο ἡ κατὰ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου κατάκρησις ὅτι δὲν ἄγει εἰς τέρμα ἱκανοποιητικὸν τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ ὅτι τοιοῦτοτρόπως

τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ λαοῦ, τὰ ἀποφοιτῶντα μόνον ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου παραμένουν ἐστερημένα γλωσσικοῦ ὄργανου πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τῶν καὶ πρὸς προαγωγὴν τῶν. Τὴν θεμελιώδη ταύτην ἔλλειψιν ἐπιζητεῖ νὰ θεραπεύσῃ ἢ εἰσαγωγὴ τῆς κοινῆς ὁμιλουμένης γλώσσης ὡς γλωσσικοῦ ὄργανου εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Ἡ κυβέρνησις τῶν φιλελευθέρων, ἥτις τὴν ἑλλην πολιτικακὴν ὀργανώσιν ἀντιλαμβάνεται ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον καὶ μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἑλλήνου, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ζητήσῃ καὶ ἐν τῷ θέματι τούτῳ τὴν ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον ρύθμισιν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, συμφώνως πρὸς τὰς πραγματικὰς τοῦ λαοῦ ἀνάγκας.

Ἄλλ' ἢ ἐπίλυσις ἐνὸς τόσοῦ θεμελιώδους προβλήματος εἶναι προφανές ὅτι ἀπαιτεῖται, ἀφ' ἐνὸς μὲν σερὰν πολιτικῶν μέτρων κατατεινόντων εἰς τὴν ἐπιτυχὴ ἐφαρμογὴν τῆς προκρινθείσης λύσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐργασίαν σύντονον τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς νέας καταστάσεως. Ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου, προβαίνουσα μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ περισκέψεως καὶ ἐπὶ ἀσφαλῶν βάσεων εἰς ὅλα τὰ ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἐνδεικνύμενα μέτρα, ἔχει ἀνάγκην πρῶτιστα τῆς ὑμετέρας συνεργασίας. Εἶναι ἀνάγκη ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ κατανοηθῇ καλῶς ἡ ἔννοια, ὁ σκοπὸς καὶ ἡ οὐσία τῆς ἐπιχειρουμένης μεταρρυθμίσεως καὶ ἡ μέθοδος τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς, ἵνα καταυθύνητε ἀναλόγως καὶ ὑμεῖς τὴν ἐργασίαν σας ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς δράσεώς σας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ὑποδειχθῶσι καὶ ἐκ μέρους ὑμῶν ὅσα τυχόν μέτρα ἠθέλατε κρίνει ἀναγκαῖα πρὸς ἀσφαλεστέραν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου.

Πλὴν τοῦ ἀντικειμένου τούτου τῶν ἐργασιῶν σας καὶ τῶν ἄλλων ὅσα οἱ ἀνώτεροι λειτουργοὶ τῆς παιδείας, οἱ μέλλοντες νὰ συνεργασθῶσι μεθ' ἡμῶν, θέλουσι θίξαι, ὀφείλω νὰ τονίσω ὅτι καὶ ἡ προσωπικὴ καὶ ἄμεσος ὑπηρεσιακὴ ὑμῶν ἐπικοινωνία μετὰ τοῦ κέντρου, ἐὰν καλῶς ἐπιφαληθῆτε τοῦ χρόνου τῆς ἐνταῦθα πνευματικῆς, δύναται πλείστον ὠφελγημάτων ν' ἀποδῇ πρόξενος.

Δὲν ἔχω καμίας ἀμφιβολίαν ὅτι τὸ ἔργον σας θέλετε ἐκπληρῶσαι μετὰ ζήλου ἐξαιρετικοῦ. Εἰς τὴν ἔθνικὴν παιδείαν τῆς ὁποίας εἰσθε ἐκ τῶν κυριωτάτων ὀργανῶν καὶ σκαπανέων, ἐπιβάλλονται ἀπέναντι τοῦ μεγαλοῦργουόντος καὶ μεγαλυνομένου ἔθνους διαρκῶς νέα καὶ ὑψηλότερα καθήκοντα. Ἐργασθῆτε μὲ τὴν εὐκρινῆ πρόθεσιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν νὰ καταστήσητε τὴν ἔθνικὴν παιδείαν ἀνταξίαν τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς φυλῆς μας καὶ ἡ ἐργασία ὑμῶν θὰ εἶναι καρποφόρος. Μὲ τοιαύτας ἐλπίδας καὶ τοιαύτην πεποίθησιν χαιρετίζω ὑμᾶς καὶ κηρύσσω τὴν ἐννοεῖν τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου σας.

Ἰστέον ἀπὸ τῶν κ. ὑπουργῶ μίλησε ὁ ἀνώτερος ἐπόπτης κ. Τριανταφυλλίδης. Ἀπὸ τοῦ χαιρετισμοῦ τοῦ παίρνομε τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος:

Ἐξαιρετικὴ εἶναι ἡ ἀφορμὴ ποῦ μᾶς ἔχει συγκεντρώσει ἐδῶ, ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τοῦ κράτους, καὶ ποῦ μέλλει νὰ φέρῃ σὲ ἀμεσώτερη πνευματικὴ ἐπικοινωνία τοὺς ἀνώτερος λειτουργοὺς τῆς δημοτικῆς παιδείας μὲ τὴν κεντρικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου μας, τοῦ ὑπουργείου ποῦ ἔργον τοῦ ἔχει νὰ καλλιεργῇ τὴν ἔθνικὴν παιδείαν καὶ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐχει ἐξαιρετικὴ σημασία αὐτὴ μας ἡ συγκέντρωσις σήμερον καὶ τὰ μαθήματα ποῦ μ' αὐτὴν ἐγκαινιάζονται, γιατί σ' αὐτὰ ἔχομε τὴν εὐλογὴν ἀπαρχὴν γι' ἄλλας συγκεντρώσεις καὶ συνεδρία, ποῦ θὰ δώσουν εὐκαιρία σ' ἐγκάρδια συνεργασία καὶ

στανὴ ἀλληλεπίδρασις τῶν ἀνώτερων ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, ποῦ θὰ συζητήσων καὶ θὰ διευκρινήσων τὰ πολλαπλὰ ζητήματα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Ἄλλὰ θὰ βροῦμε στὴ σημερινὴ μας συγκέντρωσις ἀκόμη περισσότερη σπουδαιότητα, ἅμα συλλογιστοῦμε πῶς ὁ κύκλος τῶν φεινῶν μαθημάτων μὲ τίς συζητήσεις ποῦ θ' ἀκολουθήσων βάση καὶ ἀφετηρία ἔχει τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις, τὸ θεμέλιον, σύμφωνα μὲ τὸ κυβερνητικὸ πρόγραμμα, γιὰ τὴν ἀναγέννησις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Ἡ σημασία τῶν μαθημάτων αὐτῶν γίνεται μεγαλύτερη ἀκόμη ἅμα συλλογιστοῦμε καὶ τὴν ἰδιαίτην θέσιν τῶν ἐπιθεωρητῶν μέσα στὴν ἱεραρχία τῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους καὶ τὴν οἰκονομία τῆς ἐκπαιδευτικῆς τοῦ ζῶντος καὶ ἐργασίας. Μεταξὺ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ κέντρου, ποῦ ἀπὸ μακριὰ συνήθως προσπαθεῖ νὰ ρυθμίσῃ καὶ νὰ ὑψώσῃ τὴ λαϊκὴ μόρφωσις, καὶ τῶν χιλιάδων δημοδιδασκάλων, ποῦ εἶναι σκορπισμένοι σὲ ὅλες τίς ἐπαρχίας, σὲ κάθε χωριό, καὶ ποῦ αὐτοὶ ἔχουν πραγματικὰ στὰ χέρια τοὺς τὴν διαπαιδαγώγησις τῆς αὐριανῆς γενεᾶς, μὲ τὰ φτωχὰ ἐφόδια ποῦ τοὺς ἔχει δώσει ἡ πολιτεία καὶ ἡ μόρφωσή τοὺς ἡ ἐπαγγελματικὴ, ἐσεῖς, μὲ τὴ διάμεση θέσιν σας εἰστε στὸν κύκλον τῆς δικαιοδοσίας σας ὁ κατ' ἐξοχίαν ἐκπολιτιστικὸς συντελεστής, ποῦ πρῶτοι ἀπ' ὅλους θὰ φέρετε τὰ στοιχεῖα τῆς προόδου ὡς τοὺς τελευταίους στρατιῶτες τῆς ἔθνικῆς παιδείας καὶ μὲ τὴν καθημερινὴν προσωπικὴν, προφορικὴν, ἄμεση ἐπικοινωνία μαζὶ τοὺς γίνεστε πολῦτιμοὶ παράγοντες κάθε προκοπῆς.

Γι' αὐτὸν τὸ λόγο ἐξαρχῆς, μόλις ὁ νόμος θέσπισε τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμισις, ἀναγνώρισε τὸ κράτος τὸ ἴδιον τὴν σημασίαν τῶν μαθημάτων αὐτῶν καὶ καθώρισε ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου μας τὸ πρόγραμμά τοὺς...

... Στὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμισις ἔχομε ἕνα θεμελιώδες χαρακτηριστικόν, ὅτι τὴ διαπνέει πνεῦμα θετικιστικόν. Ἔτσι, καλύτερον στήριγμα δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη ἀπὸ τὰ μαθήματα τὰ φυσιογνωστικὰ, τόσο παραμελημένα δυστυχῶς ὡς τῶρα ἀπὸ τὸ δημοτικὸν μας σχολεῖον καὶ στὴ μέθοδον καὶ στὸ περιεχόμενον. Γι' αὐτὸ θὰ γίνη κοντὰ στὰ μαθήματα ὅσα σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις, ἰδιαίτερος κύκλος φυσιογνωστικῶν μαθημάτων.

Οἱ ἀνάγκαι τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου εἶναι βέβαια μεγάλαι καὶ πολλαπλῆς. Μὰ γι' αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀναπληρωθῶν ὅλες τοὺς μὲ μαθήματα λίγων ἐβδομαδῶν, ποῦ κέντρο τοὺς ἔχουν, καὶ πρέπει νὰ ἔχουν, τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμισις. Σὲ λίγα μόνο ζητήματα, μὲ ἄμεση σχέση μὲ τὸ ἔργον τῶν ἐπιθεωρητῶν, ἔπρεπε ἀπὸ τῶρα νὰ δοθῶν συνοπτικῆς κατ' ἀλλήλας ὁδηγίας. Ἔτσι θὰ γίνων μερικὰ ἀκόμη μαθήματα σχετικὰ μὲ τὴ νομοσχολία καὶ τὸ ἔργον τῶν ἐπιθεωρητῶν, γιὰ τὸ νῦν ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῆς γυμναστικῆς καὶ ἀκόμη γιὰ τοὺς συνεταίρισμούς, τὴ μεγάλη αὐτὴ ἐκπολιτιστικὴ ἰδέαν ποῦ ἀποστολὸς τῆς μοναδικῆς θὰ ἔχη σὲ κάθε χωριὸ τὸ δάσκαλον.

Παράλληλα μὲ τὰ μαθήματα θὰ γίνων τὰ φροντιστήρια. Μὲ τίς εἰσηγήσεις ποῦ θὰ γίνων ἀπὸ σας καὶ μὲ τίς συζητήσεις ποῦ κάθε φορὰ θ' ἀκολουθήσων, ὅχι μόνον θὰ ξεκαθαρισθῶν καλύτερα τὰ πολλαπλὰ γλωσσοεκπαιδευτικὰ θέματα τῶν μαθημάτων, μὰ καὶ προπάντων θὰ δοθῇ εὐκαιρία νὰ κρίνωμε τὸν τρόπο ποῦ καθιερώνεται ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα μὲ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ, τὴ σκοπιμότητα δῶν ἔγιναν καὶ τίς ἀτέλειαι ποῦ ἴσως παρουσιάζονται.

Αὐτὸ εἶναι σὲ γενικώτατες γραμμὲς τὸ πρόγραμμα καὶ ὁ σκοπὸς τῶν μαθημάτων αὐτῶν, ποῦ θ' ἀπαιτήσουν γιὰ μερικὲς ἐβδομάδες τὴ συνεργασίαν μας.

Γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καθιερώνεται τώρα ἡ ζωντανὴ γλῶσσα, ἡ κοινὴ διηλωμένη δημοτικὴ, καθὼς καλλιεργεῖται ἀπὸ καιρὸ στὴ σύγχρονον λογοτεχνία, κανονισμένη, σύμφωνα μὲ τις σχολικὰς ἀνάγκας, μὲ πνεῦμα φιλελεύθερο καὶ δημοκρατικόν, ὥστε καὶ στὸ αἶσθημα τῶν μορφωμένων, τῶν φωτισμένων δηλαδὴ, νὰ μὴ ἀντιστρατεύεται, ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα καὶ τὰ δικαιώματα στὴ γλῶσσα νὰ μὴ παραγνωρίζη τώρα, μὲ τὴν εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισιν. Ἄκριδῶς ἡ σημασία ποῦ κρύβεται στὴ γλωσσικὴ αὐτὴ μεταρρύθμισιν καὶ οἱ προσδοκίαις καὶ οἱ ἀξιώσεις ποῦ στηρίζουν σ' αὐτὴν κράτος καὶ κοινωνία, κάνουν βαρύτερες τὶς εὐθύναις καὶ τὶς ὑποχρεώσεις ἐκείνων ποῦ θὰ τὴν ἐφαρμόσουν, καὶ ἐπιβάλλουν νὰ μὴ παραλείψωμε τίποτε ἀπ' ὅ τι χρειάζεται ὥστε ἡ ἐπίσημη καὶ ἀνεπιφύλακτη αὐτὴ ἀναγνώριση τῆς ἐθνικῆς γλώσσας, νὰ φέρη πλούσιους καρπούς. Στὸ ἔργο αὐτὸ σὺς εἰστε καλεσμένοι νὰ συνεργασθῆτε στὴν πρώτη γραμμῇ, καὶ στὸ σκοπὸν αὐτὸ ἀποβλέπει ὁ κύκλος τῶν μαθημάτων τοῦ πρώτου αὐτοῦ συνεδρίου.

Ἄν ἠποτιμᾷ βέβαια κανεὶς μας ἄλλες σημαντικὰς ἐλλείψεις τῆς λαϊκῆς παιδείας, καὶ ὅλοι μας γνωρίζομε πόσας ἐπιείγουσας ἀνάγκας ἔχει τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ οἱ λειτουργοὶ του.

Γιὰ νὰ ὑφωθῇ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον στὴ θέσιν του, ἀνάγκη καὶ προϋπόθεσις εἶναι νὰ ἐξυψωθῇ ὁ διδασκαλικὸς κλάδος, πνευματικὰ, ψυχικὰ καὶ οικονομικὰ, ἐπιθεωρητὲς καὶ διδάσκαλοι. Γι' αὐτὸ ὅμως ἔχομε τὴν πεποίθησιν πὼς γρήγορα θὰ ἐφαρμοστοῦν ὅλα τὰ μέτρα καὶ ὅλα τὰ νομοθετήματα, ὅσα θὰ ἐξασφαλίσουν τὴν προκοπὴν τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου. Γιὰ τώρα ὅμως ἀπὸ αὐτοῦ μᾶς περιμένει ἡ ἐργασία τῆς ὁποίας τὸ σκοπὸν εἶδαμε.

Ἔχομε τὴν ἐλπίδα ὅτι τὰ μαθήματα ποῦ θ' ἀκούσετε, θὰ σᾶς δώσουν ὅλες τὶς γνώσεις, καὶ κυρίως ὅλα τὰ στοιχεῖα ὅσα χρειάζονται γιὰ νὰ συνεργασθῆτε μ' ἐπιτυχία στὴν εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισιν, καὶ ἐλπίζομε ἀκόμη πὼς ἀνάλογο θὰ εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον ἐκ μέρους σας καὶ ἰδίως ἡ συμμετοχὴ—ἐντονὴ καὶ πολυμερὴς—στὶς συζητήσεις τῶν φροντιστηρίων.

Γενικὰ, ὁ σκοπὸς τῶν μαθημάτων αὐτῶν εἶναι νὰ φωτισθῆτε οἱ ἴδιοι, γιὰ νὰ μπορέσετε ἐπειτα νὰ φωτίσετε καλύτερα καὶ τοὺς ἄλλους, νὰ φωτιστοῦμε καὶ μετὰ ἀπὸ σᾶς, ποῦ συγκεντρώνετε τὶς ἐντυπώσεις καὶ τὴν πείρα ὀλοκλήρου τοῦ δημοδιδασκαλικοῦ μας κόσμου. Τὰ πορίσματα ἰδίως ποῦ θὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴν αὐτὴν τῆς πείρας καὶ τὴν πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν ποῦ θ' ἀναπτυχθῆ στὶς φροντιστηριακὰς συζητήσεις θὰ εἶναι πολὺτιμα, ὥστε ἡ μεταρρύθμισιν ποῦ ἀπλώνεται ὅλο πλατύτερα καὶ βαθύτερα στὸ δημοτικὸν μας σχολεῖον, νὰ προσαρμοστῆ ὅλο καὶ τελειότερα στὶς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς λαϊκῆς παιδείας.

Τὸ ἀξίζει ὁ μεγάλος σκοπὸς στὸν ὁποῖον ὅλοι μας ἀποβλέπομε, νὰ κορυφώσωμε τὶς προσπάθειάς μας καὶ νὰ συντονίσωμε τὶς δυνάμεις μας, ὥστε τὸ συνέδριον αὐτό, ποῦ τὸ ἐλπίζομε, θὰ εἶναι πρόδρομος ἄλλων συνεδρίων, ποῦ θὰ καταγίνουν μὲ ἄλλα πιά ζητήματα, νὰ φύγωμε ὅλοι περισσότερο φωτισμένοι ὡς πρὸς τοὺς σκοπούς καὶ τὰ μέσα τῆς γλωσσικοεκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως, μὲ πλατύτερους ὀρίζοντες πνευματικούς, μὲ πιὸ θερμὴν πίστην στὸ μέλλον τῆς λαϊκῆς παιδείας, μὲ περισσότερην ὁρεξὴν νὰ ἐργαστοῦμε γιὰ τὴν ἀναγέννησίν της.

Ἡ γνώη ποῦ φυσᾷ σήμερον μὲ τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμισιν στὴν παιδείαν μας δὲν πρέπει νὰ πᾶν χαμένη, καὶ ν' ἀπομεινωμὲ στὸ τέλος μὲ μερικὰς ἑκατοντάδας λαϊκοὺς τύπους καὶ λέξεις, ποῦ πῆραν τὴν θέσιν ἄλλων τῶσων ἀρχαίων.

Τώρα ποῦ μαζὶ μὲ τὴ γλωσσικὴν τοῦ ἐλευθερία ἀποκτᾷ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τὴν ψυχικὴν, πρέπει νὰ δεῖξῃ πὼς τὴν ἀξίζει.

Πίσω ἀπὸ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν ἀρχαίων τύπων, καὶ βαθύτερ' ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴν τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν ἀναγνωστικῶν πρέπει νὰ αἰσθανθοῦμε τὴν ἀνάγκην τῆς ζωῆς καὶ τὴν προσπάθειαν τῆς δημιουργίας, δημιουργίας ποῦ ἐλευθερὴ πιά ἀπὸ γλωσσικὰ ὁσμά θὰ ἐργασθῆ καλύτερα μέσα στὸ σχολεῖον γιὰ νὰ τὸ ὑψώσῃ στὸ σκοπὸν του.

Τὸ φῶς ποῦ ἡ πολιτεία ὑψώνει μέσα στὸ δημοτικὸν σχολεῖον γιὰ νὰ φωτισθῆ καὶ νὰ προκόψῃ ὁ ἑλληνικὸς λαός, τὸ ἐμπιστεύεται τώρα σὲ σᾶς.

Ἔσεῖς θὰ τὸ διαδοχῆτε σ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, τὴν μεγαλωμένην σήμερον Ἑλλάδα, καὶ θὰ φροντίσετε νὰ μὴ σῆσῃ.

Μαζὶ μὲ τὸ καλῶς ὤρισται εὐχομαι νὰ πετύχῃ τὸ κοινὸν μας ἔργο.

Τὰ μαθήματα ἀρχισαν ἀπὸ τὶς 26 Ἀπρ. καὶ ἐξακολούθησαν γιὰ 5 ἐβδομάδας, 8-11 π. μ. Τὰ φροντιστήρια γίνονταν 3-5 φορὰς τὸ ἀπόγευμα ἀπὸ δύο τρεῖς ὥρας. Τὰ πρακτικὰ τῶν συζητήσεων αὐτῶν μαθαίνομε πὼς θὰ δημοσιευτοῦν ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας σὲ ἰδιαίτερον τόμο. Περιλήψεις ἔχουν ἤδη δημοσιευθῆ ἀπὸ τὸν κ. Κυριακάτο στὸν Ἐκπαιδευτικὸν ἐρευνητὴν 3 (1919) ἀρ. 39 ἀ.

Στὶς 28 Μαΐου σὲ μία τελικὴ συνάθροισιν ὁ κ. Γληνὸς ἀνασκόπησε τὸ ἔργο ποῦ ἔγινε, ὁ ἐπιθεωρητὴς κ. Π. Διβαδᾶς, εὐχαρίστησε ἀπὸ μέρος τῶν ἐπιθεωρητῶν τὴν κεντρικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου καὶ τελευταῖα ὁ ὑπουργὸς κ. Δίγκας κήρυξε τὸ τέλος τῶν ἐργασιῶν.

ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ 1914 ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ Κ^{ΑΣ} ΔΕΛΤΑ

ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

I. Ποῦ ἔχει δίκιο.

Μέσα στὶς τόσες καὶ τόσες κριτικὲς ποὺ γράφηκαν γιὰ τὰ καινούρια μας ἀναγνωστικά ξεχωρίζει μιὰ καὶ μόνη, τῆς κ. Π. Σ. Δέλτα, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸν 7 τόμο τοῦ Δελτίου τοῦ Ἐκπ. Ὁμίλου (1919, σ. 44-73) καὶ συνεχίζεται στὸ σημερινό. Ξεχωρίζει πρῶτ' ἀπ' ὅλα γιατί εἶναι γραμμμένη μὲ ειλικρίνεια, χωρὶς καμιά δυστροβουλία, παρὰ μὲ τὸν ἀποκλειστικὸ σκοπὸ, ὅπως λέει ἡ ἴδια, «να βοηθήσῃ ὥστε οἱ νέες ἐκδόσεις, εἴτε αὐτῶν (τῶν ἀναγνωστικῶν ποὺ κρίνει) εἴτε ἄλλων νὰ μπορέσουν νὰ γίνουν ἀριώτερες σύμφωνα μὲ τὶς ἰδέες τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἐπειτα ξεχωρίζει ἡ κριτικὴ τῆς κ. Π. Σ. Δέλτα, γιατί θέλει ἡ φευτιά ποὺ χτυπήθηκε ἀποτελεσματικὰ στὴ γλώσσα, νὰ χτυπηθῇ ἀποτελεσματικὰ καὶ στὴν οὐσία γιατί ἀλλιῶς ἡ μεταρρύθμιση θὰ κατανοῦσε μονάχα ἀλλαγὴ τύπων.

Μιά τέτοια κριτικὴ, στηριγμένη ἀπάνω σὲ ἠθικὸ ἐπίπεδο, εἶναι καλοπρόσδεκτη ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ὅσες ὑπερβολές ἢ ἀνακρίβειες κιὰν ἔχη. Καὶ λυπάται κανεὶς γιατί καὶ ὅσοι ἄλλοι ἔγραψαν γιὰ τὰ καινούρια μας ἀναγνωστικά δὲν πῆραν τὴν ἀποψη τῆς κ. Δέλτα, καὶ προπάντων ὅσοι ὀρκίζονται πὼς εἶναι σύμφωνα μὲ τὴ γλωσσολογικὴ μεταρρύθμιση καὶ ὅσοι περιωρίστηκαν στὸ περιθώριο, σὰ νὰ θέλουν μὲ τὴ στάση τους νὰ δείξουν πὼς ἡ μεταρρύθμιση εἶχε σκοπὸ νὰ βάλῃ στὴ θέση τῆς γραμματικῆς ποὺ εἶχαμὲ ὡς πρὶν ἀπὸ τρία χρόνια μιὰν ἄλλη. Ἐννοεῖται πὼς δὲν παραδέχομαι τὴν ἀντίληψη τῆς κ. Δέλτα, πὼς ἀν ἔβλεπα κάποια κριτικὴ ν' ἀξίζῃ τὸν κόπο, αὐτὴ δὲ θὰ ἔγραφε. Ἄν εἶναι ἔτσι τότε καλύτερα ποῦ δὲν ἔγραφε κανένας, ὅχι γιατί παραδέχομαι πὼς δὲν εἶχαν, ἀν ἤθελαν, νὰ προσφέρουν πολλὰ στὸν εὐγενικὸ ἀγῶνα μας, ἀλλὰ γιατί νομίζω πὼς οἱ μορφωμένες γυναῖκες μας μποροῦν νὰ προσφέρουν κάτι πιὸ θετικὸ γιὰ τὴ βελτίωση τῶν ἀναγνωστικῶν ἀπὸ κάθε ἀποψη.

Καὶ τώρα ἔρχομαι στὴν οὐσία τῆς κριτικῆς τῆς κ. Δέλτα. Βρίσκω πολὺ σωστὰ τ' ἀκόλουθα:

- 1) Πὼς μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ μεταχειριστῆ κανεὶς τὴ δημοτικὴ χωρὶς χυδαίότητα.
- 2) Πὼς εἶναι ἀποκρουστικὴ ἡ ταπεινοσύνη τοῦ φτωχοῦ μὲ τὸ σκυφτὸ κεφάλι ποὺ δέχεται τὴ μεγαλοδωρεὰ τοῦ ἀντιπαθητικοῦ «πλοῦσιου».
- 3) Πὼς εἶναι πρόστυχο νὰ μαθαίνουμε τὰ παιδιὰ νὰ περιμένουν ἀμοιβὴ γιὰ κάθε καλὴ σκέψη ἢ πράξη καὶ νὰ τοὺς ἀρέσῃ τὸ εὐκολο κέρδος.
- 4) Πὼς πρέπει ν' ἀποφεύγουν τ' ἀναγνωστικά τὸν φευτορομαντισμὸ, νὰ εἶναι οἱ ἥρωές τους ὑπερευαίσθητοι.
- 5) Εἶναι πολὺ σωστὰ ὅσα λέει γιὰ τὸ ἀληθινὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἀληθινὴ φιλοπατρία. Τὰ κούφια λόγια δὲν κάνουν τὸν ἀληθινὸ φιλόθησκο καὶ φιλόπατρι.
- 6) Πὼς τὰ παιδιὰ εἶναι ἀφύσικο νὰ μιλοῦν μὲ ρομαντικὸ ἔπος «Ἐκεῖ ἔξω ποὺ

γλυκὰ μουρμουρίζει τὸ ποτάμι κ.τ.τ...» καὶ μάλιστα δταν θέλουν νὰ δείξουν τὴν εὐγνωμοσύνη στὴ μητέρα τους.

7) Πὼς πρόστυχη δουλειὰ δὲν ὑπάρχει παρὰ στὸ πνεῦμα ἐκείνου ποὺ τὴν αἰσθάνεται πρόστυχη, καὶ πὼς ὁ καθένας τὴ δουλειὰ τὴν ὑψώνει ἢ τὴ χαμηλώνει ἐκεῖ ποὺ στέκεται ὁ ἴδιος.

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσω πὼς τ' ἀναγνωστικά ποὺ κρίνει ἡ κ. Δέλτα εἶναι τῆς πρώτης χρονιάς, δταν πρωτομπῆκε στὰ σχολεῖα ἡ δημοτικὴ, καὶ εἶναι γνωστὸ πὼς γράφηκαν πολὺ βιαστικά. Μὲ τοῦτο δὲ θέλω νὰ εἰπῶ πὼς οἱ συγγραφεῖς μποροῦν νὰ δικαιολογηθοῦν, μὰ μέσα σ' ἕνα μῆνα ποὺ γράφηκαν ἦταν κελὸ φυσικὸ νὰ ἔχουν λάθῃ πολλὰ καὶ σημαντικὰ καὶ ὅσοι καταπιάνονται μὲ τὴν κριτικὴ τῶν ἀναγνωστικῶν πρέπει πολὺ νὰ λογαριάζουν τὴ βία ὅχι μονάχα γιὰ κείνα ποὺ πρωτογράφηκαν, μὰ καὶ γιὰ ὅσα θὰ γράφονται γιὰ κάμποσα ἀκόμη χρόνια. Ἔτσι δταν ἔχωμε ὡς βάση τὴν καλὴ πίστη τῶν κριτῶν καὶ τίς δυσκολίες ποὺ παρουσιάζονται ἀναπόφευκτα στοὺς συγγραφεῖς στὶς πρώτες τους προσπάθειες θὰ ἔχωμε ὅπωςδήποτε ἕνα τέλειο μέτρο τοῦ κατὰ πόσον προχωροῦμε στὴν πρόοδο ἢ ὄχι.

II. Ποῦ δὲν ἔχει δίκιο.

Ἐνας ποὺ θὰ πρωτοδιαβάσῃ τὴν κριτικὴ τῆς κ. Δέλτα καὶ δὲν ἔχει παρακολουθήσῃ τὴ δράση της, θὰ νομίσῃ πὼς μὲ ὅλη τὴν ειλικρίνεια ποὺ εἶναι γραμμμένη εἶναι καὶ λίγο προσωπικὴ, ἀν θέλετε μάλιστα καὶ κάπου πολὺ προσωπικὴ π. χ. στὰ μέρη ποὺ κρίνει τ' ἀλφαριθμητάρια τῶν Παπαμιχαήλ καὶ Σουκώκη καὶ τὸν Πέτρο Λάρα τῆς Β' δημοτικοῦ τοῦ Παπαμιχαήλ. Κάθε κριτικὸς βιβλίου χρειάζεται ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀμεροληψία πρῶτα νὰ ξεχωρίσῃ τὴν κεντρικὴ ἢ τίς κεντρικὰς ἰδέες ποὺ περιέχει τὸ βιβλίο καὶ ἔπειτα νὰ τονίσῃ τὰ προτερήματά του, γιατί ἔτσι θὰ ξεχωρίσῃ εὐκόλα τὰ ἐλαττώματα καὶ θὰ ἔρθουν φυσικὰ καὶ ἀβίαστα ὅσα πρέπει νὰ κατέχουν τὸ κέντρο καὶ ὅσα πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν στὸ περιθώριο. Ἄν προχωροῦσε ἔτσι ἡ κ. Δέλτα ἡ κριτικὴ της θὰ ἦταν ὀλωσθιῶδους ἀψευδίαστη.

Στὸ Ἄλφαριθμητάριο, μέρος Α' τοῦ Παπαμιχαήλ βρίσκει ἐγωϊστικὸ νὰ μιλεῖ ἡ Δαφνούλα ὅλο μὲ τὸ ἐγώ. Θὰ ἦταν σωστὸ ἀν φαινόταν πὼς μιλεῖ μὲ ἐγωϊστικὸ σκοπὸ. Αὐτὸ ὅμως δὲ φαίνεται παρὰ πὼς μιλεῖ, ὅπως μιλοῦν ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς ἡλικίας της ποὺ πρώτη φορὰ παίρνουν συνείδηση τῆς ἀτομικότητάς τους.

Στὸ Ἄλφαριθμητάριο, μέρος Β' τοῦ Παπαμιχαήλ τὰ δύο ἀδερφάκια ἔ Γιώργος καὶ ἡ Δαφνούλα εἶναι ὅπως τὰ θέλει ἡ κ. Δέλτα καὶ ὅμως βρίσκει ὅσο τρία ψεγάδια καὶ δὲ λέει οὔτε ἕνα ἐπαινετικὸ λόγο. Εἶναι φυσικὸ καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ παίρνουν τὴν πιὸ φροντισμένη ἀνατροφή κάποτε καὶ ἀθελά τους νὰ κάνουν κάτι ἀπρεπο καὶ ν' ἀναγκάζουν καὶ τὴν πιὸ ὑπομονητικὴ καὶ μορφωμένη μητέρα νὰ μεταχειριστῆ μέσο ποὺ ἡ παιδαγωγικὴ θεωρία ν' ἀποκρούῃ. Ἐπειτα ἔβρομε πὼς καὶ ὁ πιὸ τέλειος ἥρωας ἔχει τίς ἀδυναμίες του καὶ πὼς οἱ ἀδυναμίες αὐτὲς δὲ μένουν ἀπαρατήρητες ἀπὸ τὰ παιδιὰ καὶ τὸ δάσκαλο. Ὁ δάσκαλος θὰ δηγήσῃ τὰ παιδιὰ νὰ κρίνουν τὴν κάθε μιὰ πράξη καὶ νὰ ξεχωρίζουν τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακὸ, τὸ εὐγενικὸ ἀπὸ τὸ πρόστυχο κτλ.

Κάπου λέει γιὰ τὸ ἴδιο ἀναγνωστικὸ πὼς δὲν εἶχε σωστὰ τὰ μυαλά της ἡ Δαφνούλα ποὺ ἤθελε ν' ἀγκαλιάσῃ τὸν ἥλιο. Νομίζω πὼς ὅλα τὰ μικρὰ παιδιὰ ἔχουν παρόμοιες ἐπιθυμίες.

Γιὰ τὸ Ἄλφαριθμητάριο, μέρος Β' τοῦ Σουκώκη, ἔχω νὰ παρατηρήσω πὼς μ' ὅλες

τις υπερβολές που έχει μās παρουσιάζει μιὰ οικογένεια όπου επικρατεί μιὰ ατμοσφαιρα αγάπης και ήμερότητας με τρόπο που μπορεί να ήπηρεάση τὰ παιδιά και τις αϊκογένειες που θά τὸ διαβάξουν.

Παλαμικήλ, Πέτρος Λάρας, ἀναγνωστικό Β' Δημοικου.

Ὁ Πέτρος Λάρας είναι διασκητή του Ροθινσόνα του Δανιήλ Φῶ με τὸ σκοπὸ νὰ διδάξη στὰ παιδιά με πούους και πόσους ἀγῶνες ή ἀνθρωπότητα ήφτασε στὸ σημερινὸ πολιτισμὸ. Για νὰ ἐπιτύχη τὸ σκοπὸ παρουσιάζει ἕνα παιδί που δὲ θέλει νὰ μάθη τίποτα κι ἂν μαθαίνει κάτω τὸ μαθαίνει ἐπιπόλαια, κι όταν ἀργότερα ήρχεται στην ἀνάγκη νὰ τὸ χρησιμοποιήση τὸ θυμάται ὅστερα ἀπὸ πολλή σκέψη. Για νὰ ζήση φαντάζεται πὼς ἀρκει νὰ ταξιδέψη μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του. Δὲ θέλει νὰ παραδεχτῆ τὴ συμβουλή του πατέρα του πὼς θά εὐτυχίση ἂν ήργαστῆ στην πατρίδα του και μάλιστα ἂν ήξεκολουθήση τὸ ἐπάγγελμά του. Φυσικὰ ὁ πατέρας του μπορούσε νὰ τὸν κἀνὴ ναυτικὰ, νὰ τὸν ἀφήση δηλαδὴ ν' ἀκολουθήση τὴν κλίση του, μὰ δὲν τὸ θεώρησε καλὸ, ἀφοῦ δὲν είχε ἄλλο ἀγῶρι, νὰ πᾶνε τὸσω χρόνων κόποι χαμένοι.

Ὁ Πέτρος φεύγει μυστικὰ ἀπὸ τοὺς γονεῖς του και τὸ καράδι που ταξίδευε ναυαγεί σ' ἕνα ήρημόνησο όπου τὰ κύματα τὸν πετοῦν μόνο, γυμνὸ, χωρὶς κανένα μέσο νὰ ήπαρέσῃ στὶς πρώτες κι ἀπαραίτητες ἀνάγκες του. Θά ήταν ἀφύσικο ἕνας νέος κι ἂν ήταν 19 χρόνων με τὰ διανοητικὰ ἐφόδια που είχε νὰ μὴν ήχη τοὺς φόβους του πρωτόγονου ἀνθρώπου και νὰ μείνη ἀσυγκίνητος παραβάλλοντας τὴν κατάντια του με τὴν εὐτυχία που θά είχε ἂν ἀκολουθοῦσε τις συμβουλές του πατέρα του και τῆς μητέρας του. Ὁ ἀναγνώστης τώρα ἀνυπομονεῖ νὰ μάθη ἕτσι που κατάντησε τί θά κἀμη; θά μπορούσε νὰ ζήση; θά βρῆ μόνος του τὸ θάρρος που τὸυ χρειάζεται; Πολὺ ψυχολογημένα ήρχεται νὰ ζήτηση προστασία ἀπὸ τὸ θεὸ, τὸ θεὸ που ἀνταποκρίνεται στην ἀντίληψη του πρωτόγονου ἀνθρώπου μὰ και τὸυ πὸ μορφωμένου ἀνθρώπου, ὅσο κι ἂν τὸυ ἀρέση νὰ παίξῃ με τις λέξεις. Στη-ρριγμένους λουπὸν στην ἔλπιδα, τὸ θάρρος, τὴν ἵπομονή και ἕπιμονή φτιάνει σπῆτι, βολεύεται ἐκεῖ μέσα ὅσο μπορεί καλύτερα, γίνεται κυνηγὸς βοσκὸς, φτιάνει παπού-τσια, ρούχα κτλ. Κι όταν ἀπὸ τις πολλές φροντίδες ἀρρωσταίνει δὲν ήπρεπε νὰ θυμηθῆ τὴν μητέρα του και νὰ κλάψη;

Μετὰ τὴν ἀρρώστια του ὁ Πέτρος ρίχεται με καινούριο θάρρος στὴ δουλειὰ νὰ κἀμη ὅ τι μπορούσε για νὰ προκόψη ὡς ἄτομο· γίνεται γεωργὸς, ἀπὸ τυχαίω γεγονὸς ἀποχτᾶ φωτιά, φτιάνει τσουκάλι, φένει φωμὶ κτλ. και στὸ τέλος κατα-πιάνεται νὰ φτιάση βάρκα νὰ ξαναγυρίση στην πατρίδα του.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Πέτρος φοβήθηκε ἱπερβολικὰ όταν εἶδε πατημασιές στην ἀμμουδιά, σημαδὲ πὼς πᾶτησαν στὸ νησί του ἄγριοι, μὰ τὴ στιγμή που βλέπει τοὺς ἄγριους νὰ κυνηγοῦν ἕνα δμόφυλό τους αἰχμάλωτο νὰ τὸν σκοτώσουν παίρ-νει θάρρος και κατορθώνει νὰ σκοτώση τοὺς κακούργους και νὰ σῶση τὸν αἰχμάλωτο.

Στὸ σημείο αὐτὸ ὁ ἀναγνώστης ήρωτᾶ: τί θά κἀμη τὸν αἰχμάλωτο ὁ Πέτρος; Και μαθαίνει πὼς ὁ Πέτρος έχει μεγάλη χαρὰ που θά ήχη ἕνα σύντροφο, του μαθαίνει τὴ γλώσσα του και φροντίζουν οἱ δύο τους νὰ καλύτερέψουν τὴ ζωὴ τους. Ἄλλω ναυάγιο τοὺς προμηθεῖται διάφορα ήργαλεῖα, ρούχα, τροφές βιβλία και ἕτσι τὰ παιδιά μαθαίνουν τί μπορεί νὰ κἀμη κανεὶς μόνος, με ἕνα σύντροφο και χωρὶς ξένα ήργαλεῖα και ξένα ἀγαθὰ και στὸ τέλος με τὰ ξένα ήργαλεῖα και τὰ ξένα

ἀγαθὰ. Ἔτσι φτάνομε στην ἀνάγκη τῆς κοινωνίας και τῆς στενῆς ἀλληλεγγύης τῶν μελῶν τῆς.

Στὸ μέρος αὐτὸ έχει, ὅπως εἶπα, δίκαιο ή κ. Δέλτα, πὼς δὲν ήπρεπε ὁ Πέτρος με τὴ ρητορεία νὰ προσπαθῆ νὰ γεννήση στὸ μαθητῆ του θρησκευτικὰ συναισθή-ματα με μιὰ παρατήρηση πὼς δὲν μπορούσε νὰ τοῦ εἰπῆ ὅστε ὅσα λέει για τὸ ήργο του Χριστοῦ γιατί τὰ παιδιά τῆς Β' τάξεως που τὸ διαβάξουν τὸ βιβλίο δὲν είναι σὲ θέση ν' ἀντιληφθοῦν ἀκόμη τόσο ἀνώτερη διδασκαλία.

Μὲ ὅλα ὅσα λέει ή κ. Δέλτα πὼς ὁ Πέτρος είναι θειλὸς, πολεμᾶ με τὸν ἄγριο του, τὸν Παρασκευᾶ και ήπερασιζει τὰ ἀγαθὰ του, που με τὸσους κόπους τὰ ἀπό-χτησε, με ἄλλους ἄγριους και ἕλευθερώνει τὸν πατέρα του Παρασκευᾶ κι ἕναν Ἑθρωπαίω. Αὐτὸς διηγείται πὼς οἱ ἄγριοι που τοὺς ήφσαν στὸ νησί νὰ τοὺς φᾶνε ήχουν αἰχμαλώτους πατριῶτες του και τὸν παρακαλεῖ νὰ τοὺς βοηθήση νὰ τοὺς ἕλευθερώσουν. Ὁ Πέτρος μαζί με τὸν Παρασκευᾶ, τὸν πατέρα του και τὸν Ἑθρω-παίω φροντίζει νὰ ήτοιμάση ὅ τι χρειάζεται για δεκάκι ἄλλους σύντροφους. Ἐδῶ κἀνει παρατήρηση ή κ. Δέλτα για τὸ ήγγραφο που ἕδωσε ὁ Πέτρος νὰ ήπογρά-φουν ὅσοι ήθελαν νὰ ήρθουν νὰ καθήσουν μαζί του. «Ὁ Πέτρος Λάρας είναι και θά μείνη κύριος του νησιῶ. Θά τὸν ἀκοῦμε σὲ ὅ τι μās προσταζει. Ἔχομε χρέος νὰ εἶμαστε τίμιοι κι ήργατικοι και νὰ ήπερασιζόμαστε τὸν ἀρχηγὸ μας Πέτρο Λάρα και τὴν ἀποικία του».

«Φροντίζομε για τὰ συμφροντάκια μας» λέει ή κ. Δέλτα. Δὲν τὸ πιστεύω. Ἐδῶ πρόκειται νὰ συγκροτηθῆ ή πρώτη κοινωνία. Ἡ κοινωνία χρειάζεται τὸν ἀρχηγὸ τῆς. Δὲν ἀξίζει νὰ είναι ἀρχηγὸς ὁ Πέτρος; Δὲν ἀνήκει σ' αὐτὸν τὸ νησί; Ἔπρεπε ν' ἀφήση ὅποιον τύχη νὰ ήρθῃ νὰ τοῦ καταστρέψη ὅ τι μέσα σὲ τόσα χρόνια και με τὸσους κόπους και φροντίδες ἀπόκτησε; Ἄλλὰ ήρωτᾶ ή κ. Δέλτα: και τί θά ἐμπόδιζε νὰ ήπογράψουν οἱ σύντροφοι του Ἑθρωπαίου κι ὅστερα ν' ἀθε-τήσουν τὴν ήπογραφή τους και νὰ κἀμουν ὅ τι ήθελαν; Ἐ, βέβαια, τίποτε δὲν τοὺς ἐμπόδιζε. Ἄλλὰ τότε μπορούμε νὰ εἰποῦμε τὸ ἴδιο και για τόσα ἄλλα ήγγραφα που ἀνταλλάσσουν μεταξῶ τους οἱ ἄνθρωποι.

Μιὰ σωστὴ πολὺ σωστὴ παρατήρηση έχει στὸ παρακάτω. Ὁ Πέτρος ἀφήνει τὸν πατέρα του Παρασκευᾶ και τὸν Ἑθρωπαίω νὰ πᾶνε νὰ φέρουν τοὺς ἄλλους κι αὐτὸς με τὸν Παρασκευᾶ μένουν στὸ νησί. Ἀλήθεια θά ήταν πὸ γενναίω ἂν πήγαινε μαζί τους νὰ κινδυνέψη.

Ὁ Παρασκευᾶς ἀνέβαινε κἀθε πρωὶ νὰ ἱδῆ ἂν θά φανῆ ή βάρκα με τὸν πατέρα του με τοὺς Ἑθρωπαίους. Μιὰ μέρα εἶδε νὰ πλησιάξῃ στὸ νησί μιὰ βάρκα με ἀγγλικὴ σημαία. Τὸ πλήρωμα ἐνὸς ἀγγλικῶ καραβιοῦ είχε στασιασει κι ήφσαν μερικὸι ναῦτες τὸν πλοίαρχο νὰ τὸν σκοτώσουν για νὰ τοῦ πάρουν τὸ καράδι και νὰ ζήσουν ὡς πειρατῆς Ὁ Πέτρος, ὁ θειλὸς και κλαψιάρης κατὰ τὴν κριτικὴ τῆς κ. Δέλτα με πολλή μεγάλη γενναίότητα πολεμᾶ κι ἕλευθερώνει τὸν πλοίαρχο και καταστρώνει τὸ σχέδιο πὼς θά ξαναπάρουν τὸ καράδι. Κι ἐδῶ δὲν ἀκολουθεῖ τὸν πλοίαρχο ὅχι γιατί φοβάται παρὰ γιατί χρειάζεταν ἕξυπνάδα κι ὁ πλοίαρχος με τοὺς ναῦτες που μετάνησαν ήταν ἱκανὸς νὰ πραγματοποιήση τὸ σχέδιο. Κι ἀλη-θινὰ ὁ πλοίαρχος κατῶρθωσε νὰ ξαναπάρῃ τὸ καράδι κι ἀπὸ εὐγνωμοσύνη φέρνει πίσω στην πατρίδα του τὸν Πέτρο Λάρα. Τοὺς πρωταίτιους ἀντάρτες τοὺς ἀφή-νουν στὸ νησί νὰ τοὺς σωφρονίση ή ήργασία. Σὲν πατέρας τοὺς συμβουλεύει πὼς θά ζήσουν και τοὺς ἀφήνει ὅλα ὅσα ἀπόκτησε τόσα χρόνια κι ὅ τι ἄλλω ζήτησαν

ἀπὸ τὸ καράβι παρακαλεῖ τὸν πλοίαρχο νὰ τοὺς τὸ δώσει καὶ δὲν τοὺς δίνει μόνο ροῦμι γιατί αὐτὸ τοὺς κατάντησε ἐγκληματικούς.

Στὸ νηοὶ ποὺ ἔμενα τὸ δευτέρου καράβι ποὺ ναυάγησε βρήκε καὶ μιὰ κάσα λίρες. Στὸ γυρισμὸ σύμφωνα μὲ τὰ γράμματα ποὺ βρήκε μέσα ζητεῖ καὶ βρίσκει τὸν ἰδιοκτῆτη καὶ τοῦ δίνει τὰ χρήματα καὶ δὲ δέχεται νὰ τὰ μοιραστῆ μαζί του ὅπως τοῦ εἰήτησε ἓ καλὸς ἀνθρώπος σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιο.

Δὲ ζητεῖ τὴν εὐτυχία του στὸ εὐκόλο κέρδος, νὰ γυρίσῃ στὴν πατρίδα του μεγάλος καὶ τρανὸς μὲ τὴ βοήθεια τῆς τυφλῆς τύχης.

Ὅταν γύρισε στὴν πατρίδα του βρίσκει πολὺ γέροντα τὸν πατέρα του, γίνεται διευθυντὴς στὸ κατὰστάσιμόν του, ζῆ μὲ τὴν ἐργασία του.

Ἐπιθεώρησις πῶς ἔνα τέτοιον ἥρωα δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ὀνομάσῃ κανεὶς πρόστυχο, δειλό, κλαψιάρη καὶ συμπεροντολόγο. Ἡ ἀνάλυσις μᾶς τὸν παρουσιάζει ὡς ὀλομοδίλου διαφορητικό. Ἐστὶ τὰ ψεγάδια ποὺ σημεῖωσε ἢ κ. Δέλιτα μένουσι δὲλα σχεδὸν στὸ περιθώριον. Ὁ ἀναγνώστης μικρὸς ἢ μεγάλος θὰ προσέξῃ εἰς ὅσα παραπάνω εἰσημείωσα καὶ τὰ ἄλλα ἢ δὲ θὰ τὰ προσέξῃ διόλου ἢ θὰ εἰπῇ ἂν διορθωθῶν ὅσα προξενοῦν κακὴ ἐντύπωση καὶ μισῶνουν τὴν ἀξία τοῦ ἥρωά του πῶς τὸ βιβλίον ἀξίζει νὰ διαβασθῆ ἀπὸ τὰ ἑλληνόπουλα.

Τέλος πρέπει νὰ τονισθῆ καὶ τοῦτο ὅτι ἡ θέση τοῦ Πέτρου εἶναι πολλοὶ μὰ πάρα πολλοὶ Ἕλληνας ποὺ πᾶνε χαμένοι. Μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ εὐκόλου κέρδους πολλοὶ ἀφῆσαν τὰ χωράφια τους, τὴν ἐτοιμὴν ἐργασίαν τους καὶ χωρὶς τὰ ἐφόδια ποὺ χρειάζονται νὰ προκόψουν οἰκονόμησαν μονάχα τὸ ναῦλο καὶ πῆγαν στὴν Ἀμερική. Ἐκεῖ κατὰ γενικὸν κανόνα ρίχτηκαν εἰς κάθε δουλειὰ ποὺ κατὰ τὴν ἰδέαν τους θὰ τοὺς ἔκανε γρήγορα πλοῦσιους. Καμιὰ συστηματικὴ ἐργασία καὶ κανένας ὑπολογισμὸς παρὰ ὅπως πᾶνε οἱ στραβοὶ στὸν Ἄδη. Καὶ εἶναι ἀλήθεια πῶς ἀπὸ τοὺς πολλοὺς μερικοὶ ἔγιναν πλοῦσιοι καὶ ἄριστοὶ εὐπόροι μὰ οἱ περισσότεροι εἶναι σωστοὶ τυχοδιώκτες στὰ τυφλά. Ὁ Πέτρος Ἀφάρας μπορεῖ νὰ διδάξῃ πολλοὺς μικροὺς νὰ μὴν ἀκολουθήσουν τὸ παραδειγμὰ τῶν μεγάλων ποὺ χωρὶς λόγον καὶ καμιὰ προτομομασίαν ἔφυγαν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους ὅπου μποροῦσαν νὰ ζήσουν πολὺ καλὰ.

Ἀθήνα 5 Νοέμβριον 1919

Νώντας Ἐλατος

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

**Τὸ συνέδριον τῶν δημοδιδασκάλων Ἀργολίδος μετὰ βαθεῖαν, ἐμπεριστάτω-
μένην καὶ ἐνδελεχῆ μελέτην τῶν παρ' ἡμῖν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων**

Ψηφίζει

1) Ἐκφράζει ἀπόλυτον καὶ ὀλοθερμον τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὴν Στὴν Κυβέρνησιν διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς λαϊκῆς ἐκπαιδεύσεως πατρικὴν μέριμναν αὐτῆς, ἐκδηλουμένην διὰ τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως, σκοπὸς τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀπὸ τοῦ μασαιωνισμοῦ εἰς τὸν ὅποιον ἦτο ἀποχρεωμένον μέχρι σήμερον νὰ δουλεύῃ κατὰ τὸν μᾶλλον δουρικὸν τρόπον.

2) Καθικεταῖαι Αὐτὴν, ὅπως εὐαρεστηθῆ καὶ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ταχυτέρας ἐπεκτάσεως τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τε τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ

γυμνάσια ἐπ' ἀγαθῆ τοῦ τε ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Κατὰ τὴν ἐν λόγῳ μεταρρυθμίσειν ἀνάγκη νὰ καθορισθῆ σαφῶς ὁ σκοπὸς, ἐν ὅψει νὰ ἐπιδιώξῃ ἕκαστον σχολεῖον, παύσῃ δὲ τὸ κατώτερον νὰ εἶναι ἐξυπερευκρινὸν τοῦ ἀμείωτος ἀνωτέρου, τῆς ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖῳ φοιτήσεως καθοριζομένης γενικῶς ἔξαστοῦς τοῦλάχιστον.

3) Τὸ συνέδριον ὄχι εὐχαρίστως παρετήρησε μίαν ἄκραν συντηρητικότητα, ἀφορῶσαν εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἰδίᾳ δὲ τῆς γλωσσικῆς, αἰσθάνεται δὲ ὑποχρεωσίν του νὰ γνωρίσῃ τῇ Στῇ Κυβερνήσει ὅτι εὐχαρίστως θὰ ἔβλαπε τὴν μεταρρυθμίσειν ῥιζοσπαστικωτέραν, εἰδικωτέραν δὲ θεωρεῖ ἀπαραίτητον τὴν κατάργησιν τῶν πνευμάτων καὶ τόνων, ἀντικαθισταμένων τῶν τελευταίων δι' ἐνὸς σημείου, ἀφ' οὗ οὐδεὶς λόγος οὔτε σκοπιμότητος, οὔτε ἐκπαιδευτικῆς ἐπιβάλλει τὴν ἐξ αἰτίας τούτων τυραννίαν μαθητῶν καὶ διδασκάλων.

4) Καθικεταῖαι Αὐτὴν ἐπίσης, ὅπως ὡς τάχιστα μεριμνήσῃ περὶ συγκροτήσεως τῆς παρ' ἡμῖν γυναικείας ἐκπαιδεύσεως, ἀπαραίτητου καὶ στοιχειώδους παράγοντος ἐκπολιτισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

5) Ἐπίσης τὸ συνέδριον τῶν δημοδιδασκάλων Ἀργολίδος θεωρεῖ ὑπερτάτην ὑποχρεωσίν αὐτοῦ νὰ παρακαλέσῃ θερμῶς τὴν Στὴν Κυβέρνησιν, ὅπως ταχέως ἐπίσης μεριμνήσῃ περὶ ἰδρύσεως πρακτικῶν σχολῶν πάσης φύσεως, ἵνα μὴ τὸ ἑλληνικὸν Κράτος φαίνεται ἐπὶ τοσοῦτον καθυστεροῦν εἰς τὴν πρακτικὴν μόρφωσίν του, ἢ ἀνάγκη τῆς ὁποίας, πάντοτε μὲν, ἐπ' ἐσχάτων μάλιστα κατέστη προφανῆ καὶ ἐπιτακτικῆ.

6) Διαθέριμος ἐπίσης καθικεταῖαι τὴν Στὴν Κυβέρνησιν ὅπως λαμβάνουσαν ὑπερτάτην τὴν ὁσημέραι προφανεστέραν καθισταμένην ἑλλείψιν τοῦ προσωπικοῦ τῶν δημοτικῶν σχολείων, μεριμνήσῃ περὶ συστάσεως τῶν ἀπαραίτητων διδασκαλείων ἀρρέων καὶ θηλέων, δι' ὧν θέλει καταστῆ δυνατὴ ἡ ἐπάρκεια τοῦ προσωπικοῦ, διότι τὸ συνέδριον θεωρεῖ ἀγαχρονισμὸν πλήρη τὸ νὰ μένουσι ἐπὶ ἔτη ἡδὴ σχολεῖα ἄνευ διδασκάλων.

7) Φρονεῖ ὅτι τὰ μέγιστα ἴθιβε συντελέσῃ εἰς τὴν δημιουργίαν καλοῦ καὶ φωτισμένου προσωπικοῦ ἢ ἀποστολῆς ἐτησίως 30 τοῦλάχιστον δημοδιδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἰς τὴν Ἑδρώπην πρὸς εὐρυτέρας σπουδὰς καὶ πρὸς τοῦτο θερμῶς παρακαλεῖ τὴν Στὴν Κυβέρνησιν.

8) Αἰσθάνεται, τέλος ὑπερτάτην αὐτοῦ καθήκον τὸ συνέδριον νὰ γνωρίσῃ τῇ Στῇ Κυβερνήσει ὅτι πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρυθμίσειν ἀποδλέπουσαν καὶ ἐκ τῆς ὁποίας μεταρρυθμίσεως τὸ συνέδριον προσδοκᾷ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὴν δημιουργίαν νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, θέλει εὐρη πάντα διδασκαλον πρόθυμον καὶ ἀφοσιωμένον δηγρέτην, δηλοῖ δὲ ἀπροκαλύπτως καὶ διακηρύττει στεντορείως ὅτι τάσσεται προθύμως καὶ ὑπερηφάνως παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῆς ἐτοιμὸν πρὸς πᾶσαν θυσίαν ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως μιᾶς λαϊκωτέρας καὶ ἐθνικωτέρας ἰδεολογίας εἰς τὴν ἐκπαιδεύσειν.

Εὐπειθέστατοι

Οἱ δημοδιδασκαλοὶ Ἀργολίδος
(Ἐποταὶ αἱ ὑπογραφαί)

«ΟΙ ΥΠΟΝΟΜΕΥΤΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ

Ο κ. Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΕΙ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΕΙ!»

Με τέτοιον τίτλο δημοσιεύεται τις ημέρες αυτές στην «Εφημερίδα «Εμπρός»» δόκιμη σειρά από άρθρα του κ. Χατζιδάκι για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Στο πρώτο του άρθρο ο κ. Χ. επικρίνει το έναρκτηριο μάθημα του κ. Δελμούζου στους δημοδιδασκάλους, που δημοσιεύθηκε στους παραρτημένους τόμους του Δελτίου του Ε. Ο. και βγῆκε σὲ ιδιαίτερο παράρτημα του Δελτίου του Υπουργείου. Ἄντι γὰρ κάθε ἄλλη κριτική ξαναδημοσιεύουμε στις στήλες του Δελτίου μας δλόκληρο αὐτὸ τὸ ἄρθρο, γιατί μ' αὐτὸ ο κ. Χ. ἀποκαλύπτει κατὰ πῶς ἦταν καὶ καιροὶ νὰ ξεσκεπασθῆ καὶ γιὰ τὸν πολλὸν κόσμον «ἀποκαλύπτει» τὸν κ. Χατζιδάκι καὶ ὡς ἐπιστήμονα καὶ ὡς χαρακτηῖρα.

Οἱ κ. κ. ἀνώτεροι ἐπόπται τὸ εκπαιδευτικὸν αὐτῶν σύστημα ἐν μὲν τῇ πράξει ἐφήρμοσαν εἰς τὰ ἀναγνώστικὰ βιβλία, τὰ ὅποια ὑπ' αὐτῶν συνετάχθησαν ἢ ὑπὸ ἄλλων συνταχθέντα μεταρρυθμισαν κατὰ τὰς γλωσσικὰς αὐτῶν θεωρίας, θεωρητικῶς δὲ ἐξέθηκον εἰς τρία παρατήματα, ὧν τὸ πρῶτον συνέγραψεν ο κ. Δελμούζος, τὸ β' ο κ. Μπούτουρας καὶ τὸ γ' ο κ. Τριανταφυλλίδης. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ τρίτου, φέροντος τὴν ἐπιγραφὴν «*Ἡ γραμματικὴ διδασκαλία τῶν τριῶν πρώτων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου*» ἐγινεν ἤδη ὁ προσήκων λόγος, περιορισμέθα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν δύο ἄλλων.

Ἐν τῷ πρώτῳ παραρτήματι, φέροντι τὴν πομπώδη ἐπιγραφὴν *Πρὸς τὴν εκπαιδευτικὴν ἀναγέννησιν*, ἐκτίθεται τὸ εκπαιδευτικὸν σύστημα, τὸ ὅποιον οἱ ἀναλαβόντες νὰ ἐφαρμόσουν τὴν μεταρρύθμισιν κ. κ. ἐπόπται μετὰ τοῦ κ. Γεν. Γραμματέως, εἶχον ἤδη πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ 1910, καλλιεργήσει καὶ διατυπώσει εἰς τὸ Δελτίου τοῦ Ὀμίλου αὐτῶν. Ἀναγινώσκων τις τὸ σύστημα τοῦτο, προσκρούει εἰς πολλὰ, καὶ πρῶτα πρῶτα εἰς τὸ κυριώτατον, εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ σχολείου. *Τὸ σχολεῖο ἔχει, ὡς ἐπὶ λέξει λέγεται ἐν σελ. 4, σκοπὸν νὰ μορφώσῃ ἀνθρώπους πού νὰ μποροῦν νὰ ζήσουν παραγωγικὰ καὶ δημιουργικὰ στὸν τόπον πού ἀνήκουν.* Ἄλλοτε ἐδιδάσκοντο ὅτι σκοπὸς τοῦ σχολείου ἦτο ἡ ἀγωγή (δι' ἣ καὶ παιδαγωγοὶ ὀνομάσθησαν οἱ ἐξοχώτεροι διδάσκαλοι) καὶ μάλιστα ἀγωγή ἠθικὴ, θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ. Σήμερον δὲ ἐν τῷ σκοπῷ τοῦ σχολείου τῶν κ. κ. ἀνωτέρων ἀποπτῶν οὔτε ἀγωγή οὔτε θρησκεία ἢ θεὸς οὔτε πατρίς ἢ παρελθὼν τοῦ ἔθνους ἡμῶν περιλαμβάνεται. Οὐδὲ ἐν σελ. 14 ὅπου ἀναγράφεται «*τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ κύκλος τῶν μαθημάτων*» γίνεται μνεῖα τις ἢ λόγος περὶ τῶν πραγμάτων τούτων. Πάντα ταῦτα ἔχουν, ὡς φαίνεται, καθ' ὅλοκληρίαν ἐξοβλισθῆ ὑπὸ τῆς νέας παιδαγωγικῆς τῶν κ. κ. ἐποπτῶν. Καὶ ἀληθῶς οὐδὲν ἔχνος τούτων εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑπὸ τῶν κ. κ. ὑποπτῶν συνταχθέν ἀναγνώστικόν «*τὰ Ψηλὰ βουνά*». Παρόμοιον σκοπὸν ἐπιδιώκει καὶ ἡ μόρφωσις χαρακτηῖρων, ὅπως ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ἀναγνώσκεται «*Μὲ τὴν μόρφωσιν χαρακτηῖρων πού νὰ μποροῦν νὰ ζήσουν παραγωγικὰ καὶ δημιουργικὰ στὸν τόπον τους, προκόβουν τ' ἀγαθὰ τοῦ ἔθνικοῦ πολιτισμοῦ . . .*». Ἄλλὰ τότε ἐρωτᾶται: Τί διαφέρει τὸ σχολεῖον τοῦτο τῶν κ. κ. ἐποπτῶν ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ σαγματισμοῦ ἢ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ ἢ οἰοῦδήποτε ἄλλου τεχνίτου; Καὶ ἐκεῖ μορφώνονται οἱ μαθητεύμενοι ὅπως ὥστε «*νὰ μποροῦν νὰ ζήσουν παραγωγικὰ καὶ δημιουργικὰ στὸν τόπον πού ἀνήκουν.*

Ἄλλ' ἂν τοιοῦτοτρόπως ἐκβάλλονται σήμερον ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου στοιχεῖα ἀπαραίτητα κρινόμενα πρότερον, θρησκεία, πατρίς, ἱστορία κλπ. εἰσάγεται ἄλλο τι ἔσπερ χαρακτηρίζεται ὡς νεοελληνικὴ πραγματικότης, καὶ ἐφ' ἧς, ὡς λέγουσιν, στηρίζεται τὸ σχολεῖον αὐτῶν. Τί πράγμα δὲ εἶναι ἡ νεοελληνικὴ αὕτη πραγματικότης, τίνα τὰ στοιχεῖα αὐτῆς; Ταῦτα ἀναγράφονται ἐν σ. 5 ὁδῶς: «*Μὲ τὸν ὅρον πραγματικότης θέλω νὰ εἰπῶ:*

α') Τὸ νεώτερον γλωσσικὸ καὶ ἱστοριοφιλολογικὸν κόσμον, ὅπως τὸν ἐμόρφωσαν οὐχὶ μονάχα οἱ λόγοι, ἀλλὰ τὸ ἔθνος ὅλοκληρον ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν του ἐξέλιξιν.

β') Ἐπειτα ἐννοῶ τὸ φυσικὸν κόσμον, πού ἐκτός ἀπὸ τὰ κοινὰ σὲ ἄλλους τοὺς τόπους γνωρίσματα, ἔχει καὶ τις ἰδιαιτέρας ἀποχρώσεις καὶ ἰδιότητες, τὴν ἀτομικότητά του, πού ἐξαιρίζει τὴν ἑλληνικὴν φύσιν ἀπὸ τοὺς ἄλλους τόπους.

γ') Ἐπειτα τὴν νεώτερον κοινωνίαν μας, μὲ τις ἰδιαιτέρας ἀνάγκας καὶ τὴν ψυχολογία της, ὅπως τὴν ἔχουν μορφώσει ἱστορικοὶ, κλιματολογικοὶ, γεωγραφικοὶ καὶ ἄλλοι φυσικοὶ ὅροι — καὶ τέλος μέσα ἀπὸ τὴν κοινωνίαν αὐτὴν τὸ ἄτομον, καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὸ σχολεῖον, τὸ ἑλληνόπουλον μὲ τὴν ἀτομικὴν του ψυχολογίαν καὶ τὸν ἀτομικὸν του χαρακτηῖρα.»

Κατωτέρω μνημονεύονται καὶ ἄλλα τινὰ στοιχεῖα τῆς πραγματικότητος ταύτης οἷον παροιμίαι, παροιμῖαι, τὰ ὅποια «*ζωντανέουν τὴν ἑλληνικὴν φύσιν μὲ ἀγαθὰ καὶ κακοποιὰ πνεύματα*» (σ. 7), καὶ «*ἦθη καὶ ἔθιμα, διακοσμητικὴ τέχνη, ἀρχιτεκτονικὴ, μουσικὴ, κοινωνικὴ ὀργανώσεις καὶ τόσα ἄλλα πού καθρεφτίζουν ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ χαρακτηριστικὰ διὰ μας, νεοελληνικὰ*» (σ. 8, καὶ 13) «*καὶ ἡ ἐντεχνη δημιουργικὴ λογοτεχνία*» (σ. 9) κλπ. Ἐρωτᾶται τῶρα: Εἶναι ταῦτα ὀρθά; Δύνανται θηλαθῆ νὰ σφειλοῦν νὰ διδασχθῶν ταῦτα εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα; ἦτοι νεοελληνικὴ διακοσμητικὴ (!), νεοελληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ (!), παροιμῖαι μὲ κακοποιὰ πνεύματα (!), παροιμίαι κλπ. Ταῦτα φαίνονται ἀκρίτως παρελημμένα ἐκ Γερμανικοῦ βιβλίου καὶ οὐδὲν ἄλλο. Ὅτι δὲ εἶναι ὄντως λόγοι κενοὶ, ἦτοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσχετοὶ πρὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα, ἀπέδειξαν αὐτοὶ οὗτοι οἱ κ. κ. ἐπόπται λησιμονήσαντες σχεδὸν αὐτὰ κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν «*Ψηλῶν βουνῶν*».

Ἐπεσκέθησαν (ἐν σ. 14) νὰ διδάξουν τοὺς δασκάλους καὶ τοὺς ἐπιθεωρητὰς τῶν σχολείων καὶ ὅχι καὶ τοὺς μαθητὰς «*ὄχι μόνον τοὺς δημοτικοὺς θησαυροὺς ἀλλὰ καὶ τὴν ἐντεχνη λογοτεχνία ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν της καὶ τοὺς ἀγῶνας της πρὸς τὴν λογίαν παράδοσιν . . .*» «*τις νέες παιδαγωγικὰς καὶ κοινωνιολογικὰς ἀπόψεις πού παρουσιάζουν τὰ προβλήματα τῆς ἀγωγῆς . . .*» τ. ἔ. νὰ διδάξουν ὅσα ἀόυστατα κατὰ τῆς ἐπισήμου γλώσσης ἡμῶν κατὰ καιροὺς ἔγραψεν ὁ Ψυχάρης, ὁ Κρομμύχης, ὁ Σταματιδῆς, ὁ Πάλλης κλπ., καὶ πρὸς τοῦτοις ἔσπερ σπουδαιώτατον τὰς κοινωνιολογικὰς ἀπόψεις, ἦτοι τὸν σοσιαλισμὸν ἢ μᾶλλον τὸν μπολσεβικισμόν. Καὶ, ὡς φαίνεται, κἀμουν ἀληθῶς τοῦτο, ἀπὸ διδάσκων κεκλεισμένων τῶν θυρῶν!

Πάντες γινώσκωμεν ὅτι μεγάλη πανταχοῦ τῆς Ἑσπερίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς διενεργεῖται προπαγάνδα ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν ποιμιλομόρφων σοσιαλιστικῶν τούτων θεωριῶν ἀλλὰ καθ' ὅσον ἤξεύρω, ἐξαιρουμένων βέβαια τῶν σοσιαλιστικῶν καὶ μπολσεβικικῶν Κυβερνήσεων, μόνον ἐν Ἑλλάδι διεξάγεται ἡ προπαγάνδα αὕτη ὑπὸ ἀνωτέρων λειτουργῶν τῆς παιδείας, τρόπον τινὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κράτους, καὶ τὸ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, πρὸς τοὺς μικροὺς, τοὺς ἀνικάνους νὰ κρίνουν μαθητὰς

τῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἡ τοιαύτη προπαγάνδα μεταξύ τῶν ἀνηλίκων τούτων καταπῆ ἐπιβολή, αὐτόχρομα βία. Ἐρωτᾶται δὲ τώρα: Τοιαύτην τινὰ ἠθέλησεν ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ βουλὴ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρυθμίσει;

Ἴνα δὲ πάντες νοήσουν πῶς προβαίνουν εἰς τὸ ἔργον, φέρω τὰ ἐξῆς δύο παραδείγματα. Ὅτε πρὸ 10 ἐτῶν ἀνάλαβον νὰ διαμορφώσω τὴν νέαν γενεάν κατὰ τὰς νεώτερας παιδαγωγικὰς αὐτῶν ἐφευρέσεις, ἀνέφεραν, ἔστω καὶ παρεμπιπτότως συντομώτατα τὴν θρησκείαν· πρὸλ. Δελτίο σ. 8. «*Μαζὶ μὲ τοὺς ὄρους τῆς θρησκείας τοῦ σώματος καὶ ἐκτός ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας...*». Τώρα δὲ καταλαβόντες τὴν ἐξουσίαν ἀπέβαλον τὸ προσώπειον, διὰ οὐδὲ μνείας ἤξιωσαν αὐτήν. Ἄλλο, ἐν σελ. 10-11 ἐξυμνοῦνται μεγάλως τὰ νομοσχέδια τὰ ὁποῖα αὐτοὶ οὗτοι συνέταξαν κατὰ τὸ 1913, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἐψηφίσθησαν τότε ὑπὸ τῆς Βουλῆς. Διὰ τῶν νομοσχεδίων τούτων ἄλλα μὲν πολλὰ μετεκινούντο, ἀλλὰ ἡ γλῶσσα οὐχὶ ἦσαν νωποὶ ἀκόμη οἱ ἀγῶνες οἱ καταλήξαντες εἰς φήφισιν τοῦ γνωστοῦ περὶ τῆς «*ἐπισήμου γλώσσης*» ἀρθροῦ τοῦ Συντάγματος καὶ ἐφοδοῦντο νὰ φανερωθοῦν. Τώρα τὰ πράγματα μεταβλήθησαν, διὸ τολμᾶται μὲν ἀθέτησις φανερά τοῦ Συντάγματος, ὁμολογεῖται δὲ ἀφελῶς ὅτι ὅλον ἐκεῖνο τὸ σύστημα «*στεκόταν στὸν ἀέρα*», διότι ἐπὶ λέξει λέγεται «*ἀπὸ δικαιολογημένη βέβαια τότε πολιτικῆ πρόνοιᾳ διχὸ μόνον δὲν ἀνεγνώριζαν καὶ οὕτε καὶ ἀναφέρανε κὰν τὴ βάση τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ, τὸ γλωσσικὸν τὸ φορεῖα*» (σ. 11).

Ὁς ἕκαστος βλέπει, τὸ ζήτημα, περὶ οὗ ἔχει ἀπαραίτητον καθήκον νὰ σκεφθῆ καὶ ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Κοινωνία, δὲν εἶναι ἀληθῶς εἰπεῖν *γλωσσικὸν* ἀλλὰ *πράγματι ἐκπαιδευτικόν*, καὶ ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τὸ τίνα γλῶσσαν πρέπει νὰ μεταχειρίζομαθα λαλοῦντες ἢ γράφοντες, ἀλλὰ εἰς τὸ ποῖα τις θέλομεν νὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ γενεά, ἢ ὁποῖα διαδέχεται ὅσον οὕτω ἡμᾶς. Εἶναι ζήτημα καὶ ἀγῶν δύο συστημάτων, δύο πολιτισμῶν, ἀληθῆς Kulturkampf, ὅπως ἐχω ρακτηρίσθῃ πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Wirchow ὁ πρὸς τὸ βατικανὸν ἀγῶν τῆς Γερμανίας.

Κατόπιν τούτων φαίνεται περιττὴ πᾶσα περαιτέρω τοῦ συστήματος κρίσις, οὐχ' ἦτον ἐπισυνάπτω ἐν πάσῃ συντομίᾳ ἀξιοπαρατήρητὰ τινα. Ὅτιω λ. χ. ἐν σελ. 5 ἐρωτᾶται: *ἐκτέλει δ' ἀπόφοιτος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸ γλωσσικὸ ὄργανον, ποῦ θὰ τοῦ ἐπιτρέπη νὰ ἐπικοινωνῇ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ μὲ τοὺς ὁμοφύλους του καὶ ν' ἀντλή ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς θησαυροὺς τοῦ τόπου του, διὰ τοῦ χρειάζεται γιὰ τὴ μόρφωσίν του καὶ τὴς ἀνάγκης του*; Τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο τοῦ κ. ἀνωτέρου ἐπόπτου δίδουν, νομίζω, οἱ ὀφιομισαί, οἱ ἀμαξηλάται, οἱ λεμβοῦχοι καὶ λοιποὶ ἀποχειροβότοι, οἵτινες ἀκόπως καὶ εὐχαρίστως ἀναγινώσκουν τὴν ἐφημερίδα των καθ' ἑκάστην ὁμοίως δίδουν αὐτὴν καὶ αἱ πολλαὶ χιλιάδες ἀκροατῶν τοῦ μακαρίτου ἱεροκήρυκος Φαραζούλη, τὸν ὁποῖον κηρύττοντα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν καθαρεύουσαν ἀσμένως ἤκουον καὶ πληρέστατα κατενόουν.

Καὶ τώρα ὡς ἐπιτραπῆ καὶ εἰς ἐμὲ νὰ ἐρωτήσω: Κατέχει ὁ ἀπόφοιτος τοῦ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὅπως τοῦτο τώρα διαμορφώθη ὑπὸ τῶν κ. κ. ἐποπτῶν, τὸ γλωσσικὸν ὄργανον, δι' οὗ θὰ δύναται νὰ ἐπικοινωνῇ πνευματικῶς πρὸς τοὺς ὁμοφύλους του καὶ νὰ ἀντλή ἐκ τοῦ πνευματικοῦ θησαυροῦ τοῦ τόπου του κλπ. κλπ; Τὴν προσήκουσαν, ἀπελπιστικὴν δυστυχῶς, ἀπάντησιν δίδουν οἱ ὑπάλληλοι τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ οἱ ἐκ τοιούτων δημοτικῶν σχολείων εἰς τὸ Ἑλληνικόν

ἢ τὸ ἀστικόν, κατὰ τὸν νόμον ἀνεῦ εἰσθηρίων ἐξετάσεων, μεταβαίνοντες μαθηταί.

Ἐν σελ. 6 μαρθάνομεν διὰ τὴ γλῶσσα εἶναι *ζῶν ὄργανισμός*. Μάτην ἄρα ἐγὼ ἀπὸ 4 ἡδὴ δεκαετηρίδων ἐπιμένω λέγων καὶ γράφων, διὰ τοιαύται μεταφορικὰ καὶ δὴ ἀπατηλαὶ ἐκφράσεις δὲν ἐπιτρέπονται ἐν τῇ ἐπιστήμῃ (πρὸλ. Whitney-Jolly τῆς ἑλλην. μεταφράσεως σ. 26-7 καὶ Ἄθηνάς τόμ. Ζ' σ. 149 κ. 45.). Οἱ κ. κ. ἐπόπται καὶ ὁ κ. Γεν. Γραμματεὺς οὕτε αὐτοὶ νοοῦν οὕτε παρ' ἄλλων διδάσκονται.

Ἐν σελ. 11 ἀναγινώσκομεν διὰ «*τὴν οὐσία στὸ πλαισίον αὐτὸ* (εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν σχολείων) *θὰ τὴν δίνουν πάντοτε τὰ προγράμματα καὶ ἡ ἰδεολογία τους*». Καὶ ἐρωτᾶται τώρα: ποῦ εἶναι τὰ προγράμματα ταῦτα καὶ δὲν δημοσιεύονται; Ἄρα γε δὲν κατηρτίσθησαν ἀκόμη, καίτοι πρὸ 10 ὄλων ἐτῶν, δετ ἀνελάμβανον νὰ μεταρρυθμίσω τὴν ἐκπαιδεύσιν ἐκ βῆθρων, ἐκήρυττον διὰ πάντα εἶναι ἔτοιμα, ἢ συμβαίνει ἐκεῖνο τὸ ὅποσον ἔλεγε πρὸ ὀλίγου τις, διὰ πρόγραμμα οὕτε συνετάχθη οὕτε θὰ δημοσιευθῆ, ἵνα ληληθῶτος ἐκβληθῶσι τὰ θρησκευτικὰ μαθήματα ἐκ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, πρᾶγμα ἕπερ θὰ παρετηρεῖτο, ἂν ἐδημοσιεύετο πρόγραμμα μὴ ἀναγράφον αὐτὰ;

Ἡ τάσις πρὸς ἐξευτελισμὸν πάσης τῆς μέχρι τοῦδε ἐργασίας ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως γενομένης, ὅσον διὰ «*τὰ θεμέλια του* (τοῦ τῶς συστήματος) *ἦσαν σάπια*» (σ. 9), διὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἦτο «*βαρβαρικόν*» (σ. 8) κλπ., δὲν πρέπει νὰ ξενίσῃ κανένα, ἀφοῦ, ὡς γνωστόν, τοῦτο εἶναι ἡ μέθοδος τῶν ἐκαστοῦ ἀμαθῶν καὶ ἀθαδεοτέρων ἐπιτηδείων.

Ἐν τέλει δὲν δύναμαι νὰ παραλείψω τὸ ἐν σελ. 16 ἀμίμητον «*Ἡ πολιτεία γιὰ πρώτη φορὰ Ζῆς δίνει τὰ μέσα ποῦ διαθέτει ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙAN ΣΑΣ*». Ταῦτα μετὰ τὴν διαγωγὴν τῶν κ. κ. ἀνωτέρων ἐποπτῶν καὶ τοῦ Γεν. Γραμματεῦς κατόπιν τῆς ἱστορικῆς ἐκεῖνης συνεδρίας ἐν τῇ Μητροπολιτικῇ μεγάρῳ μόνον ὡς ἀηδῆς καὶ σκληρὰ εἰρωνεία δύναται νὰ θεωρηθῶσιν.

Γ. Ν. Χατζιδάκης

Γλωσσικὲς πενιές.

Χιώτικα ἀστεία.

Οἱ Χιώτες, οἱ Γάσκωνες τῆς Ἀνατολῆς καθὼς τοὺς εἶπε καὶ ὁ Κοραῆς, συνηθίζουσι σὲ κάθε χωριῖ, νὰ περιγελοῦν τοὺς κατοίκους τῶν γειτονικῶν χωριῶν, πειράζοντας αὐτοὺς μὲ διάφορα σιωπτικὰ ἀνέκδοτα. Μεγάλῃ συλλογῇ ἀπὸ τέτοια ἀνέκδοτα ἔχει, ἀνέκδοτη, ὁ καθηγητῆς Σ. Βίος, καὶ ἔχει δημοσιεμένα ἀρκετὰ στὸ Δελτίο τῆς Λαογραφικῆς ἑταιρείας (τόμ. 4, 6) καὶ στὰ Χιακὰ ἀνάλεκτα (Γ'), καταχωρίζομε καὶ ἐδῶ μερικὰ, ποῦ μᾶς ἔστειλε ὁ κ. Βίος, μαζὶ μὲ λίγα εἰσαγωγικὰ λόγια. Τ' ἀνέκδοτα αὐτὰ κοντὰ στὸ γλωσσικὸν τοὺς ἐνδιαφέρουν, —γιατί μᾶς δεῖχνουν τί εἶναι ἰδιωματισμὸς καὶ νοσηλῆτικὸν ἴδιωμα— εἰκορίζουν ὠραία τὴν ἐμφυτὴ ἀστειολογία ποῦ χαρακτηρίζει τοὺς Χιώτες καὶ ποῦ δίνει ἀφορμὴ καθὼς μᾶς γράφει ὁ κύριος Βίος, σ' ἀμέτρητα ἀστεία. Φτάνει νὰ ἔχη κανεὶς καιρὸ καὶ διάθεσι νὰ γράφῃ. Ἐπλάσαν ἀστεία οἱ χωρικοὶ γιὰ τοὺς Καστρινοὺς, (ποῦ κατοικοῦν στὸ κάστρο, τὴν πρωτεύουσα) οἱ Καστρινοὶ γιὰ τοὺς χωρικοὺς καὶ οἱ χωρικοὶ τοῦ ἐνὸς χωριοῦ γιὰ τὸ ἄλλο, γιατί ὅλοι ἀλληλοτρῶγονται κυρίως μὲ τὰ μικροκομματικά. Ἐπλάσαν βέβαια καὶ οἱ ξένοι πολλὰ γιὰ τοὺς Χιώτες, τὰ περισσότερα ὅμως τὰ πῆρην ἀπ' αὐτοὺς τοὺς Χιώτες. Ἐταῖ ἐπλάσαν λ. χ. οἱ Καστρινοὶ γιὰ τοὺς

Καλαματούσους ἢ Πυργούσους κάποιο ἀστέιο, τ' ἀκούσαν οἱ ξένοι καὶ τὸ ἀπόδοσαν Ἰπαιτα σ' ἑλοὺς τοὺς Χιώτες.

Ἀπὸ τ' ἀνέκδοτα αὐτὰ ἄλλα περιπαίξουν τὴ δεξιὰ τῶν Χιωτῶν, ἄλλα τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα διαφόρων χωριῶν, ἄλλα τὴν πονηριά τῶν χωρικῶν καὶ ἄλλα τὴν ἀφέλεια. Μερικὰ εἶναι πολὺ πολὺ ξυπνα καὶ δείχνουν τὴν ξυπνάδα ἐκείνων ποὺ τὰ ἐπλασαν, ποὺ εἶναι οἱ περισσότεροι Χιώτες.

Α) Γιά τοὺς Καστρινοὺς.

1. Ἐφέρανε μιὰ καμήλα στὴ Χιὸ κι ἐμαζεύτηκεν ὁ κόσμος κι ἐρωτοῦσαν οἱ Καστρινοὶ: «Εἶντα ζῶ εἰν τοῦτο;» Ἄλλος ἤλεγε «γαδοῦρι», ἄλλος «ἀγαλάδα». Πατὰ κι ὁ Μισὲ Τζανῆς καὶ λέ: «Βρ ἔλ λέτε πὼς εἰν ἐκατὸ χρονῶ λαγός;» (Μὲ αὐτὸ οἱ χωρικοὶ θέλουν νὰ περιπαίξουν τοὺς Καστρινοὺς ὡς μικρόμυαλους).

2. Ἦριξεν ὁ Μισὲ Τζανῆς μιὰν πέτρα στὴ θάλασσα κ' ἤκαμε «μπλοῦμι!» Εὐτὸς ἐθάρρεν πὼς τὸμ μαλλώνουν ἀφ τὴ θάλασσα καὶ λέει: «Ἀντίστε μπακαλοῦμι! (ἐμπρός, ἐλάτε νὰ δοῦμε). (Μ' αὐτὸ οἱ χωρικοὶ θέλουν νὰ περιπαίξουν τοὺς Καστρινοὺς ὡς μικρόμυαλους καὶ λεονταρῆδες).

3. Ἐνας ἦβαλεν τὸ χέριν του μέσα σὲ μιὰ στάμνα γεμάτη σῦκα, νὰ πάρη σῦκα. Ἦπιασε μιὰ φουχτιὰν κ' ἐν ἐμπόρην ὕστερι νὰ βγάλῃ ὄξω τὸ χέριν του. Ἐφέραν τὸν Μισὲ Τζανῆν νὰ τὸς πῆ εἶντα νὰ κάμῃ. Εὐτὸς τὸς εἶπεν νὰ τοῦ κόψουν τὸ χέριν του καὶ τοῦ τὸ κόψαν.

4. Μὲ τὸμ μόδο¹, μὲ τὸμ μόδο παίρν' ὁ Καστρινοὺς τὸν πρόρο².

2 ἡμ. Ἀπ τὸ Καλκιδίς. 1) μὲ τὸν τρόπο 2) ὁ πρῶτος μοδοτος ποὺ τρέχει ἀπὸ τὸ πατητήρι. Μ' αὐτὸ θέλουν νὰ δείξουν πὼς οἱ Καστρινοὶ μὲ τὴν ψευτοπεριποίησιν κατορθώνουν νὰ καρπωθοῦν τὴν πιὸ μεγάλη ὠφέλεια.

5. Ὁ Γερο-Σγούτας ἐπήγγαινε στὸν κάμπο μὲ τὸ γαδοῦράκι του. Ἐδεκεῖ στὴν Καραντίνα εἶδεν ἕνα καράδι στὴν Πλάκα κ' ἐκόντευγεν νὰ καθίση στὴν ξέρα. Ἐφώναξεν «Ὅρτσα βρέ! Ὅρτσα! Ὅρτσα!» (ἐννοεῖται: τὰ πανιά, γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ πλοῖο). Ἦγερνεν κιάλας σιγὰ σιγὰ ὄσπου ἤπιασεν κατ' ἀφτὸ γάδαρο.

Β) Γιά τὰ Καρδαμυλά.

6. Ἐνας Καρδαμυλίτης ἐκαυκίστηκε σὲ ξένους πὼς μπορεῖ νὰ κάμῃ διποῦλλες¹ ἀπὸ ἄμμο καὶ νὰ τοὺς διπουλλῶσῃ καὶ τοὺς δυὸ. Ἐπῆρεν τοὺς εἰς τὴν ἀμμουδιά καὶ τὸς εἶπε: «τρέξτε νὰ σὰς πιάσω». Εὐτοὶ οἱ καμένοι ἐπήγαν νὰ τρέξουν κ' ἐβουλοῦσαν μέσα στὸν ἄμμο κ' ἐπέφταν κάτω καὶ τοὺς ἤπιασεν. Ἀέ τὸς τότες: «νὰ ποὺ σὰς ἐδιποῦλλωσα κ' ἐν ἐμπορέστετε νὰ πάτεν ἀπὸ δῶ ὄσια μὲ καινά» (ὡς ἐκεῖ).

7. Ἐναν Καρδαμυλίτην τὸν ἐπήγαν οἱ Τοῦρκοι στὰ 22 καὶ τὸν ἐτούρκεψαν. Ἐσπουδάσαν τον κ' ἐγένηκε χότζας κ' ἦρτεν εἰς τὴ Χιὸ. Ἐπήγαν εἰς τὰ Καρδαμυλλά. Στὸν καφενὴν ποὺ ἐκατόν (κάθόταν) ἐτριγυρίσαν τον πολλοὶ Καρδαμυλίτες κ' ἤλεγεν ὁ ἕνας: «Ἐ, τώρα στὴ δευτέρην παρουσίαν ποὺ θὰ χωριστοῦσιν ὄλλοι οἱ ἀθρώποι, εἴθι θὰ πᾶσιν (δὲ θὰ πᾶνε) οἱ χριστιανοὶ ἀφ τὸ ἔναμ μέρος καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀφ τὸ ἄλλο;» Ἦλεγεν ὁ ἄλλος: «Ἦναι» (Ἦ ναι, καὶ βέβαια). Ἦλεγεν πάλι ὁ

πρῶτος: «Τοὺς χριστιανοὺς μαθὼν (μαθές) εἴθι θὰ τοὺς πάρῃ ὁ Χριστὸς καὶ τοὺς Τοῦρκους ὁ Μουχαμίτης;» Ἦλεγεν πάλι ὁ ἄλλος «Ἦναι». «Ἀμμὲ τοῦτεν, ποὺ ἦτα χριστιανὸς κ' ἐγένην Τοῦρκος ποιὸς θὰ τὸν πάρῃ;» «Ἐ, λὲ ὁ ἄλλος, οἱ θυγὸ βασιλέδες τοῦ κόσμου ἀ μαλλώσουθ θᾶσιν (θὰ μαλλώσουν) γιὰ ἕναν ἀνθρώπο; Ἀποδοῖθ θᾶσιν (θὰ ποῦνε): «ὥστε (παρὰ) νὰ μαλλώνομεν ἑμεῖς, ἄς τὸν πάρῃ ὁ διάβολος».

8. Μιὰ ἦφαγε ξύλον ἀπ' ἕνα γείτονάν της. Σὰν ἦρτεν ὁ ἀντρας της ἀφ τὸ χωράφιν εἶπεν του ἕνας: «Ἐδῶκαν τῆς Μαροῦς». Ὁ ἀντρας τῆς Μαροῦς τὸν ἦβαλε μάρτυραν. Εἰς τὴν ἀνάκρισιν αὐτὸς τὸ ῥνήθηκεν. Εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ λὲ ὁ ἀντρας τῆς Μαροῦς: «Ἐμ μοὺ πες πὼς ἐδῶκαν τῆς Μαροῦς;» Ἀέ κείνος: «Ἐσ σοθ πα πὼς τῆς ἐδῶκαμ, μόνος σ' ἐρώτησα: «Ἐδῶκαν τῆς Μαροῦς;».

9. — Αὐτὸ ἐμαλλῶναν πολλὴ ὥρα ἐμπρός ἀπ' ἕνα μαγαζί. Βγαίνει ὁ ἐμπορος ἀπὸ μέσα καὶ τὸς λέ: «Βρέ σὰς, ἐν ἐκουραστήκετεν πιά νὰ λέτε;» Ἀέ του ὁ ἕνας: «Καί μπὰς καὶ μὲ τὸ δικὸ σου στόμαμ μιλοῦμε;».

10. — Δεκοχτὴ Καρδαμυλίτες ἕνα γάδαρο φορτώνουν. (Αὐτὸ λέγεται εἰς δλην τὴν Χιὸν, γιὰτὶ θέλουν νὰ τοὺς παραστήσουν ὡς δκηνηροὺς καὶ ἀνικάνους).

11. Ὁ Παπα-Τσοῦμπος ἐπήγαν ἀργὰ στὴν ἐκκλησιάν. Ἐλέγαν του οἱ φάρτες: «Ὅριστε δάσκαλα, παπά, νὰ πῆς καὶ σὺ τὰ δικὰ σου». Ἀέ του ὁ παπάς: «Ψάλλετε οεῖς οἱ καρατοῦται¹ κ' ἄμ μείνουν λέν κ' οἱ τσοῦμποι²».

Α. Γιά τοὺς Καλαμωτούσους*.

12. Αὐτὸ Καλαμωτούσοι ἐπήγαν νὰ πάρουν νερόν ἀπὸ ἕνα πηγάδι τοῖ (καὶ) εἶδαν τὴν οὐδχιά (ὄσια, σκιά) τοῦ φεγγαριοῦ μέσα στοῦ πηγάδι το' ἤλεγαν πὼς ἦταν κυροκόλλυκον³ το' εἶπεν ὁ ἕνας τ' ἄλλουνοῦ: «θὰ βουκῆς (θὰ βουτήσης) γῆ θὰ βουκῆω;» Βουτιτὰ ὁ ἕνας καὶ ἐν ἤξερεν κουλούμιν το' ἠπνίγην. Ἦκαμνε κλοῦ κλοῦ ποὺ ἠπνίγονταν, τοῖ ὁ ἄλλος ἤκουσεν τὸ κλοῦ κλοῦ τοῖ τοῦ πεν: «Ἐ σὺν-τροφε, μονάχος τρῶς τοῦ κυροκόλλυκον;» τοῖ βουτιτὰ τοῖ τσιένους το' ἠπνίγησαν το' οἱ θυγὸ.

13. Αὐτοὶ φίλοι ἠτρώγαν κῆν (τὴν) νύχταν οῦκα φρέσκα. Ὁ ἕνας ἠνέδην ἀπάνου σκῆν σικιὰν τ' ἤρριχτεν τ' ἄλλουνοῦ οῦκα το' ἠτρώγαν. Ἦτσιε ποὺ τὰ μάζζευγεν ἠπιασεν ἕνα κούφακα (κούδακα), τοῖ τὸν ἠτρώγε γιὰ οῦκο⁴ τοῖ λὲ τᾶλλουνοῦ: «Βρέ σὺντροφε, ἔχει τὸ οῦκον ἀντερα;» Ἀέ του ὁ ἄλλος: «Ὅχι βρέ, ἔχει: μέλιν τοῖ κερχί. Ἀέ πάλι φτός: «Ἐ! νὰ πᾶρ' ὁ διάλογος ἔχαφα τὸν κούφακα».

14. Ἐνας Καλαμωτούσης ἐκατήγην εἰς τὴ Χώρα νὰ φωνήση. Ἐπῆρεν 100 ὀκάδων πράματα, τὰ φόρτωσεν εἰς τὸν γάδαρόν του, ἤκατοσεν κ' ἀπάνου κ' ἐπήγγαινε. Στὸ δρόμον ἐγόρασεν κ' ἄλλες 25 ὀκάδες. Ἀέν του: «Τί λογίως θὰ μπορέση ὁ γάδαρος νὰ τίς σηκῶσῃ κ' αὐτέ;» Ἀέ εὐτὸς: «θὰ τίς σηκῶνω ἴγῶ». Βάζζει τις στὸν νῆμον του καθίζζει: κὶ ἀπάνου στοῦ γάδαρον. Σὰν ἐπῆεν παρὰ κάτω ἦσκασεν ὁ γάδαρος ἀφ τὸ πολὺ γομάρι.

¹ Τράγοι μὲ μεγάλα κέρατα.

² Τράγοι μὲ μικρὰ κέρατα.

* Ἀπὸ τὰ Μεστά. Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῶν Μεστῶν εἶναι κρᾶμα βορείας ἑλληνικῆς καὶ χιακῆς διαλέκτου.

³ Τοροκόλλυκον, κουλούρι μὲ τυρί. Τὸ τι πανταχοῦ προφέρεται ὡς κί.

¹ Δεσίματα τῶν ποδιῶν τῶν μουλαριῶν, γαϊδουριῶν, ἀγελάδων γιὰ νὰ μὴν μποροῦν νὰ βαδίζου ἐλεύθερα.

ΑΠ' ΟΣΑ ΜΑΣ ΓΡΑΦΟΥΝ

1. Δασκάλιο πόρχονται και δασκάλιο που φεύγουν.

Με τον ίδιο τίτλο στο παρασμένο Δελτίο έβριξα μία πολύ γρήγορη ματιά σχετική με την παρασμένη και τη μελλοντική τύχη του σχολείου μας και των δασκάλων μας. Έμπακάρισα τους δασκάλους πόρχονται για τρία σημαντικά ζητήματα, που ή έλλειψη τους έτυράννησε χρόνια και χρόνια τους δασκάλους μας: για τη μονιμότητα, που τους γλίτωσε από τόσες ταπεινώσεις κι έφευτελισμούς· για την άληγομόνητη διαβίωση που έλλειψε για πάντα, και για την οικονομική άνεξαρτία, που ο Πρωθυπουργός μας δυό φορές έποσχέθηκε από το Παρίσι. Και όπως όλα τα ζητήματα είναι άλληλένδετα, έτσι και αυτά είναι φανερό πώς έπίδραση είχαν όχι μόνο στών δασκάλων την τύχη, αλλά και στο σχολείο την εξέλιξη· γιατί, πώς θα μπορούσε να άξιώση κανείς σπουδαίο φρόνημα και μορφωτική έπίδραση από ήπάλληλο που είχε τη φτώχεια παντοτινό του σύντροφο και σε κάθε βήμα άπαντούσε την καταφρόνηση της κοινωνίας και της πολιτείας;

Θά συμπληρώσω τη σύντομη αυτή έπισκόπηση τονίζοντας δυό σπουδαίες μεταβολές της έσωτερικής ζωής του σχολείου.

Όπως είναι γνωστό, ένας από τους σπουδαιότερους σκοπούς του σχολείου μας είναι να καλλιεργήσει βαθιά στην ψυχή των παιδιών το πατριωτικό αίσθημα. Μά ο φτωχός ο δάσκαλος ήταν ήποχρεωμένος όλη τη διδασκαλία του να τη στηρίξει σε πολύ παρασμένη έποχή, που τέλειωνε στον άγώνα του 1821. Ύστερα άπ' αυτόν καμιά φωτεινή γραμμή· καμιά μεγάλη άναλαμπή, που και του δασκάλου την ψυχή θά πλημμυρούσε από χαρά και περηφάνεια κι ένθουσιασμό και στις παιδικές ψυχές θά είχε άποτελεσματικότερη σημασία από κάθε ρητορεία του δασκάλου. Όσο εκλεκτή ψυχή κι άν ήταν ο δάσκαλος δεν μπορούσε να γλιτώσει άπ' την άπογοήτευση και τη μοιραλατρεία που είχαν άποτελεματώσει την ελληνική ψυχή. Ό γεωγραφικός χάρτης του σχολείου του εξακολουθούσε να δείχνει τα όνορα της έλεύθερης πατρίδας χαραγμένα κοντά στη Λάρισα και στην Άρτα, άρκετά, μάλιστα, κολοθωμένα άπ' τη μεγάλη ντροπή του 97. Έπρεπε να μεταδώσει στα παιδιά την παποίθηση για το ξεσκλάβωμα της Μακεδονίας σε καιρό, που ο ίδιος δεν τό πίστευε· και δεν τό πίστευε, γιατί διάβαζε στις έφημερίδες, ότι το βουλγάρικο μέλοςμα έφτασε στην Κοζάνη και στη Θεσσαλονίκη και μες εκάναμε εκλογικούς συνθησμούς και διαδηλώσεις. Ύπήρξαν, μάλιστα, και άρχηγοί στο Κράτος που έβγαλαν όριστική την κταδικαστική άπόφαση για τα έθνικά μας δίκαια και άλλοι είχαν τό παράπονο, γιατί αναγκάζονται «μοιραώς και τυχαώς» να διοικούν τον ελληνικό λαό, ενψ άλλοι πάλι είχαν τη γνώμη να διαλύσουμε τό στρατό μας και να διατηρήσουμε μονάχα τη χωροφυλακή. Ήταν χρήσιμη αυτή και στους εισπράκτορες για να μαζέσουν εύκολα τους φόρους που χρειαζονται για άλλες δουλειές σπουδαιότερες άπ' το σχολείο και τό στρατό. Ζώντας, λοιπόν, σε ένα τέτοιο περιβάλλον πώς μπορούσε ο δάσκαλος να ήχ ο ίδιος και να μεταδώσει στα παιδιά του την άσάλευτη έλπίδα για την ίκανοποίηση κάθε έθνικού μας

πόθου; Και τί τυραννικότερο υπάρχει άπ' τη βιασμένη προσπάθεια να μεταδώσει κανείς ο τι δεν έχει ο ίδιος, να κάνει πιστούς σε ο τι δεν πιστεύει, να σκορπίσει έλπίδες για ο τι δεν έλπίζει; Και όμως ζήσαμε με την ήθική αυτή πίεση τόσα και τόσα χρόνια και παραδέρνοντας στη θάλασσα της άβεβαιότητας και της άμφιβολίας ζητούσαμε πάντα σωσίβιο στον πλούσιο ιστορικό μας θησαυρό.

Άλλά για τους δασκάλους τους σημερινούς και τους δασκάλους τους αδριανούς τα πράγματα παρουσιάζουν πολύ σημαντική διαφορά. Τα έθνικά μας όνειρα πήραν τη χαρμόσυνη όψη της πραγματικότητας· ή Μακεδονία και ή Θράκη και ή Μικρά Άσία και τα Νησιά δεν είναι πλέον γεωγραφική έκφραση που μάταια προσπαθούσαμε να μάζε συκινήσει, αλλά είναι χώρες ποτισμένες με νέο ελληνικό αίμα, χώρες στολισμένες με τα γλυκά χρώματα της γαλανόλευκης, χώρες που κάθε μαθητής έκαμε γνώριμες άπ' τα γράμματα των άγαπημένων του, που σκόρπισαν και σκορπίζουν σε αυτές τη Λευταριά. Σήμερα και άβριο και για πολόν καιρό κάθε δάσκαλος θά ήχ και τις προσωπικές του άναμνήσεις άπ' τους πυκνούς πολέμους της έποχής μας, κάθε δάσκαλος με δίκια περηφάνεια θά δείχνει τό Χάρτη της Μεγάλης πατρίδας και θά τον συγκρίνει με τό Χάρτη του 1911. Σήμερα και άβριο και για πολόν καιρό ο κάθε δάσκαλος θά φέρνει στη μνήμη των παιδιών του τις γλυκές μορφές των καλικαριών του χωριού, που άγκάλιασαν για πάντα τό σκλαθωμένο χόμα και με τό αίμα τους πότισαν της Λευταριάς τό δέντρο τό άμύραντο. Και κάπου κάπου κανένας πύ ο τυχοσιμένος δάσκαλος θά δείχνει στα παιδιά του την εικόνα παληότερου δασκάλου του χωριού που τ' όνομά του λάμπει στο Πάνθεο των άληγομόνητων πολεμιστών.

Να γιατί μακαρίζω τους δασκάλους πόρχονται.

Μακαρίζω, τελευταία, τους δασκάλους για τό μεγάλο κι άληθινό ιστορικό σταθμό που σημείωσε ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που, χωρίς ήπερβολή, θά μπορούσε κανείς να όνομάσει εκπαιδευτική άναγέννηση.

Τό γλωσσικό παραστράτημα, με τό ιδανικό της έπιστροφής στη γλώσσα του Ένοφώντα, παραστράτημα ενός αιώνα σχεδόν, άφησε την όπισθοδρομική καταύθυνσή του σε όλο τον όργανισμό του κράτους και του έθνους μας· αλλά κείνο που τυράννησε περισσότερο είναι τό δημοτικό σχολείο. Αυτό, με την άριστοκρατική διαμόρφωση του κοινωνικού μας καθεστώτος, έπρεπε να δουλέψει όχι για τη μεγάλη λαϊκή μάζα, παρά για τους λίγους εκλεκτούς της τύχης, που θά πήγαιναν στα ανώτερα σχολεία. Αυτό, θυσιάζοντας τις καλύτερες πρωινές ώρες, έπρεπε να διδάξει την καθαρεύουσα, διώχνοντας άπ' τό στόμα του παιδιού κάθε αυτόματη έκφραση ντυμένη στη μορφή της δημοτικής. Αυτό, κυνηγώντας την ούτοπία αυτή, έδλεπε τα παιδιά του στερημένα κάθε πρακτική γνώση, άπαραίτητη για τη ζωή, που κάθε μέρα ειδικεύεται σε επαγγέλματα και κάθε μέρα γίνεται δυσκολότερη. Αυτό τέλος έδλεπε τα παιδιά του να βγαίνουν άπ' τό σχολείο χωρίς να μπορούν έλεύθερα να μιλούν και να γράφουν μια ώριμένη γλώσσα, χωρίς να μπορούν να εκθέσουν τα άπλουστερα διανοήματά τους, χωρίς να μπορούν άβίαστα να γράφουν ένα γράμμα στα γονικά τους.

Γράφηναι τόσα για τό ζήτημα αυτό, ώστε να μην είναι άνάγκη να είπωθούν περισσότερα. Άλλ' άν τό κακό ξεσπούσε στα παιδιά, όμως πύ δυστυχιμένος ήταν ο δάσκαλος που, θέλα τις περισσότερες φορές, χρειαζόμυε για όργανο τόσο όλιέθριας γλωσσικής διδασκαλίας. Σήμερα όμως τα πράγματα είναι έντελώς διαφορε-

τικά. Ὁ θεόρατος τοῖχος ποῦ χώριζε τὸ σχολεῖο ἀπ' τὴ ζωὴ ἔπεσε ἀπ' τὰ θέμελα, δ' παχὺς ἴσκιος τοῦ γλωσσικοῦ μανδραρινισμοῦ, ποῦ σκέπαζε τὸ δημοτικὸ σχολεῖο καὶ τὸ δηλητηρίαζε καὶ τόκαμε ἀναιμικὸ καὶ ἀνώφελο, ὑποχέτησε στὸ ζωογόνο φῶς τῆς ἀλήθειας τοῦ δημοτικισμοῦ. Φαιδρός καὶ ἐλάθερος ὁ ἦλιος τῆς μητρικῆς γλώσσας ἔριξε πυκνὲς τὶς ἀχτίδες του στὸ σχολεῖο, νῆκρωσε κάθε φαρμακερὸ μικρόβιο, ἀπολύμανε πολὺχρονη μούχλα καὶ σκόρπισε παντοῦ «τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς» ποῦ λέει ὁ Ἴψεν. Καὶ τὴν καλὴ καὶ τιμημένη αὐτὴ ὥρα, ποῦ δημιουργήσαν μὲ ἀγῶνες, μὲ θυσίας, μὲ περιπέτειες, περιφρονώντας δυνατὴ, κακόπιστη, ὑστερόβουλη ἀντίδραση, τόσα ἐκλεκτὰ καὶ φωτεινὰ παιδιὰ τῆς μεγάλης πατρίδας, τὴν ὥρα αὐτὴ καὶ ἓνα ἄλλο θάμα σημειώθηκε.

Στὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση παραστάτες καὶ βοηθοὶ τρέξαν ἐκλεκτοὶ λογοτέχνες, ξένοι ὡς τὰ τώρα ἀπ' τὸ διδακτικὸ βιβλίον, τὸ βιβλίον, ποῦ, μέσα στὸ γενικὸ ξεχαρβάλωμα, εἶχε καταστήσει τίποτε περισσότερο ἀπὸ μιὰ βιομηχανικὴ ἐπιχείρηση. Κι ἦταν πολὺ φυσικὸ αὐτὸ ποῦ γίνηκε. Οἱ πραγματικοὶ καλλιτέχνες, ποῦ λατρεύουν μόνον τὴν ὁμορφίαν καὶ τὴν ἀλήθεια, δὲν μποροῦσαν νάχουν ὡς τὰ τώρα θέση σὲ φεατικὴ ὀργάνωση τοῦ σχολείου, ὅπως δὲν μποροῦσαν τώρα νὰ σταθοῦν μακριὰ ἀπ' τὴν ἀληθινὴ δημιουργία τῆς φυλῆς.

Καὶ μέσα στὴν ὥρα αὐτὴ ἐξέλιξη, μὲ τὸ καμάρι τῆς μεγάλης πιά πατρίδας, μὲ στοργικὴ τὴν ἀντίληψη τῆς πολιτείας, μ' ἐκτίμηση κοινωνικὴ, μὲ σοβαρὴ οικονομικὴ ἀνόψωση, χειραφετημένους ἀπὸ γλωσσοδέτες καὶ γλωσσαμύντορες, θὰ συνεχίσω τὸ ἔργο τῶν κατατρεγμένων, ἀδειλιαστων ὅμως δασκάλων τῆς παρασμένης ἐποχῆς καὶ θὰ σκαλίσω τὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς ὁ σημερινὸς ὁ δάσκαλος καὶ ὁ δάσκαλος ὁ αὐριανός.

Γι' αὐτὸ ἀκούραστα πάντα θὰ λέω: Χαρὰ στοὺς δασκάλους πόρχονται, τιμὴ στοὺς δασκάλους, ποῦ φεύγουν.

Νοέμβριος 1919

Δημ. Κοντογιάννης

Ἐπιθεωρητὴς Δημ. σχολείων Πειραιῶς

2. Οἱ δάσκαλοι. Πῶς θὰ δουλέψουν καλύτερα καὶ πῶς θὰ μορφωθοῦν.

Ἄπὸ 3 Νοεμβρίου 1919

Κύριε Γραμματέα,

Σὰς ἄραφω ἀπ' τὸ μέρος ποῦ πρωτοδιωρίστηκα. Μοῦ ἀνέθεσαν τὴ διεύθυνση τοῦ Α' ἑξατάξιου σχολείου ἀγοριῶν καὶ τὴ διεύθυνση τῆς Σχολικῆς περιφερείας τοῦ ... ὅσα ὅσα σημειώσω μὲ λίγες λέξεις τὶς ἐντυπώσεις μου.

Τὸ ... ἔχει γυμνάσιο, ἐλληνικὸ σχολεῖο, 2 δημοτικὰ ἀγοριῶν καὶ 2 κοριτσιῶν. Ἀναγνωστήριο μὲ βιβλιοθήκη (—κανένα νεώτερο βιβλίον, ἐκτός ἀπὸ μερικὰ περιοδικὰ τοῦ 1912) καὶ λαϊκὸ σύνδεσμο. Μόλ' αὐτὰ ἡ ἐκπαιδευτικὴ κίνηση εἶναι πολὺ λίγη τὰ σχολεῖα ποῦ ἄλλοτε δούλευαν, πρὶν ἀπ' τὴν ἀπελευθέρωση, «σὰ ρολόγι», κατὰ τὴν κοινὴ ὁμολογίαν, σήμερα ὑστεροῦν πολὺ καὶ στὸ προσωπικὸ καὶ στὴν πρόοδο τῶν μαθητῶν. Φαντασθῆτε, ὅλοι καὶ ὅλες σχεδὸν οἱ συνάδελφοι εἶναι ὑποδιδάσκαλοι. Ὁ ἓνας ἀπ' τοὺς δικούς μας ἔχει στὴν ὑπηρεσίαν 55 χρόνια καὶ ὁ ἄλλος 37! Ζωμωμένοι μὲ τοὺς νεκροὺς τύπους τῆς καθαρεύουσας, ἀδυνατοῦν νὰ ἀντιληφθοῦν τὰ καλὰ τῆς δημοτικῆς. Διδάσκουν κείμενα δημοτικῆς γλώσσας, ἐξ ἀνάγκης, μὰ μαζὶ παραδίδουν καὶ τὴ γραμματικὴ τῆς καθαρεύουσας. Γιατὶ τόσα χρόνια κανένας δὲν τοὺς μίλησε γιὰ τὴ δημοτικὴ, κανένας δὲ βρέθηκε νὰ τοὺς πῇ

τὴ νὰ διδάξουν καὶ πῶς νὰ τὸ διδάξουν. Καὶ τί νὰ πῇ κανεὶς γιὰ τὰ κοριττα, ποῦ τὰ παίρνει ὁ νόμος ἀπὸ κάποια τάξη τοῦ γυμνασίου καὶ τὰ θρονιάζει γιὰ δασκάλας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο; Ἔτσι ὀπισθοδρομήσαμε ἑκατὸ χρόνια πίσω, σὲ ἐποχὴ ποῦ, ὅποιος ἤξερε νὰ διαβάξῃ ἀνάγνωση, περνοῦσε γιὰ γραμματιζοῦμενος καὶ καταλληλὸς γιὰ δάσκαλος. Μὰ μὲ τὸ σημερινὸ γραφειοκρατικὸ σύστημα δὲ μπορεῖ νὰ γένῃ καμμιά καλύτερευση. Ὁ κ. ἐπιθεωρητὴς—ὑποχρεωτικὰ βέβαια καὶ αὐτὸς ἀπ' τὸ συγκεντρωτικὸ πνεῦμα τοῦ νόμου—φορτώνει τὸ προσωπικὸ μὲ γραφικὴ ἀργασία ἀνυπόφορη, ποῦ νευριάζει τὴ διεύθυνση καὶ παραξολίζει τοὺς δασκάλους. Ὁ κ. ἐπιθεωρητὴς μιὰ φορὰ τὸ χρόνο μόλις θὰ εὐκαιρίσῃ νὰ κἀνῃ μιὰ περιοδείαν. Ὁ διεθυντὴς μὲ δυσκολία προφταίνει τὴ γραφικὴ ἀργασία. Ποῖος λοιπὸν θὰ δηγῆσῃ τοὺς ἀρχαίους (ὑπο)δασκάλους καὶ (ὑπο)δασκάλας τῆς τοῦ «στερεῶς τῶν πατρῶν ἔχομένους» οὐρανοῦ μορφωτῆς καινούργιας γενεᾶς; Κατὰ τὴ γνώμη μου μιὰ μόνη πρακτικὴ λύση ὑπάρχει, ἐνδῶ οὐκ ἔστι. Ἐπιθεωρητὴς δὲν προφταίνει—εἴτε ἀπ' τὴν πολλὴν τοῦ γραφικῆς ἀργασίας, εἴτε ἀπ' τὸ πλῆθος τῶν σχολείων ποῦ ἔχει νὰ ἐπιθεωρήσῃ—μιὰ φορὰ τουλάχιστο τὸ μῆνα νὰ ἐπισκεφτῆ τὸ κάθε σχολεῖο: Νὰ παίρνουν ὀλιγώτερες ὥρες διδασκαλίας οἱ διεθυντῆς, γιὰ νάχουν τὸ χρειάζομενο καιρὸ καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν νὰ προφτάσουν, καὶ νὰ παρακολουθήσουν ταχτικὰ τὸ προσωπικὸ καὶ νὰ τὸ δηγῆσιν στὴ δουλειὰ του. Ἔτσι καὶ ἀπόδοση θάχωμε καλύτερη καὶ δὲ θὰ βρεθοῦμε μπρὸς στὸ παράξενον αὐτὸ φαινόμενον. Ἐνὰ περιφρονήσουν οἱ γονεῖς τὸ Δημ. σχολεῖο καὶ ἀντὶς νὰ στέλνουν τὰ παιδιὰ τοὺς στὴν Ε' καὶ Γ' τάξην, νὰ προτιμήσουν τὴν Α' καὶ Β' τοῦ Ἑλληνικοῦ...

Μὰ τώρα ποῦ παρουσιάζεται ἡ εὐκαιρία, ἐπιθυμῶ νὰ πῶ περισσότερα γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ.

Βέβαια ὁ νόμος προβλέπει καὶ ζητᾷ πολλὰ ἀπὸ τὸ δάσκαλον. Ναι, μὰ ἓνα πρῶτον δὲ σκέφτηκα: Οἱ ἄλλοι ὑπάλληλοι τοῦ Κράτους δουλεύουν τὴν ἡμέραν, καὶ τὸ βράδυ εἶναι ξένοιστοι καὶ ξεκουράζονται. Ὁ δάσκαλος δχι μόνον κουράζει ὅλην μέραν τὸ μυαλὸν του καὶ «ἀδυνατίζει τὸ σῆθος του», μὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ ἐτοιμαστῆ ἀποβραδὺς γιὰ τὰ μαθήματα τῆς ἄλλης μέρας, νὰ διορθῶνῃ τετράδια καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ, νὰ παρακολουθήσῃ τὰ νέα τῆς ἐπιστήμης του καὶ—ἂν ἔχῃ κάποια ὄρεξιν καὶ ἰκανότητα γιὰ παραγωγικὴν ἀργασίαν—νὰ δουλέψῃ καὶ γιὰ τὴν ἐπιστήμην του. Καὶ χρέος του νὰ κἀνῃ αὐτὸ, γιατί τὸ ἀπαιτεῖ ἡ «πρόοδος», γιατί ἡ παῖρα μᾶς ὀδηγᾷ στὴν ἐπιστήμην καὶ μόνον μὲ τὴν ἀναχοίνωση τῆς ἀτομικῆς ἀργασίας καὶ παρατηρήσεως φτάνομε πρὸς τὸ τέλειον. Μὰ εἶναι εὐκολὴ καὶ τοῦ κάθε ὀργανισμοῦ δουλειὰ ἡ ἐντατικὴ αὐτὴ ἀργασία καὶ μάλιστα σ' ἐκεῖνον ποῦ ἔχει νὰ φροντίσῃ γιὰ τὸ σπῆνι του καὶ τὸ φθόνισμά του καὶ τὰ παιδιὰ του; Καὶ γιατί νὰ παραξενευοῦμαστε ἂν δὲν ἐκτελεῖται τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου, ἀφοῦ οἱ συντάκτες του δὲ σκέφτηκαν ποτὲ τὴν πραγματικότηταν, καὶ γιατί νὰ θυμῶνομε, ὅταν οἱ φοβέρες μερικῶν ἐπιθεωρητῶν προκαλοῦν μειδιάματα, δχι τόσο κολακευτικά; Λοιπὸν, θέλομε ἀποτελέσματα οὐσιαστικά; Ἄς δώσωμε τὸ χρειάζομενον καιρὸ καὶ τὰ μέσα νὰ παρασκευάζωμεν οἱ δάσκαλοι στὸ σχολεῖο, στὴ βιβλιοθήκην μάλιστα τοῦ σχολείου. Ἡ προπαρασκευασιὴ αὐτῆς, τουλάχιστο 1-1½ ὥραν καθημέραν γιὰ τοὺς δασκάλους καὶ 2-2½ ὥρας γιὰ τοὺς διεθυντῆς, νάωναι ὑποχρεωτικὴ καὶ νὰ λογαριάζεται στὴν ἡμερησίαν ἀργασίαν.

Γιὰ τὸ ἔργο τῶν ἐπιθεωρητῶν καὶ τῶν διεθυντῶν ἔχω νὰ κἀνω καὶ τὴν ἐξῆς παρατήρησιν: Στὰ 15 χρόνια ποῦ δουλεύω ἐγνώρισα ἀρκετοὺς ε. καὶ δ. καὶ παρα-

κολούθησα τὸ σύστημα τῆς ἐργασίας τους εἴτε ὁ ἴδιος, εἴτε ἀπὸ ἀνακοινώσεις συναδέλφων. Οἱ περισσότεροὶ τους ὡς ἐξῆς ἀντιλαμβάνονται τὰ καθήκοντά τους: Παρακολουθοῦν ἀπλῶς τὸ δάσκαλο ὅλο τὸ χρόνο καὶ στὸ τέλος ὑποβάλλουν στὴν ἀνώτερή τους ἀρχὴ μιὰ ἐκθεση, κατὰ τὴ γνώμη ποὺ σχημάτισαν καὶ προτείνουν τὴν προαγωγή ἢ τὴν τιμωρία του. Ἄν ἔτυχε ὁ δάσκαλος αὐτός νὰ βραβηθῆ στὴ δευτέρῃ κατηγορία, τί ὠφελείται τὸ σχολεῖο καὶ ὁ δάσκαλος κ' οἱ μαθητὲς του ἀπ' τὴν ἐκθεση αὐτή; Θὰ μοῦ πῆτε ὁ δάσκαλος ποὺ τιμωρήθηκε θάνατι προσεκτικώτερος, γιὰ τὸ φόβο καινούργιας τιμωρίας. Ἄν καὶ ἀμφιβάλλω καὶ γι' αὐτό, γιὰ τὴν ἀμέλειά του κ' ἡ ἀνικανότητά του εἶναι τίς πιότερες φορές ἀποτέλεσμα «ἀγνοίας καὶ στερήσεως τῶν μέσων», ρωτῶ ὁμως: θ' ἀναπληρωθοῦν εἴτοι οἱ ἐλλείψεις τῶν μαθητῶν καὶ πῶς θ' ἀποζημιωθῆ τὸ σχολεῖο γιὰ τὴ ζημία μιᾶς ὀλόκληρης χρονιάς; Δὲ θάταν καλύτερα — ὡς ποὺ τὰ νέα καὶ παλαιὰ διδασκαλεῖα μὲς δώσουν ἀρκετὸ ἀριθμὸ τέλεια γιὰ τὸ ἔργο τους μορφωμένους δασκάλους — δὲ θάταν, λέω, συμπεριώτερο γιὰ τὴν ἐκπαίδευση ἂν οἱ ἐπιθεωρητὲς κ' οἱ διευθυντὲς βρίσκονταν σὲ συχνή —καθημερινή—σχέση κ' ἐπικοινωνία μὲ τοὺς δασκάλους—μὲ τὸ σημερινὸ μάλιστα προσωπικόν.—νὰ τοὺς παρακολουθοῦν, νὰ τοὺς ἐδηγοῦν, νὰ συζητοῦν μαζί τους γιὰ κάθε ζήτημα ποὺ παρουσιάζεται; Ἔτσι καὶ ὁ δάσκαλος θὰ ὠφελοῦνταν, κ' οἱ μαθητὲς δὲ θάχαναν ἀδίκῃ τὸν καιρὸ τους. Τὸ σχολεῖο θάταν δι ε α σ κ α λ ε ἴ ο γιὰ τὸ δάσκαλο¹. Μὰ γιὰ νὰ μπορῆ νὰ κἀνῃ αὐτὸ ὁ διευθυντής, καὶ πληρεξουσιότητα μεγαλύτερη ἀπ' ἐκείνη ποὺ τοῦ δίνει τώρα ὁ νόμος πρέπει νάχη καὶ ὡρες διαθέσιμες ἀρκετές. Δὲν κατορθώνονται αὐτά, εἴταν εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀναλαμβάνῃ τὴ μέρα ὅ ὡρες μαθήματα τὸ λιγώτερο καὶ ἐπιφορτίζεται μ' ἕνα σωρὸ ἄλλα καθήκοντα καὶ γραφικὴ ἐργασία...

Μὰ ἐκεῖνο ποὺ θὰ δώσῃ τὴ μεγαλύτερη ὠθηση γιὰ τὴν κατάλληλη μὀρφωση τῶν «ἐν ἐνεργείᾳ διδασκάλων» καὶ τὴν καλύτερη σπρωξιὰ γιὰ τὴν πρόοδο τῶν σχολείων εἶναι, κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη, τὸ ἐξῆς:—Δίχως ἀναβολὴ νὰ γραφοῦν βιβλία γιὰ τοὺς δασκάλους, γιὰ κάθε μάθημα χωριστά, βιβλία στὴ ζωντανὴ γλῶσσα τῶν καινούριων ἀναγνωστικῶν, βιβλία ποὺ ἐκτός ἀπ' τὴν ὀρισμένη γιὰ κάθε τάξη ὕλη, νὰ περιέχουν καὶ ἀπλὲς διδακτικὲς ὁδηγίαις μὲ ἄφθονα παραδείγματα γιὰ κάθε κανὸνα καὶ κάθε διδακτικὴ ἀπαιτήση. Μὴ βλέπετε τί γίνεται στὰ κέντρα, ὅπου οἱ δάσκαλοι «ὀπισθῆκατε» ἔχουν τὰ μέσα νὰ παρακολουθήσουν τὴν πρόοδο τῆς διδακτικῆς καὶ ν' ἀκούσουν μαθήματα ἐκπαιδευτικά, ν' ἀγοράσουν τὰ κατάλληλα βιβλία καὶ τὰ εἰδικὰ περιοδικά. Σκεφτήτε τοὺς λοιποὺς δασκάλους, ποὺ ἀποτελοῦν τὰ 90% τοῦ ὅλου. Ἄπ' αὐτοὺς πάλι μὀλις τὰ 15-20% πῆραν εἰδικὴ μὀρφωση στὰ διδασκαλεῖα. Τὰ 75% εἶναι τῶν «περιστάσεων» δάσκαλοι.

¹ Τρία χρόνια διεύθυνα τὸ ἐξατάξιο μικτὸ σχολεῖο τοῦ Σαλιχλοῦ (κοντὰ στὴ Φιλαδέλφεια). Εἶχα τέλεια πληρεξουσιότητα. Ἐφάρμοσα ὅσα ἀναφέρω παραπάνω καὶ πέτυχα ἀποτελέσματα πολὺ ἱκανοποιητικά. Ὅλοι καὶ ὅλες οἱ συναδέλφοι διαρκῶς μεῦχαριστοῦσαν. Μιὰ μάλιστα Κ. Β. μοῦ ὁμολόγησε πῶς: Σ' ἕνα χρόνο μέσα ἔμαθε περισσότερα, παρὰ στὰ 3 χρόνια στὸ δασκαλεῖο καὶ 2 χρόνια δασκάλα ἄλλοῦ.

Τὸ ἴδιο μποροῦσε νὰ γίνῃ καὶ ἐδῶ στὸ . . . Ὀλόκληρη ἡ . . . ἔχει ἕνα ἐπιθεωρητή. Ἡ σχολικὴ περιφέρεια τοῦ . . . ἔχει 12 δημοδιδασκάλους ἀρρένων καὶ θηλέων καὶ τρία δημοτικὰ σχολεῖα μικτά, καὶ μόνο τὸ . . . τέσσερα δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων μὲ 17 δασκάλους καὶ δασκάλας γιὰ τώρα.

Δὲν τοὺς κατηγοροῦ. ἴσια ἴσια ἡ πολιτεία καὶ ἡ ἐκπαίδευση ὀφείλουν εὐγνωμοσύνη στὴν τάξη αὐτὴ τῶν ὑποδιδασκάλων, γιὰ τὴν ἂν δὲν ἦταν καὶ αὐτοί, τὰ περισσότερα σχολεῖα μας—στὴν πολεμικὴ μάλιστα περίοδο—θάμεναν-κλειστά. Μὰ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἔπρεπε νὰ δοθῆ κάποια φροντίδα καὶ γι' αὐτούς.

Μὲ θεωρίαι δὲ λύνονται τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα, οὔτε μὲ τίς σύντομες ἐπίσημες ὁδηγίαις, οὔτε μὲ τὰ λιγοστά καὶ «σποραδικὰ» παραδείγματα τῶν περιοδικῶν, ποὺ δυστυχῶς καὶ αὐτὰ κυκλοφοροῦν σὲ στενώτατο κύκλο καὶ μόνο «ἄκρη δακτύλω» ἐγγίξουν τὰ διάφορα ζητήματα, καὶ οὔτε μὲ τίς διακοινώσεις τῶν ἐπιθεωρητῶν. Θέλετε, φίλε κύριε γραμματέα, πρόοδο; Θέλετε νὰ ριζοβολήσουν καὶ νὰ καρποφορήσουν οἱ προσπάθειαι γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναμόρφωση, ἐνεργήσετε νὰ γραφοῦν γρήγορα, χωρὶς ἀναβολή, τὰ κατάλληλα βοηθητικὰ βιβλία γιὰ τοὺς δασκάλους: (γιὰ τὴν ἀνάγνωση, τίς γλωσσικὲς καὶ γραμματικὲς ἀσκήσεις, τὴν ἐκθεση, καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ μαθήματα, τῶν τεσσάρων κατώτερων μάλιστα τάξεων). Καὶ ἐνεργήσετε τὰ βιβλία αὐτὰ νὰ μοιραστοῦν σχεδὸν χάρισμα, ἂν θέλετε ἀμέσως καὶ ἀσφαλῶς νὰ φτάσετε στὸ σκοπόν...

Σὰς ἐκοῦρασα ἀρκετὰ μὰ καὶ καιρὸ δὲν ἔχω νὰ συνεχίσω σήμερα τίς σκέψεις μου. Ἄλλοτε περισσότερα. Ἐπιθυμοῦσα ὁμως αὐτὰ νὰ γνωστοῦν καὶ σὲ εὐρύτερο κύκλο γιὰ νὰ προκληθῆ κάποια συζήτηση

Μὲ ἀγάπη καὶ ἐπιόληψη
Κοσμάς Μιχαηλίδης

3. Γιὰ ν' ἀγαπηθῆ ἡ δημοτικὴ ἀπὸ τοὺς δασκάλους.

Ἀξιότιμε κ. Γραμματέα,

Ὁ πόνος μου γιὰ τὴ γλῶσσα τὴν ὁποία ἐδῶ καὶ τόσα χρόνια λατρεύω, τὰ προηγούμενά μου γιὰ κάποια δοτικὴ, ποὺ πρόπερι τιμωρήθηκα ἀπὸ τὸν τότε Ἐπιθεωρητὴ μου, γιὰ τὴν διδασκαλία στὸ σχολεῖο μου, καὶ πρὸ πάντων ὁ φόβος ἐμεῖς οἱ δημοδιδασκάλοι, στοὺς ὁποίους θ' ἀνατεθῆ μιὰ τέτοια πολὺτιμη καὶ σοβαρὴ ἐργασία, δὲν κάνωμε ὅ,τι πρέπει νὰ κάνωμε, μοῦ δίνουν τὸ θάρρος νὰ σὰς γράψω ὁδὸ λόγια.

Σὰ δάσκαλος 14 χρόνων μέσα στὸ δασκαλικὸ συνάφι, ἀντιλήφτηκα, δυστυχῶς ὅτι τὸ συνάφι μου ἂν ὄχι ὅλο, ἀλλὰ τὸ περισσότερο δὲν ἀγαπᾷ καὶ τόσῳ, γιὰ νὰ μὴ πῶ καθόλου, τὴ γλῶσσα μας,

Ὁ πόνος μου γιὰ ὅτι μὲ σεβασμὸ σὰς ἀναφέρω, γιὰ μιὰ ἀλήθεια πικρὴ ἀλλὰ πραγματικὴ καὶ μακριὰ ἀπὸ κάθε δασκαλικὴ περιαυτολογία καὶ ἐπίδειξη, μὲ κεντᾷ τόσο ὥστε νὰ τολμάω νὰ προχωρήσω καὶ πάρα πέρα λέγοντας:

Ὅτι: ἐμᾶς τοὺς δασκάλους, τὰ ὄργανα τῆς γλώσσας μας, πρέπει πρῶτα μὲ κάθε τρόπο, μὲ κάθε θυσία νὰ μᾶς κάνετε νὰ τὴν ἀγαπήσωμε μὲ τὴ καρδιά μας, προτοῦ τὴ διδάξωμε.

Κάμετέ μας νὰ νιώσωμε καλὰ ὅτι κοντὰ στὴν ἀγάπη ποὺ πρέπει γι' αὐτὴ νὰ ἔχωμε, ὅτι ἔχομε καὶ ὑποχρέωση.

Κάμετέ μας νὰ καταλάβωμε ὅτι εἶναι εὐκολώτερη (δασκαλικὴ ἀδυναμία!) ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Μεταχειριστητε κάθε μέσο, ὑποσχεθῆτε, ξελογιάστε μας γιὰ νὰ σιγουρέψετε

τὴν ἐπικράτησίν της καὶ νὰ κάμει ἐμᾶς τοὺς λαχταροῦντας γιὰ τὴ γλῶσσα αὐτὴ νὰ ἐλπίζουμε ὅτι δὲ θὰ εἶμαστε πιά οἱ λίγοι.

Μὲ σεβασμὸ
I. K.
δημοδιδάσκαλος

4. Ἐνας δημοδιδάσκαλος γιὰ τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση.

Ἄπ' τὸν Πειραιᾶ στίς 15 τοῦ Γενάρη 1918.

Ἀξιότιμε Κύριε,

Ἄν ἔχω τὴν τιμὴ νὰ Σᾶς γνωρίζω προσωπικῶς αἰσθάνομαι ὅμως τὴν ἀνάγκη νὰ Σᾶς σταίλω τοῦτο μου τὸ γράμμα γιὰ ὅσα θὰ ἔχετε, ἐλπίζω, τὴν καλωσύνη νὰ διαβάσετε παρακάτω.

Εἶμαι δάσκαλος στὸ 13ο σχολεῖο τοῦ Πειραιᾶ ἔχω 12 χρόνια πού κάνω τὸ δάσκαλο κι ἐδῶ καὶ σ' ἄλλα μέρη καὶ ἀπ' τὴν ἀρχὴ πού ἀρχισα αὐτὴ τὴ δουλειὰ εἶχα παρατηρήσει πόσο ἀνάποδο πρᾶμα ἦτανε καὶ πόσο πίσω μᾶς ἔρχινε στὴν πρόσοδό μας τὸ ὅτι ἀναγκαζόμεναι νὰ ἐξοδεύουμε τὸν περισσότερο καιρὸ γιὰ νὰ μαθαίνομε στὰ παιδιά μᾶς νὰ μιλάνε, νὰ διαβάζουν καὶ νὰ γράφουν μὴ γλῶσσα, πού ἂν τὴν ποῦμε ξένη δὲ θὰ πᾶσομε μού φαίνεται καὶ πολὺ ἔξω. Χάναμε τὸν καιρὸ μας σαυτὴ τὴ δουλειὰ κι ἔτσι πέραγαμ τὰ 4 ἢ τὰ 6 χρόνια χωρὶς νὰ κατορθώνομε νὰ βάνουμε στὸ μυαλό τους τίποτα ἄλλο σχεδὸν ἀπ' τὸ σχηματισμὸ τῶν τύπων τῆς γλώσσας πού μιλάγαμε οἱ ἄνθρωποι πού ζήσανε 2500 χρόνια προ-
τήτερα ἀπὸ μᾶς.

Μὰ ἔλα πού δὲν μπορούσα παρὰ νὰ κάνω ὅ,τι οἱ νόμοι μού ἐπέβαλαν, γιὰτι ἂν τολμοῦσα νὰ κάνω ὅ,τι ἡ ψυχὴ μου μοδλεγε, θὰ βρισκόμουν ἀμέσως ἀντιμέτωπος στὸν Μιστριωτισμὸ καὶ θὰ ὑποχρεωνόμουν νὰ δώσω λόγο γιὰ τὴ βέβηλο αὐτὴ πράξη μου.

Παρακολούθησα πάντοτε μὲ ἀγωνία τοὺς ἀγῶνες Σᾶς γιὰ τὴ γλῶσσα μας καὶ τοὺς διωγμοὺς Σᾶς ἀπ' τοὺς παπάδες τοῦ Βόλου, πού ποτισμένοι κι αὐτοὶ ἀπ' τις ἰδέες τοῦ γλωσσαμύνητορα, νόμισαν τὴν ἐργασία Σᾶς γιὰ διαβολικὴ καὶ προσπαθήσανε νὰ Σᾶς ἀποτάξουν σὰ σατανᾶ.

Τώρα ὁ ἐνθουσιασμὸς μου εἶνε μεγάλος γιὰτι ἐπὶ τέλους ἔλαμψε ἡ ἀλήθεια καὶ ἤρθατε Σεις καὶ οἱ ἀξιοὶ συναγωνιστὲς Σᾶς καὶ χτυπήσατε κατακέφαλα κι ὅπως τῆς ἀξίξε αὐτὸ τὸ μεγάλο θηρίο πού μᾶς κρατοῦσε δεμένους τόσο καιρὸ, τὴν καθάρσουσα καὶ τὴν μεγαλεῖτερη χαρὰ γι αὐτὸ αἰσθανθήκαμε μετς οἱ δάσκαλοι, γιὰτι μᾶς δόθηκε ἐπὶ τέλους στὰ χέρια μας τὸ ἐργαλεῖο πού τέργιαζε γιὰ τὴ δουλειὰ μας γιὰτι ὡς τώρα μοιάζαμε σὰν ἀμπελοῦργοι πού πηγαίναμε νὰ σκάψουμε τ' ἀμπέλια μας ὅχι μὲ τὴν ἀξίνα παρὰ ἔξω κι ἐγὼ μὲ τί; μὲ τὴ χειρουργικὴ λεπίδα ἃς ποῦμε ἐνός γιάτροῦ ἢ μὲ ὅ,τι ἄλλο θέλετε ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ κείνο πού μᾶς χρειαζότανε.

Καὶ τὴν καλύτερη τὴ βλέπουμε ἀμέσως μὲ τὰ καινούργια βιβλία πού μᾶς βάλατε καὶ μάλιστα στὴν πρώτη καὶ τὴ δευτέρη τάξη τοῦ δημοτικοῦ, γιὰτι τᾶλλα θὰ μού ἐπιτραπῆ νὰ πῶ πῶς θέλαν λιγάκι ξεκαθάρισμα... Μέσα σ' αὐτὰ τὰ παιδιά μᾶς τώρα βρισκουν λέξεις πάντοτε ἴδιες σὰν ἐκεῖνες π' ἀκούνε ἀπ' τὸ στόμα τῆς μάνας των κάθε μέρα, καὶ ἐπειδὴ αὐτὲς χτυπάνε ἀμέσως στὸ αἰσθημὰ τους, μέσα στὴν καρδιά τους, καταλαβαίνουν ὅλες τίς ἐννοίες χωρὶς τὴν παραμικρὴ δυσκολία κι ἔτσι καταργήθηκε ἀνεπαίσθητα κι ἓνα στάδιο πού πρῶτα τὸ λέγαμε λεξικὴ

ἢ γραμματικὴ προπαρασκευὴ τῆς ἐνότητος, ἢ ἀνάλοις τῶν ἀγνώστων λέξεων τέτοιες δὲν ὑπάρχουν πιά στὰ βιβλία μας ἐκτός ἀπὸ κανένα ἰδιωτισμὸ.

Ἄν ἔξω ἂν τέτοια γράμματα εὐχαριστήρια καὶ ἐνισχυτικὰ τοῦ ἀγῶνος Σᾶς λάβατε κι ἀπ' ἄλλους δασκάλους μὰ κι ἂν δὲ λάβατε πρέπει νὰ ἔξερετε πῶς ὅλοι μὲ μεγάλη ἀνακούφιση ἀκούσαμε τὴ μεγάλη εἴδηση. Γιὰτι ὅλοι εἴμαστε δημοτικιστὲς, ἄλλοι ἀπὸ πεποθήση καὶ γνώση τοῦ ζητήματος καὶ ἄλλοι ἀπὸ φυσικὴ ἀνάγκη, γιὰτι ἀλλοῦτικα δὲν μπορούμε νὰ κάνουμε τὰ παιδιά μας νὰ μᾶς καταλάβουν παρὰ μὲ τὴ γλῶσσα τῆς μάνας των.

Τώρα ὅλοι περιμένουμε μὲ ἀνυπομονησία τίς διαλέξεις πού ἀναγγελάτε καὶ τι βιβλία πρέπει νὰ διαβάσομε γιὰτι, ὅπως ἔξερετε, ἡ ἀδιαφορία πού ἔδειχνε ὡς τώρα γιὰ μᾶς ἡ πολιτεία, μᾶς ἔκανε νὰ μὴ ἔχομε κανένα ζῆλο γιὰ διάβασμα καὶ παρακολούθηση τῶν ζητημάτων τοῦ κλάδου μας. Μᾶς ἔλειπε ὁ ζῆλος γιὰτι δὲν ἔξεραμε τί νὰ διαβάσομε κι οὔτε ἔξεραμε ἀκόμα οἱ περισσότεροι, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλο λόγο ἀκόμα πολὺ σπουδαιότερο γιὰ τὴ φτώχεια τὴ φοβερὴ πού μᾶς ἔδρανε. Γιὰτι κι ἂν εἶχε κανένας μας λίγο ζῆλο γιὰ τέτοια πράματα, ἡ φτώχεια τὸν ἔκανε νὰ μὴ μπορῆ νὰ στρέψῃ ἄλλοῦ τὸ μυαλό τω ἀπ' πῆν ἐξοικονόμηση τοῦ ψωμοῦ μὰ τώρα ἐλπίζουμε πῶς θὰ μᾶς δοθῆ κάποια οἰκονομικὴ βοήθεια καὶ τέτοια πού ν' ἀφήσῃ νὰ ξελευτερωθῆ τὸ μυαλό μας ἀπ' τὴ διαρκὴ σκέψη τοῦ ψωμοῦ καὶ νὰ ἐξυψωθῆ ἐκεῖ πού πάντα πρέπει νὰ στέκῃ τὸ μυαλό ἐνός δασκάλου.

Μὲ τὴν ἐλπίδα πῶς θὰ συγχωρήσητε τὸ αἰσθημὰ μου πού μ' ἔκανε νὰ παραδίσω τὴν ἱεραρχία καὶ νὰ τολμήσω νὰ σᾶς σταίλω τὸ γράμμα μου τοῦτο,

Ἀιταλῶ μὲ βαθὺ σεβασμὸ
Ἀπόστολος Μ. Θεοφανόπουλος
δημοδιδάσκαλος 13ου δημ. σχολ. Πειραιῶς

5. Ὁ Φιλένας γιὰ τὴν δεσπογραφία μας.

Ὅταν μιλοῦμε γιὰ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση ὁ λόγος πάντα εἶναι γιὰ τὴ γλῶσσα μας ἀφτὴν ἐδῶ, τὴ δημοτικὴν θελαδῆ. Ἀφτὴν ἡ ἐπίσημη Ἑλλάδα νὰ ποῦμε μίλις ἀρχισε νὰ τὴν ἀναγνωρίζει. Ἀηλαδῆ ὡς τώρα ἔκαμε πῶς δὲν τὴν ἀναγνώριζε, μὰ δὲν μπόρεσε ν' ἀντιέξει στὴ δύναμή της, γιὰτι ἔχει ἡ δημοτικὴ μὲ τὸ μέρος της τὴ ζωὴ: τὴ φύση τὴν ἀλήθειά: τὴν τέχνη. Στὴν ποίηση πιά βασιλεύει. Καὶ μὴ Ἑλλάδα — ἔστω κέπληση — δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθῆ τὴν ποίηση, γιὰτι ντρέπεται τὸνομά της. Λοιπὸν εἴταν προτείνει κανεὶς μὴ μεταρρύθμιση ὀποιῶδήποτε, ποῖος θὰ τὴν ἐπιβάλλει στὸ ἔθνος; Τὸ Κράτος γιὰ τὴν ὄρα μὲνι σὰν οὐδέτερο νὰ ποῦμε. Ὅσοσο τὰ ὀρθογραφικὰ μας συστήματα εἶναι τόσα ὅσοι καὶ οἱ γράφοιτες. Καὶ θάνα πάντα ἔτσι ἐνόςο δὲ γίνεται ἡ ριζικὴ ἢ μεταρρύθμιση. Τὰ ἡμίμετρα ὁ κόσμος δὲν τὰ προσέχει.

Ἐνας εἶναι ὁ ἀληθινός, ὁ μεγάλος ὁ δρόμος.

Εἶναι ἡ μεταρρύθμιση τοῦ Βηλαρά. Ποῖος ὅμως θὰ τὴν ἐπιβάλλει; θὰ τὴν ἐπιβάλλει ἡ ἀνάγκη, μού φαίνεται.

Ἄς ἀφήσομε τοὺς λογιωτάτους, νὰ χαίρουνται τὴ μάθησή τους καὶ τὴν ἐπιστήμη τους, πού εἶναι ἀγῶνες, καθὼς λέει ὁ Γληνός. Ἡ γνώμη τους δὲν μπορεῖ ν' ἀξίει κανένα κύρος σὲ ζητήματα μεταρρυθμιστικὰ, ἀλλῶστε εἶναι καὶ κακόπιστοι δυστυχῶς λένε ὅτι τὴν ἀρκεῖ ν' ἀντιδράσουνε στὴν πρόοδο.

Ὅσοι ἐκλεχτοὶ προσέλθετε.

Φωτιστε τὸ λαὸν. Φωτιστε τὸ ἔθνος μιλιώντας, γράφοντας, διδάσκοντας, κηρύττοντας. «Περισσότερο φῶς!» Ἐχοῦμε δύο μεγάλους βοηθούς, τὴ φύση καὶ τὴν ἀλήθεια. Φανταστῆτε τί θὰ εἴμαστε σήμερα ἂν ἀκολουθοῦσαμε τοῦ Βηλαρά τις ιδέες καὶ τί δὲν εἴμαστε γιατί δὲ μᾶς ἀφίσαν οἱ λογιώτατοι νὰ τὸν ἀκούσουμε.

— «Τὸ ἔθνος ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς εὐκολίας τῶν λύσεων τούτων» εἶται μᾶς λένε σήμερα ἀκόμα οἱ λογιώτατοι.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν ἔτσι εἶπανε σὲ θέση νὰ διακρίνει καὶ νὰ ἐκλέξει. Ἄν τὸ φωτίζανε τί ζήτησε ἀπ' ἀλήθεια ὁ Βηλαράς, τὸ ἔθνος μὲ χαρὰ καὶ προθυμία θὰ τὸ δεχότανε. Ἀλλὰ τότε συκοφαντήσανε — καλὴ ἔρα ὅπως σήμερα ἔμας — δημοκοπώντας στὸ νομα τοῦ κλασικισμοῦ πὼς ἤθελε τάχα νὰ καταστρέψει, νὰ διασπᾶσει κτλ. — Τὰ ἴδια πάντα. Ἄς εἶναι δά.

Τώρα ἄς δοῦμε τί μπορεῖ νὰ γίνει.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε τὴν παραδεγμένη τὴν ὀρθογραφία ἄς τὴ γράφουν ἅμα θέλουμε, μὰ γιὰ λογαριασμό τους. Καθάναν θὰ τὴ γράφει βέβαια μὲ τὸ σύστημά του. Κανένας δὲν ἀκούει τὸν ἄλλον σὲ τέτοια ζητήματα ἀφ' ἑαυτοῦ εἶναι ἡ φύση τῶν πραγμάτων: κιαφτὸ κάνει αἰσθητὴ τὴ σύχισή, κέτσι μᾶς φέρνει γρηγορότερα σὲ σκόπὸ μᾶς.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε — κείναι τὸ περισσότερο ἔθνος — πρέπει νὰ φωτιστοῦνε πὼς δὲν εἶναι καθόλου λάθος νὰ γράφουνε μὲ τὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία, δηλ. νὰ παραστήθουν κάθε φορὰ τὸν ἴδιο φθόγγο μὲ τὸ ἴδιο φηφι, τὸ ἀπλότερο: *ι, ε, ο, ου, γκ, αφ, αδ, εφ, εβ, ζμ, ὄξαια*.

Πρέπει μάλιστα νὰ διαχτοῦνε, πὼς εἶναι τὸ πιὸ σωστό, τὸ πιὸ ἐπιστημονικὸ, γιὰ τοῦτο καθόλου δὲν εἶναι ντροπὴ νὰ γράφει κανεὶς ἔτσι, γιατί ἐπὶ τέλος ἀκολουθεῖ ἕνα σύστημα, ἐνῶ ἀπεναντίας ντροπὴ εἶναι νὰ βάζει τις ἐφιλοχωτές καὶ καὶ τις ὀμιχλωτές καὶ τὰλλα παρόμοια μιχλιμπίδια ὅπου τὸχει κί ὅπως τὸχει.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε νὰ γίνονται δημόσιες ἐμιλίαι, ἀρθρα, δημοσεύματα, διδασκαλία, κήρυγμα, προπαγάντα σωστὴ τέλος πάντων ἀπὸ ὅλους πού φροτίζουμε τίμα γιὰ τοῦ λαοῦ τὴν καλύτερη. Ἄμα τὸ υἱοθετήσοῦμε μὲ στοργὴ τὸ ζήτημα. Ἄμα δηλαδὴ ἐργαστοῦμε ὄχι γιὰ τὸ ἐγὼ μᾶς ὄχι δηλ. γιὰ μικροφιλοδοξίες, ὄχι γιὰ συμφέροντα ἀτομικὰ κτλ. ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀληθινὴ φώτιση τοῦ λαοῦ, τοῦ ἔθνους (πὸ ἀφ' ἑαυτοῦ φέρνει καὶ δόξα καὶ ὠφέλεια δλικὴ στὸν καθολοκλητὴ) πιστεύω πὼς κέτσι μπορεῖ νὰ γίνει. Καὶ θὰ εἶναι ὄρατο νὰ γίνει. Ἀργότερα νὰ βγει καὶ μιὰ λαϊκὴ ἡμερίδα μὲ τέτοια γραφή.

Τώρα ἐρχεται τὸ ρῶτημα: Καὶ σὲ σκολεῖο τί θὰ γίνει;

— Ἐνῶς τὸ ἐπίσημο Κράτος δὲ δέχεται πέρα ὡς πέρα στὰ σκολεῖα τὴ γλώσσα τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ τὴν περιορίζει μόνο στὰ δημοτικὰ, λόγος γιὰ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση σὲ σκολεῖο δὲν μπορεῖ νὰ γίνει. Θὰ ἐξακολουθεῖ ἡ σγύχισή πὸ τόσο ὡμὰ τὴν ξεσκεπάζει ὁ Τριανταφυλλίδης στὴ μελέτη του γιὰ τὴν ὀρθογραφία μᾶς (κοίτα σελίδες 20-21, 67-85, 163-168). Ὅσοι οἱ καλοσυνειδητοὶ δάσκαλοι: θὰ πρέπει νὰ λένε στὰ παιδιά πὼς, ἅμα δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ γράφουν ὀρθὰ τὴν ιστορικὴ γραφή, νὰκολουθοῦνε τὴ φωνητικὴ γραφή μὲ τὰ πιὸ ἀπλά φηφια πὸ ἔχοῦμε πιὸ ἅμα.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε ὅταν ἀποφασίσει ποτὲ τὸ Κράτος νὰ βάλει τὴ δημοτικὴ στὰ σκολεῖα πέρα ὡς πέρα τότε θὰ σκεφτεῖ καὶ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας. Ἄν μάλιστα ἔχει κατορθωθεῖ ὡς τότε νὰ πλοχωρεῖ σὲ λαὸ τὸ σύστημα τοῦ Βηλαρά πὸ λέμα

ἄδῳ, τότε δὲν ἔχει νὰ σκεφθεῖ πιά τίποτε τὸ Κράτος, παρὰ νὰ βάλει τὴν ὀρθὴ γραφή. Ἄφ' ἑαυτοῦ λένε, πὼς δὲ διαβάζεται τάχα τέτοια γραφή κτλ. εἶναι πράματα ἀπλοϊκὰ καὶ ἀφιλοσόφητα. Ἄρκει νὰ διαβάσει κανεὶς μερικὲς σελίδες καὶ τὸ μάτι συνειθίζει μιὰ χαρὰ.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε ὅτι ἔχω νάντιασταθῶ καθόλου σκεπτικὸς πὸ θέλουν ὀλότεια τὸ ἀπορρηξίμο κάθε τονικοῦ σημείου. Διαβάζονται καὶ τὰτόνιστα ἔξισο ὁμορφα ὅπως καὶ τὰ τονισμένα. Ὅσοο μποροῦσε νὰ μπαίνει μιὰ ὄξαια ὅπου τονίζεται πραγματικὰ ἡ λέξη, ἔξον τις προκλιτικὲς καὶ τις ἐγκλιτικὲς πὸ πρέπει νὰ μένουν ἀτόνιστες, ἀφοῦ εἶναι ἄτονες.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε ὅτι ἔχω νάντιασταθῶ καθόλου σκεπτικὸς πὸ θέλουν ὀλότεια τὸ ἀπορρηξίμο κάθε τονικοῦ σημείου. Διαβάζονται καὶ τὰτόνιστα ἔξισο ὁμορφα ὅπως καὶ τὰ τονισμένα. Ὅσοο μποροῦσε νὰ μπαίνει μιὰ ὄξαια ὅπου τονίζεται πραγματικὰ ἡ λέξη, ἔξον τις προκλιτικὲς καὶ τις ἐγκλιτικὲς πὸ πρέπει νὰ μένουν ἀτόνιστες, ἀφοῦ εἶναι ἄτονες.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε ὅτι ἔχω νάντιασταθῶ καθόλου σκεπτικὸς πὸ θέλουν ὀλότεια τὸ ἀπορρηξίμο κάθε τονικοῦ σημείου. Διαβάζονται καὶ τὰτόνιστα ἔξισο ὁμορφα ὅπως καὶ τὰ τονισμένα. Ὅσοο μποροῦσε νὰ μπαίνει μιὰ ὄξαια ὅπου τονίζεται πραγματικὰ ἡ λέξη, ἔξον τις προκλιτικὲς καὶ τις ἐγκλιτικὲς πὸ πρέπει νὰ μένουν ἀτόνιστες, ἀφοῦ εἶναι ἄτονες.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε ὅτι ἔχω νάντιασταθῶ καθόλου σκεπτικὸς πὸ θέλουν ὀλότεια τὸ ἀπορρηξίμο κάθε τονικοῦ σημείου. Διαβάζονται καὶ τὰτόνιστα ἔξισο ὁμορφα ὅπως καὶ τὰ τονισμένα. Ὅσοο μποροῦσε νὰ μπαίνει μιὰ ὄξαια ὅπου τονίζεται πραγματικὰ ἡ λέξη, ἔξον τις προκλιτικὲς καὶ τις ἐγκλιτικὲς πὸ πρέπει νὰ μένουν ἀτόνιστες, ἀφοῦ εἶναι ἄτονες.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε ὅτι ἔχω νάντιασταθῶ καθόλου σκεπτικὸς πὸ θέλουν ὀλότεια τὸ ἀπορρηξίμο κάθε τονικοῦ σημείου. Διαβάζονται καὶ τὰτόνιστα ἔξισο ὁμορφα ὅπως καὶ τὰ τονισμένα. Ὅσοο μποροῦσε νὰ μπαίνει μιὰ ὄξαια ὅπου τονίζεται πραγματικὰ ἡ λέξη, ἔξον τις προκλιτικὲς καὶ τις ἐγκλιτικὲς πὸ πρέπει νὰ μένουν ἀτόνιστες, ἀφοῦ εἶναι ἄτονες.

Μ. Φιλῆνας

Β. Πρὸς τὴν ἀπλοποίηση τοῦ τονισμοῦ. — Ἡ καθαρῶς ὄξαια ὕστερ' ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε ὅτι ἔχω νάντιασταθῶ καθόλου σκεπτικὸς πὸ θέλουν ὀλότεια τὸ ἀπορρηξίμο κάθε τονικοῦ σημείου. Διαβάζονται καὶ τὰτόνιστα ἔξισο ὁμορφα ὅπως καὶ τὰ τονισμένα. Ὅσοο μποροῦσε νὰ μπαίνει μιὰ ὄξαια ὅπου τονίζεται πραγματικὰ ἡ λέξη, ἔξον τις προκλιτικὲς καὶ τις ἐγκλιτικὲς πὸ πρέπει νὰ μένουν ἀτόνιστες, ἀφοῦ εἶναι ἄτονες.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε ὅτι ἔχω νάντιασταθῶ καθόλου σκεπτικὸς πὸ θέλουν ὀλότεια τὸ ἀπορρηξίμο κάθε τονικοῦ σημείου. Διαβάζονται καὶ τὰτόνιστα ἔξισο ὁμορφα ὅπως καὶ τὰ τονισμένα. Ὅσοο μποροῦσε νὰ μπαίνει μιὰ ὄξαια ὅπου τονίζεται πραγματικὰ ἡ λέξη, ἔξον τις προκλιτικὲς καὶ τις ἐγκλιτικὲς πὸ πρέπει νὰ μένουν ἀτόνιστες, ἀφοῦ εἶναι ἄτονες.

Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν εἶπανε ὅτι ἔχω νάντιασταθῶ καθόλου σκεπτικὸς πὸ θέλουν ὀλότεια τὸ ἀπορρηξίμο κάθε τονικοῦ σημείου. Διαβάζονται καὶ τὰτόνιστα ἔξισο ὁμορφα ὅπως καὶ τὰ τονισμένα. Ὅσοο μποροῦσε νὰ μπαίνει μιὰ ὄξαια ὅπου τονίζεται πραγματικὰ ἡ λέξη, ἔξον τις προκλιτικὲς καὶ τις ἐγκλιτικὲς πὸ πρέπει νὰ μένουν ἀτόνιστες, ἀφοῦ εἶναι ἄτονες.

πώνται νὰ γράφουν γιὰτί θὰ φαίνωνται ἀγράμματοι μπροστά σ' ἐκείνους ποὺ ἐπειδὴ φοίτησαν σὲ σχολεῖα τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως ξέρουν νὰ τονίσουν καὶ τονίζουσι σύμφωνα μὲ κανόνες. Μὲ τέτοιους δρους ἐγὼ εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι εἶνε καλύτερο νὰ διδάσκωνται οἱ τόνοι καὶ στὸ δημ. σχολεῖο, γιὰτί δὲν καταλαβαίνουσι πῶς θέλουσι νὰ τοὺς ἀποκλείσωσι ἀπὸ αὐτό, ἀφοῦ δὲν τολμοῦσι νὰ εἰποῦσι ὅτι εἶνε ἄχρηστοι, ἐκτός ἂν θέλωσι νὰ ἀπαλλάξωσι τὸ δασκάλο τοῦ δημ. σχολεῖου ἀπὸ ἑνα βᾶσανο καὶ νὰ φορτώσωσι στὸν καθηγητὴ, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ δημιουργήσωσι ἀριστοκρατία Ἑλλήνων τονιζόντων μὲ πολλοὺς τόνους καὶ σύμφωνα μὲ κανόνες καὶ λαὸ ποὺ θὰ τονίξῃ μ' ἕναν τόνο.

Συνέπεια τῆς γνώμης ποὺ ἀναφέρω παραπάνω εἶνε καὶ ἡ γνώμη ποὺ εἶπα στὸ Συνέδριο «νὰ ἀντικατασταθοῦν οἱ τόνοι μὲ μία ὀξεῖα καὶ ὄχι μὲ τελεία, γιὰ νὰ μὴν ἐπέρχεται σύγχυσι μὲ τὰ σημεῖα τῆς στίξεως». Δὲ γνωρίζω ἂν ἐξηγήθηκα καλᾶ, στὴ συζήτησι δμως ποὺ ἐγίνε κάπως βιαστικά τότε δὲ μπόρεσα νὰ καταλάβω ἄλλη ὀφέλεια μὲ τὴ συντηρητικὴ κατάρτησι τῶν τόνων μόνον στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ἀπὸ τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ δασκάλου τοῦ δημ. σχολεῖου ἀπὸ ἕνα βᾶσανο, καὶ τὸ μέσο, νὰ γνωρίζωσι ἀπὸ δεξιᾶ γραφῆς τοὺς τελειόφοιτους τοῦ δημ. σχολεῖου ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πῆγαν στὸ ἑλληνικόν. Ἡ ἰδέα μου γιὰ τοὺς τόνους εἶνε ἀπόρροια τῆς γνώμης ποὺ ἔχω γιὰ τὸ ὀρθογραφικόν καὶ ἐν γένει τὸ γλωσσικὸ ζήτημα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὀρθογραφικόν, προκειμένου γιὰ τὶς ἐκθέσεις, ὑποστηρίχθηκε στὸ Συνέδριο ἀπὸ μερικοὺς συναδέλφους ὅτι δὲν πρέπει κατὰ τὴ διόρθωσι τῶν ἐκθέσεων νὰ δίνωσι προσοχὴ στὴν ὀρθογραφίαν, τὴν ὁποία μ' ἔλα ταῦτα θὰ διδάσκωσι. Ἐγὼ ὑποστήριξα ὅτι πρέπει νὰ ἀπλοποιήσωσι τὴν ὀρθογραφίαν ἀλλὰ τὴν ἀπλοποιημένην αὐτὴ ὀρθογραφίαν νὰ τὴν ἐπιβάλλωσι στὶς ἐκθέσεις καὶ νὰ τὴν καλλιεργήσωσι προπάντων μὲ τὶς ἐκθέσεις. Γιὰτί δὲν καταλαβαίνω γιὰτί τότε θὰ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ ὀρθογραφίαν, ἂν ὄχι γιὰ νὰ γράφουν ὀρθά.

Προκειμένου πάλι γιὰ τὴ γλώσσα στὴν ὁποία θὰ γράφουν τὶς ἐκθέσεις μαζί μὲ τὴν πλειονότητα τῶν συναδέλφων εἶπα ὅτι δὲν μπορῶ νὰ ἐννοήσω ἄλλη γλώσσα γιὰ τὸ δημ. σχολεῖο ἀπὸ τὴ δημοτικὴ, ἀλλὰ ὑπόθετα καὶ τὴ γνώμη ὅτι ὅσο ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους, τῶν δικαστηρίων κτλ. εἶνε ἡ καθαρεύουσα πρέπει στὶς ἀνώτερες τάξεις νὰ γίνωνται καὶ ἐκθέσεις στὴν καθαρεύουσα προπάντων ὑπὸ τύπον ἀναφορῶν, γραμματίων, αἰτήσεων, ἀποδείξεων κτλ., γιὰτί πάλι δὲ μπορῶ νὰ ἐννοήσω τί εἶδος μὀρφωσι θὰ εἶναι αὐτὴ τοῦ τελειόφοιτου τοῦ δημ. σχολεῖου, ἂν ὅσο ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους εἶνε ἡ καθαρεύουσα, αὐτός δὲν τὴ διδάσκωσι καθόλου καὶ δὲν κατορθώνωσι νὰ καταλάβωσι τί λέει ἕνας νόμος μὲ ἐγκυκλίους κτλ. ἢ νὰ κἀν μὲ ἀναφορά. Θὰ εἰπῆτε: «Τώρα ξέρωσι»; Πρέπει νὰ ξέρῃ ἐν ὄσῳ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπίσημη γλώσσα τοῦ Κράτους, γιὰτί ἄλλως ἔχομε τὴν ἀριστοκρατίαν ποὺ σπούδασε σὲ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ γνωρίζει νὰ ἐννοῇ τί γυρεύει ἀπ' αὐτὴ τὸ κράτος μὲ τοὺς νόμους, ἐγκυκλίους, εἰδοποιήσεις του καὶ τί νὰ γυρέψῃ αὐτὴ μὲ τὶς ἀναφορὰς τῆς, καὶ τὸ λαὸ ποὺ πέρασε τὸ σχολεῖο, ποὺ θὰ τοῦ δώσῃ τὴ γενικὴ μὀρφωσι καὶ δὲν ἐννοεῖ τίποτε ἀπὸ αὐτά.

Ἄν τώρα συμφέρῃ νὰ χάνῃ τὸ σχολεῖο τὸν καιρὸ τοῦ μαθαίνοντος μὲ γλώσσα ποὺ μόνον θὰ γράφεται καὶ δὲ μιλεῖται, σ' ἐποχὴ ποὺ τόσα ἔχει νὰ μάθῃ ἢ πρᾶσι ἢ πολιτεία νὰ μιλάῃ μὲ τοὺς νόμους τῆς, ἐγκυκλίους, γραπτὰ τῆς ὅλα, στὴ γλώσσα ποὺ τὴν καταλαβαίνουσι ἐκείνοι γιὰ τοὺς ὁποίους τὰ γράφει εἶνε ἄλλο ζήτημα.

Ἡλικίς 1 Ἀσκ. 1919.

Γ. Π. Κοκκίνης

Ἐπιθεωρητῆς

7. Πότε θὰ καταργηθοῦν οἱ τόνοι;

Κύριε γραμματέα,

Ἄπὸ τὸ Δελτίο ποὺ μοῦ στείλατε καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν «Ὄρθογραφία» τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη ἐπιτρέφετέ μου νὰ σχηματίσω τὴ γνώμη, πῶς δ' ἔκπ. Ὁμιλος ποὺ διευθύνει τὴ γλωσσ. μεταρρύθμισι περπατεῖ πολὺ συντηρητικὸ δρόμο. Ἐμεῖς τουλάχιστο, ὁ ἄστυχισμένος κλάδος ποὺ ὑπόφερε πολλὰ καὶ ὑποφέρει ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἔρμη καθαρεύουσα περμένωμε τὸν Ὁμιλο πλιὸ ριζοσπαστικὸ καὶ μάλιστα στὴ φοβερὴ ὀρθογραφία. Ἀλλὰ πρέπει φαίνεται τὸ ζήτημα αὐτό, ποὺ τυραννᾷ τὸ τρυφερό παιδικὸ μυαλὸ ἄδικα, νὰ τὸ λύσῃ ἀθάίρατα οἱ δημοδιδάσκαλοι.

Εἴμαστε ἀνυπόμονοι πότε θὰ σταλοῦν στὸ ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο, τουλάχιστο γιὰ τώρα, οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα καὶ σιγά σιγά—μὰ γρήγορα δμως—τ' ἄλλα φευτοσημαδα τῶν ἀρχαίων η, υ, ω, αι, οἱ δίφθογγοι, ποὺ γιὰ διδασκαλίαν τῶν κόδετα ἢ ὄρα τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων, ποὺ σὲ μόνον αὐτὰ πρέπει νὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ μας.

Θέλωμε μόνον νὰ μᾶς χειραγωγῆστε στὸ τυπικὸ τῆς δημοτικῆς καὶ στὸ διὰλεγμα τῶν πραγματικῶν δημοτικῶν λέξεων, γιὰτί γράφονται ἀπὸ μερικοὺς κατὰ χυδαῖοι ποὺ δὲν ὑποφέρονται· καλύτερα λέξεις καθαρῆς μὰ μὲ τυπικὸ δμως τῆς δημοτικῆς.

Θὰ παρακαλοῦσαμε νὰ μᾶς γνωρίστε ἂν εἶσι σιωπηρὰ-σιωπηρὰ τουλάχιστο μᾶς ἐπιτρέπεται ν' ἀκολουθήσωσι τὸν παραπάνω δρόμο γιὰ τὸ συμφέρον τῶν παιδιῶν, ποὺ μὲ μᾶρα ποὺ τὰ εἶπα πῶς γρήγορα θὰ καταργηθοῦν τὰ παραπάνω, ἐσηκώθησαν ὅλα καὶ κρεμασμένα ἀπὸ τὰ χεῖλη μου μοῦ φώναζαν: «Πότε; μὰ πότε; Κύριε»;

Τὰ παιδιὰ τῆς Ε' καὶ Γ' ζηλοῦν τὰ βιβλία τῶν κατώτερων τάξεων. Τὰ δικὰ τους τὰ σιχαίνονται. Ὁ ἀργήσι νὰ ἔαπλωθῇ σ' ὄλο τὸ δημοτικὸ ἢ δημοτικὴ;

Κρήτη

Μὲ ὑπόληψη

Κ. Π.

8. Ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμισι.— Μιὰ ἀπάντησι.

Διάδασα μὲ προσοχὴ ὅσα ὁ «Προτεστάντης» γράφει στὴ «Σάλπηγμα» τῆς 27 Ματοῦ ἐ. ἔ. γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Κατακρίνει τοὺς δημοτικιστὰς ὅτι δὲν ἔδωσαν δημοσιότητα εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ Ἐπιθεωρητικοῦ συνεδρίου. Ἀναπτύσσει συκριτικὸς μὲ τὴ δημοτικὴ τὰ καλὰ τῆς καθαρεύουσις καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα πῶς δὲ φταίει ἡ γλώσσα καὶ οὐτε θέλει μεταρρύθμισι, ἀλλὰ φταίει τὸ ἄλλο παιδευτικὸ μας σύστημα συνέπεια τοῦ ὁποίου ἔχει καταρρακωθῇ ὁ δημοδιδάσκαλος ἠθικῶς καὶ ὄλικῶς.

Εἶναι ἀλήθεια θαυμάσια τὰ γραφόμενά του. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι εἶναι μελετημένα καλὰ, ἀλλὰ δὲν ἐπιταῖ ἐξ αὐτοῦ ὅτι δὲν εἶναι καὶ συζητήσιμα. Θέλω νὰ συζητήσω μὲ τὸν ἀγνωστον αὐτὸν ἀξιότιμον κ. «Προτεστάντην» καὶ γι' αὐτὸ βαπτίζωμαι εἰς «ὀρθόδοξον».

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο μέρος, τῆς δημοσιότητος ὅλα δὴ, τοῦ Ἐπιθεωρητικοῦ συνεδρίου δὲν μπορῶ νὰ εἰπῶ τίποτε, διότι μένω μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὰ φηλά βουνὰ τῆς Ρούμελης καὶ δὲν ξέρω τί γίνεται αὐτοῦ κάτω, ἂν καὶ καθὼς

βλέπω στήν ἴδια «Σάλπιγγα» ὑπάρχουν περιλήψεις τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερο μέρος τῆς γλώσσης, ἔχω νὰ εἶπω ὅτι δὲν πρέπει νὰ σταματήσωμε ἔτσι ἄδοξα τὸ ρεῦμα ποῦ ἐδημιουργήθη γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Γιὰ νὰ ἐπιμῆνη τὸ ὑπουργεῖο, ἀρκετοὶ καλοὶ παιδαγωγοί, ἀρκετοὶ διδάσκαλοι, γιὰ τὴ μεταρρύθμιση θὰ πῆ πῶς κατὰ συμβαίνει. Μπορεῖ νὰ εἶναι κακὸ, μπορεῖ νὰ εἶναι καλὸ. Νομίζω πῶς ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα, ὅπως ὡς τώρα ἐδιδάσκειτο στὰ σχολεῖα δὲν μπορεῖ νὰ φέρῃ καρποῦς. Ἐξ ἄλλου ἡμεῖς δὲ διαφερόμεθα καὶ δὲν πρέπει νὰ διαφερόμεθα στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τόσο γιὰ τὴ γλῶσσα, ὅσο γιὰ τὰ πράγματα. Ἐξ, καὶ πράγματι τέσσαρα ἂν μὴ καὶ λιγώτερα εἶναι τὰ χρόνια τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου. Τι θὰ πρωτομάθῃ τὸ παιδί ἐκεῖ μέσα; γλῶσσα, ἢ γνώσεις; καὶ ποῖο εἶναι χρησιμώτερο ἢ γλῶσσα ἢ ἡ γνώση ἀπὸ τίς ὁποῖες θὰ διαμορφωθῇ ὁ χαρακτήρας; Ἡ καθαρεύουσα εἶναι γλῶσσα ἀρχαιοπραγῆς, ἀλλ' ἀπ' αὐτὴν πηγάζει ἡ δημοτικὴ. Κανείς δὲν μπορεῖ νὰ εἶπῃ κατὰ τῆς καθαρευούσης. Εἶναι γλῶσσα καλὴ, θαυμασία, καθὼς ἡ Ἑσποφώντειος, ἢ Ὀμηρικὴ ἀλλὰ εἶναι γλῶσσα νεκρομένη ἡμέρα τῆς ἡμέρας. Εἶναι γλῶσσα γραφομένη μοναχὰ καὶ δουλουμένη ὑπὸ μερῶς διανοουμένων καὶ ρητόρων. Εἶναι γλῶσσα στήν ὁποία ἐγράφονταν καὶ γράφονται συγγράμματα αἰῶνων καὶ ὡς τοιαύτη βέβαια θὰ μαθαίνεται ἀπὸ τοὺς γλωσσολόγους καὶ τοὺς ἀνεπτυγμένους καθὼς καὶ ἡ ὁμηρικὴ κτλ. Γλῶσσα ὁμως ζωντανή, λαϊκὴ, δημοκρατικὴ δὲν εἶναι. Ἡ μόδα ἀρχισε νὰ περνᾷ. Δὲν ἐπέρασεν ἀκόμα, ἀλλὰ θὰ περάσῃ. Δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ μείνῃ στὰ ἴδια τῆς μιᾶς γλῶσσα. Θὰ ὑποστῇ τὸ νόμο τῆς ἐξελίξεως. Αὐτὸ διδάσκει ἡ ἱστορία. Ἡ ἐξελίξις τῆς καθαρευούσης εἶναι ἡ δημοτικὴ.

Ἐχομε χρόνια στὸ δασκαλικὸ ἐπάγγελμα. Δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ διδασκαλία καρποφόρος στήν καθαρεύουσα, ὅπως στή δημοτικὴ. Ἡ διδασκαλία μας ἢ ζωντανὴ γίνεταί στή δημοτικὴ, ἔκτος πλέον ἂν θελήσωμε νὰ κατατριβώμεθα μὲ τύπους νὰ κατορθώσωμε στὰς ἐξετάσεις νὰ παρουσιάσωμε μαθητὰς ἀποστοματίζοντας τὸ μακρὸν πρὸ βραχέος κτλ. καὶ μὲ κεφάλι κούφιο. Εἶναι καὶ τὸς οὐσίας. Ὁ ἄνθρωπος σήμερα ἐδημιούργησε ὑποχρεώσεις. Γιὰ τὸ βί ο μ α ν θ ἄ ν ο μ ε. Κάτω λοιπὸν οἱ τύποι. Ἐμπρὸς ἡ οὐσία. Ἡ γλῶσσα ἔγινε γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὴ γλῶσσα.

Τώρα, ποῖο γλωσσικὸ ἰδίωμα πρέπει νὰ ἐπικρατήσῃ ὡς δημοτικὴ γλῶσσα, αὐτὸ εἶναι ἄλλο ζήτημα. Πρέπει ὁμως νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ δημοτικὴ δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο, τίποτε λιγώτερο παρὰ ἀπλοποιήσις τῆς καθαρευούσης, ὅπως αὕτη διαμορφώθη ὑπὸ τοῦ πολλοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς Στερεᾶς, Πελοποννήσου, Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ ἔχει τοῦ Βελθβενιοῦ, τῆς Τσακωνίας, τοῦ Πόντου.

Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖο ζήτημα τῆς ἀνυψώσεως τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκπαίδευσως, εἶμαι τελείως σύμφωνος μὲ τὸν «Προτσάκντην». Τίποτε μὰ διόλου τίποτε δὲν θὰ γίνῃ ἔχει μὲ μιᾶς δημοτικὴ, ἀλλὰ μὲ ἕκαστο τέτοιος, ἂν δὲν διαμορφώσωμε τὸ δάσκαλο. Καὶ ἂν ἄλλοτε τέλος πάντων ἕνας δάσκαλος κατόρθωνε νὰ γελᾷ ἐπὶ τέλους τὰ μάτια τοῦ κόσμου μὲ τὸ νὰ διδάσκῃ τὸ ρῆμα λῶν καὶ ρήγνυμι, αἴριο θὰ γυμνωθῇ, διότι πρέπει νὰ διδάξῃ στὰ παιδιά πράγματα γεωργικὰ, δασικὰ, ιατρικὰ, νομικὰ, πολιτικὰ καὶ... καὶ... τόσα ἄλλα, τὰ ὁποῖα αὐτὸς πρῶτος πρέπει νὰ ξέρῃ καλᾶ.

Γι' αὐτὸ πρέπει ὁ δημοδιδάσκαλος νὰ τελειώνῃ καὶ τὸ πανεπιστήμιο ἄκμα. Πικνὰ δμάδες δημοδιδασκάλων νὰ πηγαίνουν πρὸς ἐκπαίδευσιν στήν Εὐρώπην καὶ νὰ μᾶς φέρνουν νεώτερα συστήματα ἀπὸ ἐκεῖ.

Ἔτσι, μόνον ἔτσι μπορούμε νὰ μιλήμε γιὰ ἐλευθερία στὸν ἑλληνικὸ λαό. Μόνον ἔτσι ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἢ Ἑλλάδα θὰ δημοκρατοποιηθῇ.

Ὁρθόδοξος
δημοδιδάσκαλος στή Δωρίδα

9. Ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση.

Ἐχω χρόνια στὸ δασκαλικὸ ἐπάγγελμα. Ἀλλάξα πολλές φορές τὸ μαθητὴ μὲ τὸ δάσκαλο, ἀφοῦ καὶ πρὸ μηνὸς ἀκόμη μαθητῆς ἤμουν καὶ νομίζω ὅτι κατάλαβα καλᾶ τί ἀξίζει ἡ γλῶσσα στή μάθησι. Εἶδα μέσα στὰ σχολεῖα ὅτι οἱ γνώσεις μεταδίδονται εὐκολώτερα μὲ εὐκολὴ γλῶσσα. Ἐχομε ἀνάγκην ἀπὸ γνώσεις μὲ τίς ὁποῖες θὰ διαμορφωθῇ ὁ χαρακτήρας καὶ ἔχει γλωσσικοὺς τύπους. Θέλωμε οδοῖα καὶ ἔχει τύπους. Ἡ γλῶσσα γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο εἶναι τὸ ὄργανον καὶ ἔχει ὁ σκοπὸς. Σκοπὸς εἶναι οἱ γνώσεις, ἡ πνευματικὴ καὶ σωματικὴ ἀνάπτυξις, ὁ χαρακτήρ τέλος.

Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία ἀπὸ καιρὸ ἔχει καταδικάσει τὸ παιδευτικὸν μας σύστημα. Ἄν ἡ κοινωνία εἰρωνικῶς μᾶς καταδικάσει τὸν δασκάλου σχολαστικούς, ἀκριβῶς τὸ κἀμνει, ἀσυναίσθητος βέβαια, διότι καταδικάζει τοὺς γραμματικούς τύπους τοῦ σχολαστικισμοῦ. Καὶ ἂν ὁ μακροτύπος Ἄννης ἐπροσωποποιήσῃ τὸ δάσκαλο τῶν Ἀπεραντιῶν εἰς «τὸ πολλῶν δειῶν καὶ ἀφορητῶν», τὸ ἔκαμε ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καταδικάζουσης τὸ δάσκαλο τῶν τύπων. Εἶναι ὡς νὰ ἔλεγε ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, τέτοιους σχολαστικούς δασκάλους ἀνδραπέλα τῶν τύπων κτλ. δὲν τοὺς θέλω. Ἦθελε δασκάλους τῆς οὐσίας καὶ τῆς ζωῆς, ἱκανοὺς νὰ διδάξωσι πράγματα χρήσιμα, πράγματα γιὰ τὸ βί ο μ α ν θ ἄ ν ο μ ε καὶ γιὰ τὴ ζωὴ. Καὶ ἔρχεται τώρα ἡ ἴδια νέα ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ ἐξεγείρεται κατὰ τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἀσυναίσθητος πάντοτε. Δὲν θὰ στελεω τὰ παιδιά μου στὸ σχολεῖο λέγει. Μᾶς ἐχάλασαν τὴ γλῶσσα. Ἐλα δὲ ὁμως, ἔλα στὰ καλὰ σου ἑλληνικὴ κοινωνία! πῆς μου τί θέλεις; Δὲν θέλεις μεταρρύθμιση, τότε τί θέλεις; Θέλεις τὸ παλιὸ σύστημα; ἔχει; Τότε πῆς μᾶς ἕνα νέο. Τοιαῦτα συζητήσεις ἔκαμα μὲ πολλοὺς μορφωμένους καὶ στὸ τέλος ἐπέσθησαν οὗτοι.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς τὸ λαϊκὸ σχολεῖο ἂν δὲν ἀπέτελεσε θαύματα, μέχρι τοῦδε, ἂν μὲρα ἔφερον ὁμως ἀποτελέσματα. Ἐγκαταλειμμένο ἀπὸ τὸ κέντρο περιφρονημένο ἀπὸ τὴν κοινωνία, μὲ δασκάλους δούλους ποτὲ στὸ κόμμα, ποτὲ στή φτώχεια καὶ μὴ ἐκτιμωμένους ἐπαρκῶς, εἰργάσθη σὰν τὸ μυρμηγκὶ διὰ μέσου τῶν χρόνων. Μὲ μόνον τὰ ὀλίκα ποῦ τοῦ ἔδωκεν ὁ μέγας Καποδίστριας καὶ τὰ ὁποῖα ἐθέρμανε ὀλίγον ὁ ἀείμνηστος Πετρίδης, τὸ λαϊκὸ σχολεῖο εἰργάσθη καὶ ἔφερε καρποὺς πάντως. Ἄν τοῦτο ἐπετύχθη, βεβαίως ὀφείλεται στή μεγάλη καρδιά τοῦ Ἑλληνος, ὁ ὁποῖος ποτὲ δὲν ἐπτοήθη, οὔτε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς σκληρῆς οὔτε τῆς ἐλευθερίας. Ὀφείλεται εἰς τὸ δημιουργικὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνος. Ἔσται τέλος εἰς μέγα μέρος τῶν λαϊκῶν διδασκάλων οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν μὲ τοπιὰ εἰς τὰ σχολεῖα τῶν, οἱ ὁποῖοι ὡς ζωντανὴ γλῶσσα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν μετεχειρίσθησαν τῇ δημοτικῇ.

Εἶναι χαρυνγὴ λαμπρὰς ἀπεράντου αἰωνίας ἡμέρας γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ ἡ ἐμφάνισις τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀνοίγει διάπλατα ἡ μεγάλη θύρα τοῦ μέχρι χθὲς κεκλεισμένου μορφωτικοῦ μεγάρου καὶ καλεῖται ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ μετασχη τῶν ἀπλουμένων ἐν τῇ μεγάλῃ τραπέζῃ, ἐντός, ἀγαθῶν τῆς μορφώσεως. Ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις δὲν θὰ εἶναι πλέον κτήμα τῶν ὀλίγων εἶναι κοινὸν καὶ τῶν πλουσιῶν καὶ πτωχῶν καὶ τοῦ ἀριστοκράτου καὶ τοῦ πένητος.

E. P.

ΔΙΑΦΟΡΑ

ΤΑΜΙΑΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ 1918 κ. 1919

- α') ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ τών Έσόδων και τών Έξόδων από την 1 Ιανουαρίου ως την 31 Δεκεμβρίου 1918.
 β') ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ τών Έσόδων και τών Έξόδων από την 1 Ιανουαρίου ως την 31 Δεκεμβρίου 1919.

ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ 1918

Κύριοι Συνάδελφοι,

Σύμφωνα μέ τό καταστατικό του Όμιλου εξέλέξαμε τούς λογαριασμούς του γιά τή χρονιά του 1918 και τούς βρήκαμε όλους ταχτικούς: Στο βιβλίο του Ταμιά και στο καθολικό είναι ταχτικά παρασμένα ό,τι πήρε και έδωσε ο Όμιλος τήν παρασμένη χρονιά.

Και ο απολογισμός του είναι ταχτικός έχει έσοδα δραχμές 9,397.50. Έξοδα δραχμές 5,650.32 και υπόλοιπο δραχμές 3,746.94.

Αθήνα 5 του Φλεβάρη 1919.

Η εξελεγκτική επιτροπή

ΙΩ. ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ
 Ι. ΚΑΜΠΙΡΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ 1 ΙΑΝ. ΩΣ ΤΗΝ 31 ΔΕΚ. 1918

Ε Σ Ο Δ Α

Υπόλοιπο στην 31 Δεκεμ. 1917	4707.41		
Αφαιρέσ στον Όμιλο 1918 (από 6 μέλη)	1142.40		780 —
Συνδρομές στον Όμιλο 1916 » 10	100 —		1311.95
» » 1917 » 27	270 —		75.65
» » 1918 » 102	1000 —		292.15
» » 1919 » 2	20 —		21.67
» στο Δελτίο 1914 » 3 συνδρ.	15 —		95 —
» » 1915 » 11	55 —		2802.45
» » 1916 » 109	545 —		51.65
» » 1916 Δ.Ε. 28	56 —		219.80
» » 1917 » 6	30 —		5650.32
» » 1917 Δ.Ε. 1	2 —		
Πούλημα Δελτίων 1913, 1914 και 1916	708 —		
» Βιβλίων Παιδικής βιβλιοθήκης	81 —		
» άλλων βιβλίων και φυλλαδίων	39.20		81.29
» πάλιες θερμάστρες	130 —		3064.45
Τόκοι από καταθέσεις στην τράπεζα	115.10		581.20
	47,989.76	47,989.76	
Νοίκι γραφείου, άφού άφαιρέθη ή ύπενοικίαση διαμερισμάτων του (2160.1880)			
Μισθοί προσωπικού και ποσοτά στις εισπράξεις Φωτιά και φωτισμός του γραφείου			
Γραφική ύλη και τυπωτικά			
Ταχυδρομικά, τηλεγραφικά και χαρτόσημα			
Διάλεξη Κ.ορ Ρεμπο			
Τύπωμα και άποστολή Δελτίου 1916			
Άποστολή βιβλίων, φυλλαδίων και Δελτίων			
Έκτακτα έξοδα			
Υπόλοιπο :			
Μετρητά			
Κατάθεση στην Τράπεζα Άδ. Πασπάτη και Στ. Έκκερής Αίμας Δίκης Ναυπλίου			

Αθήνα, 25 Ιανουαρίου 1919

Ο Ταμίας του Έκπ. Όμιλου
 Α. Π. ΠΕΤΡΟΚΟΚΚΙΝΟΣ

Για τους συνδρομητές του Δελτίου.

Κάθε γράμμα, συνδρομή κτλ. για τον Όμιλο ή το Δελτίο στέλνεται στην «Επιτροπή του Εκπαιδευτικού Όμιλου», και όχι σε άτομα.

Συνδρομητές στο Δελτίο γράφονται στα γραφεία του Όμιλου, δδ. Λέκα 4, και στο Βιβλιοπωλείο Βασιλείου, δδ. Σταδίου 42.

Πολλοί από τους συνδρομητές του Δελτίου αλλάζουν κατοικία χωρίς να μας το αναγγέλουν, κι έτσι παραπονιούνται ότι δε λαβαίνουν το Δελτίο. Γιαυτό παρακαλούμε κάθε συνδρομητή που αλλάξει σύσταση να μας ειδοποιήσει άμεσα ως μ' ένα δελτάριο, για να μη γίνεται ακαταστασία ή αργοπορία στην αποστολή του Δελτίου.

Για τους συνεργάτες του Δελτίου.

Μελέτες, άρθρα και βιβλιοκρισίες που καταχωρίζονται στο Δελτίο ανάγκη να είναι γραμμένες στη δημοτική, ή τουλάχιστο να μην απομακρύνονται έξω από κάποια όρια που όριστηκαν από τη σύνταξη του περιοδικού. Όσο για την ορθογραφία, το περιοδικό ακολουθεί ένα σύστημα έναιο, που βρίσκεται περίπου διατυπωμένο στον τρίτο τόμο του Δελτίου, και παρακαλούμε τους συνεργάτες να φροντίζουν να την ακολουθούν σε όλα άρθρα μας στέλνοντας, ώστε να ευκολύνουν τη δημοσίευσή τους.

Την ευθύνη για κάθε άρθρο με υπογραφή την έχει φυσικά ο συγγραφέας.

Δε γυρίζουμε πίσω τα χειρόγραφα.

Η συνεργασία στο Δελτίο πληρώνεται.

Νέες εκδόσεις του Εκπαιδευτικού Όμιλου.

Από το καλοκαίρι του 1917 βγήκαν: Στη σειρά της Διαφωτιστικής μας βιβλιοθήκης: **Α. Δελμούζου**, προς την εκπαιδευτική αναγέννηση, 1919, 20 σελ. (άρ. 8) και **Μ. Τριανταφυλλίδη**, προς την εκπαιδευτική αναγέννηση, ή σχολική γλώσσα, 1919, 23 σελ. (άρ. 9). Και οι δυο αυτές μελέτες πρωτοτυπώθηκαν στο Δελτίο το 1919.

Στη σειρά πάλι της παιδικής βιβλιοθήκης δημοσιεύθηκαν από πέτσι: **Ιουλίας Δραγούμη**, Όλοι μαζί, 1919, 180 σελ. δρ. 3.50, (άρ. 7, έκδ. Σιδέρης), και **Ιουλίας Δραγούμη**, Ο βάτραχος που βαριέται και άλλες ιστορίες (για να τις διαβάζουν οι μεγάλοι στα μικρά παιδιά), 1919, 55 σελ. δρ. 1.40 (άρθ. 8, έκδ. Σιδέρης).

Από τα περιοδικά μας.

Η κίνηση των περιοδικών θα δημοσιευτεί στον επόμενο τόμο.

Νέα βιβλία.

Όσα λάβαμε ως τον Απρίλιο του 1920.

Σημειώνονται άμα σταλή ένα αντίτυπο στα Γραφεία του Εκπαιδευτικού Όμιλου — Μία σε παρένθεση, στο τέλος του τίτλου κάθε βιβλίου, σημειώνεται ο εκδότης άμα υπάρχει — Άμα δε σημειώνεται που βγήκε το βιβλίο και τί σχήμα έχει, τότε θα έννοηση ο αναγνώστης: Άθ ή ν, και σχ. 8". — Κρίσεις για μερικά απ' αυτά τα βιβλία θα δημοσιευτούν στο επόμενο Δελτίο.

Paramauros M., Vorschläge zu einer Reform der griechischen Schulfassung. Έναίσιμη διατριβή. Έένα 1916, 119 σελ.

Άργυροπούλου Α., Απόλλων ήτοι άσματα παιδαγωγικά μετά διδακτικής του παιδαγωγικού άσματος, 1919, 88 σελ., δρ. 10.

Μιχαηλίδου Κ., Ο μικρός θαλής, άλφαθητάριον, κατά τας τελευταίας άδηγίας του Υπουργείου της Παιδείας Σμύρνη 1919, 87 σελ.

Κοντογιάννη Α., Συλλογή δημοτικών παραδόσεων. 1920, 96 σελ., δρ. 3.—

Ζαφειρίου Ν., Ψυχολογία των παιδων. Σάμος 1920, 99 σελ.

Φασσανέλλη Γ., Σχολικ. άτροφα, έναυσια έκθεσις της υγιεινής καταστάσεως των σχολείων της α' Εκπαιδευτικής περιφερείας (Άττικής), σχολικόν έτος 1917-18. Υπουργείον Έκκλησιαστικών κτλ., τμήμα υγιεινής, 1918, 45 σελ.

Πώς θα γίνης δόκιμος πρόσκοπος, τεχ. Α', Βιβλιοθήκη προσκόπων, 1919, 30 σελ. 16.

Μπαλάνου Β., Η περιθαλψις των όρφανών εν τῷ ελληνικῷ κράτει, Υπουργείον περιθαλψεως, 1919, 96 σελ.

The inauguration of the world association for adult education. Bulletin I. Αουδίνο 1919, 29 σελ. 1 σελίνι.

Η γραμματική διδασκαλία των τριών πρώτων τάξεων του Δημοτικού σχολείου, Δελτίον Υπουργ. Έκκλησιαστικών κτλ. παράρτημα άρ. 3, 1919, 83 σελ.

Σταματέλου Β., Η γλωσσολογική μεταρρύθμιση και η γραμματική της κοινής δημοτικής. Πάτρα 1920, 96 σελ.

Δελμούζου, Η αντίδραση, 1919, 13 σελ., ανάπτυψη από το Δελτίο του Έκπαιδευτικού Όμιλου. τόμ. 7.

Δελμούζου Α., Προς την εκπαιδευτική αναγέννηση, 1919, 20 σελ. Δελτίον Υπουργείου Έκκλησιαστικών κτλ. Παράρτημα άρ. 1.

Μπούτουρα Α., Έπισκόπησις της ιστορίας του γλωσσικού ζητήματος και κριτική επί των σχετικών γνώμων. Άπόσπασμα εκ της ιστορικής γραμματικής της νεοελληνικής. 1919, 51 σελ. Δελτίον Υπουργείου Έκκλησιαστικών κτλ. Παράρτημα άρ. 2.

Άμάντου Κ., Το γλωσσικόν ζήτημα, 1920, 21 σελ., άπόσπασμα από την «Άνθρωπότητα», άρ. 2.

Λιβιδά Μ., Παρατηρήσεις εις την καθ' ήμας νομικήν γλώσσαν, 1919, 23 σελ., (Άπόσπασμα από την Έπιστημον. Έπετηρίδα του Πανεπιστημίου 1917-1918).

Παλαμά Κ., Τα παράκαιρα, μ' ένα πρόλογο, [1919], 161 σελ. (Σιδέρης) Άρ. 5. **Δροσίνη Γ.**, Ο Μπαρμπαδήμος, διηγήσεις άγωνιστού. [1919] 188 σελ. (Σιδέρης) Άρ. 5.

Χατζοπούλου Κ., Άπλοι τρόποι, 1920, 94 σελ. Άρ. 5 (Ζηράκης), Άρ. 5.

Μυρτιάτισσας, Τραγούδια, [1919] 82 σελ. (Έταιρεία Τύπος).

Θεοτόκη Κ., Ο κατάδικος, [1919] 145 σελ. (Βασιλείου, «Έκλεκτά έργα», άρ. 11).

Kostes Palamas, Life immovable, translated by Phoutrides A. Harvard University Press, 1919, 237 σελ. Δολάρια 2.

Κατσιμπαλή Κ., Τα Ρουμπιατά του Όμάρ Καγιάρ, [1919], 128 σελ., δρ. 10.

Κωνσταντινίδη Κ., Το τραγούδι της Ηλιόκαλης, Άλεξάνδρεια 1917, 8 σελ.

Βλαχογιάννη Γ., Η πεταλκόδα, 1920, 16 σελ.

- Palama K.*, Ίαμβοι καὶ ἀνάπαιστοι, 2 ἐκδ. 1920, 61 σελ. (Ζηκάνης) δρ. 2.50.
- Palama K.*, Θάνατος παλληκαριῦ, 2 ἐκδ., 1920, 63 σελ. (Ζηκάνης) δρ. 2.
- Καμπούρογλου Δ.*, Ὁ ἀναδρομάρης τῆς Ἀττικῆς. Λογοτεχνικαὶ ἐκδόσεις Ζηκάνη. 1920, 148 σελ. δρ. 3.50.
- Geijerstam G.*, Τὸ ἀγῶρι τῆς Κυρα-Λένης, διήγημα, δρ. 1.75 (Βασιλείου).
- Geijerstam G.*, Ὁ Πέτρος μὲ τὸ 'να μάτι. Χιονισμένος χαμιῶνας, διηγήματα, δραχ. 1.75.
- Hamsun K.*, Ἡ βασίλισσα τοῦ Σαβᾶ καὶ ἄλλα διηγήματα, δρ. 2.
- Kielland A.*, Ἡ μάχη τοῦ Βατερλώ, Δυὸ φίλοι, διηγήματα, δρ. 1.35.
- Φαλαίτης Κ.*, Ἡ ναυμαχία τῆς Ἑλλης, ἱστορῆμα. 1919, 52 σελ.
- Μπαλάνου Δ.*, Σύμβολα καὶ συμβολικά βιβλία. 1919, 40 σελ.
- [Λοσίου Κ., (εἰσηγητῆ)]*, Ἡ ἑλληνικὴ ἀστικὴ ἰδιοκτησία. Ἀπάντησις εἰς εἰσηγήσαν ὑποβληθεῖσαν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ ἐπιστισμοῦ. 1919, 28 σελ.
- Μαλιέζου Κ.*, Ὁ ἐπιστημονικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ ἐξέλιξις αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀναγεννήσεως. Ἐναρκτήριος λόγος. 1919, 47 σελ.
- Heisenberg A.*, Dialekte und Umgangssprache im Neugriechischen. Festrede. Μόναχο 1918, 70 σελ.
- Hessling D.*, L'Achilléide byzantine, publiée avec une introduction, des observations et un index. Ἀμσταλδάμο 1919, 150 σελ. Πρακτικὰ τῆς βασιλικῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν στὸ Ἀμσταλδάμο, τμήμα φιλολογίας, νέα σειρά, μέρος 19, ἀρ. 3.
- Ἐρευνα* γὰρ τίς μελλοντικῆς κατευθύνσεως τῆς φυλῆς. Ἀλεξάνδρεια 1919, 176 σελ., ἐκδ. Γραμμάτων.
- Καρκαβίτσα Α.*, Παλιῆς ἀγάπες, 2. ἐκδ. ἐπιδιορθωμένη. 1919, 184 σελ. 5 δρ.
- Δεντρινῶ Εἰρ. Κατ.*, Ὁ Σολωμὸς στὴν ἐποχὴ του, διάλεξις στὸ Σύλλογο τῶν δασκάλων τῆς Κερκύρας τὴν 8 Ἰαν. 1919, 1919, 12 σελ., Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ «Γράμματα» ἀρ. 40.
- Δημητριάκου Π.*, Ἡ σιδηρὰ διαθήκη, κοινωνικὴ φυσιολογία [1919], 248 σελ. (Σιδέρης).
- Περὶληψις τῆς στατιστικῆς τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ κράτει θρησκευμάτων. Δελτίον Ἰπουργεῖου Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Παράρτημα ἀρ. 4, 1919, 45 σελ.
- Καλαρῦτη Α.*, Ὁ σύντροφος τοῦ στρατιώτου, ἐκδ. 3., 1919, 88 σελ.
- Νεοκόσμου* [Γρηγοριάδης, λοχαγοῦ], ὁ στρατὸς μας στὰ ξένα (Ρωσία-Ρουμανία) Σμύρνη, τυπογραφ. Ἀμαλθείας, 1919, 50 σελ., δρ. 2.50.
- Λούβασι Ν.*, Εἰσαγωγή εἰς τὰς περὶ Παύλου σπουδὰς. Θεσσαλονίκη 1919, 175 σελ. 4^ο, δρ. 15.
- Kaltsunakis E.*, Mittel- und Nengriechische Erklärungen bei Eustathius. Βερολίνο 1919, 113 σελ. (Ἀπόσπασμα ἀπὸ τίς Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen, Abteil. II, 12. 1909, 13. 1910, 16. 1913, 17. 1919).
- Σακελλαρίου Ν.*, Περὶ τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς σημασίας τῆς γεωμετρίας, 8 σελ., 4^ο (ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Ἀρχιμήδη, 20 (1919) ἀρ. 5).
- Ferriman Z.*, Some english philhellenes. VI. Lord Guilford. Λονδίνο, 1919, 109 σελ., 3 πένες. The anglohellenic league.

- Cooper W.*, Αἱ ἀξιώσεις τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου, πρόλογ. *G. Roberts*, μεταφρ. *Κ. Λοσίου*, [1919], 116 σελ., Σύλλογ. πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, ἀρ. 28. (Σιδέρης).
- Ψάλτη Στ.*, Ἡ Θράκη καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Α', Στατιστικὰ περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ πληροφροῖα [μὲ 5 χάρτες]. Σύλλογ. πρὸς διάδ. Ἐπιτροπεία κτλ. ἀρ. 2, 1919, 367 σελ. (Σιδέρης).
- Κυριακίδου Η.*, Ἡ Δυτικὴ Θράκη καὶ οἱ Βούλγαροι, Σύλλογ. πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, Ἐπιτροπεία ἐθνικῶν δημοσιευμάτων, ἀρ. 4, 1919, 222 σελ. (Σιδέρης).
- Παπαδοπούλου Α.*, Ὁ ὑπόδουλος ἑλληνισμὸς τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος ἐθνικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐξεταζόμενος. Σύλλογος ὠφελ. βιβλ., Ἐπιτρ. ἐθνικῶν δημ., ἀρ. 3, 1919, 144 σελ. (Σιδέρης).
- Ἀμάντου Κ.*, Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὸν μεσαιῶνα, Σύλλογος κτλ., Ἐπιτροπεία κτλ., ἀρ. 5, 1919, 143 σελ. (Σιδέρης).
- Φωτίου*, Ἐπίσημα ἐγγραφα καὶ ἱστορικαὶ σημειώσεις περὶ τῆς Βουλγαρικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν βουλγαρικῶν κακουργιῶν πρὸς ἐξόντωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας (1878-1914), Σύλλογος κτλ., Ἐπιτροπὴ κτλ., ἀρ. 6, 1919, 463 σελ. (Σιδέρης).
- Στεφανίδου Μ.*, Φυσιγνωστικὴ ὀνοματολογία, (Λεξικογρ. Ἀρχαιομύσης καὶ νεωτέρ. ἑλληνικῆς).
- Μ. Κρενδινιστοῦλου*, Ἡ φίλια, Ἀλεξάνδρεια, 1919, 21 σελ., ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς ζωῆς, ἐκδ. Γραμμάτων.
- Ἐκθεσις* τῆς ἐπιτροπείας καὶ πρακτικὰ τῆς σχολῆς διὰ τὴν ἐκλογὴν τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ νέας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, 1918, 118 σελ.
- Βιβλιοθήκη τοῦ Γεωργίου, Βασιλικὴ γεωργικὴ ἐταιρεία ἀρ. 10. *Κασ Δενδραμῆ Ν.*, Ἡ κότα, 1917, 19 σελ. ἀρ. 11. *Γενναδίου Η.*, Ἡ ἀπαλλοτριώσις τῶν τοιφυλικῶν καὶ ἡ διανομὴ αὐτῶν καὶ τῶν δημοσίων κτημάτων εἰς τοὺς ἀκτήμονας γεωργούς. 1917, 20 σελ.
- Ἀρχισ* νὰ τυπῶνται τὸ Νοέμβριον τοῦ 1919.
Κυκλοφόρησε στὶς 20 Μαΐου 1920.
- Στέλνεται μόνον* τοῖς παλίοις συνδρομηταῖς ποὺ ἔχουν πληρωμένη τὴ συνδρομὴν τοὺς γιὰ τὸν 7 τόμον τοῦ Δελτίου (1919).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 8 ΤΟΜΟΥ

<i>Μελέτες.</i>	<i>σελίδα</i>
Α. Παλαμά, Ὁ ποιητής Ι. Ν. Γρυπάρης	1— 18
Π. Σ. Δέλτα, Τὰ καινούρια ἀναγνωστικά μας	19— 30
Π. Κωνσταντινοπούλου, Οἱ νεοελληνικὲς παραδόσεις στὸ δημο- τικὸ σχολεῖο	31— 48
Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ γλῶσσα μας στὰ χρόνια 1914-1916	49— 99
Μ. Παπαμάγου, Ὁ D ^r Lietz καὶ τὸ ἔργο του	100—115

Ἄρθρα.

Μ. Τριανταφυλλίδη, Τὸ λεξιλόγιον τῶν νέων ἀναγνωστικῶν	116—127
Εὐθ. Γρηγορίου, Τὰ διακείμενα ἐπίθετα σὲ -ος -ου στὸ δημο- τικὸ σχολεῖο	128—132
Α. Γεωργίου, Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὴν Πόλη	133—139
Ἀπὸ τῆ σχολικῆ καθέρευση τῆς δημοτικῆς	140—151

Ἐπιθεώρηση.

Τὸ συνέδριον τῶν ἐπιθεωρητῶν σ. 152.—Γιὰ τὰ νέα ἀναγνωστικά σ. 160.—Ψήφι-
σμα δημοδ. Ἀργολίδος σ. 164. «Ὁ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις ἀποκαλύπτει» σ. 166.—
Γλωσσικὲς πηνιές σ. 169.

Ἀπ' ὅσα μᾶς γράφουν.

Δασκάλοι πόρχονται καὶ δασκάλοι ποὺ φεύγουν σ. 172.—Οἱ δασκάλοι. Πῶς θὰ
δουλέψουν καλύτερα καὶ πῶς θὰ μορφωθοῦν σ. 174.—Γιὰ ν' ἀγαπηθῇ ἡ δημοτικὴ
ἀπὸ τοὺς δασκάλους σ. 177.—Γιὰ τὴ γλωσσικοπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση σ. 178.—
Ὁ Φιλήντας γιὰ τὴν ὀρθογραφίαν μας σ. 179.—Πρὸς τὴν ἐκποσίτησιν τοῦ τονι-
σμοῦ σ. 181.—Πότε θὰ καταργηθοῦν οἱ τόνοι; σ. 183.—Ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθ-
μιση.—Μὴ ἀπάντησις σ. 183.—Ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση σ. 185.

Διάφορα.

Ταμίαικὴ κίνησις σ. 186.—Νέαι ἐκδόσεις τοῦ Ἐ. Ὁ. σ. 192.—Νέα βιβλία σ. 192.